

UvA-DARE (Digital Academic Repository)

Antenne 2016

Trends in alcohol, tabak en drugs onder jonge Amsterdammers

Nabben, T.; Luijk, S.J.; Benschop, A.; Korf, D.J.

Publication date

2017

Document Version

Final published version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Nabben, T., Luijk, S. J., Benschop, A., & Korf, D. J. (2017). *Antenne 2016: Trends in alcohol, tabak en drugs onder jonge Amsterdammers*. (Jellinekreeks; No. 28). Rozenberg Publishers. <https://www.jellinek.nl/wp-content/uploads/2017/05/Antenne-2016.pdf>

General rights

It is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), other than for strictly personal, individual use, unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Disclaimer/Complaints regulations

If you believe that digital publication of certain material infringes any of your rights or (privacy) interests, please let the Library know, stating your reasons. In case of a legitimate complaint, the Library will make the material inaccessible and/or remove it from the website. Please Ask the Library: <https://uba.uva.nl/en/contact>, or a letter to: Library of the University of Amsterdam, Secretariat, Singel 425, 1012 WP Amsterdam, The Netherlands. You will be contacted as soon as possible.

Antenne 2016

Trends in alcohol,
tabak en drugs
bij jonge Amsterdammers

with English summary

Ton Nabben - Simone J. Luijk - Annemieke Benschop - Dirk J. Korf

ANTENNE 2016

ANTENNE 2016

TRENDS IN ALCOHOL, TABAK EN DRUGS BIJ JONGE AMSTERDAMMERS

**Ton Nabben - Simone J. Luijk - Annemieke Benschop - Dirk J. Korf
m.m.v. Floor van Bakkum, Jacqueline Krouwel en Marije Wouters**

Antenne 2016 (Jellinekreeks nr. 28) is uitgevoerd door het Bonger Instituut voor Criminologie, Universiteit van Amsterdam, in opdracht van Jellinek Preventie.

Bonger Instituut voor Criminologie (UvA)

Postbus 1030

1000 BA Amsterdam

www.uva.nl/bonger

Tel : 020 525 3918

E-mail : bonger-fdr@uva.nl

Jellinek Preventie

Postbus 75848

1070 AV Amsterdam

www.jellinek.nl

Tel : 020 590 1330

E-mail : preventie@jellinek.nl

Uitgave: Rozenberg Publishers

Omslagontwerp: Anne Toledo

English summary: Michael Dallas

Nabben T., Luijk, S.J., Benschop A. & Korf D.J. (2017) *Antenne 2016. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

ISBN / NUR

Trefwoorden: uitgaan, alcohol, tabak, cannabis, drugs, trends, preventie

© 2017. Auteursrechten voorbehouden.

INHOUD

I	Intro	7
II	Panel uitgaanders.....	23
III	Panel kwetsbare jeugd	89
IV	Survey mbo-studenten	103
V	Preventie indicatoren	141
VI	Markt.....	161
VII	Samenvatting en conclusie.....	179
VIII	Summary and conclusions	187
	Bijlagen	
A	Panel uitgaanders	195
B	Survey mbo-studenten.....	209
C	Preventie indicatoren	243
D	Markt	255
	Literatuur	259

I

INTRO

	Middelengebruik mbo'ers na lange tijd in beeld	9
1	Een gecombineerde monitor.....	10
2	Cijfers uit voorgaande Antennes.....	11
2.1	Middelbare scholieren.....	12
2.2	Jongeren in de jeugdzorg	13
2.3	Cafébezoekers.....	14
2.4	Clubbezoekers.....	15
2.5	Coffeeshopbezoekers	15
3	Andere Amsterdamse cijfers	16
3.1	Algemene bevolking.....	16
3.2	Scholieren en studenten	17
3.3	Verslaving	19
3.4	Arrestaties	20
3.5	Sterfte.....	21
4	De volgende hoofdstukken	22

Middelengebruik mbo'ers na lange tijd in beeld

In Nederland, ook in Amsterdam, wordt al jarenlang regelmatig het middelengebruik onder jongeren op middelbare scholen onderzocht. Zodoende weten we hoe het zit met roken, drinken, blowen en het gebruik van andere drugs – hoeveel van deze jongeren bepaalde middelen gebruiken, bij welke groepen het gebruik het hoogst is en of het toeneemt of juist afneemt. Daarentegen is al lange tijd vrij weinig bekend over een iets oudere groep: jongeren in het middelbaar beroepsonderwijs.

Hoe komt dat? Vanaf halverwege de jaren negentig (toen nog gesproken werd van 'mbo-leerlingen') kregen mbo-instellingen te maken grote veranderingen: er werden regionale opleidingscentra gevormd (ROC's) en de verschillende leerwegen, sectoren en niveaus werden ingesteld. Hierdoor werd het voor onderzoekers niet alleen veel lastiger om een representatieve steekproef te trekken, maar ook om door te gaan met surveys zoals zij tot dan toe gewend waren – namelijk met vragenlijsten in de klas, net als op de middelbare school. Daarbovenop kwamen mbo-instellingen de afgelopen jaren nogal eens negatief in het nieuws, wat mede tot gevolg had dat ROC's hun geleerden sloten. Zij stonden niet bepaald te springen om onderzoek naar middelengebruik.

Maar in 2016 is het gelukt om als onderdeel van Antenne onderzoek te doen op mbo-instellingen in Amsterdam. De voorbereidingen begonnen al kort na de zomervakantie van 2015. Samen met de directie, docenten en andere medewerkers vonden we praktische oplossingen voor het bereiken van een zo representatief mogelijke steekproef en het afnemen van vragenlijsten (op mobiele telefoons, in de pauzes). Bijna 2.000 mbo-studenten deden mee. Dankzij hen kunnen we vragen beantwoorden als: Zien we bij mbo-studenten het patroon onder middelbare scholieren doorzetten van meer middelengebruik naarmate zij ouder zijn? De meeste mbo-studenten zijn 16 of 17 jaar wanneer zij met hun opleiding starten, wat betekent dat het merendeel tussen de 17 en 20 jaar is. Een deel is dus nog minderjarig, jonger dan 18 jaar: de leeftijdsgrens voor de verkoop van tabak en alcohol en de toegang tot coffeeshops. Maakt dat uit voor het middelengebruik onder mbo-studenten? Roken, drinken en blowen 18-minners inderdaad, zoals overheid beoogt, minder dan 18-plussers? Gaat het middelengebruik misschien fors omhoog als zij eenmaal meerderjarig zijn? In hoofdstuk IV gaan we hier uitgebreid op in.

1 Een gecombineerde monitor

Antenne rapporteert al sinds 1993 trends op de Amsterdamse drugsmarkt. Elk jaar wordt op basis van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens het middelengebruik van jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. De **multi-methodische onderzoeksanpak** van Antenne kent drie vaste onderdelen: een panelstudie onder twee verschillende doelgroepen, een survey en preventie indicatoren.

In het **uitgaanspanel** worden de trends in de uitgaanswereld door middel van halfjaarlijkse individuele interviews met insiders op de voet gevolgd. De focus ligt op de gebruikersmarkt in het uitgaansleven, met specifieke aandacht voor de trendsetters. Globaal worden drie segmenten bestreken. Het reguliere uitgaansleven dat over de hele stad is verspreid, maar voornamelijk is geconcentreerd in het centrum (mainstream). Een veel kleiner segment dat voornamelijk buiten de ring ligt (underground) en een overlappend deel dat het beste van de twee werelden wil verenigen en in de afgelopen jaren fors is uitgebreid (upperground). De trendsetters binnen de segmenten hebben een scherp oog voor nieuwe ontwikkelingen op de drugsmarkt en geven duiding aan het middelengebruik op sociale settings en het middelengebruik van hun eigen achterban.

In het **panel kwetsbare jeugd** zijn veldwerkers vertegenwoordigd die contact hebben met de Amsterdamse straatjeugd. De jongeren zijn veelal laagopgeleid en brengen hun vrije tijd grotendeels door in de eigen woonbuurt. Zij zijn de tegenpool van de wat oudere, doorgaans hoogopgeleide trendsetters in het uitgaansleven.

De panelstudie onderzoekt geruchten, signalen, trends en hypes maar kunnen geen precieze cijfers leveren over het middelengebruik in de netwerken. Daartoe omvat Antenne ook een jaarlijkse **survey** onder specifieke groepen jongeren of jongvolwassenen. Afwisselend zijn dat scholieren, jongeren in de jeugdzorg, cafébezoekers, clubbezoekers of coffeeshopbezoekers. In 2016 is voor het eerst een Antenne survey uitgevoerd onder mbo-studenten.

De **preventie indicatoren** leveren indirecte informatie over (trends op) de Amsterdamse drugsmarkt. Het betreffen de testresultaten van drugs die door gebruikers worden aangeboden bij de testservices van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam. De preventie indicatoren zijn afkomstig van selecte groepen gebruikers daarom op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie of

drugsmarkt. Zij kunnen echter wel aanwijzingen verschaffen over veranderingen in gebruik en verschuivingen in de markt van genotmiddelen (zeker gezien over een reeks van meerdere jaren). De informatie uit de panelstudie en de preventie indicatoren schetsen samen een beeld van beschikbaarheid en prijzen op de Amsterdamse drugsmarkt.

De ervaringen met Antenne hebben een model voor de algemene verspreiding van (uitgaans)drugs opgeleverd. In het onderstaande schema worden vier opeenvolgende fasen onderscheiden. De vierde fase van dalende populariteit kan, na korte of lange tijd, weer gevolgd worden door een herhaling van de cyclus. Per fase is aangegeven welk onderdeel van Antenne de meest relevante informatie oplevert.

Model voor de algemene verspreiding van (uitgaans)drugs

FASE	ANTENNE ONDERDEEL
1. TRENDSETTERS Introductie van nieuwe middelen of manieren van gebruik en revival van oude middelen of manieren van gebruik.	Panelstudie
2. TRENDVOLGERS Verspreiding van middelen in subculturele settings (vaak met muziek als dragende, bindende kracht).	Survey (vooral clubbezoekers) Preventie indicatoren
3. MAINSTREAM Verdere verspreiding onder een breder publiek van jongeren en jongvolwassenen.	Survey (vooral scholieren/studenten) Preventie indicatoren
4. DALENDE POPULARITEIT Middelen verliezen aan invloed onder trendsetters.	Panelstudie

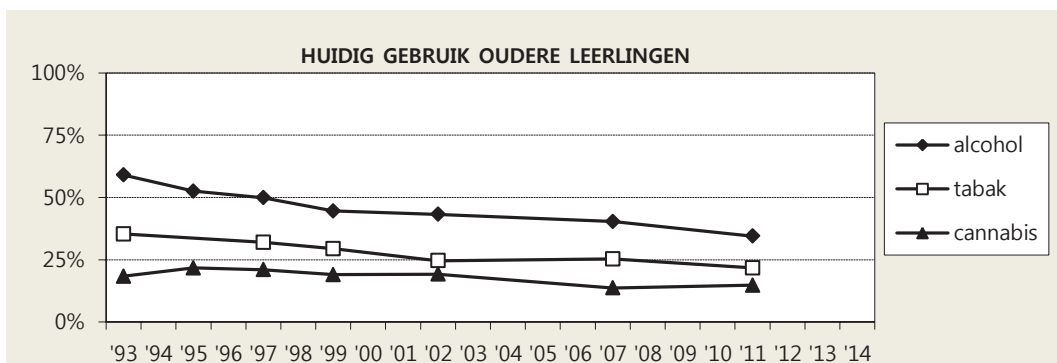
2 Cijfers uit voorgaande Antennes

In dit inleidende hoofdstuk worden de cijfers en trends uit de surveys onder middelbare scholieren, jongeren in de jeugdzorg, cafébezoekers, clubbezoekers en coffeshopbezoekers van eerdere jaargangen van Antenne kort weergegeven. We richten ons hierbij op het *huidige* middelengebruik (afgelopen maand).

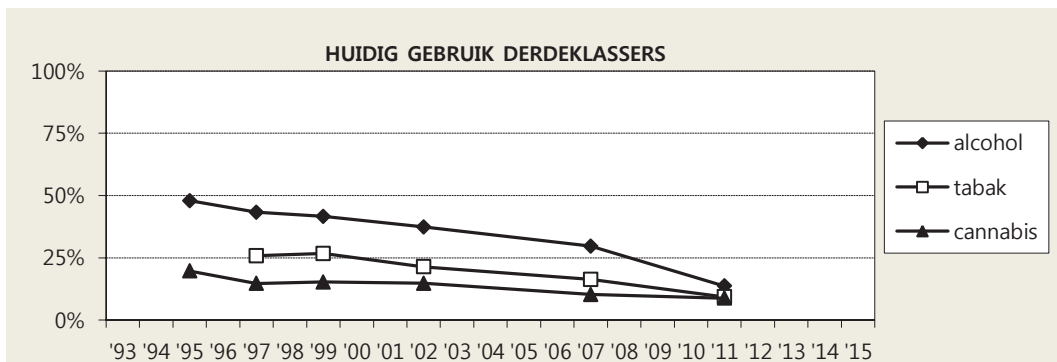
2.1 Middelbare scholieren

Vanaf 1993 is zeven keer een survey gehouden onder leerlingen in het voortgezet onderwijs in Amsterdam, de laatste keer in 2011.¹ Aan de survey deden drie groepen leerlingen mee: oudere leerlingen in de voorlaatste klassen (3 vmbo, 4 havo en 5 vwo, gemiddeld 15 à 16 jaar), derdeklassers (gemiddeld 14 à 15 jaar) en brugklassers (gemiddeld 13 jaar).²

In 2011 was ruim één op de vijf oudere leerlingen huidig roker (22%), ruim één op de drie huidig drinker (35%) en ongeveer één op de zes huidig blower (14%).

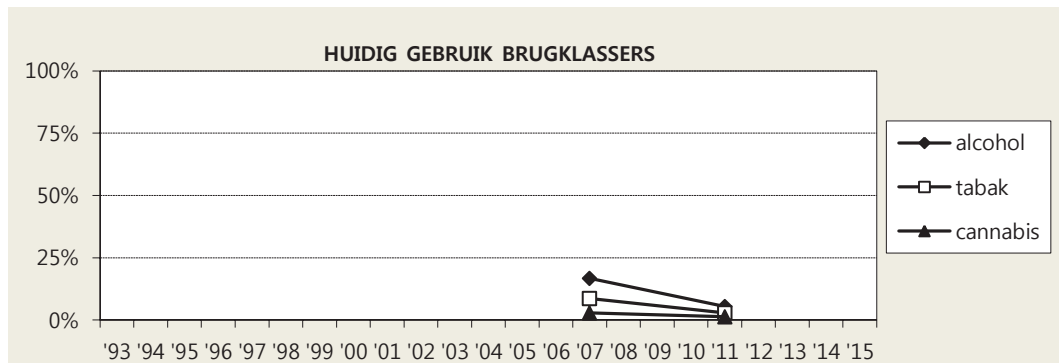
Bij de derdeklassers lagen de percentages in 2011 ongeveer de helft lager dan bij oudere leerlingen: 9% was huidig roker, 14% huidig drinker en 9% huidig blower.

¹ Korf & Van der Steenhoven (1994); Korf, Nabben & Schreuders (1996); Korf et al. (1998); Korf et al. (2000); Korf, Nabben & Benschop (2003); Nabben, Benschop & Korf (2008); Nabben, Benschop & Korf (2012).

² Steekproefgrootte oudere leerlingen 1993-2011 respectievelijk: 516, 473, 529, 476, 733, 407 en 352. Steekproefgrootte derdeklassers 1995-2011 respectievelijk: 469, 543, 540, 780, 409 en 409. Steekproefgrootte derdeklassers 2007-2001 respectievelijk: 534 en 391.

Bij de brugklassers lagen de percentages lager dan bij oudere leerlingen en derdeklassers: in 2011 was 3% huidig roker, 6% huidig drinker en 1% huidig blower.

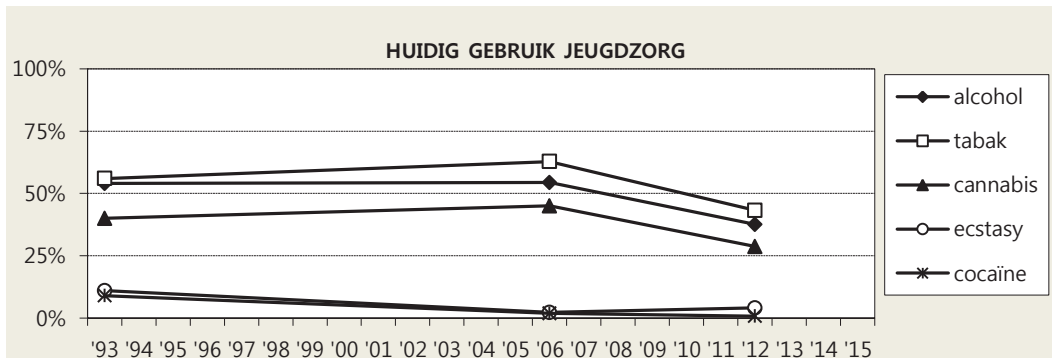

Huidig gebruik van ecstasy of cocaïne kwam bij oudere leerlingen af en toe voor, maar nauwelijks bij derdeklassers en brugklassers. Door de jaren heen is het aandeel middelbare scholieren dat rookt, drinkt of blowt fors gedaald.

2.2 Jongeren in de jeugdzorg

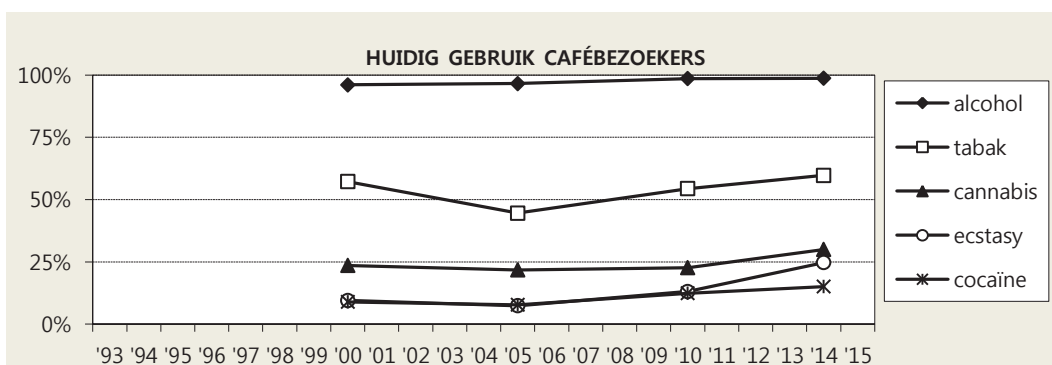
In 1993 zijn 105 'probleemjongeren' van het toenmalige Jongeren Advies Centrum (JAC) en Psychologisch Pedagogisch Instituut (PPI) onderzocht (gemiddeld 17 jaar). In 2006 en 2012 waren dat jongeren van jeugdzorginstelling Spirit.³ In 2012 was 43% van de onderzochte jongeren huidig roker, 38% huidig drinker en 29% huidig blower. Huidig gebruik van ecstasy (4%) en cocaïne (1%) lag een stuk lager. De drie surveys zijn onderling niet goed te vergelijken omdat delinquente jongeren in de steekproef van 2012 ontbraken en de gemiddelde leeftijd lager was. Na correctie voor deze factoren bleek het aandeel huidige rokers, drinkers en blowers in de jeugdzorg gedaald.

³ Korf & Van der Steenhoven (1994); Nabben, Benschop & Korf (2007); Benschop, Nabben & Korf (2013). Steekproefgrootte respectievelijk: 311 en 247. Gemiddelde leeftijd respectievelijk: 18 en 16 jaar.

2.3 Cafébezoekers

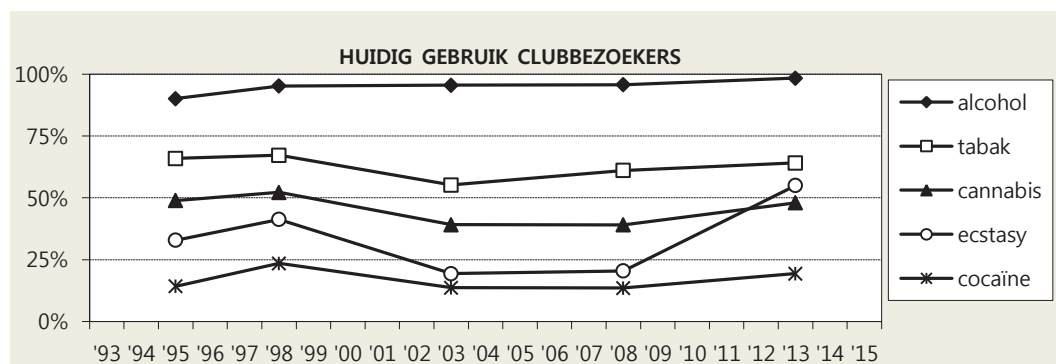
Bezoekers van mainstream-, hippe-, homo- en studentencafés in de binnenstad van Amsterdam zijn in vier keer onderzocht.⁴ In elk van die vier surveys bleken, op een enkeling na, alle onderzochte cafébezoekers huidige drinkers. In 2014 was meer dan de helft huidig roker (60%) en bijna een derde huidig blower (30%). Het aandeel huidige rokers veranderde nauwelijks in vijftien jaar, maar het aandeel dagelijkse rokers halveerde bijna. De afgelopen maand gebruikte 25% ecstasy en 15% cocaïne. Huidig gebruik van ecstasy verdubbelde tussen 2010 en 2014 en voor cocaïne was in deze periode een lichte, niet significante, stijging te zien.

⁴ Korf, Nabben & Benschop (2001); Nabben, Benschop & Korf (2006), Benschop, Nabben & Korf (2011), Benschop, Nabben & Korf (2015). Steekproefgrootte respectievelijk: 504, 408, 590 en 523. Gemiddelde leeftijd: 25 tot 27 jaar.

2.4 Clubbezoekers

Clubbezoekers waren vijf keer onderwerp van de Antenne survey.⁵ In 2013 zijn, naast clubs, ook raves meegenomen in de survey. In 2013 was van de totale groep vrijwel iedereen huidig drinker (98%), bijna twee derde huidig roker (64%) en bijna de helft huidig blower (48%). Iets meer dan de helft (55%) had de laatste maand ecstasy gebruikt. Voor cocaïne was dat één op de vijf (19%). Gebruikscijfers waren hoger onder ravers dan onder clubbers, maar dat verklaarde de fikse stijging in ecstasygebruik tussen 2008 en 2013 niet. Ook wanneer ravers buiten beschouwing werden gelaten, steeg het ecstasy onder clubbezoekers in die periode.

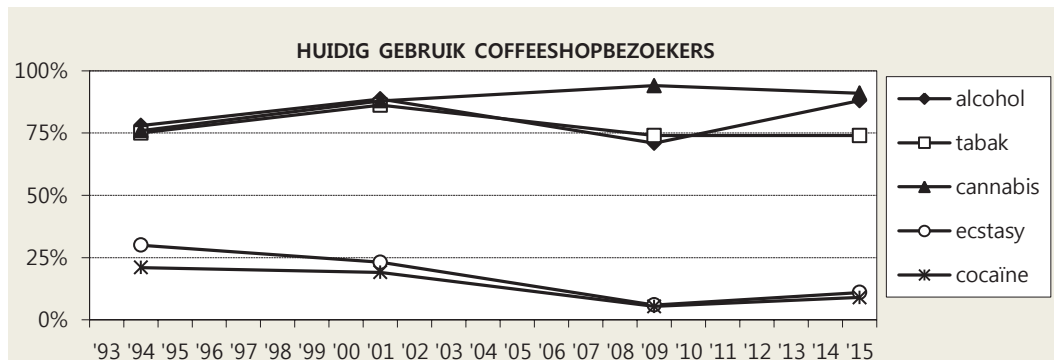

2.5 Coffeeshopbezoekers

Coffeeshopbezoekers zijn in het kader van Antenne viermaal onderzocht.⁶ In 2015 waren negen van de tien coffeeshopbezoekers huidig blower (91%). Dat lijkt logisch maar in 2001 en 2009 werden er meer niet-blowers aangetroffen in coffeeshops. Bijna driekwart was huidig roker (74%) en 88% was huidig drinker. Het aandeel rokers was vrijwel hetzelfde als in 2009, maar het aandeel huidige drinkers was fors gestegen. Het huidige gebruik van ecstasy en cocaïne nam af tussen 2001 en 2009, maar steeg weer in 2015: van 6% naar 11% voor ecstasy en van 5% naar 9% voor cocaïne.

⁵ Korf, Nabben & Schreuders (1996); Korf et al. (1999); Korf, Nabben & Benschop (2004); Benschop, Nabben & Korf (2009); Nabben, Benschop & Korf (2014). Steekproefgrootte respectievelijk: 462, 456, 404, 646 en 633. Gemiddelde leeftijd: 24 tot 28 jaar.

⁶ Korf, Nabben & Schreuders (1995); Korf, Nabben & Benschop (2002); Nabben, Benschop & Korf (2010); Nabben, Benschop & Korf (2016). Steekproefgrootte respectievelijk: 142, 230, 266, en 227. Gemiddelde leeftijd: 21 (doorsnee, maximale leeftijd was 25), 27, 28 en 25.

3 Andere Amsterdamse cijfers

Antenne richt zich op het uitgaansleven en middelengebruik van Amsterdamse jongeren en jongvolwassenen. Om een breder beeld te krijgen van de Amsterdamse gebruikerspopulatie zijn additionele onderzoeken geraadpleegd. Hieronder volgt een kort overzicht met cijfers over (1) middelengebruik onder de algemene bevolking, (2) middelengebruik onder scholieren en studenten, (3) verslaving, (4) aanhoudingen en (5) drugsgerelateerde sterfte.⁷

3.1 Algemene bevolking

In het kader van het Nationaal Prevalentie Onderzoek (NPO) is tussen 1987 en 2001 vijfmaal het gebruik van drugs bij grote, representatieve steekproeven van de Amsterdamse bevolking van 12 jaar en ouder onderzocht.⁸ De GGD Amsterdam voert een vierjaarlijks gezondheidsonderzoek uit, waarbij het gebruik van tabak, alcohol en cannabis onder de algemene bevolking wordt gemeten.⁹ Cijfers uit beide onderzoeken zijn gecombineerd en opgenomen in de grafiek.

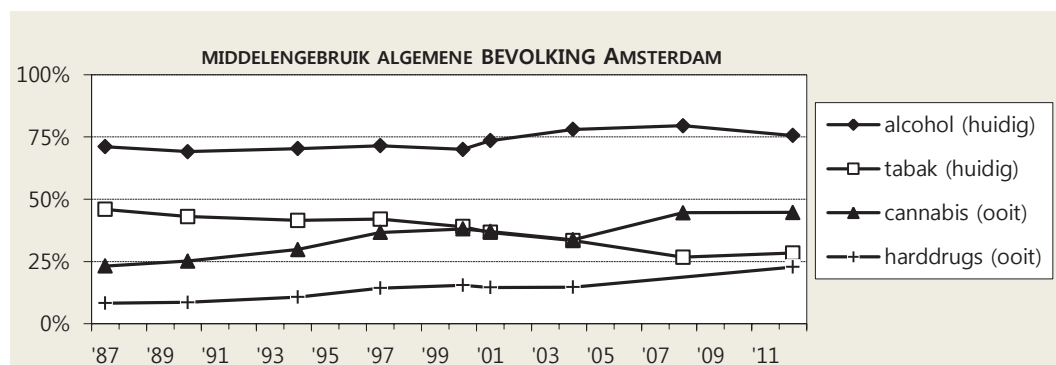
⁷ De meeste cijfers zijn ook in voorgaande Antennes terug te vinden. Waar mogelijk zijn gegevens aangevuld en geactualiseerd.

⁸ Abraham, Kaal & Cohen (2003). Meer recente jaargangen van het NPO rapporteren geen afzonderlijke cijfers meer over Amsterdam (Rodenburg et al., 2007; Van Rooij et al., 2011).

⁹ Dijkshoorn (2002); Uitenbroek et al. (2006); Dijkshoorn, Van Dijk & Janssen (2009); Dijkshoorn et al. (2013a+b). Door de jaren heen werden afwijkende leeftijdsgroepen onderzocht: 1999/2000: 16 tot 55 jaar, 2004: 18 tot 55 jaar, 2008: 16 tot 55 jaar en 2012: 19 tot 65 jaar. Percentage huidige drinkers via CBS StatLine.

Op basis van de gegevens uit 2012 rookt ruim een kwart van de Amsterdammers (28%, circa 175.000 personen). Verhoudingsgewijs zijn de meeste rokers te vinden onder Turkse en Surinaamse mannen en de minste rokers onder Marokkaanse vrouwen.¹⁰ Het percentage rokers is het hoogst onder Amsterdammers tussen de 19 en 34 jaar (35%) en dit percentage daalt onder oudere leeftijdsgroepen (tot 12% bij 75-plussers). Het aandeel rokers laat vanaf 1987 een geleidelijke afname zien, maar in 2012 lijkt deze afname te stagneren. Ongeveer driekwart van de Amsterdammers (76%) was in 2012 huidig drinker (afgelopen maand). Er zijn grote verschillen tussen herkomstgroepen: Amsterdammers met een Nederlandse achtergrond drinken het meest, terwijl Amsterdammers met een Turkse en Marokkaanse migrantenachtergrond vaak geheelonthouders zijn.¹⁰ Hoewel het percentage drinkers min of meer stabiel bleef over de jaren, daalde het aandeel "zware" en "overmatige" drinkers tussen 2008 en 2012 licht.

Het percentage Amsterdammers dat ooit cannabis gebruikte leek in de jaren na de eeuwwisseling licht te dalen, maar in 2008 steeg het weer naar 45%. Dit percentage bleef gelijk in 2012. Onder de algemene bevolking van Amsterdam was het ooitgebruik van harddrugs (ecstasy, cocaïne, amfetamine, GHB, LSD en heroïne) 23% in 2012.¹¹

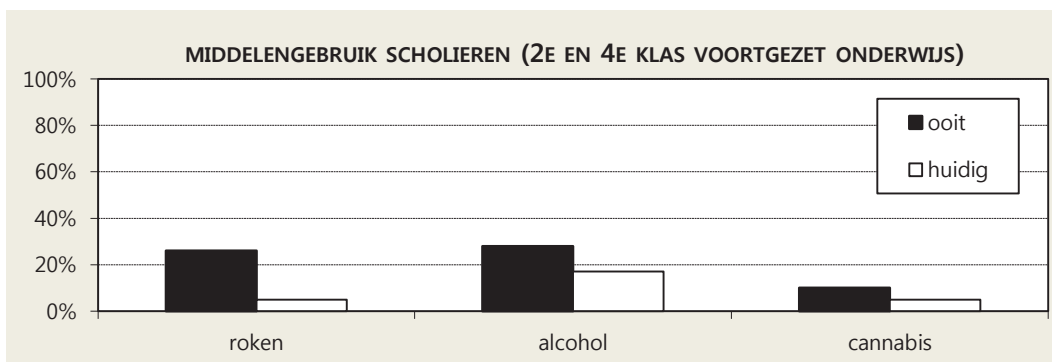
3.2 Scholieren en studenten

De Jeugdgezondheidsmonitor E-MOVO 2013-2014 levert cijfers over jongeren uit de tweede klas (12 tot 15 jaar) en vierde klas (14 tot 17 jaar) van het voortgezet onder-

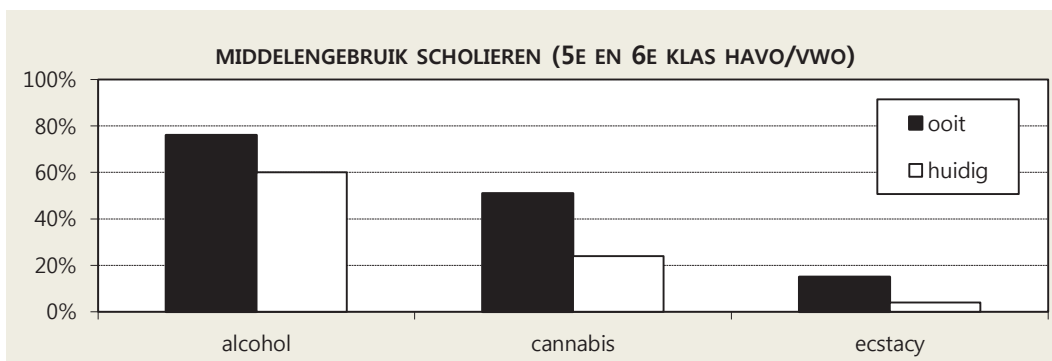
¹⁰ Deze resultaten komen overeen met eerder onderzoek met aandacht voor Turkse, Marokkaanse en Surinaamse Amsterdammers (Dijkshoorn, 2002; Dijkshoorn, 2006).

¹¹ Persoonlijke communicatie Johan Osté, GGD Amsterdam.

wijs in Amsterdam.¹² Onder beide groepen tezamen heeft een kwart (26%) ooit ge-rookt, ruim een kwart (28%) ooit alcohol gedronken en gebruikte 10% ooit cannabis. De afgelopen maand rookte 5% minimaal één keer per week, dronk 17% alcohol en gebruikte 5% cannabis.¹³

In 2016 is het alcohol- en drugsgebruik van 1.076 Amsterdamse leerlingen uit de vijfde en zesde klas (havo en vwo) onderzocht door de GGD Amsterdam en Jellinek Preventie.¹⁴ Driekwart van de leerlingen heeft ooit alcohol gedronken (76%), de helft heeft ooit cannabis gebruikt (51%) en 15% heeft ooit ecstasy gebruikt. In de afgelopen maand dronk 60% alcohol, gebruikte 24% cannabis en gebruikte 4% ecstasy.

Eind 2013 deden 540 studenten van de UvA en de HvA mee aan een online drugsenquête van het universiteitsmagazine Folia.¹⁵ Een ruime meerderheid (87%) bleek ooit hasj of wiet te hebben gebruikt. Ook ecstasy (70%) en lachgas (59%) hadden de

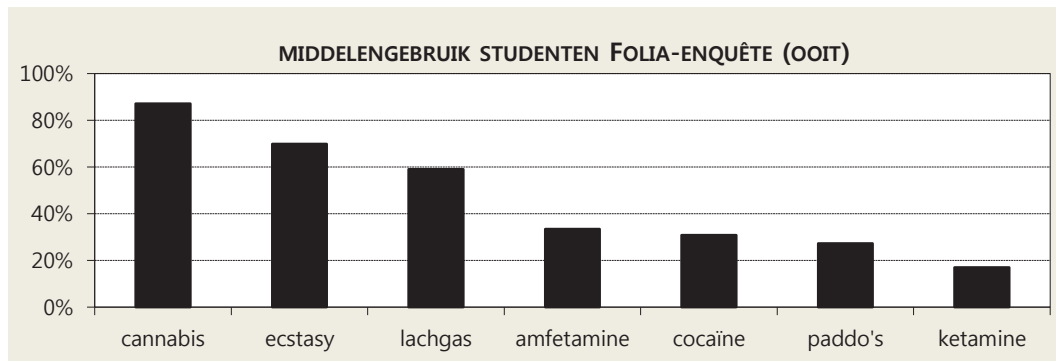
¹² Van Vuuren, Verhagen & Van der Wal (2015).

¹³ Afzonderlijke cijfers voor de tweede en vierde klas zijn alleen per deelgemeente gepubliceerd.

¹⁴ Dijkshoorn, Schilthuis & Bakkum (2016).

¹⁵ Geels (FoliaMagazine, 2013).

meeste studenten wel eens gebruikt. Met amfetamine, cocaïne, paddo's en ketamine had een kleiner percentage van de studenten ervaring.

In 2014 deed het Bureau Onderzoek en Statistiek van de gemeente Amsterdam, in opdracht van Advalvas, Folia en Het Parool, onderzoek naar alcoholgebruik onder 332 Amsterdamse voltijdstudenten (hbo en universiteit, gemiddeld 23 jaar). Van hen dronk 76% weleens alcohol; op een doordeweekse dag gemiddeld 3 glazen, in het weekend gemiddeld 5 glazen.¹⁶

3.3 Verslaving

3.3.1 Opiaatverslaafden

In 2012 kregen 2.061 patiënten methadon verstrekt via Arkin, de huisarts of de GGD en ontvingen 427 verslaafden methadon in de politiecel.¹⁷ De aantallen nemen de laatste jaren gestaag af: in 2002 waren 2.738 methadoncliënten in behandeling (afname van 25%) en bedroeg de verstrekking op het politiebureau 1.252 (afname van 66%). Daarnaast veroudert deze groep verslaafden snel. De doorsnee leeftijd van methadoncliënten stijgt ongeveer een jaar per jaar: van 28 jaar in 1985 naar 50 jaar in 2010.¹⁸

¹⁶ Strikkers (#stud, 2014).

¹⁷ Persoonlijke communicatie Marcel Buster, GGD Amsterdam. In 2013 is de Centrale Methadon Registratie opgeheven.

¹⁸ Buster & Van Brussel (2011).

3.3.2 Crackverslaafden

In 2013 is voor het eerst ook een schatting gemaakt van het aantal crackverslaafden in Amsterdam.¹⁹ Dit aantal is veel lastiger te bepalen, omdat er voor crackverslaafden geen substitutiebehandeling beschikbaar is (zoals er wel een methadonprogramma voor heroïneverslaafden is). Op basis van een combinatie van registraties van methadonverstrekking (crackverslaafden die eveneens opiaten gebruiken) en gebruikersruimten, alsmede een veldsteekproef van crackgebruikers die via een variant van de sneeuwbalmethode waren benaderd, werd het aantal crackverslaafden in Amsterdam op circa 2.500 berekend. Ongeveer driekwart was man en verreweg de meeste crackverslaafden waren ouder dan 35 jaar.

3.3.3 Spuitenruil

Om het risico van besmetting met gevaarlijke infectieziektes als hepatitis en hiv te beperken, kunnen druggebruikers hun gebruikte spuiten omwisselen voor schoon, nieuw injectiemateriaal. Met de daling van het aantal drugverslaafden is ook het aantal omgeruilde spuiten drastisch gedaald. Ook blijken verslaafden hun drugs minder vaak te injecteren. Begin jaren negentig werden jaarlijks meer dan een miljoen spuiten geruild. Sinds 2007 waren dit er minder dan 200.000. Ten opzichte van 2014 was in 2015 een lichte stijging te zien in het aantal geruilde spuiten (van 92.400 naar 111.000).²⁰

3.4 Arrestaties

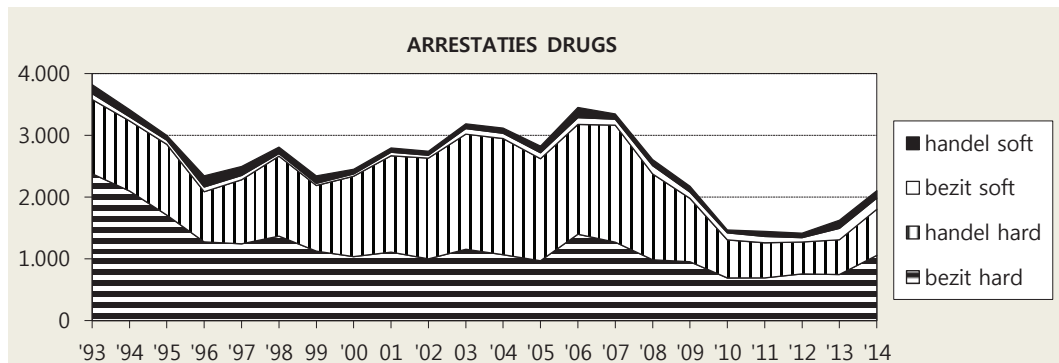
In 2015 werden in Amsterdam 2.103 aanhoudingen verricht wegens drugshandel.²¹ Tot 2014 werd er anders geregistreerd en werd onderscheid gemaakt tussen aanhoudingen wegens (1) drugshandel en drugsbezit en (2) soft- en harddrugs (zie onderstaande grafiek). In 2014 werden in de regio Amsterdam-Amstelland 2.104 aanhou-

¹⁹ Pérez et al. (2013).

²⁰ Uit: *Tabel 7.2.5 Spuitenruil, 1990-2015*, Amsterdam in cijfers 2016 (OIS Amsterdam).

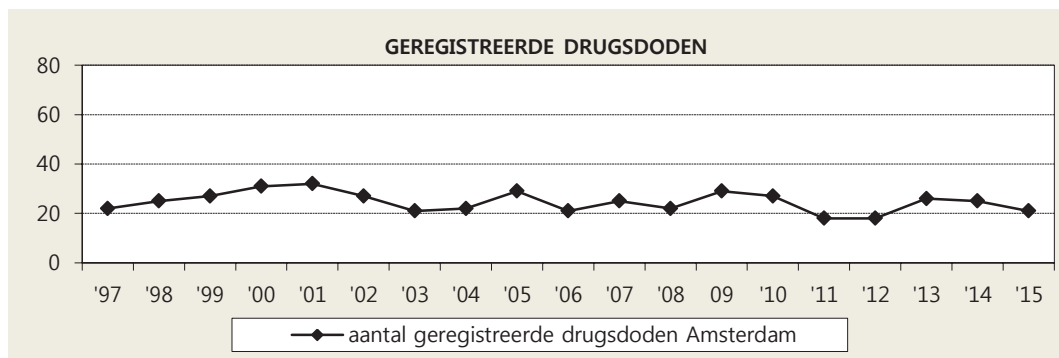
²¹ Uit: *Tabel 3.1.6 Aanhoudingen in Amsterdam, 2011-2015*, Amsterdam in cijfers 2016 (OIS Amsterdam). Een persoon kan meerdere malen gearresteerd zijn. Deze cijfers gaan dus niet over unieke personen.

dingen verricht wegens overtreding van de Opiumwet.²² Dit aantal was tot 2011 min of meer stabiel, maar vanaf 2012 is er een stijgende trend te zien.

3.5 Sterfte

Het aantal geregistreerde sterfgevallen in Amsterdam ten gevolge van een overdosis drugs is door de jaren heen vrij stabiel. In 2015 waren dit er 21. Dit aantal is iets gedaald in vergelijking met 2013 en 2014 (respectievelijk 26 en 25) en vrijwel gelijk aan de aantallen in 2011 en 2012 (beide 18).²³

²² Uit: Tabel 3.1.7 Aanhoudingen in verband met drugs in de regio Amsterdam-Amstelland, 2008-2014, Amsterdam in cijfers 2015 (OIS Amsterdam). Een persoon kan meerdere malen gearresteerd zijn. Deze cijfers gaan dus niet over unieke personen.

²³ Uit: Tabel 7.2.11 Drugsdoden, 1997-2015, Amsterdam in cijfers 2016 (OIS Amsterdam).

4 De volgende hoofdstukken

In dit hoofdstuk zijn de voorgaande Antennes en andere onderzoeken naar de Amsterdamse gebruikerspopulatie kort beschreven. In de volgende hoofdstukken gaan we in op de trends in middelen onder jonge en jongvolwassen Amsterdammers in 2016. De resultaten van het uitgaanspanel onder insiders uit verschillende scenes in de uitgaanswereld worden in **hoofdstuk II** uitgebreid besproken. **Hoofdstuk III** toont de resultaten van het panel onder jongeren. De bevindingen van de survey onder mbo-studenten worden gepresenteerd in **hoofdstuk IV**. De preventie indicatoren (gegevens over testuitslagen van middelen) komen in **hoofdstuk V** aan bod. Voor **hoofdstuk VI** wordt op basis van de panelstudie en preventie indicatoren een beschrijving gegeven van de Amsterdamse drugsmarkt.

In **hoofdstuk VII** (Nederlands) en **hoofdstuk VIII** (Engels) vatten we de belangrijkste bevindingen samen. Meer gedetailleerde informatie over het uitgaanspanel en de tabellen met cijfers van de survey, preventie indicatoren zijn te vinden in de **bijlagen**. Daarna staat een lijst met geraadpleegde **literatuur**.

II

PANEL UITGAANDERS

Pretpark Amsterdam	25
1 Het uitgaanspanel	26
1.1 Het Amsterdamse uitgaansleven	26
1.2 Netwerken en distinctie in het uitgaansleven	30
1.3 Ontwikkelingen in het uitgaansleven	37
1.4 Uitgaanstrends samengevat.....	42
2 Middelengebruik	42
2.1 Alcohol	47
2.2 Tabak en cannabis	49
2.3 Stimulantia	52
2.3.1 Ecstasy.....	53
2.3.2 Cocaine.....	57
2.3.3 Amfetamine.....	61
2.4 Narcosemiddelen.....	64
2.4.1 GHB	65
2.4.2 Lachgas.....	70
2.4.3 Ketamine	73
2.5 Nieuwe psychoactieve stoffen	76
2.6 Psychedelica	81
2.7 Overige middelen.....	83
3 Trends.....	84

Pretpark Amsterdam

Amsterdam mag geen pretpark worden waar iedereen ongegeneerd 365 dagen per jaar alle remmen los kan gooien. Deze mening wordt niet alleen verkondigd door verontruste Amsterdammers, maar lezen we ook terug in een recente beleidsnotitie over festivals van een grote politieke partij. De verveelvoudiging van de festivals zorgt voor te veel overlast voor bewoners. De gemeente moet daarom stoppen met city-marketing. Amsterdam dreigt zich te ontpoppen als dé festivalhoofdstad van Europa. Bijna nergens is zo'n grote festivaldichtheid als hier.

Is de paradox niet dat de aantrekkelijkheid van de stad bedreigd wordt door het eigen succes? Volgens de gemeentelijke prognoses worden er in 2025 zo'n 30 miljoen toeristen verwacht: een derde meer dan nu. De huidige onvrede over de toenemende druk van bezoekers en het verkeer in het centrum zal er niet minder op worden. De onlangs overleden stadssocioloog Leon Deben waarschuwde jaren geleden al voor een dreigende kolonisering van de binnenstad.²⁴ Niemand weet precies waar het kritische kantelpunt ligt, maar steeds vaker klinken geluiden dat het niet lang meer zal duren als de ontwikkelingen in het huidige tempo doorgaan.

De commercialisering van het centrum, inclusief het groeiende (feest)toerisme, leidt niet alleen tot felle debatten over de leefbaarheid, maar gaat ook over de vraag van wie de stad eigenlijk is. Want naast de toenemende druk van buiten voelen de kwetsbare en minder gefortuneerde groepen zich ook bedreigd door de snelle veranderingen in hun eigen woonbuurt. De huidige gekte op de woningmarkt en de voortschrijdende gentrificatie vergroot de angst voor een verdergaande tweedeling tussen de *happy few* en de minderbedeelden. In het centrum wordt fel over de uitwassen van het toerisme gedebatteerd. Bewoners en ondernemers luiden in brieven en opinieartikelen de noodklok over de teloorgang van de leefbaarheid en de toenemende onveiligheid op straat. De sociale cohesie zou onder druk staan waardoor de anonimiteit toeneemt op straat. De middenstand is verdeeld. De een doet goede zaken, terwijl de ander niet zegt te profiteren van de toenemende drukte. De forse groei van wafel-, Nutella- en andere snelle snackwinkels staan volgens critici symbool voor de goedkope wansmaak van jonge toeristen; een bewijs dat de platte commercie te veel ruimte heeft ingepikt.

²⁴ Deben (2007).

1 Het uitgaanspanel

In dit deel van Antenne 2016 doen we verslag van de vijfveertigste (T45) en zesenvleertigste (T46) meting in respectievelijk voorjaar/zomer en najaar/winter 2016. Het huidige panel in het uitgaansleven telt **23 panelleden**, die **26 netwerken** omvatten. De setvariabelen (ethniciteit, sekse, leeftijd, opleiding en werk) staan in **bijlage A** vermeld.

De panelleden hebben vooral zicht op trendsettende segmenten binnen het Amsterdamse uitgaansleven. De netwerken/scenes vertegenwoordigen het dance en urban genre en/of scenes waar de muziek van secundair belang is (o.a. homo's, vriendengroepen en cafésscenes). De leden in het panel hebben *primair* of *secundair* contact met netwerken en publieksgroepen. Bij een primair contact maakt een panellid zelf deel uit van een netwerk, scene of vriendengroep en vertelt vaak vanuit een insiders-perspectief over middelengebruik. Bij secundair contact spreekt een panellid meer vanuit zijn professionele rol in het uitgaansleven (bijv. glazenophaler, portier, organisator, dj, barbediende, boeker of programmeur). In dit deel komen de trends in het uitgaansleven en het middelengebruik aan bod en we eindigen met conclusies over de belangrijkste trends volgens de panelstudie.

Geruchten, signalen, trends en hypes

Geruchten zijn berichten die niet verifieerbaar en soms zelfs empirisch pertinent onjuist zijn.

Signalen zijn duidelijk waarneembare, maar zich (nog) niet systematisch manifesterende ontwikkelingen, waarbij (nog) niet gesproken kan worden van een trend.

Van **trends** is sprake wanneer we uit diverse onafhankelijke bronnen een duidelijke, systematische en empirisch verifieerbare toe- of afname in aard of omvang van middelengebruik waarnemen. Ze zijn het resultaat van een cumulatie van ontwikkelingen die al langer aan de gang zijn. Er is een duidelijke verspreiding van het gebruik van een 'nieuw' middel of van een 'nieuwe' toedieningswijze, dan wel een revival van 'oude' middelen of toedieningswijzen over uiteenlopende netwerken.

Hypes zijn vluchtige fenomenen die snel wegebben. Zij kunnen wel enige empirische basis hebben, maar het gaat doorgaans toch vooral om anekdotische verhalen die vaak in de media worden opgeklopt.

1.1 Het Amsterdamse uitgaansleven

Het reguliere uitgaansleven telt ruim 75 danslocaties waarvan een kwart een grote club of poppodium (750-1.500 bezoekers) is en een kwart kleine clubs (250-750 bezoekers) zijn. De andere helft is een mix van o.a. feestcafés, zaaltjes, boten, loodsen en

studio's met een vaak onregelmatige avondprogrammering.²⁵ Er wordt vaak elektronische muziek gedraaid, maar ook urban evenals live muziek. Een meerderheid van de panelnetwerken luistert naar genres die onder de brede paraplu-term 'dance' vallen. De huidige club- en festivalcultuur is grotendeels mainstream geworden. Er worden alleen al in Amsterdam per jaar zo'n 130 dance-events (meer dan 2000 bezoekers) georganiseerd. Op macro niveau wordt het belang voor de Nederlandse economie inmiddels onderkent.²⁶ Elk weekend trekken tienduizenden bezoekers naar het uitgaanscentrum. Ook de horeca in de omringende woonbuurten floreert als gevolg van de nog jaarlijks groeiende stroom bezoekers.

Nieuw beleidskader dance-events

Na al enkele jaren overleg tussen de partijen (o.a. gemeente en openbare veiligheid, GHOR, GGD, OM, Jellinek, Adviesbureau de Loor, politie en evenementenorganisatoren) is er met het 'Amsterdamse beleidskader dance events' in 2015²⁷ een vervolg gekomen op de door het College reeds eerder vastgestelde notitie 'Uitgangspunten voor beleid ten aanzien van grootschalige dansfeesten met betrekking tot (hard) drugs' uit 2008.²⁸ Aanleiding om het beleidskader duidelijker en stringenter te verwoorden waren onder andere de incidenten tijdens het Amsterdam Dance Event (ADE) in 2014. Ook discussienota's van verschillende politieke partijen over het stedelijke uitgaansklimaat zijn in het nieuwe beleidskader meegenomen. In het beleidskader wordt onderkend dat dance-events een belangrijk segment vormen in het uitgaansleven en als 'aanjagers' van nieuwe muziekstromen en modetrends van cultureel en economisch belang zijn. Ook in het nieuwe drugsbeleid, waar dance-events op dezelfde lijn als de reguliere horeca staan, is het uitgangspunt helder: 'Op een dance event horen geen drugs. We streven naar drugsvrije feesten.'²⁹ Maar de rode draad in het

²⁵ Om de anonimiteit van clubs, cafés, coffeeshops, et cetera te waarborgen noemen we geen namen van horecagelegenheden als er informatie wordt gegeven over druggebruik op een desbetreffende locatie. Clubs en party's programmeren vaak verschillende muziekgenres. We richten ons meer specifiek op clubavonden en party's die populair zijn bij stappers binnen het dance en urban genre. Het popcircuit komt slechts zijdelings aan de orde.

²⁶ EVAR Advisory Services (2012).

²⁷ Gemeente Amsterdam (2015).

²⁸ Gemeente Amsterdam (2008).

²⁹ In het Amsterdams beleidskader (2015, p. 18) wordt ten aanzien van softdrugs gehandeld conform het gedoogbeleid.

beleidskader is dat het beter is om te reguleren en in te zetten op preventie dan alleen maar in te zetten op repressie. Beide moeten in balans zijn.

Aan het zerotolerancebeleid wordt in zoverre getornd dat er geen sprake meer zal zijn van door de politie opgezette 'wasstraten' (uitgebreide fouilleerruimten). Er komt meer aandacht voor preventie door steviger in te zetten op het beperken van (gezondheids)risico's die verbonden zijn aan het gebruik van uitgaansdrugs op dance-events. In het beleidskader wordt helder vastgelegd wat er van organisatoren wordt verwacht en waar zij bij nalatigheid op kunnen worden afgerekend. De organisator wordt primair verantwoordelijk geacht voor de veiligheid op en rond het evenemententerrein. Hieronder vallen o.a. een goede regulering van de in- en uitstroom van bezoekers; visiteren van alle bezoekers (inclusief VIPS); en tegengaan van bezit en openlijk gebruik van en handel in drugs. Daarnaast moet de organisator naar bezoekers toe duidelijk communiceren over de huisregels; gekwalificeerde beveiligers en/of professionele medische hulpverleners inzetten; zorgdragen van voorlichting over mogelijke gezondheidsrisico's van uitgaansdrugs; een kleine drugskluis ter beschikking stellen en voldoende gratis drinkwater plus een chill-out plek aanbieden. Ter controle en naleving van de vergunningvoorschriften zal binnen de integrale aanpak de 'peilstok' worden gehanteerd. Het peilstokteam zal bestaan uit afgevaardigden van de gemeente/stadsdelen, de politie en de GGD.³⁰

24-uurslicentie

Het uitgaansleven is volgens sommigen aantrekkelijker en kosmopolitischer geworden nu binnen het gemeentelijke uitgaansbeleid 24-uurslicenties mogen worden afgegeven voor speciale locaties. Ook de A'dam toren, het voormalige Shell gebouw dat pal tegenover het Centraal Station ligt, profiteert daarvan. Toch zijn er ook panelleden die vinden dat de 24-uurs vergunningen niet voor hele grote veranderingen heeft gezorgd. Een handvol clubs is langer open mits er voldoende publiek is om het rendabel te houden. Een nachtje slapen om 's ochtends naar de club te gaan vindt voornamelijk weinig navolging. En open blijven voor honderd mensen die niks meer bestellen is simpelweg verliesgevend; het personeel moet ook worden doorbetaald! Camille (141a), nachtvlinder, weet dat clubs tegen achten stoppen. Die paar uur extra maakt wel het verschil, vindt ze. En er zijn ook feesten waar je zondagmiddag al naar de club

³⁰ In de vijfhoek is besloten dat er wordt gestart met circa 10 'informatie gestuurde' peilstokbezoeken per jaar. In 2015 werden circa 130 dance events (>2.000 bezoekers) georganiseerd.

kan. Joris (126a) vindt het een aanwinst dat de speciale weekenders ook overdag clubpubliek trekken. Verstandig ook, want overdag feesten en slapen op normale tijden geeft geen jetlag gevoel.

Meer of minder feesttoeristen

Een goed programma, het liefst op een lommerrijke plek, met sprankelende muziek, lekker eten en aangenaam weer: Amsterdammers kunnen elk jaar weer kiezen uit tientallen van dit soort festivals. Sommigen zijn *urban minded*, meer op dance gericht of zijn een mix van beide. De meeste festivals zijn succesvol. Aan de groei lijkt vooralsnog geen einde te komen. Panelleden zien de laatste jaren een forse toename van het feesttoerisme. Jongvolwassen uitgaanders uit Europa die van te voren een ticket kopen voor een clubnacht, concert of festival en in het weekend afreizen naar de hoofdstad. Dennis (147a) clubmanager, denkt dat 30-40% van zijn bezoekers uit Britse, Duitse en Italiaanse *easyjetters* bestaat die via sites als *resident advisor* op de hoogte worden gehouden van de laatste muziektrends. Frans (58b) zag op *Awakenings* bussen vol met feestende Europeanen. Ook de speciale weekenders (geen sluitingstijd clubs) zijn tot over de grenzen populair.

Eigenlijk is er altijd al sprake geweest van feesttoerisme. Op de eerste houseparty's waren er al groepen Britten die een weekend lang kwamen raven in Amsterdam. Maar sommigen vrezen dat het grote aandeel van toeristen steeds meer het beeld gaat bepalen; niemand kent elkaar meer en je gaat je bijna een vreemde voelen op een festival. Vooral het succesvolle ADE clubfestival spande dit jaar de kroon. Camille (141a) kwam op sommige ADE feesten nauwelijks nog Amsterdammers tegen. Alles hing als los zand aan elkaar. Bezoekers hadden geen idee welke dj's er draaiden. Er waren in ieder geval te weinig Nederlandse dj's volgens Koen (116a), die werden gevraagd. Verschillende panelleden vinden het jammer dat het oorspronkelijk spontane karakter van het ADE verdwijnt. Toeristen kopen al ruim van te voren tickets en tegen de tijd dat je gaat nadenken naar welk feest je wilt, valt er weinig leuks meer te kiezen.

Maar er zijn ook panelleden die de kritiek zwaar overtrokken vinden. Jasmin (85a) begrijpt alle heisa over toeristen niet en vindt dat de critici met twee maten meten; klagen over toeristen is potsierlijk als je zelf ook gaat clubben in Berlijn. Anderen vinden dat de clubcultuur juist door de grote influx van toeristen en dagjesmensen op niveau blijft. Het geld van toeristen draagt juist bij aan een vitaal nachtleven. Toeristen

besteden naar schatting het dubbele van Amsterdammers in het uitgaansleven; zij zijn de *big spenders*.

Sommigen zien het als een onomkeerbaar proces dat er veel massa op de been komt als er iets speciaals op het programma staat. Exemplarisch was de run op kaarten die ontstond nadat bekend werd dat een Amerikaanse top dj onder de passage van het Rijksmuseum zou gaan draaien tijdens het ADE. Er waren 60.000 aanmeldingen terwijl er maar plek was voor 2000 genodigden.

Internationalisering van de stad

Kenners en kwartiermakers van het nachtleven zeggen dat het uitgaansleven steeds internationaler wordt. Het zijn niet meer alleen de artiesten, dj's en modepauzen die de toon zetten, maar nu ook toeristen die in groeiende aantallen hun weg vinden. Opvallend is dat de internationale hotelbarcultuur onderdeel van het nachtleven is geworden. Ofschoon alles energiever wordt in de binnenstad dreigt er ook meer een monocultuur te ontstaan die tegemoet komt aan de noden van een groeiende groep toeristen. De stadspolitiek bevindt zich momenteel op een cruciale tweekopping: meer toerisme, drukte en het verdwijnen van het authentieke winkelaanbod of juist meer bescherming van bewoners en winkeliers tegenover de ongebreidelde monopolisering en kolonisering van grote commerciële bedrijven die Amsterdam als winstgevend afzetmarkt zien.

1.2 Netwerken en distinctie in het uitgaansleven

De panelnetwerken vertegenwoordigen een breed spectrum van settings, scenes en stijlen binnen het dance- en urbangenre. In sommige groepen speelt muziek een grote rol. Bij anderen gaat het eerder om de setting: van zien en gezien worden in glossy clubs met vip decks en champagne tot duistere clubs met stroboscopen waar schimmige silhouetten dansen in een mist van rookmachines. De frequentie van uitgaan varieert per groep en per seizoen. In de zomermaanden winnen vooral de festivals terrein. Er zijn ook groepen die elk jaar een paar keer naar een club of festival in het buitenland gaan.

Het gros van de twintigers en dertigers in het uitgaanspanel is hoogopgeleid. Een aanzienlijk deel van de panelnetwerken vertegenwoordigt hippe of meer alternatieve muziekscenes in het urban- of dancemilieu. Het uitgaansleven blijkt ook een grote banenmachine want in veel panelnetwerken zitten vrienden en vriendinnen die dj, booker of organisator zijn of in clubs en op zomerfestivals achter de bar of als decorbouwer en programmeur werken. Anderen hebben hun eigen baan gecreëerd en ko-

ken maaltijden, maken shakes of smoothies op festivals of zitten in de creatieve rand-programmering met theateracts, schminken etc.

De panelnetwerken representeren een breed palet van scènes. Jamie (113a) en Lotje (130a) vertegenwoordigen de échte Amsterdamse scene met 'voetballiefhebbers, partyanimals en gasten die hier geboren en getogen zijn'. Van 'hip' krijgen ze de kriebels, maar van hardstyle gaat hun hart sneller kloppen, net als bij de feestcafés op de uitgaanspleinen. Jan (144a) zit tussen de 'hoog opgeleide feestbeesten met een harde kern van medische studenten'. De uitgaansclique rond Sophie (133a) is vooral artistiek en creatief geëngageerd, terwijl PJ (146a) vertelt over onbenaderbare mannelijke solisten met transseksuele hoeren op zijn feesten. De vriendenkring van Koen (116a) zit organisatorisch gezien diep in het nachtleven en de psychonautenscene van Joris (126a) gaat naast technofeesten ook naar festivals waar ruimte is voor spirituele activiteiten.

Tonio (56a/b) en Kofi (132a) vertellen beeldend over hiphop- en afrolosjes feesten waar onder het genot van cocktails en *djonco's* flink wordt geflirt en waar dames zonder enige gene op het podium hun string showen tijdens het billen schudden.

Het jongste panellid, de zeventienjarige Turks-Nederlandse Nuri (118a), gaat al vanaf haar 14^e naar dancehall en R&B feestjes en komt met de ID van haar nichtje op plekken waar minimale controle is.

Eenmaal binnen maakt Nuri (118a) filmpjes die ook nog van pas kunnen komen als ze door een portier wordt geweigerd in een club waar ze eerder wel naar binnen mocht. Ze gaat een paar keer per maand stappen met een vriendin of *gayfriend*. Grote groepen schuwt ze omdat de kans groot is dat ze bekenden tegenkomt. Voor de zekerheid heeft ze een uitgaanspseudoniem. De uitgaanswereld waarin ze vertoeft is spannend maar ook rauw. Als meisje moet je op je *qui-vive* blijven, vooral voor jongens die het nachtleven als jachtterrein zien. "In onze cultuur staan we bekend om onze mond. Voor je het weet ben je een hoer. Dingen worden snel doorgespeeld aan burens, klasgenoten... De roddels vrees ik het meest. Kletsen met een jongen tijdens uitgaan levert geen problemen op, maar meegaan naar een hotel of in de auto wel. Meisjes die wel meegaan staan daar om bekend, net als de *golddiggers* die altijd rond VIP-tafels hangen. Zelf ben ik niet zo. Laatst werd ik in een club wel een paar keer voor kankerhoer uitgescholden door een jongen die mij op een drankje trakteerde en daarna begon te trekken. Toen ik 'laat me los' zei werd ie woedend. Hij ging wel af omdat hij niet scoorde. Jongens doen alles voor seks tijdens uitgaan. Ze pronken met geld om aandacht te trekken. Of ze willen je naar huis brengen zoals mijn vriendin laatst overkwam. Ze ging mee met drie jongens. Eenmaal in de auto

wilden ze haar alleen maar terug naar Amsterdam rijden als ze wilde pijpen. Ze weigerde en werd in Den Haag gedumpt. Maar je ontmoet ook leuke mensen die je wel netjes naar huis brengen hoor. Of we chillen wat in de auto met muziek en lachgas. Leuk is dat. Mijn vriendin is er dan ook bij.”

Oude en nieuwe garde

Generaties komen en gaan. Bram (94a/b), trendspotter, kijkt vooral hoe de nieuwe aanstormende generatie twintigers zich verhoudt tot de 30-ers en 40-ers die deels al gevestigd zijn en in de organisatorische sfeer veel invloed hebben op het nachtleven. De innovatieven blijven na hun dertigste vaak plakken op gesetteerde, meer luxe locaties, terwijl de jongste lichte – serieus, speels en ondernemend als ze is – het avontuur zoekt in het échte Amsterdamse nachtleven. En dat zijn zeker niet de internationale hotelbars en sjeke cafés annex restaurants waarvan er in de afgelopen jaren tientallen zijn bijgekomen. De oude garde (veertigers) wordt door de jonge garde soms bekritiseerd omdat ze veranderingen dwarsboomt of nog teert op oude successen in bijvoorbeeld kunst en mode. Voorbij zijn de hoogtijdagen van de reclame en fotografie in tijdschriften met grote budgetten voor journalisten. Bram (94a/b) ziet de jongste generatie juist minder gebukt gaan onder keuzestress.

“Ze spelen meerdere rollen en pakken alles aan wat ze kunnen. Ze kiezen gewoon alles en het trechtert vanzelf. Ze zijn meer *hands-on* en de crisis heeft daar zeker een handje bij geholpen.”

Wat dit betekent voor het drugsgebruik is (nog) moeilijk te voorspellen. Maar iemand die zo veel ballen in de lucht houdt, moet ook zijn drugsgebruik plannen. De jonge voorlopers zijn meer gefocust op hun doelen, ook als dat doel vrije tijd is. Wie minder ambitieus, lui of gewoon minder succesvol is kan daarentegen ook meer tijd doorbrengen in het nachtleven.

Afters en preparty's

Uitgaan betekent voor de een tijdelijke ontsnapping uit de overgeorganiseerde realiteit en voor de ander is het een manier om juist het leven te vieren. Weer een ander gaat louter voor de dj's en artiesten of is juist op zoek naar een seksdate. Voor weer anderen is uitgaan simpelweg een alibi om drugs te gebruiken. De meeste panelleden zeggen zich bevoorrecht te voelen dat ze in een stad wonen waar zoveel te ontdekken en te beleven valt, de klok rond! Ook de invloed van *afters* mag niet worden onderschat. Joya (136a) vertelt over het spontane karakter van *afters* die vaak ter plekke

ontstaan: "Je weet nooit met wie je heel hecht wordt op een feest en met wie je daarna gaat afteren." Thuisfeesten zijn vaak verjaardagsfeestjes of als iemand een nieuw huis heeft of op reis gaat. Het kan ook gebeuren dat er tijdens het schilderen van T-shirts, drugs worden gebruikt tot diep in de nacht, heel wat anders dan wanneer je een paddoceremonieel doet. Sophie vertelt over cocaïnebinges die 's avonds beginnen en tot de volgende middag doorgaan zolang het gezellig blijft. "Afteren is superleuk omdat je eindeloos kunt praten over dingen die je de volgende dag niet meer weet." De *afters* in het netwerk van Lex (145a) zijn *quality time*. "Als een feest gevengvalt dan maken we dat op een after goed. Je krijgt echt een band met elkaar."

De vrienden van Frans (58b) hebben hun aftertijdperk ingeruild voor preparty's. Niet iedereen wil zijn huis meer beschikbaar stellen; de burens beginnen te klagen of je krijgt mensen nooit meer weg. Sommige haken af wegens kinderen of omdat de jaren beginnen te tellen, maar ook de prioriteiten worden verlegd. De preparty begint op tijd met een borrel, iedereen is nog fris en in de stemming om zich een paar keer om te kleden voor het feest. Maar er zijn ook momenten dat de grenzen tussen een feest, after of preparty niet meer zo helder zijn. Camille (141a) heeft tussen het chillen door tien feesten in vijf dagen bezocht tijdens de ADE tropendagen. Bij Jasmin (85a) liep werk en uitgaan zelfs parallel:

Als we Jasmin (85a) een week na het ADE spreken is ze weer een beetje hersteld. Ze heeft tijdens het meerdaagse clubfestival achter de bar gewerkt in twee verschillende clubs en ook nog gefeest. Ze had een straf feestrooster: 's-middags slapen, 's-avonds werken en halverwege de nacht feesten tot het ochtendgloren. Tussendoor wat eten en een paar uur slapen. En dat van woensdag tot en met maandag op zeven verschillende locaties kriskras door de stad. Sommige vrienden waren op woensdag en donderdag al 'helemaal los' terwijl het weekend nog moest beginnen. Haar hoogtepunt? Zonder twijfel die zondagochtend in de loft van de nieuwe toren toen het eerste ochtendlicht de nachtbrakers verwelkomde met een bijzonder haast on-Amsterdams panorama. Haar laatste ADE feestje was op maandagochtend toen de eerste forensen aan hun nieuwe werkweek begonnen.

Underground en subculturen

Het Amsterdamse undergroundmilieu heeft zich in de afgelopen jaren op verschillende plekken in de stad, maar vooral buiten het centrum genesteld. De fasegewijze toekenning van een 24-uursvergunning heeft tot meer dynamiek geleid in het alternatieve feestmilieu. De upperground werd in de afgelopen jaren verrijkt met een handvol

nieuwe clubs. Ze vormen een ideaal laboratorium voor het experimenteren met nieuwe concepten die muziek en kunstvormen meer met elkaar willen vermengen.

In sommige clubs wordt een underground sfeer gecultiveerd. Soms zie je door de rookmachines en het schaarse licht nauwelijks meer een hand voor ogen. Het verdwalen in de duisternis met zijn gangetjes, hoeken en nissen verhoogt het anonieme en tijdloze gevoel. De nieuwste club in de kelder van de A'dam toren is door critici goed ontvangen. Een bewijs dat de Amsterdamse underground springlevend is. De vriendenclub van Joris gaat het liefst uit naar clubs met een tolerante sfeer, waar vrijer gereageerd wordt op normafwijkend gedrag en niet iedereen op elkaars kleding let of hoe raar iemand danst. "We voelen ons niet vrij in clubs waar iedereen elkaar aan zit te staren, waar strenge controles of andere beperkingen zijn om vrij te feesten."

Raves

Naast de reguliere upperground is er ook een levendige ravescene waar Jan (144a), organisator en faciliteerder, nauw contact mee heeft. Een groot verschil met een clubervaring is dat niet de vriendengroep, maar de rave bindend is. Aankondigingen worden via een gesloten Facebook groep op het laatste moment verspreid. Er komen gemiddeld 150-300 personen. Ofschoon de politie en/of handhaving soms dreigt met de inbeslagneming van apparatuur, komt dit weinig voor. Driekwart van raves gaan gewoon door. In het kraakmilieu van Joya (136a) wordt de helft door de politie vroegtijdig beëindigd.

Jort (135a) laat foto's zien van een illegale rave die hij met kompanen organiseerde op bevrijdingsnacht (4-5 mei). Een smet op het feest was een ambulance die werd opgeroepen voor een GHB-overdosis. De politie die meekwam lastte het feest meteen af. Daarop verplaatste de meute zich naar een andere rave elders in de stad. Jort is (in)direct betrokken bij een stuk of vijftig raves per jaar, grote en kleine (want een paar speakers in de struiken met vijftig personen erbij is ook al illegaal). De spanning of het doorgaan en het gevoel van vrijheid is vaak een drijvende kracht. Met een groep iets organiseren, je eigen spelregels maken en improviseren vindt Jort het mooiste wat er is. De raves moeten zichzelf bedruipen en omdat er geen entree wordt gevraagd zorgt de verkoop van soep, bier en lachgas voor extra inkomsten om de huur van de apparatuur te kunnen betalen.

Elk weekend is er wel ergens een illegaal feest. Dat is ook weer niet zo bijzonder, vindt Jort (135a): "Je hebt een bus met een soundsysteem, plus wat kratten met bier en water. Je zoekt een plek, organiseert mensen en na aankomst pak je snel alles uit. Je sluit de kabels aan en na een half uur kunnen we beginnen. We werken in een kleine ploeg en zijn een geoliede machine. Wij verschillen van anderen omdat we geen vergunning aanvragen. Maar ook omdat ze het toch niet geven. Feesten stoppen op een geven moment als je overdag een feest geeft: op zondag eerder stoppen en niet in het donker doorgaan als je overdag begint. Andersom als je in het donker begint: 's ochtends stoppen. Als mensen dan een after willen, dan moeten ze dat zelf maar gaan doen. Maar dan hoef ik mij niet meer verantwoordelijk te voelen."

De psytrancescene hoort met tekno en drum & bass bij de underground. Naast MDMA en amfetamine worden vooral ook ketamine en LSD gebruikt. Cocaine hoort meer thuis in het mondaine housemilieu weet Pim (142a), die de mensen omschrijft als 'hippies, vrije geesten, maatschappijkritisch en liefde voor de muziek'. Op de zomerfestivals wordt veel zorg besteed aan goed en duurzaam eten en er worden ook veel niet-alcoholische sappen aangeboden. Veel bezoekers doen aan 'flowarts' (o.a. staff spinning, juggling, hoepels, etc.). De anarchistische mentaliteit van psytrancers wrikt vaak met de mainstream mentaliteit in clubs. Psytrance steekt met zijn felle decors en *blacklights* vrolijk af tegenover het meer duistere tekno.

Gay en underground

De Regulierdwarstraat blijft een zekere aantrekkingskracht houden. De homohoreca is uitgedund maar er zijn zeker nog een handvol gelegenheden gevestigd, kappers, winkels en *gayfriendly* restaurants dan nog niet meegerekend. In de gay en underground niche zijn in de afgelopen jaren veel nieuwe initiatieven ontplooid. De Amsterdamse scene voelt volgens clubeigenaar PJ (146a) alleen concurrentie als er elders in de stad een ander groot feest wordt georganiseerd. Dergelijke feesten worden ook vaak door homotoeristen uit andere Europese steden bezocht.

Sommige clubs organiseren instapavonden voor studenten of feesten waar vooral sportkleding wordt gedragen. Aan de andere kant van het spectrum zijn er cruise-parties en feesten speciaal voor behaarde mannen. Een in de scene bekende club heeft inmiddels ook in het buitenland enige reputatie. Hier kijkt men er niet van op of je gekleed dan wel poedelnaakt rondloopt. De speciale seksfeesten vinden plaats in reguliere clubs. PJ (146a) ziet verschillende generaties in clubland: de ervaren 40-plussers die zich uitbundig gedragen en ook nog fors drugs gebruikt; de 30-ers die

voorzichtiger maar ook kritischer zijn en hun gebruik meer plannen; en de 20-plussers die nog zoekend zijn en soms nog met één been in het studentenmilieu staan. De laatbloeiers (vaak 40-plussers) lijken qua gedrag op de twintigers en experimenteren volop met drugs en seks. Een kleine niche zijn volgens twee panelleden *privéfeesten* (gemiddeld 50 bezoekers) die vooral op seks gericht zijn en in het verlengde liggen van de openbare seks en fetisj feesten (dance & cruise) met meer extreme performances. De *circuitparties* (1.000-2.000 bezoekers) vertegenwoordigen een breder en minder extreem segment waar vooral wordt geflirt en het accent meer op muziek en dansen ligt. Sommige clubnachten voelen als een vertrouwde huiskamer, zegt PJ (146a), die het belangrijk vindt dat bezoekers zich veilig voelen en ongeremd plezier kunnen maken. Er zijn speciale avonden waar het dansen wordt afgewisseld met een bezoek aan de *darkroom*. De dj's voelen precies welke muziek het beste past bij het thema van de avond.

“Er werkt een vriendenteam en je wordt gezien. Iedereen kent elkaar en de barman weet al snel wat jij graag drinkt en hoe je heet. Er is veel persoonlijke aandacht en als het een keer misgaat dan word er echt meegeleefd. Ons team biedt de garantie dat mensen een fijne avond hebben.”

PJ (146a) merkt dat de lichte 20-plussers zich niet vanzelfsprekend wil identificeren met het homocircuit en ook omgaan met heteromannen. Hij denkt dat de klassieke homocultuur verder onder druk komt te staan. Omdat jonge homo's minder geneigd zijn om voor een homonetwerk te kiezen blijven ze langer in heterosjablonen hangen; reden waarom organisatoren en faciliteerders meer contact zijn gaan zoeken met homogegerichte studieverenigingen en reclame maken voor homofeesten. Lex (145a) zit in deze doelgroep. Hij vindt het jammer dat Amsterdam geen echte gayclubs heeft. Voor goede muziek gaat hij naar speciale clubavonden en soms bezoekt hij gayfeesten of de meer rauwe gay raves. Hij gaat zelden met dezelfde groep uit en weet dat hij de kerngroep later op een after wel weer tegenkomt. Camille (141a) ziet dat underground-concepten behalve met muziek ook meer experimenteren met kunst of kinky elementen en/of extremere kledingstijlen.

1.3 Ontwikkelingen in het uitgaansleven

De feesten en clubavonden waar panelleden over vertellen beslaan een breed spectrum van het uitgaansleven. Sommige groepen zijn vaker te vinden op de uitgaanspleinen terwijl andere liever de underground opzoeken. Er is een keur aan grote en kleine festivals waar louter techno, urban, hardcore of een mix wordt gedraaid én er zijn festivals waar de grillen van een subcultuur overheersen en de muziek van secundair belang is. Begrippen als hip, mainstream en underground worden door panelleden gebruikt om een waarde toe te kennen aan bijvoorbeeld een feest, een muziekstijl, een scene of een speciale locatie. De nuance ligt vooral in de subculturele duiding die er aan toegekend wordt. In deze paragraaf vertellen panelleden over (nieuwe) uitgaanssettings en festivals, over muziekgenres en de sociale media. We sluiten af met de ontwikkelingen in 2016.

Settings (uitgaanslocaties)

Het Amsterdamse uitgaansleven bestaat uit een regulier segment (mainstream), een kleine underground en een overlappend segment (upperground) dat elementen uit beide werelden wil verenigen. Volgens de clubpromotors is het eind van de groei nog niet in zicht zolang het toerisme blijft groeien. Tonio (56a) denkt dat een kwart van de bezoekers op een clubavond in het weekend toerist is. Het reguliere uitgaansleven biedt een brede muziekprogrammering van dance tot urban en popconcerten. Sinds het nieuwe beleid mogen sommige locaties een aantal weekenden per jaar langer (tot 08.00 uur) open blijven. In centrum (vooral op de uitgaanspleinen) werken clubs en feestcafés met portiers en sommige met *doorbitches*.³¹ Tijdens het ADE is elke deelnemende club verplicht om met portiers te werken.

De bijna honderd meter hoge A'Dam toren aan de IJ-oever is na een ingrijpende verbouwing in 2016 geopend en omgetoverd tot een kosmopolitisch complex met kantoren, uitgaansgelegenheden en een observatiepunt met een ronddraaiend restaurant. Naar verwachting zal deze nieuwe landmark uitgroeien tot een toonaangevende uitgaansgelegenheid. De Shelter, onder het Overhoeksplein bij de A'Dam toren, wordt een technoclub (capaciteit 700 bezoekers) met een 24-uurslicentie. In een interview

³¹ Definitie van doorbitch op urbandictionary.com: Person, usually female and/or gay, who stands at the door of a nightclub next to the bouncers and decides who's beautiful enough to get in.... Unless you look like a model or you're a celebrity with his posse, the door bitch will never let you into the club.

met het Parool ³² zeggen de programmeurs dat het mooiste van de nacht het verva-
gen van grenzen is. "s Nachts ontmoet je vaak de meest interessante mensen, zowel
creatief als zakelijk."

Ook meer sjeke hotelbars hebben hun deuren geopend. Ze mikken op een luxer
segment die o.a. de *happy few* en zakelijke creatievelingen moet verleiden. Sommige
panelleden zien parallellen met de loungeperiode rond 2000. De huidige ontwikkeling
sluit aan op een trend in de binnenstad die we hier voor het gemak typeren als
glammification, de luxe enclaves met exclusieve mode, parfums, design en logo's win-
nen terrein met het stijgen van de vierkante meterprijs binnen de ring. Frans (58b) ziet
de *social invite* op *Sunday Social* als een nieuwe manier van werving in het hippe en
hogere hotelsegment. Het concept is simpel: het hotel vraagt iemand met status om
een speciale groep mensen uit te nodigen voor een feest; de genodigden worden
voor een speciaal besloten feesten verwelkomt door een dj. Een win-win situatie, zegt
Frans; de organisator mag een gratis feestje geven voor zijn vrienden c.q. netwerkrela-
ties en het hotel heeft een volle bar met mensen die wat te besteden hebben.

Ook in het alternatieve segment zit nog voldoende rek gezien de opening c.q. door-
start van nieuwe locaties (zie ook Shelter). Volgens panelleden blijft er een herkenbare
brede onderstroom van groepen en scènes die meer aan een subcultuur hechten van
een rauwe ravekelder dan van een cleane club. Veel sub- en muziekculturen gedijen
binnen de grote muziekgenres en hebben allemaal hun eigen hangouts, concerten en
clubnachten. Het meest innovatieve segment zijn vooral de plekken waar *movers* en
shakers reuring veroorzaken. Sommige clubs proberen in hun programmering de hok-
jesgeest te bestrijden in de hoop dat verschillende scènes meer gaan mengen met
elkaar. Dat lukt de ene keer soms beter dan de andere keer.

De festivals lopen synchroon met het uitgaansleven en pieken vooral in de zomer
maanden in parken en recreatiegebieden aan de randen van de stad; Op sommige
meerdaagse festivals kan zelfs worden gekampeerd. Naast de bekende megafestivals
(tienduizenden bezoekers) zijn er nog meer kleine festivals (5-10.000 bezoekers). Een
resultante van de zogenaamde festivallisering is dat het aantal organisaties bijkans
niet meer te tellen is, met als kanttekening dat de meesten maar een of een paar keer
per jaar een evenement organiseren. De festivals onderscheiden zich met hun mu-

³² Lujters (Het Parool, mei 2016).

ziekprogrammering en/of bieden allerhande workshops, theatervoorstellingen, lezingen, etc. aan.

Muziek: urban wint terrein

Dance en urban zijn de twee hoofdstromen in het Amsterdamse uitgaansleven. Bij dance zijn dat vooral techno en house. Dubstep, grime en hardcore zijn minder melodieuze subgenres en worden daarom weinig in clubs gedraaid. Techno is vooral onder hoogopgeleiden populair en hardcore bij laagopgeleiden. Insiders voorspellen dat minimal weer terugkomt, maar dan in een hardere variant. Dj's horen dat techno ook vaker filmischer wordt verklankt.

Jamrock succesvol

Het *urbanggenre* beleeft volgens kenners een nieuwe bloeiperiode. Een van de succesvolle oudgedienden is jamrock, een clubconcept met aanstekelijke dancehall en reggae muziek. "*We don't follow trends, we don't set trends, we set a culture,*" zo luidt de slogan van jamrockfeesten die zijn uitgegroeid tot een bloeiende subcultuur met bekende dj's, artiesten en coole mixtapes. Het concept dat klein begon in de Brasil Bar is in de afgelopen jaren verbreed naar Amsterdamse clubs en podia die zonder moeite uitverkocht raakten. Bij Jamrock is het publiek etnisch gemengder dan op elk ander urban event. Een jonge top dj uit het dancehallmilieu mocht zelfs draaien op het hardcore Defqon festival. Kofi (132a), die als partyfotograaf goed is ingevoerd, ziet dat de urbanscene geprofessionaliseerd is. Voorbij is de tijd van vier kale muren en een discolamp; er wordt meer gelet op het decor en veel aandacht besteed aan de online presentatie. Qua muziek is de cross-over met house een constante geworden: "House is het broodje waar je telkens wat anders op kan smeren." Hoewel het gevaar van *sellout* altijd op de loer ligt, laten toonaangevende dj's zich inspireren door Caribische muziek, die ze vervolgens met house mixen.

Een andere stijl die volgens insiders bij een jong, Amsterdams, merkengeil Zuidoost publiek hoge ogen gooit is afrohouse met bijbehorend reizend feest Afrolosjes; met invloeden van azonto tot baila funk is het concept minder opruiend dan jamrock. Kofi (132a): "Bij Jamrock is het minder patsen en uitbundiger dansen terwijl Afrolosjes ingetogen is en de hakken centimeters hoger." Door het succes wordt afrohouse ook door de mainstream opgepikt. En omdat iedereen een volle zaal wil, hebben verschillende organisaties de handen ineengeslagen. Gevolg was dat op het uitverkochte Encore zomerfestival op de NDSM-werf op maar liefst drie podia kon worden gedanst

op de beste hiphop en R&B. Zelfs de voor modder allergische dames waren van de partij.

Daarnaast is er nog een keur aan (nationaal) bekende artiesten (o.a. Broederliefde, Lil' Kleine en Ronnie Flex) die hitjes maken bij de klok. Een groep rappers uit de Bijlmer (SFB) zette ook een belangrijke stap naar de mainstream. In hun raps wordt veel opgescheept over drank (zakelijke deal met een drankmerk), drugs en ballonnetjes. De concurrerende rapgroep HPF, eveneens uit de Bijlmer, vertolken meer gangsterraps over *crimes* en cokedeals. Maar Tonio (56a) denkt dat de huidige popularisering van hiphop juist gevoed wordt door de afwezigheid van allerlei stereotype vooroordelen. Er zijn heel veel jongens die geen dj maar hiphopper willen worden.

Nieuwe media en clubcultuur

De feestcultuur en sociale media zijn innig met elkaar verbonden. Facebook is nog steeds leidend maar heeft niet meer de coolfactor. Er helemaal uitstappen is weer een te grote sprong omdat je ook bang bent om iets te missen. Instagram is zeker bij de jongere generatie een serieuze opvolger omdat je met dit medium meer aan je persoonlijke profilering kunt werken. De telefoon is een onmisbaar instrument geworden. Panelleden gebruiken hem soms tijdens het interview om een drugsapp, foto's van een feest, een gek drugsfilmpje of een website waar je het beste 3-MMC kunt bestellen te laten zien. Op het moment dat we Jort (135a) interviewden kreeg hij een red alert binnen met updates van gevaarlijke pillen. Daarnaast vertellen panelleden ook dat veel informatie via gesloten c.q. geheime groepsapps of Facebookgroepen (100-3000 leden) wordt gedeeld. Er wordt gediscussieerd over drugs of je wordt op de hoogte gehouden van geheime feesten. Ook clubs hebben hier volgens Dennis (147a) profijt van. Zo komt op één van de avonden een actieve en etnische gemêleerde techno-gaygroep (een derde van alle bezoekers) die een eigen facebookgroep heeft opgericht. Maar feestpromotoren benaderen ook vaak actieve leden met als doel hun achterban te mobiliseren. Soms is er directe communicatie tussen de groep en de promotor.

Samen alleen

In gesprekken met panelleden komen de oorspronkelijke kernwaarden van de clubcultuur (o.a. afscheiding, vrijheid en identiteit) – en hoe deze kunnen schuren met de commerciële belangen van de feestthoreca en tegenwoordig ook door de invloed van

de nieuwe media – nog wel eens te sprake. Ook mobiele technologieën, smartphones, en websites stellen de clubcultuur op de proef.

Sluiten de oorspronkelijke kernwaarden nog wel aan op de eigentijdse clubcultuur, vraagt Louisse zich af.³³ Enerzijds proberen clubs (maar ook festivals) een afscheiding te creëren van het dagelijks leven door bijvoorbeeld het heffen van entree en het toepassen van een toelatingsbeleid (vooral in clubs). Lasers, speciale decors en performances verhogen de sfeer en geven de bezoekers een collectief gevoel dat ze tijdelijk in een alternatieve dimensie verkeren. Ofschoon bezoekers fysiek in dezelfde bubbel zitten doorbreekt het gebruik van smartphones de gekoesterde barrière en kan een bezoeker tegelijkertijd in woord, gedachten en beeld op nog tientallen andere plekken verkeren. Bezoekers worden continue verleid om zich te onttrekken, wat het groepsgevoel kan ondermijnen en waardoor het moeilijker wordt om volledig op te gaan in het hier en nu. Er zijn feesten waar bezoekers actiever gebruikmaken van hun smartphones dan feesten waar meer sociale interactie is en/of wordt gedanst. Door gebruikmaking van technologie wordt niet alleen de afscheiding van de buitenwereld meer fluïde, maar ook de ervaren vrijheid komt in een ander daglicht te staan. De tijdelijke autonome zone, zoals een club of festival soms ook wordt gezien, funktioneert als een intieme vrijhaven waar mensen in de nabijheid van vrienden en gelijkgestemden piekervaringen kunnen ondergaan, juist omdat het symbolisch is afgescheiden en onzichtbaar voor de buitenwereld. Maar nu mensen door de draagbare technologieën in een mobiele feestruimte door omstanders ten allen tijde kunnen worden gefotografeerd is behoedzaamheid geboden.

Vrijheid wordt niet alleen meer beteugeld door de staat, maar ook door de bezoekers zelf. Cascio³⁴ omschrijft dit horizontale systeem van sociale controle als een *participatory panopticon*.³⁵ Nu de collectieve omarming van de nieuwe media hebben geleid tot een stortvloed aan feestfoto's en aftervideo's in de clubcultuur, komt ook het subcultureel kapitaal weer ter discussie te staan. Ook feestorganisaties maken volop gebruik van de nieuwe media, maar in sommige niches klinkt ook de kritiek dat de subculturele waarden door een grotere toegankelijkheid en verdergaande controle onder

³³ Louisse (2015).

³⁴ In Louisse (2015).

³⁵ Dit aan Foucault ontleende begrip betekent in deze context dat clubbers het toezien oog van de buitenwereld hebben geïnternaliseerd waardoor ze zich terughoudender en zelfbewuster gedragen.

druk is komen te staan. In dit licht bezien moeten de acties van verschillende organisaties worden begrepen om de anonieme c.q. intieme feestomgeving te waarborgen door het gebruik van smartphones e.d. zo veel mogelijk terug te dringen, zo niet te verbieden. Er zijn ook mensen die het niet op prijs stellen dat er foto's worden gemaakt. Clubmanager Dennis (147a) is hier helder over; de club communiceert weliswaar via Facebook, Instagram en Snapchat, maar binnen foto's maken is uit den boze.

“Het is irritant en je onderbreekt de *vibe*. Het turen naar je beeldscherm wordt gedoogd maar we vinden eigenlijk dat mensen bij ons niet met hun telefoon bezig moeten zijn. We gunnen mensen hun *privacy* maar voor ons is het een basisnorm dat je in een sociale omgeving bent en je daartoe verhoudt.”

1.4 Uitgaanstrends samengevat

- Het feesttoerisme lijkt een steeds groter beslag te leggen op de clubcultuur en zomerfestivals.
- In zowel het hogere meer sjieke als in het alternatieve uitgaanssegment, worden nog steeds nieuwe clubs geopend.
- Er komen nog steeds nieuwe festivals bij door de nog steeds groeiende feestpopulatie.
- Het urbangenre beleeft in de breedte (meer festivals, succesvolle rappers en geslaagde clubavonden) een nieuwe bloeiperiode.
- Op meer uitgaanslocaties (in het alternatieve segment) geldt een fotoverbod en/of wordt het gebruik van smartphones afgekeurd.

2 Middelengebruik

In dit hoofdstuk bespreken we het middelengebruik in het Amsterdamse uitgaanspanel. We beginnen met alcohol, tabak en cannabis. Panelleden vertellen onder andere welke drankjes in trek zijn en of de vaporizer en e-sigaret populairder worden. Daarna komen de stimulantia, narcose- en tripmiddelen aan bod en tenslotte de nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) die vooral in dance gerelateerde en psychonautische panelnetwerken aanslaan. We beschrijven het middelengebruik in de context van drug (stof), set (mens) en setting (milieu). Door naar set- en settingfactoren te kijken, be-

grijpen we meer over de aard van het middelengebruik. De netwerken in de panelstudie vertegenwoordigen een palet van stijlen, groepen en scènes (o.a. studenten, voetbalsupporters, gays, hiphoppers, ravers, dj's, psychonauten en kinky) die goed thuis zijn in het nachtleven. De muziekstijlen worden vaak apart geprogrammeerd maar tijdens het ADE en andere festivals staan bezoekers van hiphop, house en hardcore soms gebroederlijk naast elkaar.

De frequentie en gebruikspatronen van middelengebruik geven meer inzicht in de mate in de aard van het gebruik. Wie nemen welke middelen en met wie? Welke setting heeft de voorkeur? Welke factoren beïnvloeden het gebruik? Is het de groep, de muziek, het type festival of is het een combinatie van verschillende elementen? De panelleden weten waarom een middel populair of juist op zijn retour is en vertellen ook over de risico's van drugsgebruik. Door deze 'inside informatie' houden we een vinger aan de pols en kunnen we de hartslag van de huidige uitgaansgeneratie peilen. Wordt het wilder of gaat het een tandje terug?

Millennials

Ofschoon de meeste panelnetwerken in de geschiedenis van deze bijna 25-jarige panelstudie vooral uit twintigers bestaan, volgen we momenteel een cohort dat volgens demografen tot de millennials (het demografische cohort na de generatie X) behoort en waarin de mensen tussen 1981 en 2000 zijn geboren. Bram (94a/b), trendspotter, merkt dat de huidige generatie (vooral wonend in stedelijk gebied) scherp is gefocust op niet één maar meerdere doelen. Ze beseffen als geen ander dat een vaste baan voor het leven, als ze dat al zouden ambiëren, verleden tijd is. In het leven van de agendahedonist wordt alles gepland en worden de verschillende baantjes, stages, vrijwilligerswerk, feesten, sport en uit eten schijnbaar moeiteloos gecombineerd. De rode draad tussen alle dagelijkse activiteiten door zijn de sociale media waar de laatste ontwikkelingen op de voet worden gevolgd.

Een gezonde leefstijl en drugsgebruik gaat bij sommige panelleden hand in hand. Lotje (130a) adviseert om niet eentonig te consumeren, zowel niet met voedsel als met drugs, die je moet reserveren voor speciale momenten. In de omgeving van Joris (132a) is het de uitdaging om negatieve effecten van drugs zoveel mogelijk te beperken en de positieve te optimaliseren. Hij bekijkt het vanuit een psychonautisch perspectief. "Je bepaalt altijd zelf of je gebruikt en wat je gebruikt. Je wilt weten wat er in zit en zorgt dat je goed geïnformeerd bent. Je probeert de gezondheidsschade zoveel

mogelijk te beperken door bv vaporizers en e-sigaretten te verkiezen boven tabak. Alcohol drink je met mate of vervang je door middelen die minder kater geven.”

Panelleden vertellen dat het uitgaansleven zich vanwege de vele zomerse festivals allang niet meer alleen in de avonduren afspeelt. Door de verruiming van de uitgaanstijden in de clubs is het verschil tussen dag en nacht steeds kleiner geworden. Wie vroeg wilt stappen kan er ook voor kiezen om van te voren te slapen om vervolgens om 06.00 uur 's ochtends de dansvloer op stappen als er een befaamde *weekender* wordt georganiseerd en de club non-stop open is. Het uitgaansleven is zo veelzijdig geworden dat het je hele weekend op kan slokken, weet Jan (144a). “Het komt vaker voor dat je bewust niet uitgaat, om jezelf te sparen voor het weekend, dan dat je niet weet waar je naar toe moet.”

Uitgaan betekent voor de meesten een leuke tijd hebben, vindt Joris (126a) die net als de andere panelleden zijn groep door de jaren heen ziet veranderen. In de beginperiode wil je alles nog ontdekken en zijn drugs spannend en wil je vooral dansen. Maar met het verstrijken van de jaren word je kieskeuriger en komt er minder nadruk op het drugsgebruik te liggen. Iedereen die van stappen houdt maakt vroeg of laat het onvermijdelijke moment mee dat de groep om je heen opeens een stuk jonger is.

Beteugelen van excessen

Het wederkerigheidsprincipe (reciprociteit) is in het uitgaansleven en vooral op de festivals sterk aanwezig. Onbekenden delen en ruilen spontaan dingen met elkaar. Een joint gaat rond, een snuifflesje met ketamine en pillen wordt geruild voor biertjes. Er wordt aan ijsjes gelikt, uit het zelfde glas gedronken en er worden pillen doorgebeten en gedeeld. Sommige panelleden geven grif toe dat drugsgebruik en uitgaan sterk verbonden zijn met elkaar. De muziek is vaak een bindend element tussen groepen. “Drugsgebruik is bij ons heel normaal,” zegt Sophie (133a). “Iedereen doet het.” En ook Jan (144a) vindt dat drugsgebruik erbij hoort. “Het wordt niet altijd zo gezegd, maar uitgaan en drugs is een echte leefstijl geworden,” met uitzondering dan van de ‘milde avondjes’ in de kroeg. Frans (58b) ziet een afnemende belangstelling van de privé sekskamer in het extreme homosegment. Is de nieuwigheid eraf of kijkt men kritischer naar *chemsex* praktijken? Dagenlang durende seksfeesten met gasten of partners die ontsporen geeft ook veel stress. En moet je de ambulance bellen als iemand fors out gaat? Hoe vertel je iemand om te vertrekken als het niet leuk meer is?

Frans vermoedt dat mensen selectiever zijn geworden in wie ze thuis uitnodigen. Het voordeel van een club is dat je kunt kiezen wanneer je vertrekt.

Er zijn ook panelleden die het drugsgebruik in een bredere context zien dan alleen maar op feesten waar je danst en naar muziek luistert. Uitgaan staat ook symbool voor een periode dat je je grenzen verkent in een sociale omgeving die je prettig vindt. Drugs gebruik je met vrienden, openlijk of heimelijk al naar gelang de codes die er zijn. Volgens Koen (116a) maakt het niet zoveel uit *of* je gebruikt, maar hoe je dat vervolgens doet in een omgeving waar het eigenlijk niet mag. De kunst is om te gebruiken zonder dat het direct opvalt zodat anderen er geen aanstoot aan nemen. Nog belangrijker vindt hij dat je aanspreekbaar en 'in control' blijft als je onder invloed bent: een reden waarom drugs als GHB en LSD in zijn vriendengroep niet populair zijn.

De meeste panelnetwerken zijn vertrouwd met drugs in het nachtleven, maar de kunst is om ervoor te zorgen dat uitwassen niet de sfeer gaan bepalen. In de discussies hierover hebben verschillende partijen in de afgelopen jaren meer toenadering gezocht om te bekijken hoe je gezondheidsrisico's op feestlocaties zoveel mogelijk kunt beperken en de veiligheid kan worden vergoed zonder meteen aan meer repressie te denken. Naast meer deskundigheidsbevordering voor het personeel is de *Celebrate Safe* campagne een voorbeeld van hoe ook feestorganisaties hun verantwoordelijkheid nemen in de informatieoverdracht van professionals (harm reduction) naar hun eigen achterban.

Panelleden vinden echter dat ook gebruikers hun verantwoordelijkheid moeten dragen. In het huidige pragmatische drugsbeleid voorkom je interventies als je de excessen weet te beteugelen. Ook uitbaters en feestorganisatoren hebben daar een belang bij. PJ (146a) clubmanager, vertelt hoe het hele team betrokken is en er voor zorgt dat alles goed verloopt en de sfeer veilig is. Bij calamiteiten wordt er meteen contact gezocht met vrienden of partners die medeverantwoordelijk worden gemaakt, of ze dat nou leuk vinden of niet. Bij iemand die in zijn eentje is wordt eerst bekeken in welke conditie de persoon zich bevindt. Ook als een bezoeker naar omstandigheden extreem gedrag vertoont wordt deze door het personeel (geen werkkleding) eerst geobserveerd. Na het verzamelen van meer info wordt de desbetreffende bezoeker aangesproken door het personeel. Dennis (147a), vindt dat het drugsbeleid in een club helder moet zijn. Het deurbeleid is cruciaal; ongeveer 1 op de 10 bezoekers wordt geweigerd omdat ze te zat, te high of gewoon vervelend zijn. En de 'doorbitch'

checkt bij corporale gasten of ze niet bij de verkeerde club staan. Ook in de club zijn er duidelijke regels; wie zichtbaar gebruikt gaat eruit en wie 'out gaat' op GHB krijgt een ontzegging van drie maanden. Niks is vervelender dan wanneer het personeel comateuze GHB-ers moet reanimeren. Degenen die behandeld worden krijgen standaard een brief mee waarin ze op hun verantwoordelijkheid worden gewezen. Wie meer dan een buisje bezit wordt direct aan de politie overgedragen. Verder grijpt het personeel in zodra iemand de controle dreigt te verliezen.

In sommige panelnetwerken wordt veel gepraat over doseringen, effecten en risico's van middelen en combinaties, en gelden er soms regels over drugsgebruik. Vooral bij GHB zijn gebruikers erbij gebaat om mogelijke problemen te voorkomen, wetende dat alles wat met GHB te maken heeft door de security, organisatoren en andere bezoekers wordt uitvergroot. Roekeloos gedrag in een club of op een *after* is namelijk vragen om moeilijkheden en moet door informele controle of sancties worden gereguleerd. GHB-groepjes houden elkaar daarom extra scherp in de gaten omdat 'out gaan' tot extra consequenties kan leiden. De security slaat aan, de politie wordt erbij gehaald of omstanders gaan tegen de wens van de groep de ambulance bellen.

Lex (145a) heeft eerlijk gezegd niet zo'n hoge dunk van de doorsnee drugsgebruiker en vindt dat de meesten er bar weinig vanaf weten. Wie onvoorbereid met GHB begint zonder enig benul van doseringen te hebben bindt de kat op het spek. En PJ (146a) verbaast het soms hoe snel het drugsgebruik binnen een nieuwe bezoekersgroep van jonge homo's zich kan ontwikkelen. In het begin zijn ze nog een beetje bleu, maar dat verandert zodra ze groepjes gaan vormen die als een snelkookpan werken voor drugsgebruik. Vooral bij de jonkies (twinx) is het gedonder omdat ze grenzeloos zijn. Ze blijven te lang hangen bij de toiletten, dealen of zijn duidelijk op zoek naar drugs. Verder zijn er enkele kleine scènes vertegenwoordigd in het uitgaanspanel waar extreem veel drugs worden gebruikt. Een daarvan is een homo-undergroundscene waar drugs, seks en onbeschermd vrijen een cocktail vormen, volgens Frans (58a). Er woe-den discussies over mannen (zero positief en negatief) die onbeschermd seks hebben en zeggen PrEP te gebruiken.³⁶ Tenslotte zijn er panelleden die vertellen dat een verslaving bij iemand in hun omgeving niet altijd wordt herkend. David (57b) werd

³⁶ In een pilot (2015-2018) van de Amsterdamse GGD slikken circa 370 mensen dagelijks en/of rond risicoseksmomenten PrEP, een preventiepill (met daarin twee hiv-remmers) die de kans op hiv voorkomt.

geconfronteerd met de zelfmoord van een vriend die, zoals achteraf bleek, ook aan een cocaïneverslaving leed.

2.1 Alcohol

In een ruime meerderheid van de panelnetwerken drinkt ten minste driekwart regelmatig alcohol. Het aantal glazen kan in subgroepen binnen elk panelnetwerk echter flink variëren. Mannen drinken doorgaans vaker, meer en sneller dan vrouwen. Elk uur tenminste twee á drie alcoholconsumpties is geen uitzondering. Er zijn panelnetwerken waar alcoholkaters vaker voorkomen maar ook panelnetwerken waar minder alcohol en/of een maximum aantal glazen per keer eerder wordt gekoppeld aan een gezonde(re) leefstijl.

Statusdrinkers

Club- en barmedewerkers zien veel verschillende smaak- en drinkgewoonten in uitgaansculturen: hoe jonger het publiek hoe lager de baromzet. Studenten drinken vaker bier, maar de baromzet ligt vaak een stuk lager dan tijdens een urbanfeest, waar weliswaar een kleinere groep drinkt, maar de bestelde drankjes wel exclusiever zijn; mannen drinken vaker whisky (vaak Hennessy of Jack Daniels); en dames houden meer van zoete mixdrankjes. Tonio (56a), barkeeper, vertelt over de smaakvoorkeuren van zijn klanten. Op een typisch Surinaams/Antilliaans hiphopfeest gaan er dik tien flessen cognac doorheen, terwijl er normaal maar één fles in de maand leeg gaat. Barkeepers zien meer bravoure en 'statusdrinkers' bij de toog en vertellen over 'patsers' die met pakken geld in de achterzak lopen en die zo 150 euro neerleggen voor een fles, wat overigens vaak geweigerd wordt. Tonio (56a) zegt dat er collega's zijn die op sommige feesten niet willen werken omdat ze de zenuwen krijgen van klanten die hun commanderen. Zelf kan hij er wel om lachen. Om die vrouw bijvoorbeeld die zogenaamd geen wodka proefde in haar drankje, boos werd en de beveiligers er bij ging halen. Of gasten die vier flappen van 50 euro in zijn hand drukken voor een fles sterk. En je hebt types die als het op betalen komt heel lang met hun rug naar de bar blijven staan in de hoop dat ze niet hoeven te betalen.

"Als barman moet je eelt kweken, vooral als ze al wijzend voor je staan en je zonder aan te kijken 'ik wil drank' roepen. Er kunnen echte opstootjes ontstaan want iedereen wil NU geholpen worden. Zelfs als ze zien dat het druk is."

Op urbanfeesten wordt vaker met cash betaald, studenten pinnen meer en de fooienpot is het meest gevuld na een homofeest. Ook toeristen zijn goede klanten. Op een typische danceavond wordt het meeste water besteld, maar is er ook een groep die behalve bier, vooral wodka, baco of gin-tonic besteld. Clubmanager Dennis (147a) valt het op dat vrouwen vaker kleinere drankjes als Jägermeister en shotjes tequila bestellen. "Kunnen ze lekker dansen en hebben ze niet steeds zo'n megaglas vast. Voor vrouwen is het meestal een beetje drugs (XTC en coke), water en af en toe een shotje – onderhoudend, zeg maar."

Naast het alcoholische smaakspectrum van bitter, zoet, scherp en zwaar, winnen de alcoholvrije sappen, naast de klassieke frisdranken als cola en sinas, langzaam aan populariteit. Toegegeven, het aanbod blijft in sommige gelegenheden schraal, maar stappers kunnen bij steeds meer bars kiezen uit speciale gingerlimonade, vlierbloesemsap, kokoswater of club maté zonder of met cafeïne. Er wordt voorspeld dat het gebruik van gember vaker terug gaat komen in sappen en dat 'hot ginger' het nieuwe munt gaat worden. Ook met alcohol ziet bardame Sophie (133a) dat de *dark & stormy* mix van rum met ginger of wodka met gingerbier (Moscow mule) aanslaat. Wodka blijft een bron van inspiratie om te mixen, onder andere met maté, die overigens ook vaker met tequila ('escalatie') wordt gemengd. Vooralsnog staat wodka met Spa-rood (*skinny* of *slim bitch*) bij de *incrowd* op nummer één.

Detox

Verskillende panelleden horen vaker over vrienden die een korte alcoholdetox doen. Soms blijft het bij een voornemen en gaan ze bij de eerste stapavond meteen al voor de bijl. Maar het idee om geen alcohol te drinken tijdens een sociaal gebeuren vinden sommigen een echte uitdaging en graadmeter om te testen hoe afhankelijk ze van alcohol zijn. De een besluit een poos niet meer door de week te drinken, terwijl de ander een alcoholvrije periode voor een paar maanden inlast al dan niet met meer sporten of een fitnesskuur. Er zijn ook groepjes die elkaar ondersteunen bij hun tijdelijke alcoholonthouding.

Meer, minder of gratis alcohol

Drugs en alcohol worden vaak met elkaar gecombineerd. Dit heeft ook invloed op de doseringen volgens panelleden. In combinatie met drugs wordt er doorgaans minder alcohol gedronken dan op een normale stapavond met uitzondering van cocaïne en amfetamine, waarbij de neiging om juist meer te drinken wordt aangewakkerd. Bij

ecstasy wordt er doorgaans minder alcohol gedronken dan normaal tijdens het stappen. Ook bij GHB wordt er minder of zelfs helemaal geen alcohol gedronken omdat het de kans op 'out gaan' zou versterken. Ook bij cannabis en ketamine is de combinatie met alcohol lang niet altijd gelukkig, getuige de verhalen over misselijkheid, wegtrekkers en een 'stronken' (stoned en dronken vooral bij cannabis) gevoel. Een paar panelleden vertellen dat alcohol taboe is tijdens het drugsgebruik of dat er slechts minimaal wordt gedronken. Ongeacht welke drug, zou alcohol volgens zeggen het intrinsieke effect van een middel vertroebelen. Lex: (145a) "Drugs en alcohol gaan niet goed samen. Het is een no go om veel te drinken naast drugs. Bij GHB is het zelfs taboe. Wie drinkt met G wordt direct aangesproken." Tenslotte viel het verschillende panelleden op hoe ruimhartig er gratis alcohol (o.a. bier, gin-tonic, wodka) er tijdens ADE werd verstrekt op de gesponsorde feesten.

2.2 Tabak en cannabis

Ruim vijftig jaar na dato, toen de Amsterdamse rookactivist 'uche-uche' Robert Jasper Grootveld de schadelijkheid van roken voor het eerst onder de aandacht bracht tijdens zijn legendarische happenings bij het Lieverdje (geschonken door een rookfabrikant)³⁷, is de ouderwetse sigaret helemaal verdrongen uit (straat) reclames en klassieke bastions (o.a. bioscopen, clubs en cafés) waar jongeren en jongvolwassenen traditioneel hun vrije tijd doorbrengen. De sigaret wordt nog gedoogd bij rookpalen en in de vaak troosteloze rookruimtes in clubs. Voorbij is de tijd dat iedereen tijdens een concert naar hartenlust mocht paffen. Uitzonderingen daargelaten bij die spaarzame concerten en feesten waar in overleg met het management de beveiliging niet ingrijpt. Er zijn slechts een paar locaties waar geen taboe op roken en blowen rust. Daar waar het niet mag, maar toch stiekem wordt gerookt of geblowd waarschuwen de vrienden van Nuri (118a) elkaar als er een beveiliging in aantocht is.

Roken, dampen en blowen

Panelleden zien over de hele linie een, soms opvallende, teruggang van het tabaksgebruik. Deze teruggang wordt niet alleen verklaard door de scherpere regelgeving, maar ook omdat er rond **roken** een groter aureool van ongezond gedrag hangt. Bram (94ab) ziet dat het beeld fors gekanteld is en dat het minder cool wordt gevonden om nog te roken. Met de kennis van nu is roken best wel dom, vindt hij. "Op roken

³⁷ Zie boek Magiër.

wordt door sommigen nu echt neergekeken. In plaats van meer status verlies je nu aan status als je een sigaret op steekt. In sommige netwerken wordt veel over stoppen met roken gepraat, inclusief welke therapieën er worden aangeboden. Toch is er nog een aanzienlijke groep die zweert bij hun rookgenot en intens kan genieten van een peuk na gedane arbeid, tijdens het drinken, na de seks of bij een snuif. De panelleden zien dat niet alleen het aantal stoppers, maar ook het aantal gelegenhedsmokers is toegenomen

Voor sommigen is een **e-smoker** een alternatief, maar of het nieuwe roken, ook wel 'dampen' of 'vapen' genoemd, nou echt is doorgebroken? Sommigen vinden het er suf uitzien of herkennen meteen toeristen omdat niemand anders in de omgeving een e-smoker heeft. Tonio (56ab) denkt dat het een kwestie van tijd is en vaperen cool wordt. Tijdens de MTV-awards werden er al gratis e-smokers uitgedeeld. In een paar panelnetwerken willen rokers niet stoppen maar wel 'gezonder' gaan roken. De e-smoker als vervanger van de sigaret zou in hun ogen minder schadelijk zijn omdat er geen tabak meer wordt verbrand en je alleen nog de werkzame nicotinedamp binnen krijgt. Er zijn inmiddels tientallen verschillende *liquid* smaken verkrijgbaar bij speciale winkels. Anderen zeggen geld te besparen met de e-smoker. Wat betreft de legale status bestaat er nog wel enige onduidelijkheid, want in sommige clubs is de e-smoker wel toegestaan en in andere weer niet. Voor Jamie (113a) en consorten is de **shisha pen** daarom een uitkomst, vooral als je ergens bent waar je niet mag roken. Maar "rook is rook" hoorde Sjarl (139a) een norse beveiligiger zeggen. "Daar sla ik op aan. Of het nou een peuk is of van zo'n technoapparaat." Of de e-smoker werkelijk minder schadelijk is, daarover verschillen de meningen.

Voor het **blowen** geldt een beetje hetzelfde als voor het roken van tabak. De tijd dat je niet hoefde te zoeken voor een lange vloeitijd tijdens het uitgaan is voorbij. Blowen tijdens het stappen is niet vanzelfsprekend meer. Op festivals komt het nog wel vaker voor. Volgens Jasmin (85a) is blowen op festivals veel leuker dan in een club waar je, vergeleken met een feestweide, toch wat opgesloten bent. De meeste blowers roken nog steeds marihuana of hasj samen met tabak in een joint, ofschoon het bestaan van de **vaporizer** (verdamper) bij de meesten wel bekend is. Sommigen zeggen dat de veranderingen niet zo snel gaan omdat de blowcultuur nogal geritualiseerd is. Maar ook hier druppelen verhalen binnen over festivalgangers met sexy vaporizers die de nodige nieuwsgierigheid wekken bij mensen die liever high willen worden zonder

tabak of geen rook van verbrande tabak willen inhaleren. Volgens Pim (142a) een reden waarom vaporizers als de *Magic flight box*, *Da vinci essent* het goed doen. Een meer sophisticated model als de *Vulcano* kost al snel €200-250 maar is volgens con-naisseurs *state of the art* omdat je nauwkeurig het aantal graden (tussen 180-220) kunt afstellen. Het gezondheidsargument speelt hier ook een rol volgens Joris (126a) die geleidelijk aan meer blowers (1 : 6) ziet overschakelen op vaporizers. En Kofi (132a) ziet dat het vaperen of dampen in sommige urbankringen een 'statusding' begint te worden. De 'rekkelijken' onder de cannabisten snoepen van twee walletjes en willen zowel vaperen als blijven blowen. De elite gebruikt inmiddels hasjolie via een vaporizer.

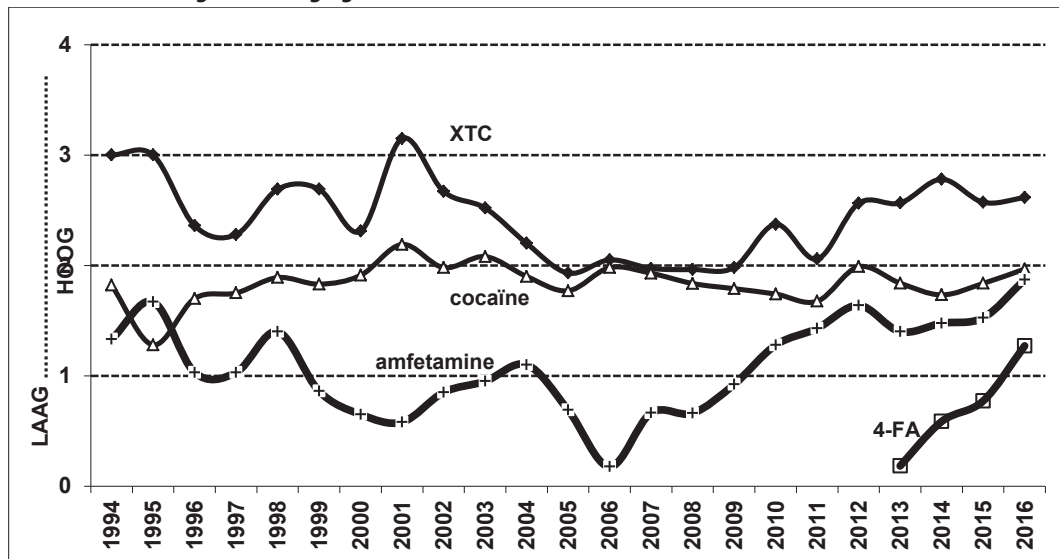
Maar hoe je de cannabis nou binnenkrijgt – met of zonder tabak en via een joint of vaporizer – het gebruik van cannabis is net als bij tabak door de rookwetgeving fors gemarginaliseerd in het uitgaansleven. Over het algemeen zien panelleden dat de blowcultuur vooral in het club- en cafécircuit minder uitbundig is geworden; alhoewel bezoekers op een jamrock-, reggae- of hiphopconcert daar vermoedelijk anders over zullen denken. Kenners als Kofi (132a) zien daarbinnen weer subtiele verschillen. "Jonge vrouwen op sjiekere urban feesten blowen minder omdat ze gevoeliger zijn voor hun status en uitstraling. Maar op feesten waar de straatcultuur meer doorsijpelt, is het roken van een *djonco* eerder een way of life." Op de aan het dancesegment gerelateerde *afters* gaan eveneens nog geregeld joints rond. "Gewoon om na speed en coke weer een beetje down te komen", zegt Joya (136a). Hiertussen zitten overigens ook blowers die ook door de week en buiten de context van het uitgaansleven gebruiken en soms een zakje wiet halen in hun favoriete coffeeshop. Pim (142a) is naast feestorganisator ook webmaster van een cannabisgilde van 1300 blowers die over alle facetten informatie delen, van zaad tot kwekerstips en films. De meerderheid rookt marihuana, vooral de sativa (o.a. haze-soorten) die meer high en euforischer is dan de indica-soorten. Joya (136a) zit in een scene van hasj- en wietrokers.

"Sativa rook je juist niet voor het slapen gaan, omdat je er wakker van wordt. Anderen roken voor de gezelligheid tijdens het uitgaan of gewoon in de middag om te relaxen of om kunst te maken. Met een groepje vrienden blowen geeft een licht wat lacherig drugsgevoel."

2.3 Stimulantia

Hoewel de panelstudie kwalitatief van aard is, wordt de panelleden in de interviews telkens gevraagd welk deel van de scene of de groep waar zij zicht op hebben, regelmatig bepaalde middelen gebruikt. Dat biedt de mogelijkheid om (tot op zekere hoogte) ontwikkelingen op de kortere en langere termijn ook kwantitatief in kaart te brengen. De grafiek hieronder brengt dit in beeld.

Trends in regelmatig gebruik van stimulantia

In de grafiek zijn de antwoorden van de panelleden omgezet in een gemiddelde score per jaar, die loopt van laag (helemaal niemand in de panelnetwerken gebruikt regelmatig) tot hoog (meer dan driekwart gebruikt regelmatig).³⁸ De grafiek heeft uitsluitend betrekking op de panelnetwerken in het uitgaanscircuit (ook al wordt thuisgebruik meegenomen). Let wel: de panelleden uit de uitgaanscircuits rapporteren vooral over *trendsetters*. Zij zijn de (mogelijke) voorlopers van nieuwe ontwikkelingen, maar hun middelengebruik ligt hoger dan in het uitgaansleven in bredere zin (trendvolgers en mainstream).

Van de drie meest gebruikte stimulantia is de rangorde:

1. Ecstasy – de afgelopen jaren vrij stabiel, maar op hoger niveau dan in het vorige decennium.

³⁸ Regelmatig gebruik = minimaal 1x in het afgelopen half jaar. De individuele antwoorden worden als volgt omgezet in scores: 0 = 0%; 0,4 = 1-10%; 1 = 1-25%; 2 = 26-50%; 3 = 51-75%; 4 = 76-100%. Van alle panelleden worden per jaar (twee metingen) de scores opgeteld en gedeeld door het aantal scores.

2. Cocaine – blijft vooral licht op en neer gaan, maar lijkt na 2014 weer iets te stijgen.
3. Amfetamine – was de afgelopen jaren vrij stabiel, maar lijkt in 2016 weer verder toe te nemen.
4. 4-FA – was tot voor enkele jaren vrijwel niet bekend. In 2013-2014 begon de opmars en die zet in 2016 versterkt door.

2.3.1 Ecstasy

De hoeveelheid van regelmatig gebruik van **ecstasy** schommelde tussen 1994 en 2001 (zie grafiek pagina 52). Na de piek van 2001 was er een gestage daling tot 2005. Vervolgens bleef het regelmatig gebruik van ecstasy tot 2009 vrij stabiel, maar op een lager niveau dan in de jaren negentig. Met een lichte aarzeling in 2011 ging het daarna weer omhoog. Sinds 2012 is het vrij stabiel op een niveau lager dan de piek van 2001. In op één na alle panelnetwerken of scenes zitten regelmatige ecstasygebruikers. Naast enkele netwerken waarbinnen een minderheid regelmatig xTC gebruikt, zijn er ook (en meer) waar waarbinnen de meerderheid of (bijna) iedereen dat doet.

Ecstasy in het uitgaansleven

Ecstasy blijft het festivalmiddel bij uitstek en wordt (vooral in het dancesegment) nog steeds als een belangrijke uitgaansdrug gezien. Overigens wordt dit ook door de setting beïnvloed (o.a. muziekprogrammering, tijd, groep) waar sommigen eerder geneigd om ecstasy te nemen. Ook de panelnetwerken kunnen verschillen. Er zijn netwerken waar ecstasy en uitgaan een minder grote rol speelt dan in netwerken van jonge feestgangers. Tonio (56a) werkt soms op feesten waar 16-23 jarigen met pillen los gaan op *trap* en *dubstep*. Vooral panelleden in het dancesegment hebben de afgelopen jaren meermaals gewezen op de normalisering van ecstasygebruik. In deze kringen praten stappers makkelijk over hun gebruik en/of zijn goed bekend met de effecten. In sommige panelnetwerken wordt ecstasy ook wel eens thuis gebruikt. Jamie (113a) vindt dat een pil thuis anders werkt dan op een feest, dat veel hectischer is. "Thuis ben je meer relaxed en geconcentreerd en je krijg je meer spacepraatjes." Door de aanhoudende hoge zuiverheid van ecstasy zijn gebruikers meer op hun hoede om niet al te veel uit de toon te vallen tijdens het uitgaan. Want helemaal 'wappie' of 'naar de kloten' op ecstasy is echt iets om je voor te schamen.

In het urbanmilieu breekt ecstasy niet breed door. De artiesten pochen dan wel over coke en pillen, maar hun publiek blijft met uitzondering van cannabis behoorlijk *square* als het om harddrugs gaat. Als urban al meer ontvankelijker is geworden voor ecstasy, dan geldt dit vooral voor de artiesten en hun nabije aanhang die ook van de champagne profiteert. Artiesten nemen sowieso meer drugs dan hun publiek. Kofi (132a) beweegt zich in verschillende urban culturen en ziet dat de *djongo* bij clubbers nog steeds onbedreigd op nummer één staat. De jongste generatie drinkt matig alcohol of niet. Maar hoe meer een scene aan house is gelinkt, hoe groter de kans is dat voorlopers toch in aanraking komen met ecstasy; nog even afgezien of ze ook ontvankelijk zijn voor een ecstasyexperiment. Een groot deel van het publiek luistert liever naar drugraps dan dat ze ook daadwerkelijk klappertandend op de dansvloer staan. In het dancemilieu is de scheidslijn van drugsgebruik tussen artiesten en het publiek veel diffuser.

Dosering en gebruik

Ook in 2016 is er na jaren van hoog gedoseerde ecstasy nog steeds geen sprake van een kentering naar gemiddeld lager gedoseerde ecstasy (zie hoofdstuk V). Het doseringsvraagstuk blijft actueel. Enkele panelleden zien een duidelijk verband tussen de hoog gedoseerde pillen en de opkomst van 4-FA waar de uiterlijke roeskenmerken moeilijker waarneembaar zijn voor omstanders. De goegemeente is inmiddels bekend met de huidige sterkte van ecstasy. In veel panelnetwerken is het klakkeloos slikken van een hele pil *not done*. Vanwege de hoge dosering wordt er in halfjes en kwartjes gebruikt. Panelleden zien meer gebruikers met tussenpozen kleine doseringen nemen. De dosering in panelnetwerken varieert vanaf een kwart tot maximaal twee pillen en soms meer. De dosering hangt niet alleen af van de individuele doseringsgevoeligheid maar ook van de feestduur en de meer specifieke subcultuur.

Er zijn scenes waar ondanks de toegenomen zuiverheid niet op een pil meer of minder wordt gekeken, maar andersom komt ook voor. De maximumdosering in het netwerk van Cedric (138a) is 200 mg, maar niemand neemt in één keer een pil. PJ (146a) weet nog goed dat 2, 3 of 4 pillen geen uitzondering waren tijdens een clubnacht. "Nu hebben ze het altijd over die ene. De ouderen nemen een halfje als kickstart en zitten voor de rest van de avond aan het bier." De groep die de pillen te zwaar vindt is groter geworden en treft zijn eigen maatregelen. Het onbevangen 'molly poppen' is er volgens Koen (116a) niet meer bij; een hele pil in één keer kan zo intens zijn dat je

bijna verlamd bent. In de scene van Jasmin (85a) is het onbevangen pillen slikken verleden tijd nu sommige geteste pillen al bijna 200 mg bevatten.

“Dat spul is zo sterk dat het gewoon een aanslag is op je gezondheid als je elke week zou nemen. Je krijgt een wazige blik en knalpupillen en je gaat onsamenhangend praten. Je maakt geen contact meer omdat je te veel in eigen wereld verdwijnt.”

Als gevolg van de hoog gedoseerde ecstasypillen zijn gebruikers meer knabbelaars dan slikkers geworden. De pillen worden soms in stukjes met zijn drieën of vieren gedeeld. Gebruikers bijten er een beetje van af, wachten hoe het voelt en nemen eventueel nog wat bij. Lotje (130a) ziet dat er meer vraag is naar poeders en kristallen in de hoop dat de dosering meer stuurbaar en veiliger is. Hier gaat het van ‘slikken naar likken’. Maar er zijn ook panelleden die het doseren minder handig vinden omdat je nooit weet hoeveel poeder je precies oplikt. Ook in het panelnetwerk van Camille (141a) is er een groeiende aanhang die liever MDMA dan ecstasy gebruikt.

“Ik vind het raar als gebruikers zeggen dat ze bijna nooit ecstasy nemen maar wel MDMA. Ecstasy associëren ze met pillen en speed. Het zou heel anders voelen. Van MDMA hoeft je maar een likje van 50-75 mg. De werking is meer knuffelig en veel minder heftig als ecstasy.”

Slappe pudding

Clubmedewerkers zien dat bezoekers soms te veel ecstasy hebben gebruikt die moeten worden opgelapt met zoete drankjes. Een enkele keer is er sprake van paniek en duurt het langer voordat iemand weer bij zijn positieven is. Tonio (56a) ziet dat het personeel er soms een paar uur zoet mee is. De negatieve effecten die panelleden rapporteren gaan onder andere over trillende oogleden, koppijn en emotionele dips na afloop. Een panellid werd geattendeerd door een website van NO ecstasydip.³⁹

Maar de negatieve effecten van ecstasy worden voor een deel ook veroorzaakt door de hoge doseringen. Dit zou ook ten koste gaan van het sociale en empatogene aspect, waar ecstasy zo om geroemd wordt. Je kunt meer in jezelf gekeerd worden dan je bent gewend. Terwijl de een urenlang kan blijven dansen, zit de ander praktisch de hele avond wazig voor zich uit te turen op de bank. Alsof het hele feest aan hem

³⁹ <http://www.noxtcdip.com>

voorbijgaat. Opvallend meer ecstasygebruikers maken zich druk over hoe ze eruit zien en op anderen overkomen tijdens de euforie; alsof ze onzekerder zijn geworden en zich eerder lijken te schamen voor hun verwrongen en zwetende gezicht met soms wijd opengesperde ogen. Uit je dak mag, vindt Dennis (147a), maar je moet er niet te strak en lelijk van gaan uitzien. Voor Sophie (133a) telt ook welke dag het is.”

“De space van ecstasy wil je niet op een donderdag in een hippe club. Je raakt teveel buiten jezelf en alles is leuk, maar die stemmingswisselingen wil je niet. Eerst ben je blij en dan ineens wordt je onrustig en denk je: wat doe ik hier?”

Sjarl (139a) vindt het niet feestelijk als je in een ‘slappe pudding’ verandert, terwijl je eigenlijk wilt knallen. Lotje (130a) vindt te veel euforie ook geen pluspunt. Iedereen denkt maar dat contact leggen met ecstasy vanzelf gaat, maar dat is niet zo. Eerlijk gezegd komt ze liever een leuke jongen tegen als ze nuchter is. “Je herinnert je niet meer zo veel. Het leggen van contact gaat niet vanzelf. Bovendien ga je er ook nog eens lelijk van uitzien.” En Lex (145a) betreurt het dat het spontane knuffelgedrag minder wordt en de afwezigheid gaat overheersen. Als garderobehelper ziet hij wel eens groepjes die de hele avond een beetje op de sofa hangen en wegdwalen in het hoofd. Maar de ultieme euforie is er zo te zien niet meer.

“Het mooie is dat je drempels over gaat en durft te zeggen wat je voelt. Ecstasygesprekken zijn leuk maar de volgende dag ben je ze vergeten. Terwijl je toch heel intensief met iemand hebt opgetrokken.”

Combineren met ecstasy

Ecstasy blijft een populaire mixdrug. Een groot deel van de panelleden combineert het met alcohol, maar denken wel dat de alcoholconsumptie gematigder is wanneer er ook ecstasy wordt gebruikt. Frans (58b) hoort wel van gebruikers dat ze op warme festivaldagen bier blijven drinken bij hun ecstasy omdat dit minder gevaarlijk zou zijn dan veel water. Ecstasy wordt ook met andere stimulantia gecombineerd, vooral met amfetamine en 4-FA. Deze middelen vlakken de euforie en/of de sloomheid af en genereren weer meer energie. Tenslotte wordt ecstasy ook met cannabis en/of narcosemiddelen (ketamine, GHB) gecombineerd, vooral later op de avond of tijdens een *after*. Een kleine groep combineert ecstasy (ook) met psychedelica.

2.3.2 Cocaïne

Regelmatig gebruik van **cocaïne** bleef tot 2001 stijgen (zie grafiek pagina 52). Daarna bleef het redelijk stabiel, met tussentijds lichte schommelingen. Sinds 2007 zagen we een gestaag voortzettende lichte daling, maar in 2012 veranderde die in een lichte stijging en kwam het regelmatig gebruik van cocaïne weer vrij dicht in de buurt bij dat van ecstasy. Daarna was er een lichte daling, maar die zette niet door en na 2014 ging het regelmatig gebruik weer iets omhoog. In 2016 zit cocaïne op het niveau van tien jaar geleden, maar wel lager dan ecstasy. In op één na alle panelnetwerken of scenes zitten regelmatige cocaïnegebruikers. Het contrast in regelmatig cocaïnegebruik tussen de netwerken is groter dan bij ecstasy, met aan de ene kant verschillende netwerken waarbinnen een kleine minderheid regelmatig cocaïne neemt en aan de andere kant ongeveer evenveel netwerken waarbinnen (bijna) iedereen dat regelmatig doet.

Grote en kleine lijntjes

De meest gangbare methode van cocaïnegebruik is snuiven vanaf een spiegel, CD hoes of een nip direct uit het pakje. Sommigen vinden een bullit (glazen flesje met daarin een schepje) of sleutelpunt makkelijker tijdens het stappen. Cocaïne wordt soms bij uitzondering via een sigaret gerookt (plofje). Maar kenners vragen zich af of het verbranden van poedercoke wel zo nuttig is. Op enkele kleinere festivals wordt thee van getrokken cocablاد geserveerd. Een enkeling kauwt (gemalen) cocablاد.

De dosering in panelnetwerken bedraagt (tijdens een sessie) een kwart tot een halve gram per persoon. Jasmin (85a) zegt dat er alleen bij coke lijntjes worden gelegd omdat het echt een traktatie is. Bij speed doe je dat niet. In het netwerk van Dennis (147a) wordt één gram over 3 snuivers verdeeld. De dikte van een lijn en het snuiftempo zegt veel over iemands snuifgedrag. Sommige snuivers staan er om bekend dat ze per sessie een gram of meer gebruiken. In het netwerk van Koen (116a) zitten matige en onmatige snuivers. "Vaak is het een pakje voor twee personen, maar de zware snuivers jassen er makkelijk twee pakjes doorheen in een weekend." Toch zien panelleden ook snuivers die juist hele kleine lijntjes nemen. Ze vinden dat het pakje niet per se op hoeft of dat als de kwaliteit uitzonderlijk goed is, je maar een beetje nodig hebt. Voor Jamie (113a) is het snuiven van flinterdunne lijntjes een openbaring. Ze voelt zich er meer senang bij dan de grootverbruikers in haar vriendenkring die

zomaar 'een paar pakken' in het weekend wegsnuiven en hun roes met veel alcohol dempen.

Cocaïne als moderator

Ofschoon cocaïne in (bijna) alle panelnetwerken wordt gebruikt rust er toch een groter taboe op dan bij amfetamine. Ook over ecstasy begin je eerder te vertellen, terecht of niet. Vergeleken met de andere drugs (met uitzondering van GHB) is de beeldvorming van cocaïne in het uitgaanspanel van oudsher altijd al wat problematischer geweest. In de vriendenclub van Camille (141a) snuift bijna iedereen cocaïne, maar wel in sociaal verband tijdens het stappen. Wie zegt dat hij ook alleen snuift krijgt half opgetrokken wenkbrauwen, want wie in zijn eentje cocaïne neemt speelt met vuur. De vrees dat je de controle verliest speelt vooral bij cocaïne een rol in discussies over verslaving. Ook mensen die altijd coke op zak hebben lopen meer risico's. "Je loopt door de week toch ook niet met pillen rond, zegt Lotje (130a) verontwaardigd. "Wie met coke rondloopt komt veel sneller in de verleiding om tussendoor te snuiven. Alleen snuiven heeft iets zieligs." De grens is vaak of je een pakje deelt of voor jezelf houdt.

Wie veel met gebruikers in het nachtleven omgaat wordt vroeg of laat met cocaïne geconfronteerd, zeggen panelleden. Soms is het een kwestie van inkomen, zegt Jasmin (85a). "Mensen die meer gaan verdienen bestellen makkelijker cocaïne, ook door de week." In Koens (116a) omgeving geldt cocaïne als de perfecte stimulant. "Je bent niet zo van de wereld als met ecstasy en het heeft meer klasse dan amfetamine. Het valt minder op als je snuift." Bovendien modereert cocaïne beter dan bijvoorbeeld ecstasy. Dennis (147a) vindt cocaïne op dat punt ook beter hanteerbaar dan amfetamine. Maar panelleden zeggen ook dat cocaïne geen typische festivaldrug is. "Wie dat doet, maakt beginnersfouten," zegt Cedric (138a). Kroegbezoek en snuiven passen veel beter bij elkaar, vindt hij. Dan wordt er stante pede gebeld als de nood hoog is. "We delen een pakje met zijn vieren."

"Je weet dat het gaat gebeuren vanavond. We willen snuiven als het drinktempo hoog is. Je belt en weet dat ze langs komen. Wie goed in de slappe was zit die avond betaalt wat meer. Je vlucht het toilet in en neemt ook nakkies tussen het kroegenlopen door."

Dit principe komt ook Koen (116a) bekend voor. Cocaïnegebruik wordt zogenaamd

nooit gepland maar eigenlijk weet iedereen waar het die nacht op uitdraait als je met de *usual suspects* gaat stappen of thuis gaat doorzakken.

Toename cocaïnegebruik

In een handvol panelnetwerken begint cocaïne geleidelijk aan het gebruik te domineren. De verklaringen hierover lopen uiteen. In kringen met geld heeft cocaïne meer status dan elk ander middel. De sfeer krijgt iets sjieks en *glamorous*, vindt Frans (58a). Op vrijdagavond, wanneer niemand aan ecstasy denkt, is er wel altijd iemand die cocaïne op zak heeft en anders wordt het wel besteld. Het snuifritueel eromheen, de spanning van stiekem snuiven of samen naar de wc gaan kan opwindend zijn. Bij Sjarl (139a) is cocaïne een logische volgende stap na de amfetamineperiode. Sophie (133a) ziet dat het inmiddels breed geaccepteerd is in haar scene. "Het helpt echt niet om daar iets van te zeggen want iedereen snuift." Geïnspireerd op het snuiven van coke, besloot Sophie, die ook fotografeert, voor een controversieel thema te kiezen door cocaïnesnuivers te fotograferen. Ze heeft inmiddels een hele serie. "Het is grappig om te zien hoe verschillend iedereen dat doet en hoe ze erbij kijken." De tentoonstelling laat nog even op zich wachten, want ze heeft nog van niemand toestemming. Lotje (130a) herkent de triggers in haar omgeving. Zodra iedereen, vaak door de alcohol, gek begint te doen, dan willen sommigen daar nog een schepje bovenop en wordt er besteld. En wie in kringen van verkopers verblijft wordt sowieso geïnfecteerd.

"Er is altijd plenty. Als je zo'n gast ziet associeer je hem meteen met coke. Snuiven tijdens het uitgaan is net zo vanzelfsprekend geworden als drinken. Bij sommigen is coke echt een levensstijl geworden." (Lotje, 130a).

Koen (116a) zit in een netwerk van entrepreneurs waar iedereen hard werkt én ook hard snuift. Vrienden en collega's hebben het gewoon bij zich alsof het de normaalste zaak is. Natuurlijk zijn er wel eens bedenkingen over het soms mateloze gebruik, maar zolang we nog jong zijn vinden we dat het geoorloofd is! In een speciale 'wapgroep' (van wappie en whatsapp) waar Camille (141a) in zit heeft cocaïne zelfs een cultstatus. De gesprekken – met veel humor, allerlei toespelingen en treffende quotes – gaan over cocaïne. Er worden ook onderling nummers uitgewisseld, want je vrienden gun je de beste kwaliteit en geen bagger! Maar om nou te beweren dat cocaïne gezonder is dan xtc, zoals Frans (58a) laatst opving – omdat het zogenaamd een Colombiaans natuurproduct is waar ook quinoa vandaan komt – vindt hij klinkklare onzin.

Addertjes onder het gras

Cocaïne verhoogt de stemming. Je hebt lol en je kunt alles bespreken met vrienden, urenlang. En soms gaat het ook nog ergens over. Een heel verschil met ecstasy, waar je eerder vergeetachtiger van wordt. Toch zien panelleden ook addertjes onder het gras. Door de vanzelfsprekendheid van het snuiven wordt kritiek al snel weggewuifd. Sommigen hebben het gevoel dat ze door de groepsdruk vaker meedoen dan ze zouden willen. Bij een pilletje denk je nog na of je de volgende dag verplichtingen hebt. Maar bij cocaïne gaat het impulsief. Dennis (147a) ziet als clubmanager dat vooral de creatieve incrowd (o.a. dj's, bookers, organisatoren) en aanhang gedreven worden door regelmatig gebruik van cocaïne of Joke, zoals het ook genoemd wordt.

Panelleden die dichtbij het cocaïnemilieu zitten zien patronen bij snuivers die beginnen op te vallen. Sommigen nemen te veel hooi op hun vork en kunnen door alle competitiezucht niet meer goed hun werkelijke capaciteit inschatten, met een ave-rechts effect als gevolg. Ze worden juist slordiger in hun werk en reageren narrig als er dingen tegenzitten. Ook neemt de kans op emotionele vervlakking toe als je ook door de week gebruikt. En ondanks alle lol vindt Koen (116a) het toch een link middel. Op bepaalde momenten (bij alcohol of als er spanning is) denk je automatisch aan cocaïne. En dan begint de strijd in je hoofd of je toegeeft aan die gedachte en gaat bellen. Hoe vaker je daar aan toegeeft, hoe meer het een gewoonte wordt. Om zijn vege lijf te redden veranderde Koen van werkkring om niet telkens in de verleiding te komen. Nu hij zijn zaakjes weer onder controle heeft begint het toch weer te kriebelen in het weekend. Frans (46a) ergert zich soms flink aan alle lulverhalen op de coke. Mensen onder invloed van cocaïne kunnen soms erg luidruchtig zijn of bij de hand worden. PJ (146a) heeft er wel eens moeite mee als gasten aan de toog het personeel gaan dissen. Camille (141a) laakt het soms superieure gedrag van sommigen. Alsof ze zich '*king of the world*' voelen. De cokegroep maakt veel grappen over pep dat natuurlijk minder *classy* is. Door al die fixatie op coke vraagt ze zich wel eens af of de vriendengroep eigenlijk ook zonder coke zou bestaan.

Verschillende panelleden kunnen zo een paar namen noemen van snuivers die in de gevarezone zitten. Vooral de notoire snuivers die zeggen dat ze niet verslaafd zijn, moet je wantrouwen. Camille (141a) hoort dat sommigen met veel bombarie aankondigen dat ze een poos gaan stoppen, maar twee weken later is het weer raak. Tussen alle bravoure van de carrière makende stappers, weet Sophie (133a) dat cocaïne onder het mom van gezelligheid ook een soort zekerheidje is. De dagelijkse snuiver in haar

omgeving gebruikt vooral om zijn verantwoordelijkheden uit de weg te gaan, zonder zich daarover slecht te voelen.

“Er is wel een zekere vorm van afhankelijkheid ontstaan als uitvloeisel van functioneel gebruik. Voor ‘t eten al gaan drinken en doorgaan tot 8 uur s’ ochtends met de witte motor hou je wel vol. Maar als leefstijl is het destructief op termijn. Overall is coke normaler geworden. Maar ik weet eerlijk gezegd niet of we nou getuige zijn van een collectieve verslaving” (Dennis, 147a)

Combinaties

Cocainegebruikers combineren bijna altijd met alcohol, en soms ook cannabis, omdat deze middelen een ontspannende werking hebben tijdens het gebruik. Alcohol is vaak de trigger in zin om te snuiven. Sophie (133a) vindt het vooral vervelend om te merken hoe snel je voor de bijl kunt gaan na een paar borrels, terwijl je eigenlijk helemaal geen zin had om te snuiven. Het is een ritueel dat met enige regelmaat voorkomt in haar vriendenkring. In de vriendenkring van Koen (116a) is snuiven zonder alcohol ondenkbaar. “Je weet dan niet wat je met jezelf aan moet. Pas als je erbij drinkt voelt het weer aangenaam.” Cocaine wordt minder vaak gecombineerd met andere middelen, soms met GHB om te dempen of met ketamine om minder vaag te worden. Cocaine wordt wel na ecstasy gebruikt om actiever te worden.

2.3.3 Amfetamine

Het gebruik van **Amfetamine** laat door de jaren heen soms forse schommelingen tussen opeenvolgende jaren zien (zie grafiek pagina 52). Op de langere termijn was er een daling in de periode 1995-2000/2001, gevolgd door een lichte stijging in de jaren 2001-2004 en daarna weer een sterke daling naar het allerlaagste niveau, in 2006. Na 2006 was er tot en met 2012 sprake van een opmerkelijke, voortgaande stijging. Daarna volgden enkele stabiele jaren, maar in 2016 lijkt de stijging weer door te zetten. Anno 2016 zit regelmatig gebruik van amfetamine in de panelnetwerken op het piekniveau van midden jaren negentig – en nu even hoog als cocaïne. In vier panelnetwerken wordt helemaal geen amfetamine gebruikt. In driekwart van de panelnetwerken neemt de helft of meer regelmatig amfetamine - in twee netwerken (bijna) iedereen.

Gebruik en dosering

Amfetamine wordt gesnoven of als 'bommetje' (poeder in een vloeitje gewikkeld) geslikt en soms opgelost in een vloeistof (o.a. cola, bier). Bij snuiven voel je eerder de effecten maar bij slikken zou het effect langer duren. Amfetamine wordt zowel in natte als droge vorm verkocht. In de panelnetwerken ontloopt het amfetamine- en cocaïnegebruik elkaar niet meer zoveel; het gebruik van amfetamine is de laatste tien jaar geleidelijk aan naar het niveau van cocaïne toe gekropen. De forse uitbreiding van de *upperground* in het clubcircuit en de opkomst van veel kleine festivals hebben het amfetaminegebruik omhoog gestuwd. De groeiende studentenpopulatie heeft ook voor extra impulsen gezorgd in het nachtleven. Bij deze relatief jonge uitgaansgroepen scoren vooral ecstasy en amfetamine hoog. Bovendien heeft bijna niemand moeite met amfetamine en dat is wel eens anders geweest in het uitgaanspanel, waar pep vooral met de gabbercultuur werd geassocieerd. Maar ook het aanbod is groter dan tien jaar geleden, toen amfetamine nauwelijks te krijgen was. Nu zit het middel standaard in het bestelmenu van bezorgdiensten en krijg je korting bij aankoop van 5 gram. Het middel wordt soms nauwelijks als een echte drug gezien getuige de bijnamen als 'koffie plus', 'snel', 'chemische dextro', etc.

In het netwerk van Cedric (138a) wordt amfetamine meer als een 'basisdrug' gezien en cocaïne als een 'thuisdrug'. Gebruikers zijn helemaal niet op zoek naar het specifieke effect van cocaïne en zien het daarom ook als een ander middel. Cocaïne wordt thuis altijd van de plaat gesnoven en amfetamine nooit. Ook in de vriendschare van Jan (144a) is amfetamine gangbaar tijdens het stappen: je wordt er niet raar van en er is altijd wel iemand die het bij zich heeft. "We zien het niet als drugs maar wel als pep." De meesten vinden het vooral een handig middel waar je scherp van wordt. Je gaat ook dingen doen waar je eerst geen zin in had: naar een feest gaan bijvoorbeeld.

Pep draagt de nacht

Vanwege de vlakke roeseffecten van amfetamine is het effect moeilijker te herkennen dan bijvoorbeeld dat van ecstasy, GHB of ketamine. Amfetamine verandert nauwelijks je perceptie van de werkelijkheid, behalve dan dat je erachter komt dat je geen vermoeidheidsverschijnselen vertoont tijdens het feesten. Camille (141a) wil er dan ook geen misverstand over laten bestaan: "Pep draagt de nacht. Het is veel praktischer dan ecstasy tijdens het uitgaan." En in de 'stapcocktail' van Cedrics' vrienden is speed de basis, want je begint niet met een *downer* op een feest.

Amfetamine wordt in groepen vaak gedeeld en weggegeven. De lage prijs speelt zeker een rol want met cocaïne gebeurt dit veel minder. Jort (135a) weet waarom pep populair is: "Het is een veilig begin. Je komt in een versnelling maar je blijft alert. Daarbovenop kun je kiezen of je euforischer wilt worden of dat je voor een narcose middel kiest." Ook Sjarl (139a) vindt amfetamine een ideale neutrale combidrug waar je mee kunt stabiliseren, socialiseren en versnellen. Want met GHB word je minder hangerig; met ketamine blijf je sociaal en met alcohol blijf je fit. Tijdens ADE was speed in de achterban van Jasmin (85a) de echte gangmaker. Je komt met speed in een hogere versnelling, maar je kunt nog alle kanten op met combineren.

"Je begint aan een marathon en ziet sommigen op woensdag en donderdag al pieken met ecstasy wat heel onverstandig is omdat je in het weekend dan niks meer waard bent. Maar elke dag coke snuiven is kostbaar. Met speed moet je wel oppassen dat je jezelf niet uitput wegens chronisch slaapgebrek. De eerste dagen komen we vooral door met blowen en alcohol. De speed mixen we er vrijdag in en op zaterdag doen we ecstasy afwisselend met speed. Op zondag is het chillen met ketamine en cocaïne."

In sommige netwerken is amfetamine geen vanzelfsprekend middel. Nog even afgezien of er behoefte aan is, heeft amfetamine in sommige kringen ook een negatieve bijklank. En soms wordt in eigen kring ronduit antireclame gemaakt. Maar gebruikers van amfetamine vinden de negatieve effecten niet altijd opwegen tegenover het plezier wat ze eraan beleven. Dat je ervan gaat stinken (overmatig zweten) wordt op de koop toegenomen en dat je de slaap niet kunt vatten is inherent aan amfetamine, alhoewel je eenmaal thuis zou willen dat het dopaminegeraas stopt.. Op tijd beginnen en niet te lang blijven doorgebruiken kan soms helpen. Anderen vinden het een uitkomst om na afloop een tranquilizer of slaapmiddel te nemen. In sommige kringen groeit het besef dat speed op termijn troep is waardoor langzaam de switch naar meer cocaïne wordt gemaakt.

M e t h a m f e t a m i n e

Methamfetamine komt vaker in het nieuws en ook op Europese drugsconferenties en in documentaires is meer aandacht voor *chemsex* (voornamelijk in Londen, Berlijn en Dresden). Het gebruik van methamfetamine in Amsterdam blijft tot op heden beperkt tot kleine niches in het uitgaansleven en mogelijk ook daar buiten. Maar vergeleken met vijf jaar geleden is het gebruik volgens insiders toch iets gegroeid. Sommigen voelen zich door de demonische reputatie van het middel en alle spanning eromheen

juist meer aangetrokken. Het zou naar schatting tegenwoordig gaan om enkele honderden methamfetaminegebruikers die ook lang niet allemaal regelmatig nemen. Methamfetamine wordt zowel gesnoven, gebased als gespoten, en kost nog steeds met €100-150 per gram een fortuin, hoewel anderen beweren dat er ook goedkopere methamfetamine op de markt is.

Er zijn niches waar methamfetamine met enige regelmaat wordt gebruikt. In een club worden soms spuitjes op de WC gevonden waar mogelijk methamfetamine mee is gespoten (slamming).⁴⁰ Soms blijft het louter bij geruchten. Vanwege de verhalen in zijn scene denkt Frans (58a) dat het gebruik van methamfetamine is toegenomen. Twee vrienden zitten via *Grindr*⁴¹ soms 2 dagen non-stop op de methamfetamine. Via hen hoort hij ook meer verhalen over de internationale scene. Een collega is als gevolg van zijn gebruik ontslagen. Iemand anders is voor een afkickbehandeling naar Kaapstad afgereisd. Sommige verhalen over methamfetamine komen uit de vrij gesloten *PrEPscene*. Door de introductie van PrEP⁴² op *barebackfeesten* (penetratie zonder voorbehoedsmiddel) durven mannen meer seksuele risico's te nemen. Tel daarbij op dat het verhaal gaat dat je van Tina (*slang* voor methamfetamine) veel euforischer en geiler wordt dan van welk ander middel ook.

In het dancesegment is methamfetamine een geducht middel. Tijdens een festival hoorde Camille (141a) een vrouw die op zoek was naar methamfetamine. Maar stel dat iemand in onze groep *chrystal meth* zou willen. "De helft zou zeggen doe eens normaal. Je neemt toch ook geen heroïne. Een kwart zou nieuwsgierig worden en een kwart zou het wel eens willen proberen en kijken of alle *fuzz* eromheen ook terecht is."

2.4 Narcosemiddelen

De narcosemiddelen (GHB, ketamine en lachgas) hebben al geruime tijd een vaste plek op de Amsterdamse drugsmarkt. Vergeleken met de stimulantia zijn het geen typische uitgaansdrugs. Met name GHB en ketamine zijn eerder middelen die gebruikt worden

⁴⁰ Panellid PJ (146a) vertelt dat er speciale instructiefilmpjes op Tumblr staan waar mannen vertellen over de techniek, effecten etc.

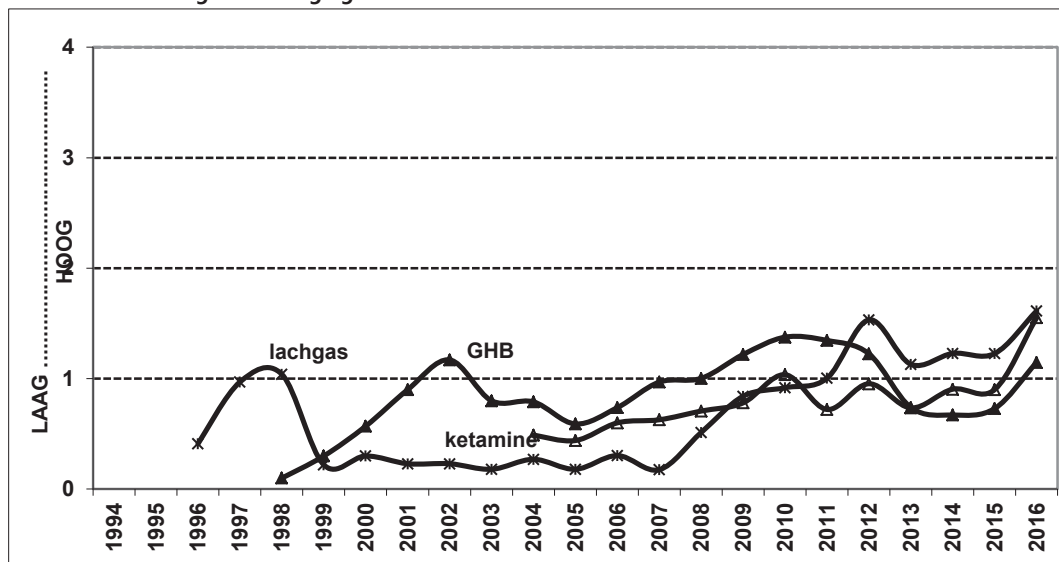
⁴¹ Grindr is een app bedoeld om homoseksuele en biseksuele mannen met elkaar in contact te brengen.

⁴² Preventiepil met hiv-remmers.

op privéfeesten en afterfeesten. Lachgas wordt ook wel op feesten en raves aangeboden (en op bijvoorbeeld Koningsdag eveneens op straat). Van deze drie narcosemiddelen is voor het regelmatig gebruik in de panelnetwerken de rangorde:

1. Lachgas – scoort in 2016 hoger dan in 2015, op hetzelfde niveau als in het piekjaar 2012.
2. Ketamine – sinds 2015 op de tweede plaats; in 2016 hoger dan ooit tevoren.
3. GHB – in 2016 hoger dan in de afgelopen paar jaar, maar wel wat lager dan het piekjaar 2010.

Trends in regelmatig gebruik van narcosemiddelen

2.4.1 GHB

Het regelmatig gebruik van **GHB** zwol aan vanaf 1998, bereikte een tussentijdse piek in 2002, maar daalde vervolgens tot 2005. Vanaf 2006 zagen we weer een gestage stijging (zie grafiek). Binnen de panelnetwerken bereikte de tweede golf de piek in 2010. Sindsdien nam regelmatig gebruik van GHB weer af. Sinds 2012 staat GHB niet meer nummer één bij de narcosemiddelen. De daling zette versneld door in 2013, stabiliseerde in 2014-2015, maar lijkt in 2016 weer in de lift te zitten. In ongeveer één op de drie panelnetwerken gebruikt niemand (regelmatig) GHB, in de meeste andere netwerken gebruikt een (kleine) minderheid regelmatig GHB, in een paar netwerken doet de meerderheid het en in één netwerk (bijna) iedereen.

GHB taboe?

Nu de grondstof (precursor) GBL lastiger verkrijgbaar is zijn gebruikers vaker aangewezen op bezorgdiensten die kant en klare GHB verkopen (zie VI). Slechts in een enkel panelnetwerk wordt GBL gebruikt. David (57b) heeft zijn bedenkingen of het verstandig is om pure GBL te nemen. Vanwege een lage PH-waarde wordt het maagslijmvlies aangetast en GBL is ook moeilijker te doseren.

De GHB-markt heeft zich in zoverre hersteld dat er sprake lijkt van een voorzichtig herstel. Door alle commotie in de afgelopen jaren zijn gebruikers voorzichtiger geworden in hun uitlatingen omtrent hun GHB-gebruik. Een deel van de uitgaanscene is erg negatief over GHB. Lex (145) weet dat GHB met een imagoprobleem kampt en ba-zuint het daarom liever niet rond. De enige manier om hiermee te dealen is door GHB op een zo verantwoorde manier te gebruiken. Overigens vindt hij het taboe op GHB volkomen terecht.

“Tegen sommige mensen zeg ik het niet omdat die nogal heftig reageren. Ze hebben de foute voorbeelden gezien in hun omgeving. Daarom praat ik er alleen met mensen over die ook GHB nemen. Het is best wel een ding als je G wilt gebruiken met iemand die daar geen ervaring mee heeft. Je twijfelt om erover te beginnen. Vindt die persoon dat mis-schien ook leuk? En als je het voorstelt, hoe denkt die dan over jou?”

Clubs die in het verleden soms bij herhaling werden geconfronteerd met GHB incidenten proberen er alles aan te doen om incidenten te voorkomen. Door strengere con-troles aan de voordeur, maar ook in de club zelf. David (57b) weet van een club die waarschuwt dat *first offenders* een ontzegging van drie maanden, en bij de tweede keer een half jaar krijgen. Deze maatregel boezemt de nodige angst in omdat de por-tiers geen strobreed toegeven bij types die eerder over de schreef zijn gegaan en toch naar binnen willen.

Tijd en dosering

Veel gebruikers in panelnetwerken zijn zich bewust van de kritische dosering. De in-tervaltijd tussen de doseringen is belangrijk om te voorkomen dat GHB tot coma leidt. Bij David (57b) wordt er 4-5 ml per dosis en maximaal drie keer op een feest gebruikt en bij Pim (142a) proberen gebruikers voorzichtig te laveren tussen tijd en dosering waarbij tenminste een uur tussen elke dosis (max. 5 ml) moet zitten. Er zijn ook ge-bruikers die een lagere dosis nemen en een kortere intervaltijd aanhouden. Om bij de les te blijven worden er via de telefoon soms screenshots gemaakt van de doserings-

tijd. De gebruikte spuitjes (zonder naald) hebben maatstrepen. Jan (144b) heeft contact met een groep medicijnstudenten waar GHB het meest populaire middel is. Zelf is hij er sceptisch over gezien de valpartijen op feesten en een bekende die momenteel voor zijn GHB-verslaving wordt behandeld. Anderzijds: als er één groep is die kennis zou moeten hebben van het belang van dosering dan zijn zij het wel. 'Out gaan' wordt hier namelijk niet geaccepteerd. Toen hij zag dat het anders kon begon hij onder begeleiding te experimenteren. Nieuwelingen worden ingewijd en krijgen van de 'medicijnman' nooit meer dan 1 ml. per keer. De kans op misselijkheid is namelijk aanwezig. Na een uur krijg je een nieuwe dosering. De ervaren gebruikers weten hun doseringslimiet zonder in coma te raken. Voor vrouwen geldt max 2-3 ml. en voor mannen max 3-4 ml.

"We letten altijd goed op elkaar als we G gebruiken. We hebben ook G regels opgesteld toen het een keer fout ging. Als je begint met G moet je dat zeggen tegen de anderen. Ook als je weer een nieuwe neemt. Er moet minimaal een tot anderhalf uur tussen de volgende dosis zitten. En nooit meer dan vier keer. Soms nemen we ook alleen maar G." (Lex, 145a)

Outgaan en regulering

Jasmin (85a) heeft in een scene gezeten waar GHB het perfecte 'flowmiddel' was. Maar ze voelde zich ongemakkelijk bij gebruikers die er obsessief mee bezig waren. Naast de niet-gebruikers vinden ook veel gebruikers dat outgaan op de GHB, ondanks alle voorzorgsmaatregelen, een beschamende vertoning is. Er zijn nog steeds panelleden die horen over GHB coma's, ambulances en veel gedoe eromheen. Clubeigenaren baren ervan dat het ten koste gaat van de sfeer. Tonio (56a) werkt wel eens op feesten waar behoorlijk veel GHB gebruikt wordt. Een kleine handvol komt dusdanig in de problemen dat de feest-EHBO in actie komt en zo nodig een ambulance inschakelt. De beveiligers en ander personeel hebben er soms hun handen vol aan. Anderen halen weer hun schouders op om deze 'drop outs': eigen schuld dikke bult! Wie goed oplet kan de mensen er zo uithalen die zich uit alle macht na een overdosering proberen staande te houden.

GHB gaat soms gepaard met misselijkheid en sommigen zwalken ongecontroleerd door de club, vallen om, staan weer op, trekken rare gezichten of hebben spasmes. Koen (116a) zegt zich rot te irriteren als hij gasten backstage als een 'mongool ziet stuip trekken'. En Cedric (138a) vindt ondanks het vele GHB-gebruik in zijn scene de

effecten eerder vaag dan gaaf om te zien. Hij is er niet altijd van overtuigd wanneer mensen zeggen dat ze alles onder controle hebben. Jort (135a), feestorganisator, vindt dat hij zeker bij GHB duidelijk grenzen moet trekken in de communicatie met zijn bezoekers.

“Ik baal ervan als iemand out gaat op de GHB. Daarom waarschuw ik van te voren dat ik meteen de ambulance bel. Daar schrikken sommigen wel van. Zeker dat meisje dat elke keer problemen veroorzaakt. Ook bij al te raar gedrag houden we iemand in de gaten. Ik moet er niet aan denken als er op een feest iemand in een sloot verderop verzuipt.

Wetend hoe storend het kan zijn voor anderen is het volgens Lex (145a) daarom zaak zo discreet mogelijk met GHB om te gaan als je met een groep bent. Om de tijd in de gaten te houden wordt een screenshot van het telefoonscherm gemaakt. Pas na anderhalf uur mag je weer een buisje van 3-4 ml nemen. Hij ziet het als een gecalculleerd risico. Ook de vrienden van Sjarl (139a) zijn beducht voor het krijgen van een stigma, vooral als je op een feest gebuikt. “Bij GHB moet je extra bewust zijn dat je er geen potje van maakt.” Ze zijn streng naar elkaar en hebben duidelijke regels: alleen op speciale momenten, niet te gulzig en drank gaat naar de tweede plaats. Ook in Jans’ panelnetwerk is GHB ‘helemaal geaccepteerd.’ Maar wie in clubs GHB wilt moet wel de kunst verstaan om uit handen van de security te blijven. Zij zijn juist erg gepitst op buisjes, flesjes, vreemd gedrag en rare grimassen. Er zijn groepen waar iedereen streng op elkaar let.

“Als je GHB neemt moet je toegewijd en extra bewust zijn dat je er geen puinhoop van maakt. Je kunt echt een feestje verknallen. Je wilt gewoon geen stigma. En je weet ook dat zeker clubs en portiers een hekel hebben aan gasten die maar wat aanklooien.” (Pim, 142a)

GHB heeft namelijk ook invloed op de communicatie waardoor je soms simpelweg de woorden niet meer kunt vinden en geen gesprek meer kunt voeren. Volgens PJ (146a), clubeigenaar, zijn het vooral 30-plussers die onder invloed van GHB zijn. De oververmoeidheid bij bezoekers als gevolg van urenlang gebruik eist soms zijn tol. Ervaren gebruikers vinden het niet altijd fijn wanneer er een ambulance wordt gebeld. In sommige kringen wordt dit als een doodzonde gezien, zegt David (57b). “Privé wordt er echt geen 112 gebeld. Je laat een vriend nog eerder sterven dan dat je 112

belt. Ze zijn overtuigd dat ze het zelf wel afkunnen." Maar clubs vrezen voor hun reputatie en bellen wel meteen.

Minder (seksuele) remmingen

Het gebruik van GHB wordt door de subcultuur vaak zelf ingekleurd. Er zijn geheime plekken waar nachtbrakers standaard eindigen. Verder zijn er naast een paar clubs ook sauna's met seksfaciliteiten waar GHB soms als cocktail met andere drugs wordt gebruikt. De meer op seks beluste bezoekers zien GHB als een lustontremmer die het leggen van seksuele contacten vergemakkelijkt. Het vermindert volgens gebruikers seksuele remmingen en verlengt de tijdsduur voor het bereiken van een orgasme. Sommige feesten hebben in nauw overleg met de uitbater en beveiligers een *status aparte* vanwege de speciale doelgroep. Op sommige plekken wordt seks soms oogluikend toegestaan en wordt het personeel geadviseerd daar niet te komen.

Lex (145b) ziet dat GHB-gebruik soms uitdraait op seks, maar niet vanzelfsprekend. Soms ligt iedereen vooral te spacen. Dat er sowieso vrienden zijn die altijd seks hebben op drugs vindt hij eentonig klinken. In andere milieus wordt GHB aangewend voor andere als prettig beleefde lichamelijke effecten en de milde euforie. De gebruikersschare van Jan (144a/b) wordt eerder vrolijker en baldadiger dan alleen maar puur geil. "Sociale grenzen vervagen sneller, je wordt erg close en we buitelen over elkaar heen." Panelleden zien ook dat je van GHB juist ervaart. Een anestheticum, mits minniem gedoseerd, als echte gangmaker.

Combinaties

In sommige kringen is GHB met alcohol taboe. Zodra GHB in het spel is, komt alcohol echt op de tweede plaats", zegt Pim (142a). En Jort (135a) ziet dat mensen in zijn omgeving in plaats van alcohol ook wel eens een paar dopjes GHB door de week nemen. Ook Lex (145a) is er stellig over. "Geen alcohol of andere drugs. Alleen maar G." Toch vinden legio gebruikers dat een beetje alcohol erbij geen kwaad kan. Maar hoeveel is een beetje voor een forse alcoholgebruiker? GHB wordt ook gecombineerd met andere drugs. Een populaire feestcombi is GHB met ecstasy, speed of cocaïne. GHB wordt dan vooral als 'blusmiddel' bij stimulantia gebruikt. In sommige panelnetwerken wordt GHB met viagra en/of poppers of met coke en in extreme milieus met methamfetamine vooral als een sekscombi gezien.

2.4.2 Lachgas

Lachgas vertoonde een duidelijke piek in de jaren 1997/1998, viel daarna terug en bleef jarenlang stabiel op zeer laag niveau (zie grafiek pagina 65). Sinds 2008 is er weer een opleving. Afgezien van een tussentijdse piek in 2012 zet de toename in regelmatig gebruik gestaag door. Die vlakt tussen 2009 en 2011 wat af, maar in 2012 zet de stijging flink door, komt lachgas zelfs boven het niveau van de eerste piek (1997/1998) en verdringt het GH_B van de eerste plaats. Het blijft in 2013-2015, op een stabiel niveau, maar in 2016 lijkt sprake van een verdere toename. In 2015 was er nog geen enkel panelnetwerk waarbinnen (bijna) iedereen regelmatig lachgas nam!

Proosten met ballonnen

De oudere feestgarde loopt niet echt warm meer van lachgas. Door alle aandacht en focus op jongeren is het voor de achterwacht van Frans (58a) minder interessant geworden. Sommigen betreuren het dat de populariteit wordt geforceerd door het grote aanbod. In veel panelnetwerken neemt het gebruik van lachgas echter een prominente plek in. Het vergt wel enige planning als we als groep besluiten om tegelijk lachgas te nemen, weet Lotje (130a). Als er maar een paar spuiten (slagroomcilinders) zijn, worden er eerst ballonnenblazers door de groep benoemd die de regie krijgen. Er wordt gewacht op elkaar en niet geïnhaleerd zolang niet iedereen een ballon heeft. "De bedoeling is om met zijn allen in dezelfde space te komen." Het wordt namelijk irritant gevonden als mensen er doorheen zitten te praten terwijl anderen met hun ballon nog in 'lalaland' zitten. Het komt ook voor op feesten dat iedereen zijn privéspuit (en ballonnen) meeneemt. Ervaren gebruikers weten dat bij veel ballonnen het ventiel blokkeert en gaat lekken als gevolg van het koude gas.

Ballonnen worden overal gebruikt. Thuis op verjaardagen, in clubs, in strandtenten, op straat, in de berm of portiek en in de auto op een parkeerplaats. Zelfs achterin de taxi, hoorde Camille (141a) van een verbaasde taxichauffeur tijdens het ADE. Er zijn groepjes die hun spuitbus en ballonnen overal mee naar toe nemen voor het geval de gastheer geen lachgas heeft. Desnoods verstop je de attributen in een fietstas als je het niet mee naar binnen mag nemen. Panelleden zien vaker patronen op straat slingeren en op Koningsdag zijn dat er duizenden. Opvallend is dat meer panelleden zich aan het zwerfvuil zijn gaan storen: milieuvriendelijk is het bepaald niet. Panelleden maken soms de raarste dingen mee, zoals Jasmin (85a) die bij de Slotterplas onver-

wachts lachgas kreeg aangeboden van iemand die vanuit een Canta stond te verkopen.

Op dancefeesten was lachgas al langer populair, maar panelleden zien ook dat het in urbankringen een hit is. Kofi (132a) ziet dat lachgas gewoner is geworden, getuige de feesten met een eigen lachgasbooth. Hij ziet jonge Marokkanen soms met ballonnen en shisha's tegelijk. Zelfs bij de uitgang kom je soms nog lachgasverkopers tegen. Dennis (147a), clubeigenaar, ziet de laatste tijd zelfs om acht uur 's ochtends Pakistaanse lachgasverkopers in de buurt van zijn club staan. Ook Nuri (118a) vertelt dat ballonnen in het urbancircuit een hit zijn.

"In de club kost een ballon 5 euro. Er is een aparte bar voor lachgas. Als je ze koopt begin je gelijk, je wacht niet op anderen ofzo. Ook de VIPS aan de speciale tafels doen het. Als er voor me betaald wordt dan doe ik er tien op een avond. Anders vijf. Het is leuk dat alles slow motion wordt. Vooral met alcohol erbij is het lekker. Dan voel je het effect iets harder. Je doet het staand. Sommigen kunnen er niet tegen en die gaan out. Vooral mensen met astma zijn dat. Ik heb nooit iemand out zien gaan van lachgas, maar dat hoor je dan. Er zijn geen nadelige effecten."

En Dennis (147a) ziet tijdens de aprilfeesten op de Nieuwmarkt dat het lachgasgebruik ook onder pubers toeneemt. Panelleden komen met verschillende verklaringen waarom lachgas zo populair is: het is de ballonnenlol, de prettige kortdurende trip, en het onschuldige imago, het ontspannen effect of het kosmische gevoel. Psychonauten vertellen dat het tijd-ruimtebesef anders wordt. En het is populair omdat het makkelijk te krijgen is. Je houdt er ook geen blijvend letsel aan over en niemand vindt het verslavend.

Druggy sfeer

Maar er klinken ook kritische geluiden over de huidige lachgascultus. Dat geforceerde lachen vinden sommigen er geforceerd en kinderlijk uitzien. Je gaat niet automatisch lachen als je gebruikt, zegt Lotje (130a), integendeel: "Lachgas is best wel serieus. Iedereen is stil en geconcentreerd. We vinden het juist storend als anderen er doorheen tetteren." Sommigen ergeren zich aan de vaagheid die het oproept, vooral degenen die er al een paar op hebben. Het ziet er soms heel sneu uit bij volwassenen die maar aan de tuut van een lege ballon blijven sabbelen. Freudiaans gezien wordt er wellicht een subliminale behoefte bevredigd ter compensatie van de moedertepel.

Koen (116a) vindt dat ze lachgas vooral op 'domme festivals' doen. Hij merkt meteen als mensen *druggy* op de grond liggen en afwezig voor zich uit kijken: "Waarom moet dat nou zo open een bloot op een festival? Het ziet niet sjiek uit." Dat is precies een van de redenen waarom Pim (142a) op zijn feesten de verkoop van gas liever in eigen hand houdt. Je moet uitkijken dat het feest niet inkakt want het blijft een downer. In praktijk worden wel er wel eens gasten geweigerd als ze te ver heen zijn of met een ballon nog in de hand een nieuwe willen bestellen. Sommigen zijn gewoon te jong. Uit de grotere tanks komen ook grotere ballonnen. Uit vrees voor valpartijen raadt hij daarom iedereen aan om te gaan zitten. Ook op de feesten van Jort (135a) is vaak lachgas aanwezig. De verkopers plagen wel eens iemand of het niet eens tijd wordt om te gaan dansen. Als de sfeer te sloom wordt, gaat de tank een poosje in de ruststand om zo controle te houden over het feest. De groepen lachgasgebruikers kunnen ook verschillen. Terwijl het ene milieu het dromerige zweefgevoel opzoekt en cultiveert zijn er ook groepen die op een andere manier gebruiken, weet Joris (126a), psychonaut.

"Ik zie wel eens groepjes Marokkaanse jongeren in het park aan de ballonnen. Zij gebruiken het anders. Ze giebelen er vooral bij en dollen elkaar de hele tijd. Wij willen juist ergens rustig zitten en niet gestoord worden in onze space."

De meeste panelleden vermoeden dat de negatieve effecten van lachgas groter worden naarmate je meer ballonnen neemt. Maar hoe slecht het nou precies voor je gezondheid is weet eigenlijk niemand. Er wordt vooral geklaagd over hoofdpijn en misselijkheid (zeezieke). En de dag erna komen sommigen erachter dat ze door het kopen van ballonnen tientallen euro's armer zijn. Er zijn ook gulzige gebruikers die er met een groep een hele doos patronen in sneltreinvaart doorheen rammen: een keer diep inhaleren, een paar keer het gas naar binnen laten stromen, een korte roes en door naar de volgende ballon – maar wel eerst proosten (met ballonnen tikken).

Lachgas wordt in het dancemilieu vooral als een secundair middel met andere middelen gecombineerd, maar sommige drugs krijgen de voorkeur omdat ze een intensiverend of meer trippend effect geven. Met een jointje, ecstasy, 2C-B, LSD of ketamine kom je volgens een ingewijde nog dieper in een 'lachgasbubbel'.

2.4.3 Ketamine

De eerste signalen van mogelijk opkomend gebruik van **ketamine** dateren van rond 2000. In 2004 werd begonnen deze drug systematisch mee te nemen in de panelinterviews en vanaf 2005 zagen we een gestaag opwaartse lijn tot en met 2010 (zie grafiek pagina 65). Sindsdien ging het wat op en neer, maar er leek over het geheel genomen sprake van een stabilisering. In 2016 lijkt dit te veranderen, want dan gaat het regelmatig gebruik van ketamine in panelnetwerken met een sprong omhoog. In een paar panelnetwerken gebruikt niemand (regelmatig) ketamine, in de meeste andere netwerken neemt een minderheid regelmatig dit middel, in een paar netwerken doet de meerderheid het en in één netwerk (bijna) iedereen.

Seriële microdosering

Het ketaminegebruik varieert bij de meesten van hooguit een paar (micro)lijntjes tot een halve gram (plusminus 15 lijnen). Gebruikers zeggen dat ze bij seriële microdosering de effecten beter onder controle kunnen houden. Frequent gebruik komt weinig voor, maar een paar panelleden vermoeden dat er ook groepjes zijn die het (bijna) dagelijks nemen. Ketamine wordt meestal direct gesnoven of via een *bullit* gebruikt die, net als bij een flesje poppers, in de groep circuleert (*friendsharing*). Wie ervaren is weet dat een doorsnee ketamine lijntje kleiner is dan die van cocaïne of amfetamine. Maar de klassieke verwarring met een cocaïne- of amfetaminelijntje komt nog steeds voor, zegt Pim (142a). "Als je een dikke ketaminelijntje neemt weet je even niet meer wat boven en onder is." Hij vertelt over de uitpattingen van zijn vrienden bij de ketamineverkoper thuis die ze voortdurend voert met een 'nakkie uit het zakkie'. Bij David (57b) wordt een gram ketamine verdeeld over zes personen; voor iedereen vijf lijntjes. Van slechts enkele gebruikers in het panel is bekend dat ze ketamine ook intramusculair nemen. In twee panelnetwerken is meer kennis over verschillende soorten ketamine. Hier wordt ook fluor-ketamine (2-F-ketamin of 2-FluoroDeschloroKetamine) en meta-ketamine gebruikt. De werking van fluor-ketamine zou minder intens zijn als die van meta-ketamine (ook wel MXE), die tot de nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) wordt gerekend.

Behalve in de undergroundscene is ketamine ook in andere panelnetwerken in de breedte gegroeid. Daarbinnen zitten ervaren gebruikers met een 'K-hole ervaring' en een grotere groep die af en toe eens een lijntje neemt. Het blijft een niche, maar in sommige netwerken is het middel groter dan GHB. Camille (141a) vertelt over een

select groepje die in een hogere versnelling ketamine is gaan nemen. Soms zijn het de dealers of de experimenterende gebruikers die met telkens iets nieuws komen. Een typisch *early adaptor* verhaal vindt ze, maar dan op micro niveau. Een paar zijn enthousiast en steken de anderen aan die het vervolgens ook leuk gaan vinden.

Kosmos en seks

Ketamine heeft een mild dissociatieve en psychedelische werking en wordt daarom in privésettings en op afterfeesten gebruikt en soms ook in het uitgaansleven. In een underground homocircuit wordt ketamine gebruikt ter intensivering van de seksbeleving of om extremere seks (kont- of vuistneuken) te kunnen hebben met (een) eveneens gebruikende partner(s). Het middel dient verschillende doelen al naar gelang set en setting. Ketamine als verdover tijdens extreme seks, om weg te trippen naar onbekende werelden of gewoon als een 'lachertje' op een after.

De meesten gebruikers nemen het vanwege de levendige fantasiewereld, de gekke gesprekken, de rare bewegingen c.q. spasmes tijdens het lopen en het ultieme spacegevoel. De K-hole is voor sommigen een bijna mythische gemoedstoestand omdat niet iedereen begrijpt wat je overkomt als je in een ander universum lijkt te zitten. De meeste gebruikers geven de voorkeur aan ketamine in groepsverband zodat ze beter kunnen *fine tunen* dan wanneer ze alleen zijn en geen besef meer hebben van tijd en realiteit.

Vluchten kan niet meer

Voor de meesten is ketamine typisch een thuismiddel. Wie zich laat wegzinken in een dromerige wereld hoeft minder alert te zijn dan in een club waar meer sociale interactie is en op je gelet wordt, vooral als je uit de toon valt. Toch is ketamine ook in het clubdomein doorgedrongen. Dennis (147a), clubmanager, ziet wel eens groepjes die in een gekke bui zijn. De lijntjes zijn vaak 'piep' (klein). Wie te veel neemt moet alle zeilen bijzetten, zegt Jasmin (85a) "Thuis hoef je je niet te schamen als je in een K-hole verdwijnt, maar in een club? Vluchten kan dan niet meer"

"Ketalol is leuk voor mensen die zelf gebruiken, maar soms onbegrijpelijk voor omstanders. Sommigen maken rare bewegingen of kruipen wild over de grond. Je komt niet zo maar in een K-hole terecht hoor. Niet als je maar hele kleine beetjes neemt."

Lex (145a) komt op feesten waar ketamine erg gewild is ofschoon niemand er mee te koop loopt. Als ze horen dat iemand ketamine bij zich heeft dan krijgen ze meteen

zin. Wanneer er te weinig is voor iedereen neemt hij het stiekem met een paar vrienden. Maar er zijn ook momenten dat je met zijn allen besluit ketamine te nemen en de dealer gaat bellen. Meestal wordt er ook meteen gevraagd wie nog cocaïne, ecstasy of amfetamine wilt. Lex (145a) heeft het idee dat het nooit genoeg is als hij zegt dat hij ketamine bij zich heeft. Een keer werd hij zelfs bevolen om direct met een taxi naar een feest te komen omdat ze om ketamine verlegen zaten. Camille (141a) zit in een typische ketaminescene waar zowel gepland als spontaan wordt gebruikt op *after*s, maar ook tijdens het uitgaan. Ze nemen het liefst in clubs waar niemand aanstoot neemt aan hun soms wat wiebelig ogende gedrag. Sommigen lopen echt in een slakkengang door een club en het duurt soms eeuwen voordat iemand een trap op of afloopt.

“Mensen vinden het niet per se raar als anderen zichtbaar onder invloed van drugs zijn. Bij ketamine is het vooral het ketadansje met de ketahandjes. Ik vergelijk het gevoel ook wel eens als een vaatdoek met de slappe lach. Zo'n gevoel vinden sommigen wel confronterend tijdens het uitgaan.” (Camille, 141a)

Robotachtig

De vrienden van Koen (116a) zijn wel wat gewend qua drugs, maar op ketamine hebben ze het niet zo. Laatst toen ze op een feestje waren hing er een vreemde sfeer, alsof ze niet welkom waren. Pas toen iemand hen een snuif ketamine aanbood viel het kwartje: de rare gesprekken, het onverstaanbaar mompelen en het gevoel dat je als buitenstaander niet echt meer contact kunt maken. Maar dat je er een beetje vaag en *spacy* wordt is volgens sommigen precies ook de bedoeling. Alles wordt dromerig, je ledematen worden lossier, maar ook zwaarder, waardoor het er soms robotachtig uit ziet.

In één panelnetwerk ondervinden vooral vrouwen hinder van een geïrriteerde blaas na ketaminegebruik. Bij wie een blaasontsteking heeft wordt ketamine afgeraden. Bij hogere doseringen kan ook misselijkheid (wagenzieke) optreden. Een *bad trip* of zware desoriëntatie na een te hoge dosering behoort ook tot de mogelijkheden. Maar zolang je kleine sleutelpuntjes neemt is het volgens Joris (126a) best lastig om in een K-hole te komen. David (57b) vraagt zich af of de seksuele verlichting tijdens een diepe ketamineroes niet tot meer schade leidt, omdat een verwonding tijdens de verdoving niet meteen wordt opgemerkt. En Pims' (142a) vriend kon na anderhalf jaar ketamine-

gebruik niet meer ophouden; bij hem heeft de verslaving zich sluipenderwijs opgebouwd.

Combinatie

De combinatie van ketamine met alcohol is geen succes. Panelleden als Lex (145a) vinden dat weinigen weten dat je er hartstikke misselijk van kunt worden. Het overkwam twee van zijn vrienden die na een avondje doorzakken thuis nog aan de ketamine begonnen. Ketamine wordt soms wel met GHB, ecstasy, amfetamine en cocaïne genomen. Vooral de stimulantia zorgen ervoor dat je nog enigszins controle blijft houden. In het circuit van Pim (142a) wordt ketamine na een nacht uppers als een welkome afwisseling gezien.

2.5 Nieuwe psychoactieve stoffen

De markt van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) is sinds 2009 fors gegroeid. In 2012 werden 73 nieuwe stoffen voor het eerst aangemeld bij het EMCDDA, tegenover 49 in 2011.⁴³ In 2014 liep dit op naar 101.⁴⁴ Overigens wordt slechts een beperkt deel daarvan in Amsterdam c.q. Nederland aangetroffen. De belangstelling voor NPS is de laatste jaren weliswaar toegenomen, maar – met uitzondering van 4-FA – het gebruik blijft ver achter bij dat van de klassieke middelen. Veel nieuwe middelen zijn 'ééndagsvliegen'. In minder dan de helft van alle panelnetwerken zitten NPS-gebruikers en dan voornamelijk van 4-FA. Slechts in een enkel netwerk wordt met meer NPS-varianten geëxperimenteerd. De *synthetische cathinonen* en *fenethylamines* zijn het meest populair.⁴⁵

⁴³ Daarvan bestond twee derde uit synthetische cannabinoïden en synthetische cathinonen (EMCDDA/Europol, 2012).

⁴⁴ EMCDDA (2015).

⁴⁵ Synthetische cathinonen zijn chemisch verwant aan cathinon, één van de actieve stoffen in de plant khat. Meldpunt Nieuwe Drugs (2012).

Nieuwe psychoactieve stoffen in panelnetwerken (2013-2016)

	Gesignaleerd 2013	Gesignaleerd 2014	Gesignaleerd 2015	Gesignaleerd 2016
<i>synthetische cathinonen</i>				
4-MMC (mephedrone)	3 netwerken	2 netwerken	3 netwerken	4 netwerken
3-MMC	1 netwerk	1 netwerk	3 netwerken	5 netwerken
2-FMC (flephedrone)	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk	-
4-FMC (flephedrone)	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk	-
Methylone	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk	2 netwerken
Buphedrone	-	-	1 netwerk	-
4-MEC	-	-	1 netwerk	1 netwerk
<i>fenethylamines</i>				
4-FA	8 netwerken	12 netwerken	15 netwerken	20 netwerken
2C-B	4 netwerken	6 netwerken	7 netwerken	11 netwerken
APB's	4 netwerken	4 netwerken	4 netwerken	3 netwerken
2-CE	-	-	1 netwerk	1 netwerk
<i>andere middelen</i>				
MXE (metoxetamine)	4 netwerken	5 netwerken	3 netwerken	4 netwerken
5-MeO-DMT	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk	-
3-MeO-PCP	-	1 netwerk	1 netwerk	3 netwerken
Etizolam	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk	1 netwerk
4-HO-Mipt	-	1 netwerk	1 netwerk	-
MDPV	-	-	1 netwerk	-
LSZ	-	-	1 netwerk	-
2F-K	-	-	1 netwerk	2 netwerken
1PLSD	-	-	-	2 netwerken
modafinil	-	-	-	1 netwerk

Panelleden zien de animo voor nieuwe NPS geleidelijk aan afnemen, met uitzondering van 4-FA (4-fluo, 4-FMP, 4-floor, fluks, flits) dat sinds 2013 is doorgebroken in het uitgaanspanel en een vaste plaats veroverd als belangrijkste NPS. Het succes van een middel kan volgens Jort (135a) ook worden afgemeten aan de dynamiek eromheen. In 2014 waren er groepjes die het via internet bestelden. Een jaar later had de dealer het in zijn 'feestpakket' en anno 2016 wordt er op de dansvloer ecstasy voor 4-FA geruild. Ook Jamie (113a) merkte dat 'vier' opeens hot was toen ze haar voorraad ecstasy op een festival maar moeilijk kwijtraakte. Joris (126a) heeft echter zijn bedenkingen en vindt het bizar dat 4-FA vrij eenvoudig bij smartshops kan worden verkocht, terwijl de kennis over het product gebrekkig is. Sommige verkopers weten niet eens wat er pre-

cies in zit. Pim (142a) vindt het raar dat 4-FMP in de media 'XTC light' wordt genoemd: alsof het een slappe versie van ecstasy is.

Scepsis over verbod 4-FA

4-FA was veel in de media in 2016 en vooral in negatieve zin. In de laatste panelmeeting (t45) hebben verschillende panelleden gehoord dat de overheid van plan is 4-FA in het voorjaar van 2017 te verbieden vanwege de gezondheidsrisico's. Panelleden verwachten niet dat de vraag door een verbod zal verminderen, maar denken wel dat het moeilijker verkrijgbaar wordt via internet, tenminste, als de webwinkels zich – net als bij de andere NPS – houden aan de regelgeving. Over het algemeen is er sceptisch gereageert op het besluit om 4-FA te verbieden. Verschillende panelleden menen dat 4-FA zelfs veiliger is dan de zwaar gedoseerde ecstasy die nu de markt overspoeld. 4-FA heeft willens en wetens een slechte naam gekregen waardoor mensen bang worden. Pim (142a), die voor zijn vriendengroep altijd 4-FA regelt, begint al te merken dat er minder vraag is omdat mensen banger zijn geworden. Jamie (113a) begrijpt de legitimatie achter het verbod ook niet. Ze heeft nog nooit gezien dat gebruikers van 4-FA in de problemen zijn gekomen, laat staan dat er dodelijke ongelukken zijn gebeurd. De ongelukken waar de media over berichten worden door de politiek uitgebuit om 4-FA op de lijst van verboden middelen te krijgen. "Een hersenbloeding door 4-FMP? Het is gewoon doorgestoken kaart om het illegaal te maken." Panelleden denken eerder dat de huidige populariteit tot een verbod heeft geleid.

Fenethylamines

De opmars van 4-FA zet ook in 2016 door en wordt in bijna alle netwerken gebruikt, maar op een wat lager niveau dan de andere stimulantia. 4-FA is voornamelijk in pilvorm verkrijgbaar. De dosering varieert in panelnetwerken tussen 100 en 200 mg. De grootste groep zit ergens rond de 100-150 mg.

Choice of a new generation

Net als bij de andere stimulantia wordt 4-FA ook met andere middelen gecombineerd. "4-FA is een goede bodem voor als de avond begint," weet Jan (144ab), omdat het goed combineert met andere middelen. In praktijk is dat vooral met ecstasy, dat zowel voor als na 4-FA wordt gebruikt. Er zijn geen aanwijzingen dat 4-FA ecstasy gaat vervangen, maar er zijn wel subgroepen ontstaan die 4-FA (zowel in clubs als festivals) als alternatief voor ecstasy gebruiken omdat het als uniek middel wordt gezien met eigen specifieke kwaliteiten. In het netwerk van Lotje (130a) zijn de overstappers naar

4-FA toch weer terug bij ecstasy omdat de werking van 4-FA te licht bevonden wordt. De uitgestelde piek van 4-FA is voor sommigen toch een reden om ecstasy erbij te nemen. In een paar netwerken wordt 4-FA ook tijdens het stappen gebruikt ter vervanging van cocaïne of amfetamine.

Toen de vrienden van Jan (144ab) in 2015 met 4-FA gingen experimenteren werd het meteen een succes. Pim (142a) ziet geleidelijk meer gebruikers richting 4-FMP kruipen. Het is de *choice of a new generation*, denkt hij. Door de opkomst van 4-FA zet de nieuwe generatie zich af tegen de gevestigde ecstasy orde: nieuwe jeugd, nieuwe drugs. Hij vindt het geen xTC-light maar eerder 'relaxte speed'. Voor de oudgedienden waar de magie van ecstasy sowieso minder is geworden past 4-FA perfect in het nieuwe drugsdieet. Camille (141a), die in een netwerk van forse stappers zit, moet er niet aan denken om elk weekend ecstasy te nemen; ze vindt 4-FA een veel milder alternatief.

Geen ecstasywaas en brakdag

Wie echt wil 'roezen' vindt 4-FMP misschien te soft. Maar wie minder 'hard' wil gaan op een avond zweert bij 4-FA. Opvallend veel panelleden zien de negatieve bijeffecten van ecstasy als een verklaring voor het succes van 4-FA. Want niet iedereen heeft zin in die 'ecstasywaas'; zo ver heen op een feest is 'getver'. 4-FA is minder fysiek en emotioneel. Jamie (113a) vindt het daarom top spul: "Je behoudt het gevoel van een pil maar het blijft super chill". Verschillende panelleden vinden vooral de afloop na 4-FMP minder slopend dan bij ecstasy waar je altijd kampt met een 'brakdag' en een 'geestelijke comedown'. De reden voor de minder negatieve na-effecten is volgens Pim (142a) dat 4-FMP je serotonine level minder uitput. Mensen willen niet meer helemaal van de wereld zijn door ecstasy, weet Lex (145a), wiens verhaal aansluit bij de bevindingen van Jan (144a), die de het succes van 4-FA wijt aan de 'lichte en steady' werking zonder schommelingen zoals bij ecstasy. De euforie van ecstasy mag dan wel prettig zijn, maar heeft ook een schaduwkant. Koen (116a) vindt dat je de euforische effecten bij ecstasy meer moet camoufleren (zonnebril, kauwgum) terwijl je van 4-FMP een 'heldere actieve high' krijgt. En Jan (144a) merkt dat het zogenaamde empathische vermogen onder druk komt te staan bij teveel ecstasy. "Je verliest je woorden en zinnen en weet soms niet meer welk gesprek je voert. Bij 4-FA blijf je goed nadenken." Cedric (138a) vindt de positie van 4-FA uniek:

"4-FA heeft van alle designers de meeste indruk gemaakt. De werking is bekend, maar is toch ook innoverend. Beter dan mephedrone en het voelt minder neurotoxisch. De effecten lijken op X en amfetamine. Het is een synergie van twee in één: minder euforisch, maar langer stimulerend."

Maar panelleden zien ook nadelen. Door de stimulerende effecten blijf je bijvoorbeeld langer wakker; soms is dat juist gewenst op een feest, maar voor wie slapen wilt... Het overmatige transpireren vindt ook niet iedereen aantrekkelijk. Ook het plassen wordt soms bemoeilijkt. In een enkel netwerk wordt geklaagd over hoofdpijn na gebruik. Verhalen over hersenbloedingen vangen panelleden van elkaar op of via de media. Maar of het waar is of niet, het zal de populariteit 4-FA volgens sommigen zeker schaden. In het netwerk van Sophie (133a) zijn mensen naar aanleiding van alle 'slechte mediaberichtgeving' gestopt omdat er mensen aan doodgingen en er troep in zat. Voor wat het waard is, want hoe het precies zit weet ze eigenlijk niet. Verschillende panelleden vinden het een rare gewaarwording dat er meer angst is voor 4-FA, dat gevaarlijker zou zijn geworden, terwijl dat in hun achterban niet zo gevoeld wordt.

De middelen **5-APB** en **6-APB** (Benzo Fury) zijn nog wel op de Amsterdamse markt, maar panelleden horen er steeds minder over. De APB's zijn meer trippend van karakter dan 4-FA en de werkingsduur is langer. **2C-B** (10-24 mg) is een mild tripmiddel dat qua werking soms vergeleken wordt met paddenstoelen. Het middel is al sinds de jaren '90 bekend in de panelstudie. In verschillende netwerken wordt 2C-B als een nieuw middel gezien. De verhalen gaan zonder uitzondering over psychedelische effecten. 2C-B wordt zowel thuis als op een festival genomen, maar ook buiten de uitgaanscontext zoals in de natuur, waarover Jasmin (85a) vertelt. De magische momenten en *closed eyes visuals* staan haar nog helder voor de geest. Vooral ook omdat je met je gedachten kunt sturen wat je wilt zien.

Synthetische cathinonen

In één netwerk wordt **methylone** gebruikt en ook van **mephedrone** (4-MMC) wordt op één netwerk na weinig meer vernomen. Nog even afgezien van het summiere aanbod, hebben de negatieve verhalen over o.a. blauwe plekken niet tot meer animo geleid. In een paar netwerken wordt soms **3-MMC**, **2-FMC** en/of **4-FMC** gebruikt. In twee panelnetwerken begint 3-MMC aan te slaan. Joris (126a) merkt dat er in zijn groep belangstelling is voor een 'kortdurende upper' (3-4 uur), voor als je een beetje wilt feesten maar niet totaal. "3-MMC werkt minder op serotonine en is door de dopaminerush

toch euforisch.” Ook in de kringen van Jort (135a) wordt 3-MMC, of simpelweg ‘drie’, groter ingekocht (7-15 euro per gram). Sommigen voelen een cocaïne-effect en zeggen actiever te worden dan bij 4-FA. De bijkomende *craving* wordt wel als een nadeel gezien.

Andere middelen

De volgende middelen worden slechts in een enkel netwerk gebruikt. **MXE** (mexetamine) werkt langer dan ketamine en is meer trippend. Ook dit middel is na het verbod vrijwel van de markt verdwenen. Een enigszins verwant middel is **3-MEO-PCP**, dat (net als MXE) ook langer werkt dan ketamine. Een dosering bedraagt slechts 5-10 mg. **5-MEO-DMT** is een krachtige psychedelische tryptamine en werkt langer dan n-DMT; **4-HO-MIPT** lijkt hier enigszins op. Ook deze middelen worden gedoseerd in 5-10 mg. **Etizolam** is een rustgevend middel en minder zwaar dan Oxazepam.

2.6 Psychedelica

Psychedelica (o.a. **LSD, DMT en ayahuasca**) spelen een marginale rol in het uitgaansleven maar beginnen langzaam ook buiten het psychonautische milieu bekender te worden. Er verschijnen vaker verhalen in de meer serieuze media over nieuw psychedelisch onderzoek en therapeutische toepassingen van psilocibine, LSD, ayahuasca, ketamine en MDMA. Net van de pers is ‘De innerlijke reis’, een tripgids voor psychonauten.⁴⁶ Een nieuw boek over ayahuasca is onder grote belangstelling in een Amsterdamse smartshop gelanceerd.⁴⁷ De stichting OPEN⁴⁸ organiseerde in 2016 een internationale conferentie over psychedelisch onderzoek en met de oprichting van de Psychedelic Society of the Netherlands (PSN) is een nieuw samenwerkingsverband ontstaan. Een van de eerste topics waar aandacht aan werd besteed ging over microdosering (van LSD en paddenstoelen). Bij microdosering worden kleinere (ongeveer een tiende) doses psychedelische middelen ingenomen dan de hoeveelheid die nodig is om de psychoactieve drempel te bereiken.

Panelleden horen vaker over mensen die deelnemen aan een ayahuascaritueel of dat van plan zijn te gaan doen. Er worden in Nederland per maand naar schatting tiental-

⁴⁶ L.S. (2016).

⁴⁷ Adelaars, Muller-Ebeling & Ratsch (2016).

⁴⁸ Stichting OPEN promoot onderzoek naar psychedelica en de psychedelische ervaring binnen de academische wereld vanuit multidisciplinair perspectief.

len ayahuasca sessies georganiseerd. Ook BN-ers (o.a. fitgirl Fajah Lourens) zoeken hun toevlucht in ayahuasca. Gebruikers van psychedelica hebben ook vaak ervaring met andere middelen. Sommigen experimenteren met psychedelica vanuit een spirituele interesse terwijl anderen meer geïnteresseerd zijn in het visuele en auditieve trip-spektakel. De vrienden van Sjarl (139a) waren behoorlijk onder de indruk van hun DMT ervaring: "Alsof je met robotengelen tussen uitgestrekte kleurvelden door zweeft."

In de helft van de panelnetwerken (variërend van 10-75%) wordt LSD genomen. Geliefde combinaties met LSD zijn o.a. ecstasy (candy flip), truffels (yeti) of lachgas, waarbij de trip meer lijkt op een langer durend DMT-effect. Gebruikers van LSD zeggen dat zelfbewustzijn wordt verscherpt en dat dat leidt tot meer reflectie en introspectie; je wordt opener, energiever en krijgt een minder materialistisch wereldbeeld.

Pim (142a) – die bij de jongste lichting psychonauten hoort – waarschuwt (vooral bij hogere doseringen) voor de keerzijde van LSD, zoals een verhoogde kans op psychose, ego-verlies en paniekreacties. De doseringen in zijn netwerk lopen uiteen van 100 tot 500 microgram. Hogere doseringen worden vooral gebruikt op meerdaagse festivals met de aantekening dat er (als LSD met tussenpozen wordt gebruikt) op korte termijn al tolerantieverhoging plaats vindt. Hij is allergisch voor trippers met een superego die zich superieur tonen tegenover mensen zonder tripervaring.

Een ontwikkeling waar in zijn scene grote interesse voor bestaat is het experimenteren met microdoseringen LSD. Deze vanuit Californië overgewaaid hype heeft al de nodige aandacht getrokken in de media.⁴⁹ De motieven zijn anders dan bij recreatief doseren. Microdosering (15-20 microgram) zou op subperceptueel niveau veranderingen teweeg brengen. Inmiddels experimenteren enkelen in Pims' omgeving met dagelijkse microdoseringen LSD: "Het is niet direct voelbaar, maar toch is er sprake van een subtiele werking in het brein. Je krijgt meer oog voor details en wordt scherper, productiever en energiever."

⁴⁹ <http://www.telegraph.co.uk/news/newsttopics/howaboutthat/12019140/Silicon-Valley-professionals-are-taking-LSD-at-work-to-increase-productivity.html>
<https://motherboard.vice.com/nl/article/lsd-als-ontbijt-een-korte-geschiedenis-van-microdosering-van-hallucinogenen>

2.7 Overige middelen

Viagra (Sildenafil) en/of Kamagra wordt in een kwart van de panelnetwerken gebruikt, vooral in homo- en heteronetwerken met een link naar seks- en fetisjfeesten. In netwerken met viagra wordt ook vaak GHB gebruikt. Viagra is verkrijgbaar in pilvorm (strip van vier) maar ook als Kamagra in gelvorm (oral jelly), met een smaakje verkrijgbaar. De oral jelly wordt in een weekverpakking (aanbevolen voor dagelijks gebruik) van zeven sachets voor vijftien euro aangeboden. Kenners zeggen dat de gel via het wangslimvlies sneller wordt opgenomen. De kwaliteit is stabiel. De sachets (één per keer) worden naast andere drugs ingenomen ter verhoging van de seksprestatie. "Als je de hele avond gefeest hebt met drugs en drank en je wilt daarna seksen, dan neem je zo'n pil of wat gel en heb je geen probleem. Je krijgt er een betere erectie van," aldus Frans (58b). Viagra wordt ook zonder andere drugs preventief gebruikt op seksfeesten. Sommigen hebben viagra, naast condooms, standaard op zak tijdens het stappen. De werking van het minder bekende **Ciales** (Tadalafil) duurt langer dan viagra. **Poppers** worden vaak in het homo- en fetisjsegment in verschillende sterktes gebruikt. Het wordt behalve in winkels (onder de toonbank) soms ook op de uitgaanslocatie verkocht; in een club met seksfaciliteiten gaan de flesjes soms van hand tot hand. Poppers geven een korte euforie en veroorzaken lichtheid in het hoofd, muziek klinkt meer intens. Poppers worden soms gebruikt als *reboost* voor de ecstasieuforie of voor tijdens de seks. Fanatiekelingen snuiven soms wel een half flesje op een avond leeg. Ongelukken komen weinig voor behalve dat knoeien kan leiden tot huidirritaties. Soms wordt er hoofdpijn gerapporteerd.

In tweederde van de netwerken (variërend van 10-75%) worden **slaapmiddelen** genomen om te kunnen inslapen en/of na het gebruik van stimulantia. In netwerken waar slaapmiddelen gangbaar zijn is vaak ook ervaring met veel andere middelen. In één netwerk (Joya, 136a) wint het roken van **opium** langzaam aan populariteit. In het begin werd de associatie met heroïne gelegd, maar die angst is verdwenen nu de kans op verslaving klein wordt geacht: "Je wordt er heel relaxt van. Je hele lichaam ontspant en je denkt niet meer over alles na. Het effect duurt een uur waarna je weer wat bijneemt."

3 Trends

Het Amsterdamse uitgaansleven wordt steeds internationaler, nu in het kielzog van dj's en artiesten ook toeristen in groeiende aantallen het nachtleven bevolken. Deze ontwikkeling ligt in het verlengde van een grotere discussie over de stadspolitiek die volgens kenners en critici op een tweesprong staat: meer toerisme, drukte en het verdwijnen van het authentieke winkelaanbod of meer bescherming van bewoners en winkeliers tegenover de snelle monopolisering en kolonisering van commerciële bedrijven die Amsterdam als een melkkoe zien. Vooralsnog profiteert het uitgaansleven van de toenemende bezoekersaantallen. Het feesttoerisme legt dan misschien een groter beslag op het uitgaansleven, maar zorgt er ook voor dat het gevarieerde aanbod van clubs en zomerfestivals op niveau blijft. Alle extra inkomsten garanderen juist een vitaal nachtleven. Toeristen besteden tijdens het stappen naar schatting het dubbele van Amsterdammers.

De ontwikkeling in het uitgaansleven zit momenteel in het hogere meer sjeke en in het alternatieve uitgaanssegment. In beide sectoren worden nog steeds nieuwe clubs en andere locaties geopend. In het hogere echelon begint de internationale hotelbarcultuur, met zijn feesten en speciale happenings voor de incrowd, steeds meer tot het nachtleven te horen, terwijl er aan de andere kant van het uitgaansspectrum een grote behoefte is aan clubs en locaties die investeren in de meer vuig getinte underground. Om het exclusief en intiem te houden geldt op sommige locaties zelfs een fotoverbod en wordt het gebruik van smartphones niet toegejuicht.

Stappen in Amsterdam betekent tegenwoordig keuzes maken. Het uitgaansleven is zo breed en veelzijdig geworden dat er elk weekend wel iets bijzonders te beleven is. In 2016 is officieel de A'dam toren geopend met een gloednieuwe club waar veel panelleden enthousiast over zijn. Wie van techno houdt tenminste. Maar ook in het multicultureel getinte urbancircuit is, getuige het groeiende aantal festivals en geslaagde club en hiphopavonden, volgens adepten een nieuwe bloeiperiode aangebroken.

Het **middelenrepertoire in panelnetwerken** verschilt soms aanzienlijk. In dance gerelateerde netwerken wordt, vergeleken met urban, vaker drugs gebruikt. Stimulantia als ecstasy, cocaine en amfetamine lijken inwisselbaar geworden, hoewel de keuze voor een van deze middelen samenhangt met het moment en de setting. Ecstasy is het wijdst verspreid maar de gebruiksfrequentie ligt over het geheel genomen lager dan

bij cocaïne en amfetamine. De narcosemiddelen bevinden zich op een lager niveau maar behoren in een groot aantal netwerken inmiddels wel tot het vaste drugsrepertoire. Psychedelica en veel NPS (nieuwe psychoactieve stoffen) zijn alleen in kleine subgroepen populair, met uitzondering van 4-FA dat in een meerderheid van de panelnetwerken een vaste plaats heeft veroverd naast de andere stimulantia maar dan op een lager niveau.

In een ruime meerderheid van de netwerken drinkt tenminste driekwart regelmatig **alcohol** maar het aantal glazen kan in subgroepen binnen panelnetwerken soms flink variëren. Overigens lassen meer mensen een of meer alcoholvrije periodes in per jaar. In het urbanmilieu wordt doorgaans minder alcohol gedronken dan bij dance, maar de drankjes zijn volgens het barpersoneel vaak wel exclusiever. Op het gebied van alcohol valt na gin-tonic nog geen nieuwe duidelijke trend te bespeuren. Wel is het aanbod van alcoholvrije sappen (o.a. ginger limonade, kokossappen, club maté) flink uitgebreid in de meer hippe horeca.

In sommige panelnetwerken wordt nog fors **gerookt** en **geblowd** maar over de hele linie bespeuren panelleden in het nachtleven toch een opvallende teruggang van het tabak- en cannabisgebruik. Dit wordt niet alleen veroorzaakt door scherpere regelgeving maar ook omdat meer uitgaanders kritischer c.q. bewuster zijn geworden over het ongezonde aureool dat rond roken en blowen (met tabak) hangt. Een meerderheid van de rokers en blowers inhaleert nog steeds op de klassieke manier maar **e-smokers** en **vaporizers** beginnen door allerlei technologische innovaties toch geleidelijk aan populariteit te winnen.

De huidige uitgaansgeneratie ziet **ecstasy** nog steeds als een belangrijk uitgaansmiddel. Vooral in het dancesegment, en beduidend minder bij urban, spreken panelleden over een normalisering van gebruik. Overigens wordt het gebruik van ecstasy o.a. vanwege de fysieke en psychische impact vaak van te voren gepland. Euforie kan dan wel zaligmakend zijn; het kost ook energie. Reden waarom ecstasy in de meeste netwerken niet heel frequent wordt gebruikt. Met uitzondering dan van (vaak ook jonge) groepen die veel stappen en/of naar festivals gaan. De huidige sterkte van de ecstasypillen heeft voor sommigen als negatief bijeffect dat de euforie moeilijker onder controle is te houden. Gebruikers zijn gevoeliger geworden voor het gevreesde decorumverlies waarbij de meer als negatief gepercipieerde roesverschijnselen (o.a. veel zweten, lelijk gezicht, vaagheid) overduidelijk zichtbaar zijn. Ook de verhoogde en

vaak gewenste sociale interactie en connectie lijkt als gevolg van te veel ecstasy eerder afgezwakt dan versterkt te worden.

De statuspositie van **cocaïne** staat in sommige panelnetwerken hoger aangeschreven dan welk ander middel. Maar de beeldvorming is vaak ambivalent. De een vindt het een perfect middel om te gebruiken tijdens het stappen, thuis of in combinatie met alcohol in het café. Een kleinere groep gebruikt cocaïne vooral functioneel tijdens nachtelijke werkklassen in de horeca. Anderen zijn meer beducht voor het middel en maken zich zorgen over de hoge gebruiksfrequentie en gulzigheid die het bij sommigen oproept. De normalisering van gebruik wordt bij cocaïne meer geproblematiseerd dan bij ecstasy, waarschijnlijk vanwege het meer impulsieve gedrag dat hieraan ten grondslag ligt. De context van cocaïnegebruik in sommige panelnetwerken doet denken aan de periode rond 2000 toen jonge Amsterdamse trendsetters op de golven van het succes en de voortstuwende economie vaker en intenser cocaïne gingen gebruiken.

Het gebruik van **amfetamine** was na een jarenlange groei wat afgezwakt, maar zit inmiddels weer in de lift en bevindt zich op het niveau van cocaïne. De huidige piek is historisch hoog. Vanwege de vlakke roeseffecten wordt amfetamine, vergeleken met andere drugs, veel minder als een échte drug gezien. Amfetamine is vooral praktisch en functioneel voor wie langer door wil tijdens het stappen. Panelleden denken dat een deel van de huidige gebruikers op termijn vaker voor cocaïne zullen kiezen. **Methamfetamine** blijft zeldzaam in het nachtleven, met uitzondering van kleine niches in het gaymilieu en psychonauten.

De **narcosemiddelen** GHB, lachgas en ketamine worden in de panelnetwerken doorgaans tot de 'ontspanners' gerekend. Het imago van **GHB** heeft door alle commotie en negatieve verhalen over out gaan en verslaving een flinke deuk opgelopen. Het middel is over een langere termijn weer wat meer op achtergrond geraakt, hoewel er nog steeds gebruikersgroepen zijn die bij GHB zweren. In sommige panelnetwerken gelden strenge regels bij gebruikers die het in groepsverband nemen. Door alle ophef is er onder gebruikers een groter taboe om (met niet-gebruikers) over GHB te praten.

Lachgas daarentegen blijft populair en het aanbod is – zeker nu lachgas in 2016 door een besluit van het Europese Hof onder de Warenwet valt – overweldigend, gezien de vele verkooppunten in de stad en een groeiend aantal bezorgdiensten en webwinkels die zich op de markt hebben gestort. Het gebruik van lachgas laat soms duidelijke

sporen na op hangplekken in woonbuurten, op parkeerplaatsen en in parken. Hoewel veel gebruikers lachgas een onschuldig middel vinden (korte roes, niet verslavend etc.) vragen meer panelleden naar de eventuele gezondheidsrisico's.

Het gebruik van **ketamine** is in de afgelopen jaren gestegen en zit qua gebruik nu op een zelfde hoogte als lachgas. Het middel dat aanvankelijk alleen in de undergroundscene bekend was is in de afgelopen jaren meer in de breedte gegroeid, waardoor het behalve als *afterdrug* ook vaker in het uitgaansleven voorkomt. De meeste gebruikers nemen naar verhouding kleine lijntjes ketamine voor een milde dissociatieve werking. De combinatie met alcohol is volgens gebruikers ongelukkig in verband met misselijkheid en overgeven. Frequent gebruik zou de kans op blaasproblemen verhogen.

De markt van **nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)** is na een aanvankelijke stijging gestabiliseerd, met uitzondering van **4-FA**, dat inmiddels een vaste plek veroverd heeft in veel panelnetwerken. Veel panelleden denken dat het succes van 4-FA deels wordt gedreven door de hoog gedoseerde ecstasypillen. Omdat 4-FA een mildere roes geeft behouden gebruikers meer de controle tijdens het uitgaan. Over het aangekondigde verbod bestaat grote scepsis. Behalve de gezondheidsincidenten denken panelleden vooral dat de grote populariteit tot een verbod heeft geleid.

Psychedelica (o.a. LSD, paddo's, truffels, DMT en ayahuasca) spelen een bescheiden rol in het uitgaansleven ofschoon LSD en ayahuasca wel bekender worden. Vooral het gebruik van microdoseringen LSD heeft veel aandacht gekregen in de media. Daarnaast is er meer belangstelling voor psychedelisch onderzoek en therapeutische toepassingen waarbij ook MDMA en ketamine steeds vaker worden genoemd. **Viagra** en **poppers** doen het goed in sommige (promiscue) hetero- en homonetwerken.

III

PANEL KWETSBBARE JEUGD

1	De groepen kwetsbare jeugd.....	91
1.1	Sociaal milieu, opvoeding en gezinssituatie	93
1.2	School, werk en vrije tijd	94
1.3	Problemen in de buurt en criminaliteit.....	95
2	Middelengebruik	100
3	Samenvatting	102

In Amsterdam maken sommige jongeren deel uit van straatgroepen, waarbinnen delinquent gedrag eerder regel dan uitzondering lijkt. Aan de hand van een panelstudie willen we zicht houden op de ontwikkeling van groepen probleemjongeren, hun leef-situatie en hun middelengebruik. De groepen worden in het buurtpanel vertegenwoordigd door professionals die zicht hebben op verschillende jongerencliques, die hun vrije tijd (grotendeels) in de woonbuurt doorbrengen. De namen van de panelleden en de jongeren zijn gefingeerd (en zijn dus niet hun werkelijke namen). Er komen vijf deskundigen aan het woord. Een nieuw panellid is Mia (143a), streetcornerworker in Amsterdam-Zuid. André, sociaalpedagogisch hulpverlener in Amsterdam-West, heeft het buurtpanel verlaten. Amir (140a), jongerenwerker, vervangt Kees in t46 die een andere baan heeft gevonden.

1 De groepen kwetsbare jeugd

Alle vijf de deskundigen in het buurtpanel werken met problematische (buurt)jongeren. Erik (20a), ambulant jongerenwerker in Amsterdam Oost (o.a. IJburg, Transvaalbuurt en Indische buurt), heeft contact met verschillende groepjes buurtjongeren en jongvolwassenen (16-25 jaar). De meerderheid is Marokkaans, maar hij treft ook Nederlanders, Surinamers en Turken op straat. Belangrijke activiteiten in de zomermaanden zijn de boottochten waar hij als kapitein een groep van twintig vaak problematische jongeren onder zijn hoede heeft. Naast de dagelijkse straatcontacten wordt hij ook aangestuurd door het stadsdeel om contacten aan te knopen met straatgroepjes waarover buurtbewoners klagen. Hij zoekt uit wie het zijn, waar ze wonen en of ze bekend zijn bij de hulpinstanties. Soms gaat het om zwaardere delicten, zoals een schietpartij in de buurt en probeert hij te achterhalen wat de aanleiding was. Sommige daders en slachtoffers zijn bij hem bekend. Veel conflicten zijn gerelateerd aan het (lokale) drugsmilieu. De *IJburggroep*, *Oetgengroep* en de *Indische buurtgroep* zijn mede door het ingrijpen van de politie sterk uitgedund. De problematiek verdwijnt even naar de achtergrond, totdat deze zich weer opnieuw manifesteert. Constanten in de straatcultuur zijn volgens Erik het 'ongeneeslijke rondhangen', het plegen van (kleine) criminaliteit en het flirten met het drugsmilieu.

Fared (83a) werkt in een ander deel van Amsterdam-Oost (o.a. Transvaalbuurt, Indische buurt en Oosterparkbuurt) en heeft vooral contact met buurtjongeren met een

Marokkaanse achtergrond (14-21 jaar). Als geen ander weet hij op welke plekken hij moet zoeken in de wijk. Hij kent de koffiehuisen, shisha lounges, waterpijpcafés, snackbars en coffeeshops en weet ook vaak wie de eigenaren zijn en wie familie van elkaar is. De buurt verandert snel en is als gevolg van gentrificatie populair bij hogeropgeleide witte Amsterdammers. Maar onder de oppervlakte woedt een strijd tussen groepen waar hij zich grote zorgen over maakt.

Cartier (103a) is staathoekwerker in Noord (o.a. Bloemenbuurt, Tuindorp Blauwe Zand) en heeft voornamelijk contact met witte buurtjongeren. Ook in Noord is ontzettend veel bedrijvigheid en de oude witte volksbuurten voelen de toenemende druk van verandering. In Floradorp heerst sterk een wij-tegen-zij-gevoel. Cartiers werkveld is in de laatste jaren drastisch veranderd. Was hij vroeger nog een 'luis in de pels', tegenwoordig is het 'wie betaalt bepaalt.' Er is minder tolerantie tegenover jeugdoverlast en een handvol professionals rent de hele tijd achter de meute aan om brandjes te blussen. Maar in preventie wordt weinig geïnvesteerd. De verhoudingen in Noord zijn scheef, vindt Cartier. De helft van de 26 buurten in Noord heeft een wijkagent maar van veldwerkers zijn er maar een paar. In de Banne is het vaak hommeles en raken groepjes jongeren slaags met de politie. Volgens Cartier (103) realiseert het stadsdeel zich onvoldoende dat een goede veldwerker makkelijker het vertrouwen wint dan een wijkagent en vaak ook eerder signalen opvangt.

Amir (140a), streetcornerworker in Amsterdam-West (100.000 inwoners), zegt dat 1000 van de in totaal 12.000 jongeren problematisch opgroeien. Zes collega's werken op straat en hebben ieder een groep van 100-150 straatjongeren onder hun hoede. Hij schat dat 100-150 van de 12.000 jongeren (10-15%) een criminele leefstijl hebben, waarvan enkele tientallen in de zware categorie. Ze mengen deels met groepen op straat. Amirs aandachtsgebied is het Mercatorplein, waar een grote groep (18-35 jaar) vaak naar toe trekt. Hij ondersteunt veldwerkers door soms met ze mee te gaan. Het is echt op eieren lopen, want je moet balanceren tussen politieke belangen, ambtenaren, bewoners en jongeren. "Het gevaar is dat je door je eigen doelgroep wordt gewantrouwd en dat het stadsdeel vindt dat je niet hard genoeg optreedt bij overlast." Het succes van het werk valt of staat bij de ambtenaren van het stadsdeel, vindt Amir (140a). Het verloop is groot en de visie verschilt. De een heeft geen kaas gegeten van de problematiek maar trekt wel alles naar zich toe, de volgende durft meer out of de box te denken en is creatiever in zijn aanpak. Over het algemeen blijft het dweilen

met de kraan open, zegt Amir (140a). "Op de kutpleinen gaan we rouleren met personeel, terwijl we ook onze vaste plekken hebben." Toch wil Kees (140a) ondanks de taaie problematiek nog wel even kwijt dat er ook dingen goed gaan. "Het is hier geen Molenbeek. We zijn met veel ouders in gesprek en er zijn nog steeds Marokkanen die wijkagent willen worden."

In Amsterdam Oud-Zuid werkt Mia (143a), streetcornerworker, met twee witte, elkaar deels overlappende groepen. De *parkgroep* (n=50), tussen de 13 en 25 jaar (helpt vrouw), treft elkaar geregeld in de buurt van het tunneltje in het Vondelpark. Ze worden ook wel de *emogroep* genoemd. De *Museumpleingroep* (n=40) staat pal tegenover het Stedelijk in de buurt van de AH en is grotendeels minderjarig. Een deel van de jongeren uit Zuid zit op de internationale school. Er zit veel dynamiek in de groepen: sommigen vertrekken plotseling, krijgen nieuwe vrienden, een relatie of gaan weer naar school en brengen minder tijd door op straat. Of ze stoppen met blowen en verdwijnen uit beeld.

1.1 Sociaal milieu, opvoeding en gezinssituatie

De positie van probleemjongeren is vaak weinig rooskleurig. Een aanzienlijk deel is opgegroeid in straatgroepen en komt uit instabiele gezinnen met veel sociale problematiek en armoede. Ze komen vaak uit families die laag zijn opgeleid, een laag inkomen hebben en vaak in de schuldhulpverlening zitten. Veel ouders hebben fysieke en psychische klachten, spreken de taal slecht en zijn verbitterd. Ze hebben geen invloed (meer) op hun kinderen, waarvan sommigen in de Top600 zitten. Dit geeft hun veel stress waardoor ze in de eigen gemeenschap soms met de nek worden aangekeken. Sommige ouders met een Marokkaanse achtergrond schamen zich dat ze vanwege de armoede geen geld naar Marokko kunnen sturen. Vaders verstoppen zich in het koffiehuis en bekommeren zich niet meer met de opvoeding thuis. Amir schetst een somber beeld van een groep (n=20) Marokkaanse jongens (16-22 jaar) in de Robert Scott buurt waar veel ouders met bovengenoemde problemen kampen. Ze komen bijna niet meer thuis en overleven volgens de wetten van de straat. Wanneer hij kans ziet om ouders van deze jongeren te spreken krijgt hij vaak een stortvloed van problemen te horen.

1.2 School, werk en vrije tijd

Het drop-out percentage is in sommige groepen fors, terwijl er ook jongeren zijn die onderwijs en een opleiding belangrijker vinden dan spijbelen en opgaan in een harde straatcultuur. Een echte jongenswereld, want je vriendin naar je turf meenemen is taboe. Wie zich verveelt hangt vaak op straat en wie gelooft gaat naar de moskee. De sportievelingen bezoeken de sportschool. De avonturiers gaan behalve naar de pleinen, ook naar winkels, cafés, coffeeshops en shisha lounges en in het weekend naar hiphop concerten.

De scheidslijn tussen succes en falen is volgens professionals soms flinterdun. Velen zijn niet realistisch over hun toekomstperspectief. Ze willen rap rijk worden, een business starten of advocaat worden, maar merken na een poos dat ze meer nodig hebben dan alleen een vmbo-opleiding. Professionals zien dat jongeren weinig inzicht hebben in hun eigen kwaliteiten en mogelijkheden. Hoe reëel zijn je kansen als je veel tijd op straat doorbrengt en kickt op de spanning van het rondhangen met je vrienden? Amir ziet het al van jongs af aan gebeuren; jongeren met scooters domineren het plein en buurtbewoners beginnen te klagen omdat ze de kinderen weggagen. Het plein is voor iedereen, maar omdat groepen elkaar weinig gunnen lopen de spanningen soms op. In Amsterdam-West draait nu een project waar jeugdigen, die na zeven uur 's avonds nog buiten hangen, door een team van professionals en buurtbewoners worden aangesproken en naar huis gebracht. Ouders krijgen later een gesprek met jeugdzorg. In een ander buurtproject komen jongeren tijdens een maaltijd in contact met beroepsgroepen (filmwereld, sport etc.) die iets vertellen over hun achtergronden en professie.

Toch zijn er niet louter alleen maar criminele straatgroepen. Vaak bestaat zo'n groep uit een losse verzameling van jongeren die in de buurt wonen of elkaar kennen van school of van de sportclub. Amir vertelt over een groepje jongeren met een Marokkaanse achtergrond (16-17 jaar) die bij een grotere groep hoort. De meerderheid volgt vmbo-kader of -basis of zit op de havo. Ze nemen deel aan activiteiten in de buurt, sommigen doen ook aan sport en de serieuze types maken huiswerk, alhoewel je daar maar weinig punten mee scoort. Met twee jongens gaat het niet goed. Ze vinden steeds minder aansluiting bij de groep. Amir (140), die met een van de jongens nog contact heeft, vreest het ergste.

“Hij heeft nog een oudere bij ons bekende criminele broer en komt uit een beruchte familie. Hij is door zijn ouders op straat gezet nadat hij ze met een mes had bedreigd. Je kunt nooit helemaal voorspellen of iemand bestand is tegen de lokroep van de straat, maar bij hem vrees ik het ergste. Hij heeft opeens een andere agenda. Je ziet hem niet meer bij buurtactiviteiten en hij leidt een dubbelleven. Hij is gestopt met zijn opleiding en komt veel in onfrisse koffiehuizen.”

De vriendengroep laat hem begaan en blijft uit zijn buurt, maar waarschuwen veldwerkers wel als hij ergens wordt gesignaleerd. Soms wordt een groep besmet door iemand en meegezogen in de criminaliteit. Erik (20a) zag in de Indische-Buurt hoe een aanvankelijk positieve groep besmet werd door een ‘crimineel virus’. Door het jagen van instanties verdween veel onder de radar en kreeg hij moeilijker toegang tot de harde kern. Eerlijk hoopt hij dat fout gaat: een soort *wake up call* zodat ze nog een herkansing krijgen. Amir (140a) ziet ondertussen dat de vriendengroep zijn handen af trekt van hun voormalige vriend. Hij weet dat de zomerperiode een belangrijke test-case is welke kant het op gaat met een groep. Dan wordt duidelijk wie op het rechte pad blijft, wie een baantje vindt en wie niet. Ben je de hele dag druk of trek je op met een groep die uit verveling of geldbejag uit stelen gaat? Ook Fared (83a) houdt hoop, want bij sommigen met een crimineel verleden gaat het goed. Soms brengt hij het keihard in een gesprek en vraagt hij zijn cliënt of hij de volgende wil zijn die geliquideerd wordt. Erik (20a) ziet de komende jaren een nieuw probleem opdoemen bij een groep tieners in de Dapperbuurt. Het jongerenwerk is uitgedund en veel buurthuizen zijn gesloten. Niemand heeft zicht op de jongsten, die zich nu al ontpoppen als schoffies.

1.3 Problemen in de buurt en criminaliteit

De overlast van rondhangende jongeren komt in golven. Afgelopen jaar was het raak in de Banne (Buiksloot) waar veel buurtbewoners klaagden over agressieve en intimiderende jongeren. In een persconferentie (zomer 2016) verklaart de burgemeester naar aanleiding van de aanhoudende relletjes dat er 26 overlastgevende jongerengroepen in Amsterdam zijn en 2 criminele, waarvan één de Banne-groep is.⁵⁰ Sommige overlastgevende groepen zijn ook in het vizier van de professionals. Daarnaast zijn

⁵⁰ Damen (Het Parool, 2016).

er ook nog tientallen groepen die niet meteen hinderlijk, overlastgevend of crimineel, maar wel aanwezig zijn. In de Bloemenbuurt ziet Cartier (103a) eerder gelegenheids-groepjes die elkaar spontaan treffen: een ratjetoe van subcultuurtjes (o.a. voetbalsupporters, hardcore, klussers) van voornamelijk jonge mannen. De meerderheid werkt of gaat nog naar school. Een kwart is werkloos of doet illegale dingen. "Iedereen kent elkaar: de een gaat om 7 uur naar zijn werk terwijl de ander drugs verkoopt."

Professionals hebben met heel uiteenlopende groepen contact. Meestal is er een vaste kern of zijn er een paar gangmakers met daaromheen een ring van deelnemers die zich losser tot de groep verhouden. Sommigen zijn honkvast en anderen juist mobiel. Een groep kan een tijd niet opvallen totdat opeens de lont in het kruitvat schiet en de groep zich begint te roeren. De overlast neemt toe, er wordt provocatief met blikjes gegooid en omstanders klagen over scheurende scooters op de stoep. Er zijn baldadige groepen maar ook groepen die dicht tegen de criminaliteit aanschuren.

In Amsterdam-Oost ziet Erik (20a) groepen die samenklonteren, dit keer op een schoolplein, en de politie en straatcoaches die ze telkens uiteenjagen. Sinds het stadsdeel bezuinigt op het JPT (Jongeren Preventie Team) vallen netwerken weer uiteen wat ten koste gaat van de informatiepositie. Volgens Erik realiseert men zich te weinig dat je 'stropers met stropers vangt'.

Participatie en talentenmakelaars

In Banne zorgt nu een groep dagelijks voor zware overlast. Laatst werd er een Molotov-cocktail naar een woonhuis gegooid omdat een bewoner mensen met een Marokkaanse achtergrond Marokkanen zou hebben uitgescholden. Het is slechts een van de incidenten van het afgelopen jaar (2016) waarbij de gemoederen soms hoog opliepen. De buurt wordt geplaagd door inbraken en berovingen, hoofdzakelijk gepleegd door minderjarigen met een Marokkaanse achtergrond. Een uit de hand gelopen conflict tussen een groepslid en de politie zou de oorzaak zijn van de huidige onrust die volgens sommigen ook een na-ijleffect was van de explosieve situatie in Zaandam waar een Turkse 'treitervlogger' veel aandacht kreeg in de media. Volgens Cartier is de politie de regie kwijt in de wijk. Een collega probeert achter de schermen te bemiddelen met de grootste heethoofden. Volgens veldwerkers is de groep (ook hofleverancier van de high impact crimes en Top600) al jaren een vergaarbak van problemen, waaronder drugscriminaliteit en inbraken. Een ander twistpunt is het ontbreken van een vaste plek nu het buurthuis dicht is. Talentenmakelaars zijn in het gat gesprongen en bieden hun diensten aan voor wie vooruit wilt, maar een substantiële groep weet juist niet hoe dat moet en trekt zijn eigen plan met alle problemen van dien.

Ook in Amsterdam-West rommelt het. Hier proberen Kees (140a) en zijn opvolger Amir (140a) een andere benadering van de straatproblematiek op de agenda te krijgen. De buurt ondervindt grote hinder van een groep jongeren – afkomstig uit 20 gezinnen – die al op jonge leeftijd ontspoord zijn. Kees (140a) pleit ervoor om meer forensisch orthopedagogen in te schakelen bij de gerichte jeugdaanpakken van het stadsdeel. De straatwerkers worden vaker geconfronteerd met jongeren met complexe gedragsstoornissen.

“Er is weinig kennis over jeugdoverlast en hoe om te gaan met moeilijke jongeren. Professionals schieten snel in een reflex van meer handhaven, een extra rondje door de wijk-agent en nog meer activiteiten. Maar we weten onvoldoende waarom jongeren zo gedragsgestoord reageren. De hardnekkigheid van de problemen los je ook niet op met alleen maar extra veldwerkers.” (Kees, 140a)

Een kleine groep bestaat uit ‘mislukte kruimeldieven’ met veel politiecontacten. Door hun boosheid en frustraties worden ze richting criminaliteit of jihadisme gedreven. In gesprekken met deze groep blijkt hoe sterk sommigen in complottheorieën en de noodzaak van terrorisme geloven. Fared heeft al drie jongens zien vertrekken, een vierde twijfelt nog. Hij blowde vroeger de hele dag, maar sinds hij vijf maal per dag de moskee bezoekt is hij gestopt. Jongeren die in de criminaliteit belanden zien dit soms als een gevolg van uitsluiting. Wie geen geld heeft gaat daarom dealen, zo wordt geredeneerd. Een criminele subgroep in de Indische Buurt, waar Erik contact mee had, is dieper in de criminaliteit gezakt. Inmiddels heeft de politie een paar van zijn cliënten opgepakt. “Eentje heeft 2½ jaar gekregen. Dat krijg je niet vanwege je zweetvoeten.”

Erik schetst een beeld van buurtjongeren die vanuit de straatcultuur langzaam zijn geassimileerd in een circuit van verdachte koffiehuisen, shisha lounges en cafés. Omdat de clientèle of eigenaar niet altijd zuiver op de graad zijn, zijn een paar van deze plekken inmiddels gesloten.⁵¹ Eigenaren c.q. huurders in dit circuit zijn soms beducht dat hun zaak een verzamelplaats voor de misdaad wordt.

⁵¹ Een koffiehuis in de Transvaalbuurt werd in 2016 op last van de burgemeester voor onbepaalde tijd gesloten naar aanleiding van twee schietpartijen die, zo bleek uit onderzoek, het gevolg waren van een ruzie in het koffiehuis over een gestolen partij drugs. De verhuurder die daarop naar de rechter stapte

Top 600

De professionals tonen zich vaak kritisch over het welslagen van de Top600 aanpak (inmiddels is er ook een Top400 aanpak).⁵² Allemaal mooie sier voor de bühne, zegt de een. Een tandeloze tijger, vindt de ander. Cartier (103a) is gestopt met de begeleiding van jongeren die HIC (high impact crimes) plegen. Van deze jongeren wordt geëist dat ze constructief meewerken, maar wie diep in de criminaliteit zit, lapt gewoon alle afspraken aan zijn laars. Verloren tijd volgens Cartier, die vindt dat tien jaar lang achter jongeren aanrennen maar bar weinig heeft opgeleverd. Hij bouwt liever een vertrouwensband op met kwetsbare jongeren in Noord die hulp wel op prijs stellen en gebaat zijn bij een persoonlijke begeleiding, het liefst met de ouders erbij en doorverwijzing naar specialisten die met hun schulden en huisvestingsproblemen aan de slag gaan. Fared ziet het vaak mis gaan wanneer iemand vrij komt en zonder woning en werk opnieuw in de fout gaat.

Drugs en nepdope business

De meeste professionals merken dat het aantal buurtjongens met een aandeel in de drugshandel is toegenomen. Het kantelpunt was volgens Fared (83a) in 2012 toen naar aanleiding van een paar liquidaties een bloedige vete uitbrak waarbij ook in het Marokkaans-Amsterdamse misdaadmilieu in Oost slachtoffers vielen.⁵³ Het tijdsbeeld van opportunistische jonge mannen – snel geld, vluchtige reputaties en gepronk met spullen – herkennen de buurtprofessionals wel. Jongens die dromen van een carrière in het gangsterkapitalisme. Fared (83a): "Laatst vertelde zo'n jongen met een beperking glashard tegen mij: als ik gevraagd wordt om iemand te liquideren en het verdient goed, dan doe ik dat. Het is stoere praat, maar toch."⁵⁴ Erik (20a) schetst het dilemma waar veel jonge mannen in gevangenen zitten: "Enerzijds is er die statusdruk

om de ontruiming (o.a. schietpartijen, slecht huurderschap, stank- en geluidsoverlast en stelselmatig te laat betalen van de huur) van het pand te eisen werd door de kantonrechter in het gelijk gesteld.

⁵² Er zijn verschillende partners (o.a. WPI, GGD, Arkin, Spirit, reclassering) bij betrokken. Omdat volgens Cartier (103a) de partijen te weinig drang en dwang kunnen uitoefenen op deze groep is er veel uitval. Hij ziet de jongeren één keer per week op het spreekuur.

⁵³ Volgens de onderzoeksjournalisten Schrijver en Laumans, schrijvers van het boek 'Mocro Maffia' (2014), is de aanleiding van de overigens nog steeds slepende onderwereldvete een partij van 200 kilo cocaïne die in 2012 verdween uit de haven van Antwerpen.

⁵⁴ De rode draad in het boek is het gewelddadige leven van de zeer zwak begaafde R. B. die na een reeks overvallen en moorden op 21 jarige leeftijd in 2013 werd doodgeschoten op straat.

waardoor je jezelf in de kijker speelt op straat, maar je wordt ook kwetsbaarder omdat je begint op te vallen met je dure shit.”

Een deel van de buurtjongeren is ook actief als runner of verkoper en trekt ook met enige regelmaat richting centrum. Erik denkt dat de markt in de buurt groter is geworden nu steeds meer studenten en hogeropgeleiden zich hier gaan vestigen. Dealers en bezorgdiensten in de buurt profiteren hiervan. Ze zijn vaak dag en nacht bereikbaar. In sommige koffiehuisen worden jongens geronseld om pakjes te bezorgen. Cartier (103a) wil dat er op korte termijn meer begeleiding en toezicht komt op de nepdopealers uit Noord (Nieuwendam en Vogelbuurt). Er zijn naar schatting 20 vaak Marokkaanse jongens (17-18 jaar) actief op de grote pleinen in de binnenstad. Ze staan ingeschreven bij het ROC, werken door de week en in het weekend bedienen ze toeristen met de verkoop van lidocaïne, pepermunt en stophoest.⁵⁵ Sommige dealers verkopen ook base-coke aan oudere verslaafden in de buurt. Erik (20a) ziet meer van zijn (voormalige) cliënten opschuiven naar de drugshandel, vooral cocaïne: “Ze zeggen allemaal dat ze een goede baan willen maar ik zie ze vooral andere dingen doen.” Sommigen bevinden zich intussen op een *point of no return*. Er zijn meer spanningen rond drugshandel inclusief gewelddadige vetes met schietpartijen en afrekeningen. Een paar (voormalige) cliënten van Erik en Fared zijn inmiddels om het leven gekomen.

Jonge verkopers hebben vaak opportunistische motieven, vindt Fared (83a). “Ze verkopen net zo makkelijk nepdrugs aan toeristen als echte aan snuivers en slikkers. De 06-bezorger en nepdrugsverkoper is soms dezelfde persoon. Er zijn ook dealers die gekookte coke op straat verkopen. Veldwerkers vertellen over de handel rond de Dappermarkt waar de gekookte coke €5 voor 1 streep (tiende gram) kost. Ook in A’dam-West (Mercatorbuurt) verdienen jongens geld met het dealen van ‘nepdrugs’ in het centrum. Ze kopen ‘santa’ dat *slang* is voor tandartsspul en dat ruikt en smaakt naar cocaïne. Amir (140a) denkt niet dat ze er goed aan verdienen. Deze groepjes blijven vaak onderaan de ladder van de criminaliteit steken. Maar Erik (20a) denkt daar anders over; sommigen verdienen wel €200 per dag dat net zo snel weer wordt verbrast aan gokken, kleding, drankjes en luxe gadgets.

⁵⁵ Deze verhalen doen denken aan die rond de invoering van de wietpas in sommige steden in het zuiden. (Van Ooyen-Houben, Bieleman & Korf, 2014).

2 Middelengebruik

Buurtjongeren verschillen in de mate waarin zij **alcohol** gebruiken. Autochtoon-Nederlandse jongeren drinken het meest en op meer gelegenheden. De Marokkaanse jongeren drinken het minst en de Surinamers en Antillianen zitten daar tussenin. De jongvolwassen stappers uit deze groepen (o.a. cafés en festivals) geven het meeste geld uit aan alcohol. Behalve bier zijn ook sterke dranken populair die soms ook heimelijk op straat worden genuttigd. Amir (140a) ziet soms een 'fles sterk' op de hangplek rondgaan en de straatgroep bij Mia (143a) combineert alcohol vaak met energiedrankjes. De oudere forse drinkers beginnen al vroeg met wodka en whisky, met als doel om zo snel mogelijk dronken te worden. **Energiedrinks** zijn erg populair, maar professionals maken zich zorgen over de effecten op het brein en het lichaam. Erik vraagt zich af hoe schadelijk het is als je vijf á zes blikjes per dag drinkt. De drankjes bevatten namelijk veel cafeïne dat kan leiden tot rusteloosheid, hoge bloeddruk, beven en maagirritaties. Cafeïne onderdrukt ook de eetlust. Stevige blowers drinken vaker energiedrinks om de sloomheid te verdrijven.

Sigaretten roken blijft populair onder jongeren, maar het gebruik van e-sigaretten, shisha-pennen en shisha's is in sommige groepen ook populair, niet alleen in de lounges en clubs maar ook op straat, in het park, bij de auto, in de box of thuis. Jongeren die op vakantie zijn geweest in Marokko en Turkije zien dat het daar ook populair is. **Cannabis** blijft een aantrekkelijk middel en is in veel groepen de populairste drug. De professionals zien vaak stevige blowers in groepjes zonder dagbesteding. Amir ziet jongeren 's middags al beginnen, soms in combinatie met alcohol. In de Baarsjes valt genoeg te kiezen; de jongeren kennen hun adresjes voor goeie hasj en wiet. Maar zodra ze aangeschoten en/of high zijn valt er vaak geen land meer mee te bezeilen. Mia (143a) merkt hoe vanzelfsprekend blowen voor sommigen is. Ze zeggen dat ze geen drugs gebruiken, terwijl ze wel nog blowen. Voor hen is een joint een sigaret met kruiden waar je vrolijk van wordt. Zeker als je gewend bent dat je ouders ook blowen. Samen blowen verbindt en vergroot de solidariteit. Blowers in straatgroepen zijn vaak al op jonge leeftijd (13-16 jaar) begonnen. De meerderheid van de groep rookt een paar joints per dag. Ze blowen voor het genot, om er rustig van te worden of uit gewenning. De wiet komt uit coffeeshops maar Mia (143a) vermoedt dat sommigen ook eigen kweek verkopen. Ze vindt voorlichting van tijd tot tijd nodig. Nu twee jongens zich primair voor cannabisverslaving hebben aangemeld is het weer

hoog tijd om het over de risico's te hebben, zeker nu een paar kopstukken in de groep hun joints met nieuwelingen beginnen te delen. Fared ziet cannabisgebruik niet alleen als een gevolg, maar ook als een oorzaak van veel problemen. Vooral de groep laag opgeleide jongeren met gedragsstoornissen vindt hij problematisch. Ze houden bij hoog en laag vol dat ze niet verslaafd zijn, terwijl hun hele leefpatroon door het veelvuldige blowen wordt gedomineerd. Vergeleken met blowen denken professionals dat de problematiek met andere middelen, uitzonderingen daargelaten, over het algemeen meevalt.

Lachgas populairder

Het gebruik van **andere middelen** (o.a. GHB, speed, lachgas en ecstasy) komt vooral voor bij autochtoon-Nederlandse groepjes en in mindere mate bij jongvolwassen allochtonen die regelmatig uitgaan. Amir (140a) weet dat vooral twintigers soms ecstasy of cocaine gebruiken. Volgens Mia (143a) varieert het drugsgebruik in de witte Vondelparkgroep waar behalve blowen en alcohol ook ecstasy, ketamine en speed op drum & bass en dubstepfeesten wordt gebruikt. Ritalin wordt samen gebruikt, gedeeld en doorgegeven. Ecstasy wordt soms ook op de verzamelplek gebruikt. Er is een kleine kern die ook experimenteert met meer onbekende middelen als 2C-B en 4-FA. Mia (143a) vindt dat ze verdacht goed op de hoogte zijn van het aanbod. De GHB hype is inmiddels voorbij.

Dat geldt niet voor het gebruik van lachgas, dat ook in andere buurtnetwerken populair is. Sommige veldwerkers zien op hangplekken lege patronen liggen. Mia (143a) was getuige van een hype met lachgasspuiten. Bij gebrek aan ballonnen spoten sommigen het gas via de fles direct in hun mond. Sommigen zijn tijdens het gebruik gevallen. Fared (83a) laat ons een paar foto's zien van tuintjes achter de Wibautstraat waar bewoners regelmatig slagroompatronen aantreffen. Ook op andere plekken in buurt worden lachgaspatronen gevonden. Er is nog weinig bekend over de groepjes, maar het volgens informatie van andere collega's zou het niet meteen om de allerejongsten gaan (15-19 jaar). In sommige groepen wordt geblowd waarvan in een groep ook zwakbegaafde jongeren zitten. Ze halen de slagroompatronen bij de Blokker en de Aldi in de buurt. Ook Erik (20a) ziet meer bedrijvigheid rond lachgas bij Marokkaanse, Surinaamse en Nederlandse jongeren. "Ze lopen gewoon met spuit op straat en een doos patronen in een tas." Bij een groepje thuis zag hij een slagroomspruit en een bak met patronen. Iedereen hing een beetje half onderuit gezakt en

dromerig op de bank. Fared (83a) denkt dat de populariteit van lachgas ook wordt veroorzaakt door het ontbreken van een leeftijdsgrens zoals bij tabak en alcohol.

3 Samenvatting

Kwetsbare buurtjongeren in volkswijken maken relatief vaak deel uit van straatgroepen. Bij veel van hen is sprake van een ontwrichte thuissituatie en armoede, het opleidingsniveau is laag en er is vaak sprake van psychische problematiek. De scheidslijn tussen succes en falen is volgens professionals flinterdun. Het drop-out percentage in sommige groepen is soms fors terwijl er in dezelfde groep ook jongeren zijn die hun opleiding willen afronden en niet tot een straatcultuur willen behoren. De overlast van rondhangende jongeren komt in golven. Een groep kan een poos niet opvallen totdat opeens de lont in het kruitvat schiet en de overlast toeneemt. Streetcornerworkers en ambulante jongerenwerkers vinden hun informatiepositie naar jongeren en/of straatgroepen belangrijk, aangezien zij nieuwe signalen vaak als eersten opvangen. Meer buurtjongeren voelen zich sinds een paar jaar aangetrokken tot de drugshandel en het snelle geld. Een deel van hen is behalve als drugsrunner of verkoper in de buurt ook actief op de grote uitgaanspleinen in het centrum.

Alcohol is vooral onder autochtoon-Nederlandse jongeren populair, maar soms ook bij persisterende hanggroepen, terwijl **energydrinks** in alle groepen populair zijn. Panelleden vinden dat er meer voorlichting moet komen over de gezondheidsrisico's van energydrinks. **E-sigaretten** en **shisha-pennen** winnen nog steeds aan populariteit. **Cannabis** blijft een aantrekkelijk middel in veel groepen, maar jongeren onderschatten de risico's van frequent blowen. Het gebruik van andere middelen (o.a. **ecstasy**, **GHB** en **cocaïne**) blijft voornamelijk beperkt tot 'witte' netwerken. Met uitzondering van lachgas dat een flinke hype beleeft in verschillende jongerengroepen in woonbuurten. Het grote en laagdrempelige aanbod van lachgaspatronen in o.a. buurtwinkels is volgens professionals van invloed op de experimenteerdrang.

IV

SURVEY MBO-STUDENTEN

1	Survey	107
1.1	Veldwerk	108
1.2	Representativiteit	109
2	De mbo-studenten	110
3	Middelengebruik	112
3.1	Tabak	113
3.1.1	Elektronische sigaret.....	113
3.1.2	Waterpijp (shisha).....	113
3.2	Energydrinks	114
3.3	Alcohol	114
3.3.1	Riskant drinken en negatieve aspecten	115
3.4	Cannabis	116
3.4.1	Riskant blowen en negatieve aspecten	117
3.5	Ecstasy	118
3.5.1	MDMA-poeder	118
3.5.2	Pillen en poeder.....	118
3.6	Cocaïne	119
3.7	Amfetamine	119
3.7.1	Methamfetamine.....	120
3.8	Lachgas	120
3.9	GHB	120
3.10	Ketamine	121
3.11	NPS (nieuwe psychoactieve stoffen)	121
3.12	Psychedelica	123
3.13	Heroïne en crack	123
3.14	Ritalin en slaapmiddelen	124
3.15	Middelengebruik per subgroep	124
3.15.1	Leeftijd	124
3.15.2	Geslacht.....	126

3.15.3	Etniciteit.....	127
3.15.4	Woonplaats.....	127
3.15.5	Sector.....	128
3.15.6	Kwalificatieniveau.....	129
4	Verdiepende analyses.....	130
4.1	Typen gamers en blowen.....	130
4.2	Negatieve aspecten drinken en blowen.....	131
4.2.1	Negatieve aspecten drinken.....	132
4.2.2	Negatieve aspecten blowen.....	133
4.3	Polygebruik.....	134
4.3.1	Polygebruik stimulantia.....	135
4.3.2	Polygebruik cannabis, stimulantia en straatdrugs.....	135
5	Samenvatting.....	136

Voor de editie Antenne 2016 is een survey uitgevoerd onder een steekproef van bijna 2.000 mbo-studenten van diverse Amsterdamse mbo-instellingen en locaties, met een representatieve verdeling naar geslacht, leeftijd, sector en kwalificatieniveau. Daarmee is sinds lange tijd weer zicht op het middelengebruik onder een substantieel deel van de populatie jongeren en jongvolwassenen.

Mbo-studenten zijn vanwege hun leeftijd niet alleen een interessante onderzoekspopulatie, maar ook een belangrijke doelgroep voor preventie. Zij verkeren in een fase waarin verhoudingsgewijs vaak wordt gestart en geëxperimenteerd met middelengebruik. Bovendien is een deel van de mbo-studenten jonger dan 18 jaar, de leeftijdsgrens voor de verkoop van tabak en alcohol en de toegang tot coffeeshops, terwijl een ander deel boven deze leeftijdsgrens valt. Mbo-studenten zijn dus extra interessant om te onderzoeken of 18-minners verschillen van 18-plussers in de mate waarin zij roken, drinken en blowen. Verder vormen mbo-studenten een etnisch gemêleerde groep en hebben mbo's in Amsterdam veel meer dan middelbare scholen een regionale functie, waardoor een fors deel van de studenten in omliggende gemeenten of verder weg woont. Hierdoor kunnen eventuele verschillen tussen groepen in kaart gebracht worden. Dat kan relevante aanknopingspunten bieden voor preventie.

Normaliter worden de surveyresultaten in Antenne vergeleken met die van voorgaande jaren binnen dezelfde onderzoekspopulatie. Helaas is dat niet mogelijk voor de huidige survey onder mbo-studenten (zie pagina 107).

In dit hoofdstuk komen achtereenvolgens **(1)** de opzet en de uitvoering van de survey, **(2)** de onderzochte mbo-studenten en **(3)** het gebruik van tabak, alcohol, cannabis en andere middelen aan bod. Vervolgens beschrijven we **(4)** verdiepende analyses naar typen gamers en blowen, negatieve aspecten van drinken en blowen en polygebruik. Het hoofdstuk wordt afgesloten met een **(5)** samenvatting.

Definities en begrippen

In Antenne hanteren we verschillende maten voor middelengebruik en maken we een onderscheid naar etniciteit. De gebruikte definities en enkele statistische termen worden hieronder toegelicht.

Middelengebruik

Wanneer iemand een middel ooit in zijn of haar leven heeft gebruikt, spreken we van **ooit-gebruik**. Bij gebruik in het laatste jaar spreken we van **recent gebruik** en gebruik in de laatste maand noemen we **huidig gebruik**. Bij tabak, energydrinks, alcohol en cannabis worden onder andere ook de **gebruikshoeveelheden per dag** besproken. Deze hoeveelheden gelden alleen voor dagen waarop gerookt, gedronken of geblowd wordt. Wanneer we dus het aantal sigaretten, aantal energydrinks, glazen alcohol of joints per dag rapporteren, bedoelen we het aantal per 'rookdag', 'drinkdag' of 'blowdag'.

Etniciteit

Etniciteit is bepaald aan de hand van de standaardprocedure van het CBS. Iemand heeft een Nederlandse achtergrond als beide ouders in Nederland zijn geboren. Iemand heeft een migrantenachtergrond wanneer ten minste één van de ouders in het buitenland geboren is. Migranten (eerste generatie) worden ingedeeld naar hun eigen geboorteland en migrantenkinderen (tweede generatie) worden ingedeeld naar het geboorteland van de ouder(s). Wanneer beide ouders in het buitenland zijn geboren, wordt gekeken naar het geboorteland van de moeder. Er wordt onderscheid gemaakt tussen personen met een westerse migrantenachtergrond (Europa, Noord-Amerika en Australië) en personen met een niet-westerse migrantenachtergrond (Antillen, Suriname, Marokko, Turkije, Afrika, Azië en Zuid-Amerika).

In Antenne wordt onderscheid gemaakt tussen **westerse** mbo-studenten (studenten met een Nederlandse achtergrond en studenten met een andere westerse migrantenachtergrond) en **niet-westerse** mbo-studenten (studenten met een niet-westerse migrantenachtergrond).

Statistiek

In de tekst en de grafieken worden de belangrijkste resultaten weergegeven; percentages en gemiddelden zijn daarbij afgerond. Naast een gemiddelde wordt soms ook een mediaan genoemd (ook wel 'doorsnee'). Dit is de waarde waar de helft van de respondenten onder, en de helft van de respondenten boven scoort. De doorsnee is soms meer valide dan het gemiddelde omdat hoge of lage uitschieters hierop niet van invloed zijn.

Wanneer vergelijkingen worden gemaakt tussen subgroepen op basis van achtergrondkenmerken (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd of etniciteit), spreken we alleen van verschillen als deze **significant** zijn. Dat wil zeggen dat de verschillen statistisch gezien met ten minste 95% zekerheid niet aan toeval zijn toe te schrijven ($p < .05$). Meer gedetailleerde cijfers en analysegegevens zijn te vinden in de tabellen in bijlage B.

1 Survey

Om een zo representatief mogelijk beeld te verkrijgen van het middelengebruik onder mbo-studenten in Amsterdam is de survey gehouden binnen diverse mbo-instellingen en locaties, met een evenredige vertegenwoordiging naar geslacht, leeftijd, sector en kwalificatieniveau ten opzichte van de totale populatie mbo-studenten bij de hoofdstedelijke opleidingen (zie 1.2).

Omdat nog niet eerder in het kader van Antenne een survey werd gehouden waarin uitsluitend mbo-studenten de doelgroep waren, kunnen we helaas geen trendanalyses maken.

Trends en vergelijkingen

De Antenne survey wordt jaarlijks afwisselend onder specifieke groepen jongeren of jongvolwassenen gehouden. Voor elke doelgroep zijn meerdere meetmomenten geweest, waardoor trends in middelengebruik geanalyseerd kunnen. Doorgaans is een beschrijving van trends aan de hand van eerdere surveys onder dezelfde doelgroep onderdeel van het rapport. In 2002 werden mbo-studenten voor het laatst meegenomen in de Antenne survey onder scholieren, echter alleen eerstejaars.⁵⁶ Daarna deed de GGD Amsterdam nog onderzoek naar middelengebruik onder mbo-studenten, maar dit onderzoek dateert inmiddels van ruim tien jaar terug.⁵⁷ Omdat de survey voor Antenne 2016 voor het eerst uitsluitend onder mbo-studenten is gehouden, is een analyse van trends binnen deze groep op dit moment nog niet mogelijk.

Vergelijkingen

Onderdeel van de duiding van de resultaten zou een vergelijking kunnen zijn met andere recente onderzoeken naar middelengebruik onder mbo-studenten. Worden in Amsterdam dezelfde prevalenties en gebruikshoeveelheden gevonden als in de rest van het land? In 2015 heeft het Trimbos Instituut landelijk onderzoek gedaan naar middelengebruik onder een representatieve steekproef mbo- en hbo-studenten.⁵⁸ Een vergelijking tussen dit onderzoek en Antenne 2016 is om twee redenen echter niet zuiver. Ten eerste omdat in de steekproef van het Trimbos Instituut alleen studenten zitten in de leeftijd 16-18 jaar (in de steekproef van Antenne zitten mbo-studenten van 15-35 jaar). Ten tweede omdat in het beschikbare rapport de cijfers van de mbo- en hbo-studenten zijn samengevoegd: aparte cijfers voor beide opleidingsniveaus zijn alleen (in beperkte mate) weergegeven voor 17-jarigen.

⁵⁶ In de schoolsurveys van 1993, 1994, 1995, 1997, 1999 en 2002 waren eerstejaars mbo-studenten, naast leerlingen van het voortgezet onderwijs, onderdeel van de steekproef.

⁵⁷ Stolte, Schilthuis, & Van der Wal (2005).

⁵⁸ Verdumen, Van Dorsselaer & Monshouwer (2016).

1.1 Veldwerk

In de maanden voordat het veldwerk van start ging is aan alle mbo-instellingen toestemming gevraagd en werden praktische afspraken gemaakt over het afnemen van de (elektronische) vragenlijst. Van februari tot en met april 2016 heeft een van de onderzoekers samen met een team van tien getrainde veldwerkers⁵⁹ op mbo-instellingen studenten benaderd om deel te nemen aan de survey. Verspreid over de stad werd het veldwerk gedaan op dertien locaties van vier verschillende mbo-instellingen.⁶⁰ Afhankelijk van de grootte van de locatie werd gewerkt in groepjes van twee tot zes veldwerkers. Alle locaties zijn, op verschillende schooldagen, verspreid over de week en in afstemming met de locaties, twee of drie keer bezocht.

De studenten werden rondom en tijdens de lunchpauze benaderd waarbij zij een korte uitleg kregen over het onderzoek. Vervolgens konden zij de vragenlijst invullen op hun mobiele telefoon. Op drie kleinere locaties hebben de studenten de vragenlijst ingevuld tijdens een les. Wanneer de studenten geen mobiele telefoon hadden, konden zij er een lenen van de onderzoeker, een veldwerker of medestudent. Nadat de studenten de vragenlijst volledig hadden ingevuld kregen zij een lolly of 'chille' pen.

Iedere mbo-locatie had een eigen karakter, maar overal brachten de studenten hun pauze in groepjes met elkaar door. De studenten reageerden doorgaans positief op het onderzoek. Weliswaar waren er ook (met name niet-westerse) studenten die terughoudend reageerden op het onderwerp middelengebruik, maar zij draaiden meestal bij na de uitleg dat iedereen belangrijk is voor het onderzoek, ook als je nooit rookt, drinkt of andere middelen gebruikt. De vragenlijst werd over het algemeen rustig en geconcentreerd ingevuld. Soms vonden studenten de vragenlijst wat aan de lange kant. Zij vroegen na een paar minuten hoeveel vragen zij nog moesten

⁵⁹ Annemaron de Groot, Joris Halink Schöler, Lotte Hoes, Lidija Jovanovic, Jeanira Molina, Naoufal Omairi en Rosanne Salimi, Colla Scavenius, Isidora Stolwijk en Femke Zuidgeest.

⁶⁰ Een aantal locaties zijn niet bezocht vanwege hun beperkte omvang of opleidingsaanbod. De focus lag op locaties met opleidingen voor BOL-studenten, aangezien BBL-studenten slechts één dag per week onderwijs volgen. Andere redenen om een locatie niet te bezoeken: particuliere opleidingen, locaties waar vmbo-leerlingen ook onderwijs volgen, geen toestemming (slechts een enkele keer).

invullen. Desondanks hebben verreweg de meeste studenten de vragenlijst volledig afgerond.

Ter bewaking van de representativiteit werden tussentijds de online ingevulde vragenlijsten bijgehouden. Waar nodig werden vervolgens van bepaalde groepen (qua leeftijd, geslacht, etniciteit, sector, kwalificatieniveau) extra studenten benaderd. Om te voorkomen dat bijvoorbeeld rokers minder vaak bereikt zouden worden, werd ook gekeken of er (groepjes) studenten buiten stonden. Wanneer dit het geval was, werden zij daar gevraagd de vragenlijst in te vullen.

Vragenlijst

Omdat de mbo-studenten de vragenlijst in de lunchpauze in moesten vullen was het van belang de vragenlijst kort te houden. De vragenlijst bestond voornamelijk uit de standaardvragen die ieder jaar in de Antenne survey terugkomen (demografische gegevens, uitgaan, roken, drinken, blowen en overig middelengebruik). Het invullen van de vragenlijst duurde maximaal 10 minuten, ook wanneer studenten meerdere middelen hadden gebruikt.

1.2 Representativiteit

In totaal hebben 1.972 mbo-studenten de vragenlijst volledig ingevuld. Het aantal respondenten is dus groot, maar belangrijker is dat de groep respondenten een goede afspiegeling vormt van de totale populatie mbo-studenten in Amsterdam. Wanneer we de steekproef vergelijken met de totale populatie, blijkt een vergelijkbare verdeling wat betreft geslacht, leeftijd, sector en kwalificatieniveau.

Het aandeel jongens/mannen in de steekproef is iets kleiner dan in de totale populatie (46% versus 52%). De leeftijdsverdeling is in beide groepen vrijwel gelijk: zo is het aandeel mbo-studenten van 18 jaar of jonger in de steekproef 54% en in de totale populatie 53%. Ook het aandeel studenten per kwalificatieniveau is bijna hetzelfde in beide groepen (3%, 17%, 24% en 56% versus 3%, 17%, 25% en 55%). In de steekproef en de totale populatie is het aandeel mbo-studenten in de sector Zorg en Welzijn vrijwel gelijk (22% versus 25%) en is het aandeel studenten in de sector Economie in de steekproef iets kleiner dan in de totale populatie (39% versus 45%).

2 De mbo-studenten

Onder de onderzochte mbo-studenten zijn iets meer meisjes/vrouwen (54%) dan jongens/mannen (46%). De leeftijd varieert van 15 tot en met 35 jaar, met een gemiddelde leeftijd van 19 jaar. Ongeveer driekwart (73%) is tussen de 17 en 20 jaar, 9% is 15 of 16 jaar en 18% is 21 jaar of ouder.

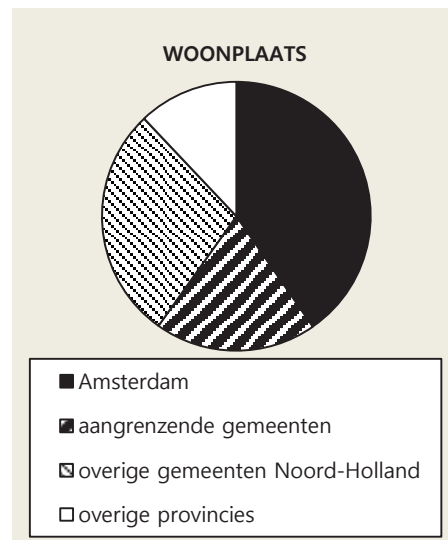
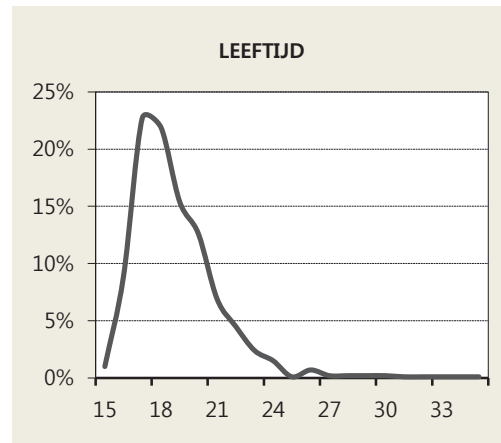
Ruim de helft van de mbo-studenten (56%) heeft een Nederlandse achtergrond, 37% een niet-westerse migrantenachtergrond en 6% een westerse migrantenachtergrond.

Vier op de tien mbo-studenten (40%) wonen in Amsterdam. Hieronder woont 11% in stadsdeel West, de overige 29% is vrij gelijk verdeeld over de andere zes stadsdelen.

Zes op de tien (60%) wonen niet in Amsterdam. Van alle respondenten komt 19% uit aangrenzende gemeenten, 29% uit overige gemeenten in Noord-Holland en 12% van buiten de provincie Noord-Holland.⁶¹

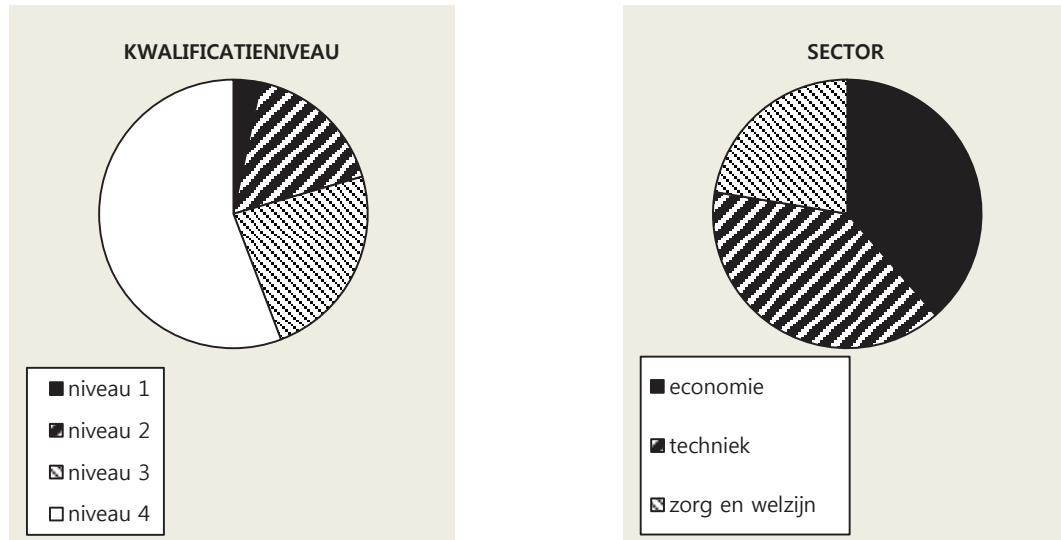
Opleiding

De Amsterdamse mbo-instellingen bieden onderwijs aan op vier kwalificatieniveaus binnen drie verschillende sectoren. Het kleinste deel van de mbo studenten (3%) volgt een opleiding op niveau 1, wat meer (17%) een opleiding op niveau 2, nog iets meer (24%) een opleiding op niveau 3 en ruim de helft (56%) volgt een opleiding op niveau

⁶¹ Aangrenzende gemeenten: De Ronde Venen, Gooise Meren, Haarlemmerliede en Spaarnwoude, Haarlemmermeer, Weesp en Zaanstad.

4. Bijna evenveel studenten volgen een opleiding in de sector Economie (39%) of Techniek (39%). De overige 22% volgt een opleiding in de sector Zorg en Welzijn.

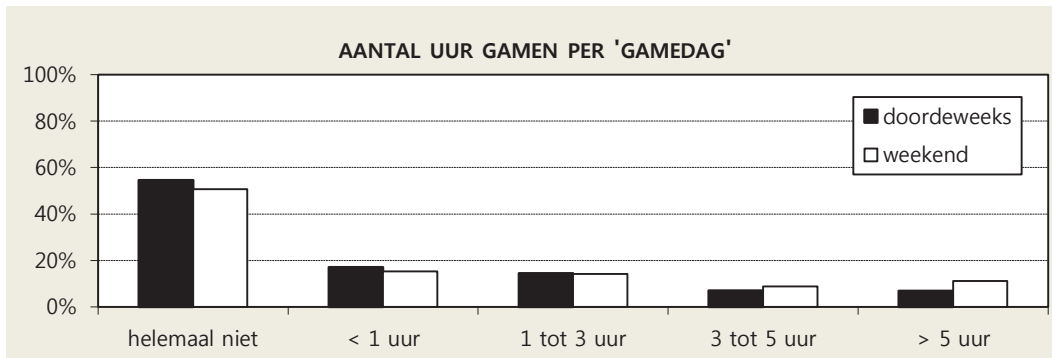
Sociale media en gamen

Het merendeel van de mbo-studenten (95%) is dagelijks bezig met sociale media, waaronder 36% tot 3 uur per dag en 25% 3 tot 5 uur per dag.⁶² Eén op de vijf (20%) is 5 tot 10 uur per dag actief op sociale media en één op de zeven (14%) meer dan 10 uur per dag.

Doordeweeks gamen er iets minder mbo-studenten dan in het weekend (45% versus 49%). We hebben niet gevraagd hoeveel dagen de studenten (gemiddeld) per week gamen, maar op de dagen dat zij *doordeweeks* gamen doet 17% van alle respondenten dit minder dan 1 uur per dag, 22% 1 tot 5 uur per dag en 7% meer dan 5 uur per dag. In het *weekend* gamen de studenten iets langer dan doordeweeks. Het percentage respondenten dat meer dan 5 uur per dag gamet ligt in het weekend op 11% (versus 7% doordeweeks).

We hebben een verdiepende analyse gedaan naar gamers, deze wordt beschreven in 4.1.

⁶² Onder sociale media wordt gerekend: Facebook, WhatsApp, YouTube, Instagram, Skype, LinkedIn, Snapchat en Twitter.

Gokken

De meeste mbo-studenten hebben het afgelopen jaar geen enkele keer geld uitgegeven aan online of offline gokspelletjes (respectievelijk 97% en 90%).⁶³ Een klein deel gaf het afgelopen jaar 10 keer of vaker geld uit aan online (1%) of offline (3%) gokspelletjes.

Uitgaan

Meer dan de helft van de mbo-studenten (57%) ging de afgelopen maand ten minste 1 keer uit. Van de totale groep is 44% gelegenheidsstapper: zij gingen de afgelopen maand 1 tot 3 keer uit. De resterende 13% noemen we vaste stappers: zij gingen de afgelopen maand minimaal 4 keer uit. De studenten gingen de afgelopen maand het vaakst naar cafés (38%) of clubs (37%), iets minder naar muziekfestivals, dance events of party's (24%) en het minst naar raves (7%).

3 Middelengebruik

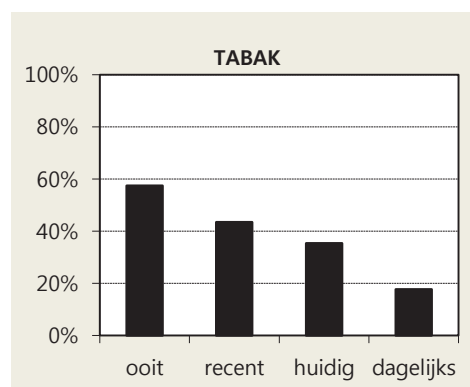
De vragenlijst besloeg items over roken, drinken, blowen en het gebruik van meer dan twintig andere middelen. We bespreken eerst algemene gebruikscijfers (ooit, laatste jaar en laatste maand). Daarna vergelijken we het middelengebruik in verschillende subgroepen op basis van achtergrondkenmerken.

⁶³ Bijvoorbeeld: loterij, fruitautomaat, pokeren en roulette.

Bij het gebruik van tabak, alcohol, energydrinks en cannabis worden onder andere ook gebruikshoeveelheden per dag besproken. Deze hoeveelheden gelden alleen voor dagen waarop gerookt, gedronken of geblowd wordt. Wanneer het aantal sigaretten, glazen alcohol, aantal energydrinks of joints per dag wordt gerapporteerd, wordt dus het aantal per 'rookdag', 'drinkdag' of 'blowdag' bedoeld (zie pagina 106).

3.1 Tabak

Ruim de helft van de mbo-studenten (57%) heeft ooit sigaretten of shag gerookt, waaronder 15% 1 of 2 keer. Gemiddeld rookten zij voor het eerst op hun 15e jaar. Een deel van de studenten heeft dus gerookt toen zij jonger waren dan de leeftijdsgrens voor tabaksverkoop van 18 jaar.

Ongeveer één op de drie mbo-studenten (35%) is huidig roker. De helft van de huidige rokers (50%) rookt dagelijks (dat is 18% van alle onderzochte mbo-studenten). De andere helft van de huidige rokers doet dat 5 of 6 dagen per week (5%), 3 of 4 dagen per week (8%), 1 of 2 dagen per week (12%) of minder dan 1 dag per week (26%). Gemiddeld roken de huidige rokers 7 sigaretten per dag, dagelijkse rokers gemiddeld meer dan niet-dagelijkse rokers (10 versus 4 sigaretten). Iets meer dan de helft van de huidige rokers (53%) vindt dat zij te veel of te vaak roken.

3.1.1 Elektronische sigaret

Ongeveer één op de vijf mbo-studenten (22%) heeft ooit een e-sigaret *met* nicotine gerookt. Bijna één op de acht studenten (12%) deed dit het afgelopen jaar en 6% de afgelopen maand. Eén op de zes studenten (16%) rookte ooit een e-sigaret *zonder* nicotine, 8% deed dit het afgelopen jaar en 3% de afgelopen maand.

Van de mbo-studenten die het afgelopen jaar een e-sigaret rookten (met of zonder nicotine), rookte het merendeel (79%) ook gewone sigaretten.

3.1.2 Waterpijp (shisha)

Bijna de helft van de mbo-studenten (49%) heeft ooit tabak gerookt via een waterpijp (shisha). Eén op de drie (33%) deed dit het afgelopen jaar en 14% de afgelopen

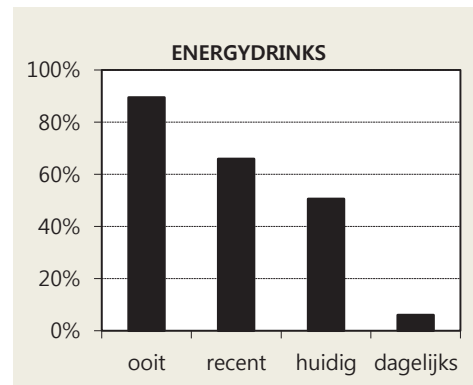
maand. De percentages voor het roken van kruiden (geen hasj of wiet) via een waterpijp liggen lager: 24% deed dit ooit, 15% het afgelopen jaar en 6% de afgelopen maand.

Van de mbo-studenten die het afgelopen jaar een waterpijp rookten, rookte bijna twee derde (65%) ook gewone sigaretten. Van alle mbo-studenten rookte 13% het afgelopen jaar wel waterpijp, maar geen sigaretten, en rookte 23% zowel waterpijp als sigaretten.

3.2 Energydrinks

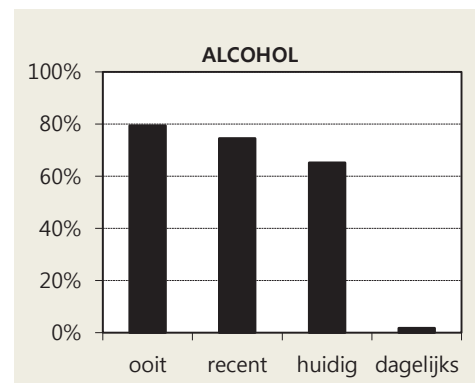
Het merendeel van de mbo-studenten (89%) heeft ooit energydrinks gedronken, waaronder 19% 1 of 2 keer. Gemiddeld dronken zij voor het eerst energydrinks toen zij 13 jaar waren.

Iets meer dan de helft van de mbo-studenten (51%) is een huidige gebruiker van energydrinks. Van de huidige gebruikers drinkt 12% dagelijks (dat is 6% van alle onderzochte mbo-studenten), 34% 1 tot 6 dagen per week en 54% minder dan 1 dag per week. Gemiddeld worden 2 energydrinks per 'drinkdag' geconsumeerd. De meeste huidige gebruikers (85%) nemen 1 tot 2 energydrinks per 'drinkdag', 10% neemt 3 tot 5 energydrinks en 2% meer. Ongeveer één op de vijf huidige gebruikers (21%) vindt dat hij of zij te veel of te vaak energydrinks consumeert.

3.3 Alcohol

Bijna vier op de vijf mbo-studenten (79%) heeft ooit alcohol gedronken, waaronder 10% 1 of 2 keer. Gemiddeld dronken zij voor het eerst op hun 15e jaar. Voor de meesten gold op dat moment nog de leeftijdsgrens van 16 jaar, maar desondanks was alcoholgebruik voor een deel van hen ook toen al verboden.

Het aandeel huidige drinkers onder mbo-studenten is 65%. Dagelijkse drinkers zijn in de minderheid (3% van de huidige drinkers, dat is 2% van alle onderzochte mbo-studenten), maar iets meer dan de helft van de huidige drinkers (51%) consumeert wel wekelijks alcohol (39% 1 of 2 dagen, 10% 3 of 4 dagen, 2% 5 of 6 dagen). Op dagen dat alcohol wordt gedronken, worden er gemiddeld 6 glazen alcohol geconsumeerd. Dat varieert op een gemiddelde 'drinkdag' van 1 tot 2 glazen (20%) tot meer dan 10 glazen (11%).

3.3.1 Riskant drinken en negatieve aspecten

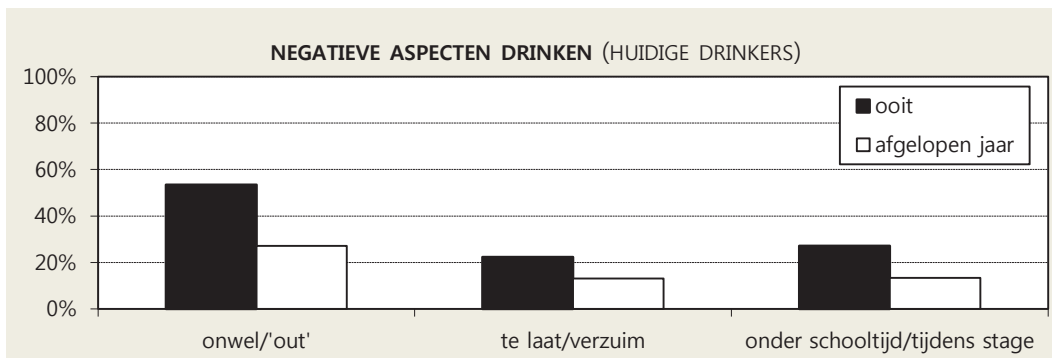
Wanneer we de frequentie en de hoeveelheid van alcoholgebruik combineren, dan voldoet 6% van de mbo-studenten aan de in Antenne gehanteerde definitie van een **riskante drinker**.⁶⁴ Voor de huidige drinkers is dat 9%.

Aan de *huidige* drinkers zijn vier vragen gesteld over negatieve aspecten van drinken:

- Meer dan de helft van deze groep (54%) heeft ooit wel eens zoveel gedronken dat zij onwel werden of 'out' gingen (27% het afgelopen jaar).
- Ruim één op de vijf (22%) kwam door alcoholgebruik ooit wel eens te laat op school of stage en/of verzuimde helemaal (13% het afgelopen jaar).
- Ruim een kwart (27%) heeft ooit wel eens alcohol gedronken onder schooltijd of tijdens een stage (13% het afgelopen jaar).
- Ten slotte vindt 21% van de huidige drinkers dat dat zij te veel of te vaak drinken.

We hebben een verdiepende analyse gedaan naar de negatieve aspecten van drinken, deze wordt beschreven in 4.2.1.

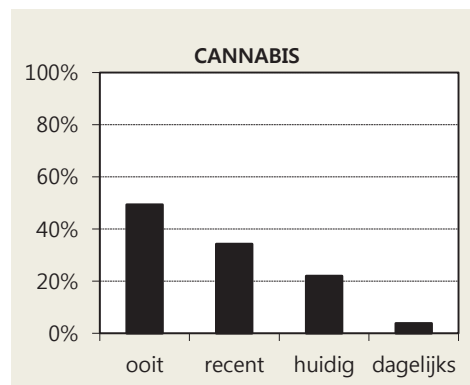
⁶⁴ Een riskante drinker drinkt dagelijks (ongeacht hoeveelheid) of meer dan 2 dagen per week meer dan 3 glazen alcohol (tot 19 jaar) of meer dan 4 glazen alcohol (vanaf 19 jaar). Deze definitie wordt sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

3.4 Cannabis

Bijna helft van de onderzochte mbo-studenten (49%) heeft ooit wel eens wiet of hasj gebruikt, waaronder 17% 1 of 2 keer. De gemiddelde startleeftijd is 16 jaar. Een deel heeft dus geblowd toen zij nog te jong waren voor coffeeshops (18 jaar).

Ruim één op de vijf mbo-studenten (22%) is een huidig blower. De helft van de huidige blowers (51%) blowt minder dan 1 dag per week, de anderen doen dit wekelijks (32%) of zelfs dagelijks (17%, dat is 4% van alle onderzochte mbo-studenten).

Op een gemiddelde 'blowdag' roken de huidige blowers 2 joints; 10% rookt dan minder dan 1 joint, 65% 1 tot 2 joints, 20% 3 tot 5 joints en 5% meer.

Ongeveer één op de tien mbo-studenten (11%) heeft ooit een **e-joint** met THC gerookt, 7% deed dit het afgelopen jaar en 3% de afgelopen maand. Bijna één op de vijf studenten (19%) rookte ooit hasj of wiet via een **waterpijp**, 9% deed dit het afgelopen jaar en 4% de afgelopen maand

Wat betreft soorten cannabis geeft één derde van de huidige blowers (33%) de voorkeur aan hasj, en ruim één derde (36%) de voorkeur aan wiet. De rest (31%) heeft geen voorkeur. Wat betreft de sterkte van de cannabis geeft iets meer dan de helft van de huidige blowers (53%) de voorkeur aan sterke of erg sterke cannabis (respectievelijk 34% en 18%). De andere huidige blowers prefereren cannabis van gemiddelde sterkte of (erg) milde sterkte (respectievelijk 39% en 8%).

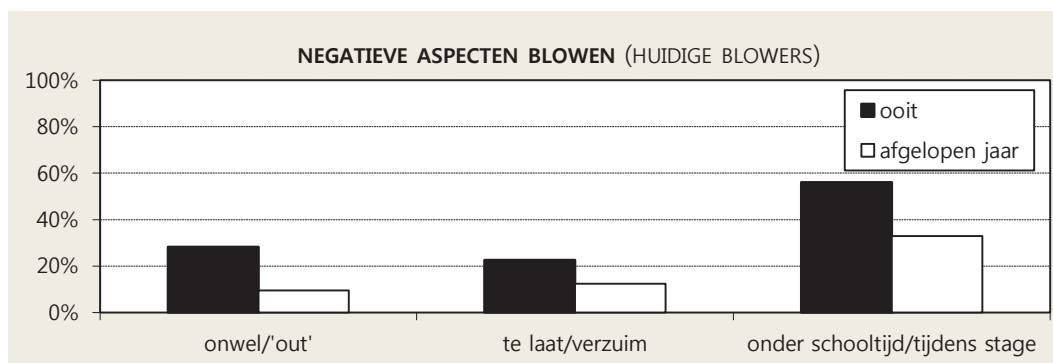
3.4.1 Riskant blowen en negatieve aspecten

Van alle mbo-studenten voldoet 6% aan de in Antenne gehanteerde definitie van een **riskante blower**.⁶⁵ Voor de huidige blowers is dat ruim een kwart (27%).

Aan de *huidige* blowers zijn vier vragen gesteld over negatieve aspecten van blowen:

- Van deze groep heeft ruim een kwart (28%) ooit wel eens zoveel geblowd dat zij onwel werden of 'out' gingen (10% het afgelopen jaar).
- Bijna een kwart (23%) kwam door blowen ooit wel eens te laat op school of stage en/of verzuimde helemaal (12% het afgelopen jaar).
- Meer dan de helft (56%) heeft ooit wel eens geblowd onder schooltijd of tijdens een stage (33% het afgelopen jaar).
- Ten slotte vindt een kwart van de huidige blowers (26%) dat dat zij te veel of te vaak blowen.

We hebben een verdiepende analyse gedaan naar de negatieve aspecten van blowen, deze wordt beschreven in 4.2.2.

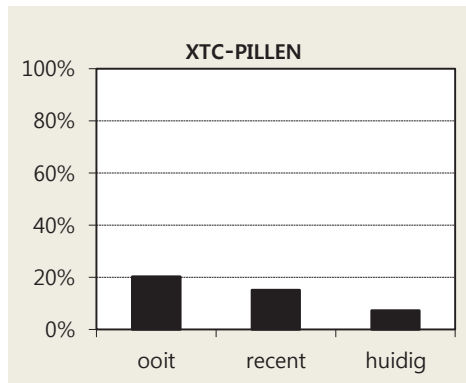
⁶⁵ Een riskante blower blowt dagelijks (ongeacht hoeveelheid) of een paar keer per week maar dan één joint. Deze definitie wordt sinds 1995 in Antenne gehanteerd.

3.5 Ecstasy

Eén op de vijf mbo-studenten (20%) heeft ooit wel eens XTC-pillen geslikt, waaronder 6% 1 of 2 keer. De eerste keer waren zij gemiddeld 17 jaar.

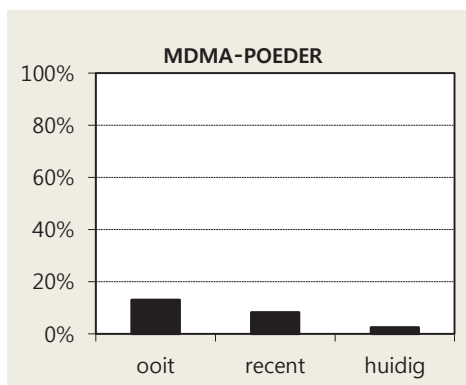
Van de mbo-studenten is 15% recent gebruiker en 7% huidig gebruiker. De recente gebruikers namen het afgelopen jaar gemiddeld 8 keer XTC-pillen (doorsnee 4 keer). Ongeveer

één op de vijf recente gebruikers (19%) deed dat het afgelopen jaar meer dan 10 keer, de rest 1 of 2 keer (35%), 3 of 4 keer (17%) of 5 tot 10 keer (29%). Naar eigen mening nam ruim één op de vijf recente gebruikers (23%) te veel of te vaak ecstasy.

3.5.1 MDMA-poeder

MDMA-poeder bevat feitelijk dezelfde werkzame stof als XTC-pillen, maar gebruikers maken vaak een duidelijk onderscheid tussen beide vormen (daarom wordt gesproken van MDMA-poeder en niet van XTC-poeder). Van de mbo-studenten heeft 13% ooit MDMA-poeder gebruikt en is 8% recent gebruiker en 3% huidig gebruiker.

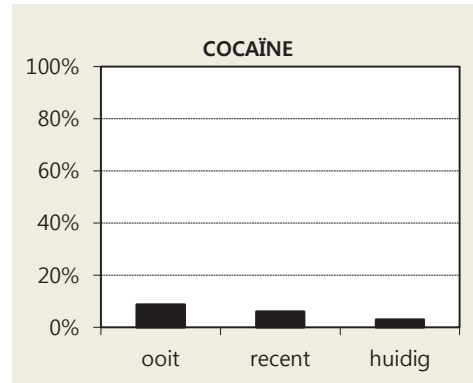
3.5.2 Pillen en poeder

De meeste studenten (86%) die ervaring hebben met MDMA-poeder, hebben ook ervaring met XTC-pillen. Andersom heeft meer dan de helft (56%) van degenen die XTC-pillen hebben gebruikt ook ervaring met MDMA-poeder. De gebruikscijfers van beide middelen kunnen dus niet zomaar worden opgeteld. In totaal heeft ruim één op de vijf mbo-studenten (22%) ooit XTC-pillen en/of MDMA-poeder gebruikt, 16% deed dit het afgelopen jaar en 8% de afgelopen maand.

3.6 Cocaïne

Voor cocaïne liggen de cijfers lager dan voor ecstasy. Ongeveer één op de tien mbo-studenten heeft ooit cocaïne gebruikt (9%), waaronder 4% 1 of 2 keer. De gemiddelde leeftijd waarop zij dat voor het eerst deden is 18 jaar.

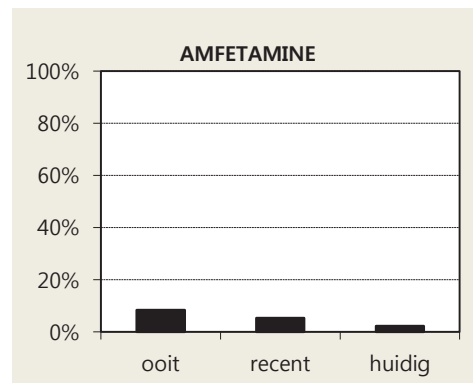
Het aandeel recente gebruikers is 6% en het aandeel huidige gebruikers 3%. De recente gebruikers namen het afgelopen jaar gemiddeld 23 keer cocaïne. Dit gemiddelde wordt echter sterk omhooggetrokken door een aantal frequente gebruikers. In doorsnee namen de recente gebruikers het afgelopen jaar 3 keer cocaïne. Bijna de helft van hen (45%) gebruikte het afgelopen jaar 1 of 2 keer, 19% gebruikte 3 of 4 keer, 18% gebruikte 5 tot 10 keer en 18% vaker. Ongeveer één op de vijf recente gebruikers van cocaïne (19%) vindt dat hij of zij te veel of te vaak cocaïne gebruikt.

3.7 Amfetamine

Het gebruik van amfetamine (speed) ligt iets onder dat van cocaïne. Van de onderzochte mbo-studenten heeft 8% ooit amfetamine gebruikt, waaronder 3% 1 of 2 keer. De gemiddelde startleeftijd is 18 jaar.

Van de mbo-studenten is 5% recent gebruiker en 2% huidig gebruiker. Gemiddeld gebruikten de recente gebruikers het afgelopen jaar 19 keer amfetamine, in doorsnee veel minder (4 keer). Ongeveer vier op de tien recente gebruikers (43%) gebruikten het afgelopen jaar 1 of 2 keer, 12% gebruikte 3 of 4 keer, 17% gebruikte 5 tot 10 keer en 28% vaker. Eén op de vijf recente gebruikers (20%) is van mening dat hij of zij te veel of te vaak amfetamine gebruikt.

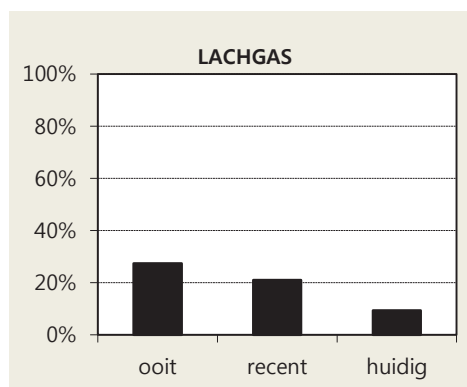

3.7.1 Methamfetamine

Methamfetamine heeft net als amfetamine een stimulerende werking, maar het is sterker en de effecten houden langer aan.⁶⁶ Van de mbo-studenten is 3% ooit, 2% recent en 1% huidig gebruiker van methamfetamine.

3.8 Lachgas

Naast de hiervoor beschreven stimulantia (ecstasy, cocaïne en amfetamine) worden narcosemiddelen ook wel tot de partydrugs gerekend (hoewel ze zelden alleen tijdens het uitgaan worden genomen). Het bekendste voorbeeld hiervan is lachgas, dat in tegenstelling tot de andere hieronder besproken narcosemiddelen legaal is. Van de mbo-studenten heeft ruim een kwart (27%) ooit

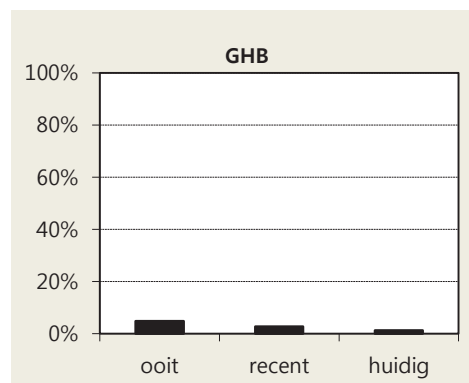

lachgas gebruikt, waaronder 11% 1 of 2 keer. De gemiddelde leeftijd waarop de studenten voor het eerst lachgas gebruikten is 17 jaar.

Ruim één op de vijf mbo-studenten (21%) is recent gebruiker en 9% is huidig gebruiker. De recente gebruikers namen het afgelopen jaar gemiddeld 11 keer lachgas (doorsnee 3 keer). Iets minder dan de helft van hen (45%) gebruikte het afgelopen jaar 1 of 2 keer. De rest deed dat 3 of 4 keer (16%), 5 tot 10 keer (23%) of vaker (16%). Van de recente gebruikers vindt 13% dat hij of zij te veel of te vaak lachgas gebruikt.

3.9 GHB

Ook GHB is een narcosemiddel. Van de mbo-studenten heeft 5% ooit GHB gebruikt, waaronder 3% 1 of 2 keer. De gemiddelde startleeftijd is 18 jaar.

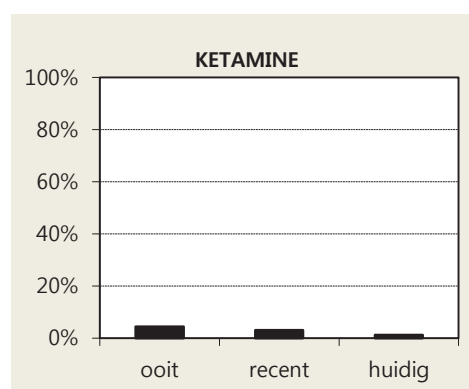

⁶⁶ EMCDDA/Europol (2009).

Van de mbo-studenten is 3% recent gebruiker en 1% huidig gebruiker. De recente gebruikers namen het middel het afgelopen jaar gemiddeld 12 keer (doorsnee 2 keer). Meer dan de helft van de recente gebruikers (55%) deed dat het afgelopen jaar 1 of 2 keer, 28% tussen de 3 en 10 keer en 17% vaker. Naar eigen mening neemt één op de vijf recente gebruikers (20%) te veel of te vaak GHB (eenzelfde aandeel als bij de recente gebruikers van ecstasy, cocaïne en amfetamine).

3.10 Ketamine

Het derde narcosemiddel is ketamine. De gebruikspercentages komen overeen met die van GHB. Van de mbo-studenten heeft 4% ooit ketamine gebruikt, waaronder 2% 1 of 2 keer. De gemiddelde leeftijd waarop zij voor het eerst ketamine gebruikten is 19 jaar.

Van de mbo-studenten is 3% recent gebruiker en 1% huidig gebruiker. De recente gebruikers gebruikten het afgelopen jaar ge-

middeld 11 keer (doorsnee 3 keer). Vier op de tien recente gebruikers (41%) gebruikten het afgelopen jaar 1 of 2 keer ketamine. De rest 3 of 4 keer (20%), 5 tot 10 keer (16%) of vaker (23%). Bijna één op de tien recente gebruikers (9%) vindt dat hij of zij te veel of te vaak ketamine gebruikt.

3.11 NPS (nieuwe psychoactieve stoffen)

NPS is de verzamelnaam voor 'nieuwe' psychoactieve stoffen die, doorgaans via internet, op de markt komen.⁶⁷ Vaak gaat het hier om gesynthetiseerde chemische varianten van de klassieke (verboden) middelen, maar het kunnen ook plantaardige stoffen zijn. De termen *designer drugs*, *research chemicals* en *legal highs* worden ook wel gebruikt om NPS aan te duiden, hoewel de laatste term niet altijd van toepassing is. Een aantal middelen die tot de NPS worden gerekend is namelijk al opgenomen in de Opiumwet. Het Europees waarnemingscentrum voor drugs (EMCDDA) onderscheidt op

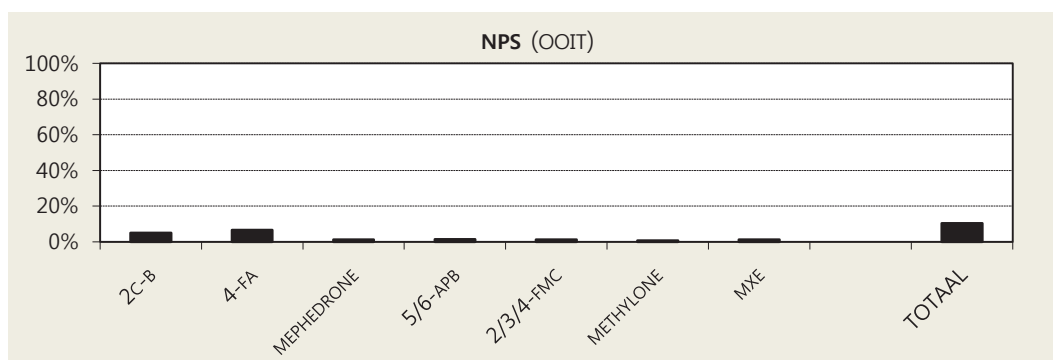
⁶⁷ Koning & Niesink (2013).

basis van de chemische structuur zes typen NPS: fenylethylaminen, cathinonen, cannabinoïden, piperazinen, tryptaminen en een restgroep van overige stoffen.⁶⁸

In totaal heeft 10% van de mbo-studenten weleens één of meer van de zeven onderzochte typen NPS gebruikt. Fenethylaminen zijn synthetische afgeleiden van ecstasy of amfetamine. De oudst bekende hiervan is **2C-B** (al sinds 1997 opgenomen in de Opiumwet). Een nieuwer, maar niet minder bekend type fenethylamine is **4-FA**, dat sinds kort (april 2017) onder de Opiumwet valt.⁶⁹ Van de studenten heeft respectievelijk 5% en 7% deze middelen ooit gebruikt. **Mephedrone** (sinds 2012 in de Opiumwet) is door 1% van de studenten ooit gebruikt.⁷⁰

Cathinonen zijn chemisch verwant aan khat (*qat*). Hieronder vallen onder andere **2/3/4-FMC** (*flephedrone*), **5/6-APB** (*benzo fury*) en **methylone** (*explosion*).⁷¹ Gebruik van deze drie typen NPS door mbo-studenten is beperkt, namelijk voor elk type 1%.

Tot de restgroep van overige stoffen hoort **MXE** (metoxetamine), een verwante van ketamine. Van de mbo-studenten heeft 1% dit middel ooit gebruikt.

⁶⁸ EMCDDA (2015).

⁶⁹ Ook wel 4-fluoramfetamine, 4-fluo, 4-FMP of Formula 1 genoemd.

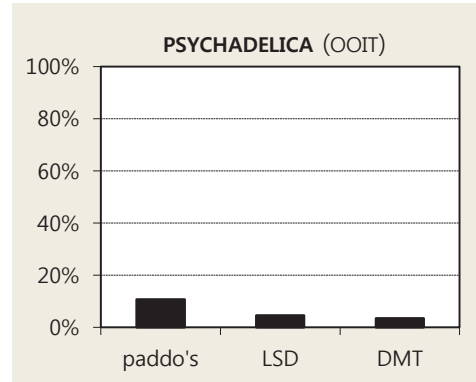
⁷⁰ Ook wel 4-MMC of 'miauw miauw' genoemd.

⁷¹ 5-APB en 6-APB zijn chemisch niet identiek maar door gebruikers wordt het onderscheid niet altijd gemaakt: beide stoffen staan dan ook wel bekend als *Benzo Fury*. Een zelfde redenering geldt voor 2-FMC, 3-FMC en 4-FMC (*flephedrone*).

3.12 Psychedelica

Paddo's (paddenstoelen of truffels die psilocybine of psilocine bevatten), DMT (plantenbestanddeel uit onder andere ayahuasca) en LSD zijn hallucinogenen en worden ook wel psychedelica of tripmiddelen genoemd.

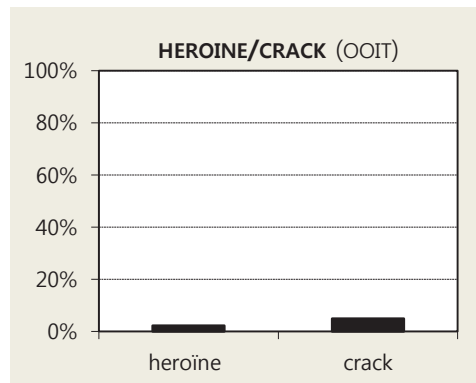
Eén op de tien mbo-studenten (11%) heeft ooit wel eens paddo's gebruikt. Ooit-gebruik van LSD en DMT liggen lager (respectievelijk 5% en 3%). Van de studenten is 6% recent en 2% huidig gebruiker van paddo's, 2% recent en 1% huidig gebruiker van LSD, en 2% recent en 1% huidig gebruiker van DMT.

3.13 Heroïne en crack

Heroïne en crack zijn beide 'straatdrugs'. Onder de mbo-studenten is 2% ooit, 1% recent en 1% huidig gebruiker van heroïne. Crack wordt in vergelijking met heroïne wat vaker gebruikt door de studenten: 5% is ooit, 3% recent en 1% huidig gebruiker.

Vrijwel alle studenten (95%) die ervaring hebben met heroïne, hebben ook ervaring met crack. Andersom heeft 43% van degenen die crack hebben gebruikt ook ervaring met heroïne. De gebruikscijfers van beide middelen kunnen dus niet zomaar worden opgeteld. In totaal heeft 5% van de mbo-studenten ooit heroïne en/of crack gebruikt, 3% deed dit het afgelopen jaar en 2% de afgelopen maand.

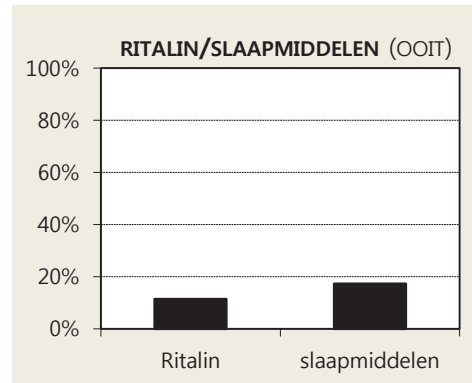

3.14 Ritalin en slaapmiddelen

De mbo-studenten is ook gevraagd naar het gebruik van twee soorten medicijnen die ook wel als 'genotmiddel' worden genomen: Ritalin (methylfenidaat) en slaap- en kalmeringsmiddelen. Er is niet gevraagd of zij deze middelen op recept of recreatief gebruiken.

Eén op de tien mbo-studenten (11%) heeft ooit Ritalin gebruikt, 7% is recent gebruiker en 3% huidig gebruiker. Het gebruik van

slaap- en kalmeringsmiddelen ligt hoger: één op de zes studenten (17%) gebruikte deze middelen ooit, 12% is recent gebruiker en 6% huidig gebruiker.

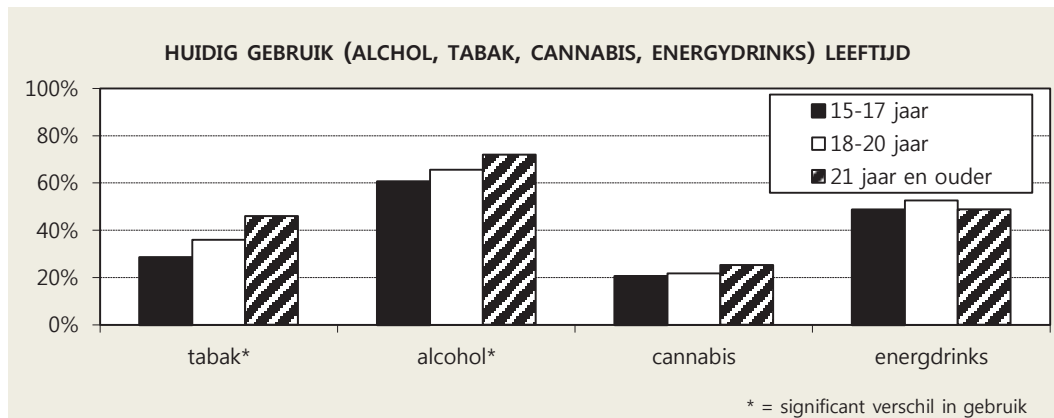
3.15 Middelengebruik per subgroep

In deze paragraaf maken we vergelijkingen in middelengebruik tussen subgroepen op basis van achtergrondkenmerken, namelijk: leeftijd, geslacht, etniciteit, woonplaats, sector en kwalificatieniveau.

Bij tabak, energydrinks, alcohol en cannabis beperken we ons tot verschillen in *huidig* gebruik, inclusief gebruikshoeveelheden. Bij ecstasy, cocaïne, amfetamine, GHB, lachgas en ketamine kijken we naar verschillen in *recent* gebruik. Bij deze vergelijkingen spreken we alleen van verschillen als deze significant zijn (zie pagina 106). Vergelijkingen van andere gebruikscijfers en overige middelen zijn opgenomen in de tabellen in bijlage B.

3.15.1 Leeftijd

In de analyse naar leeftijd onderscheiden we drie categorieën, namelijk: 15-17 jaar, 18-20 jaar en 21 jaar en ouder. Het aandeel *huidige* rokers en *huidige* drinkers stijgt met de leeftijd (roken 29%, 36% en 46%; drinken 61%, 66% en 72%). Naarmate ze ouder zijn roken mbo-studenten gemiddeld meer sigaretten per 'rookdag' (6, 7 en 8 sigaretten). Wat betreft het aandeel *huidige* gebruikers van energydrinks en het aandeel *huidige* blowers zijn er geen verschillen tussen de drie leeftijdscategorieën.

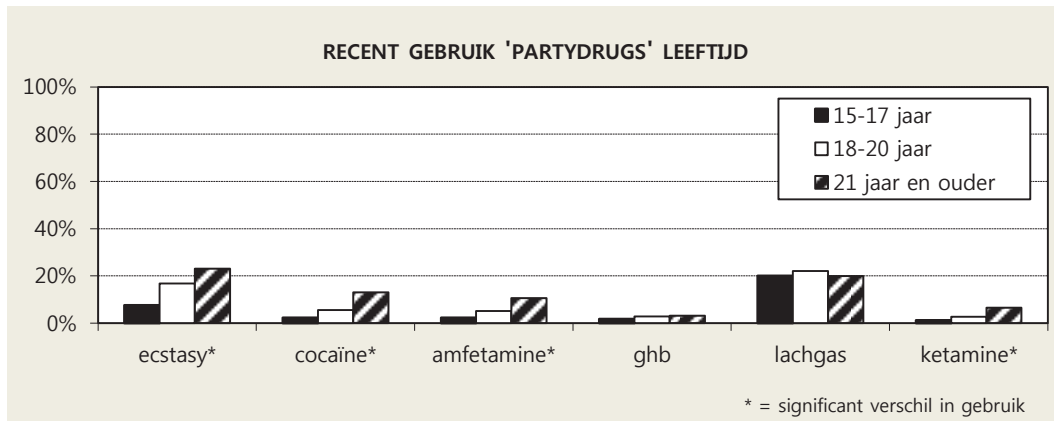
Kunnen we op basis van deze cijfers iets zeggen over de verkrijgbaarheid van tabak, alcohol en cannabis op verschillende leeftijden? Bij tabak zijn drie op de tien minderjarige mbo-studenten *huidige* rokers. Ondanks de leeftijdsgrens van 18 jaar kunnen zij aan sigaretten komen. Het aandeel huidige rokers is groter bij de 18-plussers. Dat zou kunnen betekenen dat er van de leeftijdsgrens een zekere ontmoedigende werking uitgaat. Tegelijkertijd tonen de cijfers dat meerderjarige mbo-studenten een 'inhaal-slag' maken. Van de 18- tot 20-jarigen is ruim één op de drie huidig roker en van de 21-plussers zelfs bijna de helft.

Een soortgelijk patroon zien we bij alcohol, maar minder sterk. Van de 15- tot 17-jarigen zijn zes op de tien *huidige* drinkers. Zij kunnen ondanks de leeftijdsgrens aan alcohol komen. Daarna neemt het aandeel huidige drinkers toe, tot bijna driekwart van de 21-plussers. Deze 'inhaal-slag' is niet zo groot als bij tabak. Dat is echter niet zo verrassend aangezien het aandeel huidige drinkers onder 18-minners een stuk hoger is.

Bij cannabis is er geen verschil naar leeftijd in huidig gebruik, hoewel wel sprake lijkt te zijn van een opwaartse trend, zowel in *huidig* gebruik (21% van de 15- tot 17-jarigen en 25% van de 21-plussers) als in *recent* gebruik (respectievelijk 31% en 37%). Een groot verschil is er in *ooit*-gebruik (respectievelijk 39% en 65%). Hoewel de minimumleeftijd voor coffeeshopbezoek 18 jaar is kunnen minderjarigen kennelijk wel aan hasj of wiet komen, maar de kans dat mbo-studenten blowen neemt toe naarmate zij ouder worden.

Voor vier van de zes 'partydrugs' zijn er verschillen tussen de leeftijdscategorieën in *recent* gebruik, waarbij voor alle vier geldt dat het aandeel recente gebruikers stijgt met de leeftijd: ecstasy (8%, 17% en 23%), cocaïne (2%, 6%, en 13%), amfetamine (2%,

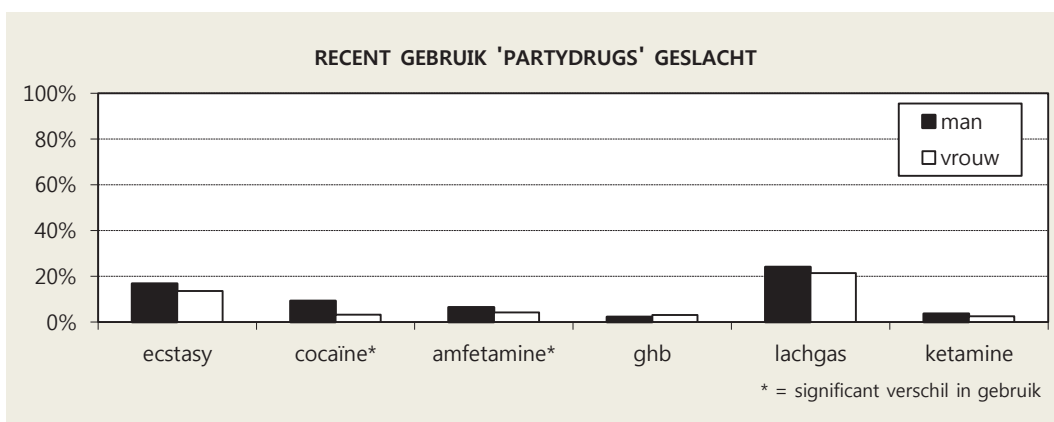
5% en 11%) en ketamine (1%, 3% en 7%). Daarentegen is het aandeel recente gebruikers van lachgas in alle drie de leeftijdscategorieën vrijwel gelijk (20%, 22% en 20%).

3.15.2 Geslacht

Mannelijke mbo-studenten zijn iets vaker *huidige* drinkers dan vrouwelijke (68% versus 63%) en mannelijke drinkers nuttigen gemiddeld meer glazen alcohol per 'drinkdag' (7 versus 5 glazen). Ook het aandeel *huidige* blowers is bij jongens/mannen groter (27% versus 18%) en zij blowen gemiddeld meer joints per 'blowdag' (2.4 versus 1.6 joints). Er is geen verschil in het aandeel *huidige* rokers, maar jongens/mannen roken gemiddeld wel meer sigaretten per 'rookdag' dan meisjes/vrouwen (8 versus 6 sigaretten). Wat betreft het aandeel *huidige* gebruikers van energydrinks is er geen verschil.

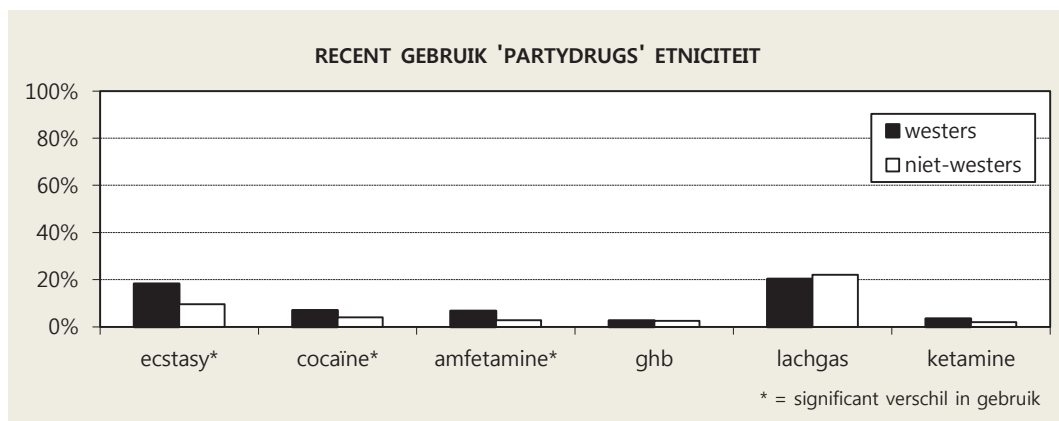
In *recent* gebruik van de zes 'partydrugs', scoren de jongens/mannen hoger bij cocaïne (9% versus 3%) en amfetamine (7% versus 4%). Bij ecstasy, GHB, lachgas en ketamine zijn er geen verschillen naar geslacht.

3.15.3 Etniciteit

Westerse mbo-studenten zijn vaker dan niet westerse *huidige* rokers (40% versus 27%), *huidige* drinkers (80% versus 39%) en *huidige* blowers (24% versus 19%). Met name bij alcohol is het verschil groot. De genuttigde hoeveelheid alcohol per 'drinkdag' is ook groter bij westerse studenten (6 versus 5 glazen). Hoewel ook het aandeel niet-westerse *huidige* blowers kleiner is, roken zij gemiddeld wel meer joints per 'blowdag' (3 versus 2 joints). Alleen het aandeel *huidige* gebruikers van energydrinks is groter onder niet-westerse studenten (61% versus 44%).

In *recent* gebruik van de zes 'partydrugs', scoren westerse mbo-studenten hoger op ecstasy (18% versus 10%), cocaïne (7% versus 4%) en amfetamine (7% versus 3%). Het aandeel recente gebruikers van GHB, lachgas en ketamine verschilt niet tussen westerse en niet-westerse studenten (maar niet-westerse studenten zijn wel twee keer zo vaak huidige lachgas gebruikers).

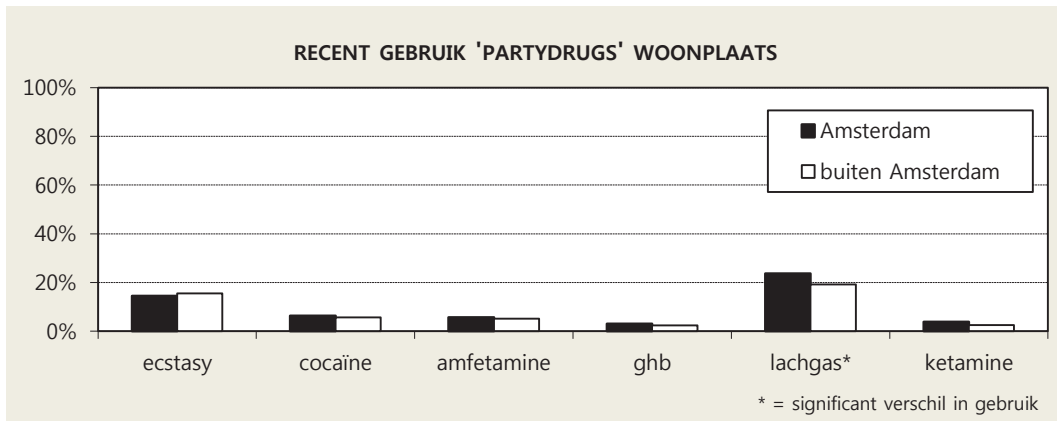

3.15.4 Woonplaats

Mbo-studenten die buiten Amsterdam wonen zijn vaker *huidige* rokers (38% versus 31%) en *huidige* drinkers (76% versus 48%).⁷² Ook drinken zij gemiddeld meer glazen alcohol per 'drinkdag' (6 versus 5 glazen). Onder studenten die in Amsterdam wonen is het *huidige* gebruik van energydrinks hoger (57% versus 46%). Wat betreft het aandeel *huidige* blowers is er geen verschil.

⁷² Dit zou (deels) ook verklaard kunnen worden door het hogere aandeel westerse mbo-studenten onder mbo-studenten die buiten Amsterdam wonen dan onder studenten uit Amsterdam (81% versus 36%).

In *recent* gebruik van de zes 'partydrugs' is er alleen een verschil voor lachgas: het aandeel recente gebruikers van lachgas is groter onder mbo-studenten die in Amsterdam wonen (24% versus 19%).

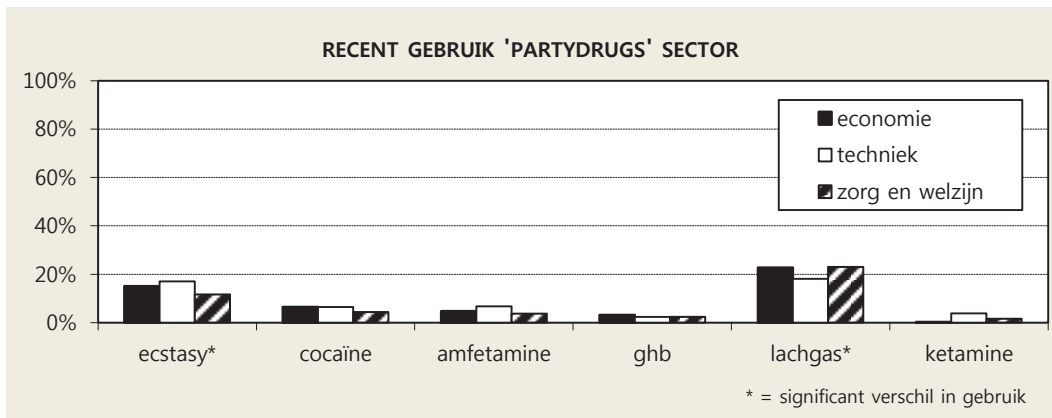

3.15.5 Sector

Het aandeel *huidige* drinkers is groter in de sector Techniek dan in de sectoren Economie en Zorg en Welzijn (76% versus 60% en 55%).⁷³ In de sector Zorg en Welzijn zijn er minder *huidige* blowers dan in de andere twee sectoren (16% versus 24% en 24%). Er is ook een verschil wat betreft het nuttigen van energydrinks: het aandeel *huidige* gebruikers is kleiner onder Techniek studenten dan onder Economie en Zorg en Welzijn studenten (39% versus 57% en 59%). Wat betreft het aandeel *huidige* rokers is er geen verschil.

Alleen voor ecstasy en lachgas zijn er verschillen tussen de sectoren in *recent* gebruik. Het aandeel recente gebruikers van ecstasy is kleiner onder mbo-studenten in de sector Zorg en Welzijn dan in de sectoren Economie en Techniek (12% versus 15% en 17%). Het aandeel recente lachgas gebruikers is kleiner in de sector Techniek dan in de sectoren Economie en Zorg en Welzijn (18% versus 23% en 23%).

⁷³ Dit zou (deels) ook verklaard kunnen worden door het hogere aandeel jongens/mannen onder studenten in de sectoren Techniek, Economie en Zorg en Welzijn (respectievelijk 53%, 49% en 27%).

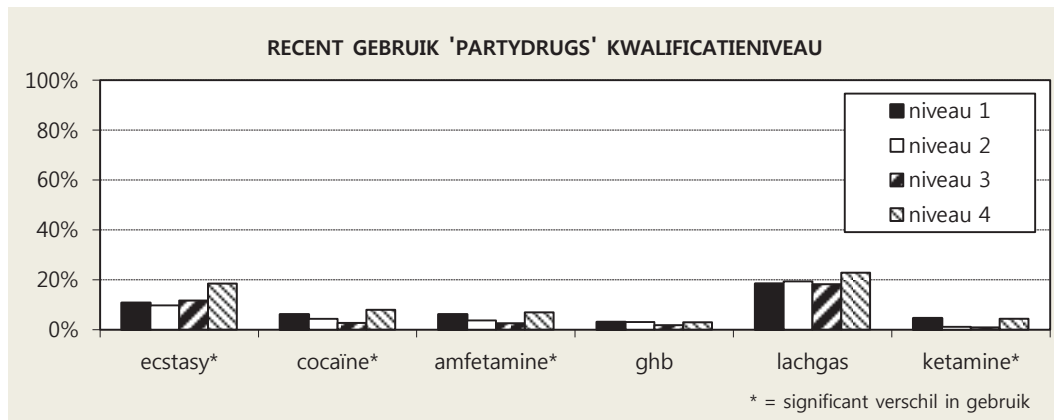

3.15.6 Kwalificatieniveau

Er is een verschil tussen de kwalificatieniveaus wat betreft het aandeel *huidige* drinkers: hoe hoger het niveau, hoe groter het aandeel huidige drinkers (38%, 55%, 62% en 71%).⁷⁴ In vergelijking met de andere niveaus zijn niveau 3 studenten minder vaak *huidige* blowers en niveau 4 studenten minder vaak *huidige* gebruikers van energydrinks. Niveau 1 studenten drinken gemiddeld meer energydrinks per 'drinkdag' dan de andere studenten. Wat betreft het aandeel *huidige* rokers is er geen verschil tussen de kwalificatieniveaus.

In *recent* gebruik van de zes 'partydrugs' scoren mbo-studenten met niveau 4 hoger op ecstasy, cocaïne en amfetamine dan de andere studenten. Hierbij valt op dat bij cocaïne en amfetamine het verschil tussen niveau 1 en niveau 4 klein is. Wat betreft ketamine is het aandeel recente gebruikers onder niveau 1 en niveau 4 studenten groter dan bij niveau 2 en niveau 3. Het aandeel recente gebruikers van GHB en lachgas verschilt niet naar kwalificatieniveau.

⁷⁴ Hierbij is bekeken of de gemiddelde leeftijd van de mbo-studenten hoger werd naarmate het kwalificatieniveau steeg (een verschil in middelengebruik tussen kwalificatieniveau zou dan mogelijk veroorzaakt worden door een verschil in leeftijd). De gemiddelde leeftijd stijgt echter niet met het kwalificatieniveau. De gemiddelde leeftijd voor de kwalificatieniveaus 1 t/m 4 is respectievelijk 18, 19, 18 en 19 jaar.

4 Verdiepende analyses

Naast de analyses naar het middelengebruik onder de onderzochte mbo-studenten hebben we verdiepende analyses gedaan naar drie thema's: (1) typen gamers en blowen, (2) negatieve aspecten van drinken en blowen en (3) polygebruik.

4.1 Typen gamers en blowen

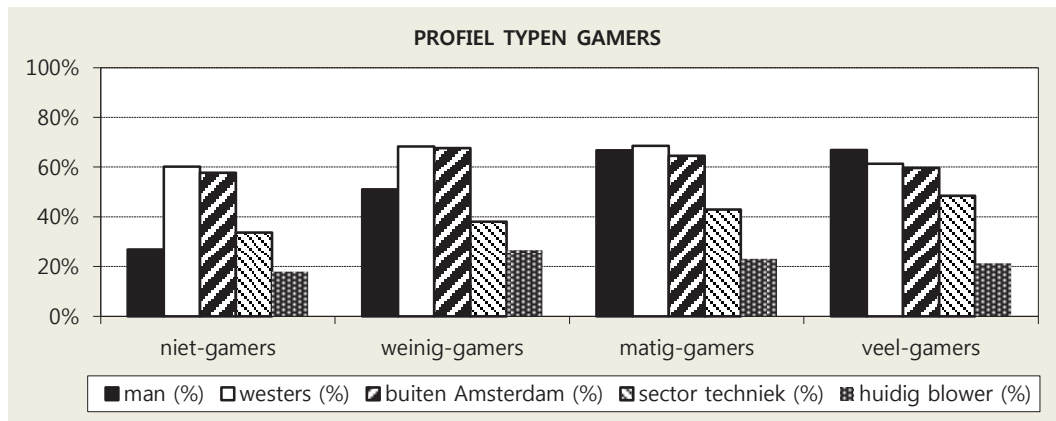
De mbo-studenten zijn in vier typen gamers in te delen op basis van de vragen over hoeveel uur zij doordeweeks en in het weekend gamen op de dagen dat zij gamen (een 'gamedag'):

- **Niet-gamers** (49%) gamen doordeweeks en in het weekend helemaal niet.
- **Weinig-gamers** (15%) gamen doordeweeks en/of in het weekend minder dan één uur per 'gamedag'.
- **Matig-gamers** (15%) gamen doordeweeks en/of in het weekend tussen de één en drie uur per 'gamedag'.
- **Veel-gamers** (21%) gamen doordeweeks en/of in het weekend meer dan drie uur per 'gamedag'.

Verschillen deze vier typen gamers ook van elkaar in profiel? Er is bekeken in hoeverre de vier typen gamers van elkaar verschillen in achtergrondkenmerken (leeftijd, geslacht, etniciteit, woonplaats, sector en kwalificatieniveau) en huidig gebruik van cannabis.

De vier typen gamers verschillen wat betreft geslacht, etniciteit, woonplaats, sector en huidig cannabisgebruik, maar niet qua leeftijd en kwalificatieniveau. Wat het meest opvalt is dat het aandeel jongens/mannen onder matig- en veel-gamers veel groter is dan onder niet-gamers. Ook volgen matig- en veel-gamers vaker een opleiding in de sector Techniek dan niet-gamers. Dit is echter niet verrassend gezien het grotere aandeel jongens/mannen in deze sector.

Uit onderzoek komt naar voren dat problematisch gamen samenhangt met cannabisgebruik⁷⁵ en dat afhankelijke blowers meer tijd besteden aan gamen dan niet-afhankelijke blowers.⁷⁶ Bij de mbo-studenten zien we echter geen eenduidig verband. Het aandeel huidige blowers is het grootst onder weinig-gamers, maar de niet-gamers verschillen niet van de veel-gamers wat betreft het aandeel huidige blowers.

4.2 Negatieve aspecten drinken en blowen

In 3.3.1 en 3.4.1 is beschreven dat aan de *huidige* drinkers en *huidige* blowers vier vragen zijn gesteld over negatieve aspecten van drinken en blowen. In de verdiepende analyse kijken we naar de overlap tussen deze vragen. Hierbij richten we ons op ervaren negatieve aspecten in het *afgelopen jaar*. Zijn de studenten die onwel of 'out' gaan van alcohol of cannabis dezelfde studenten als die drinken of blowen onder schooltijd? En hoe hangen deze negatieve aspecten samen met de probleempceptie van studenten?

⁷⁵ Walther, Morgenstern & Hanewinkel (2012).

⁷⁶ Liebrechts (2015).

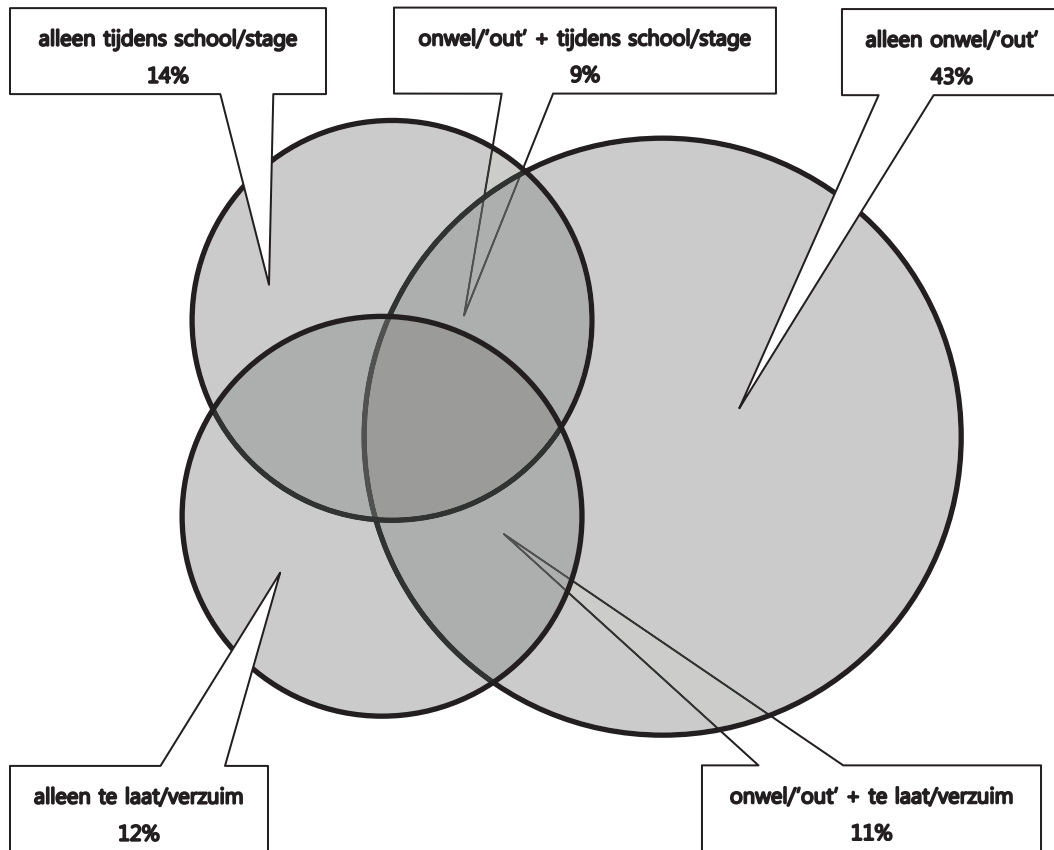
4.2.1 Negatieve aspecten drinken

Van de *huidige* drinkers werd in het afgelopen jaar 27% onwel of ging 'out', kwam 13% te laat of verzuimde helemaal en dronk 13% alcohol tijdens school of stage. Wanneer we deze cijfers samennemen zien we dat vier op de tien huidige drinkers (39%) in het afgelopen jaar met minimaal een van deze drie negatieve aspecten ervaring hebben gehad na alcoholgebruik.

Van deze groep hebben vier op de tien (43%) alleen ervaring met onwel worden/'out' gaan, 14% alleen met drinken tijdens school/stage en 12% alleen met te laat komen/verzuimen. Een kwart (25%) heeft ervaring met twee negatieve aspecten en 5% met alle drie. Ongeveer de helft van de huidige drinkers die het afgelopen jaar te laat kwamen/verzuimden of tijdens school/stage dronken, werden ook onwel/gingen 'out'.

Van de huidige drinkers vindt één op de vijf (21%) dat zij te veel of te vaak alcohol drinken. Dit is twee keer zo vaak het geval bij huidige drinkers die het afgelopen jaar ervaring hebben gehad met negatieve aspecten, dan bij huidige drinkers die zo'n ervaring niet hebben gehad (30% versus 15%). Er is dus wel een verband en een zekere mate van probleemperceptie, maar lang niet alle huidige drinkers met negatief drinkgedrag vinden dat zij te veel of te vaak drinken.

Overlap negatieve aspecten drinken (huidige drinkers)

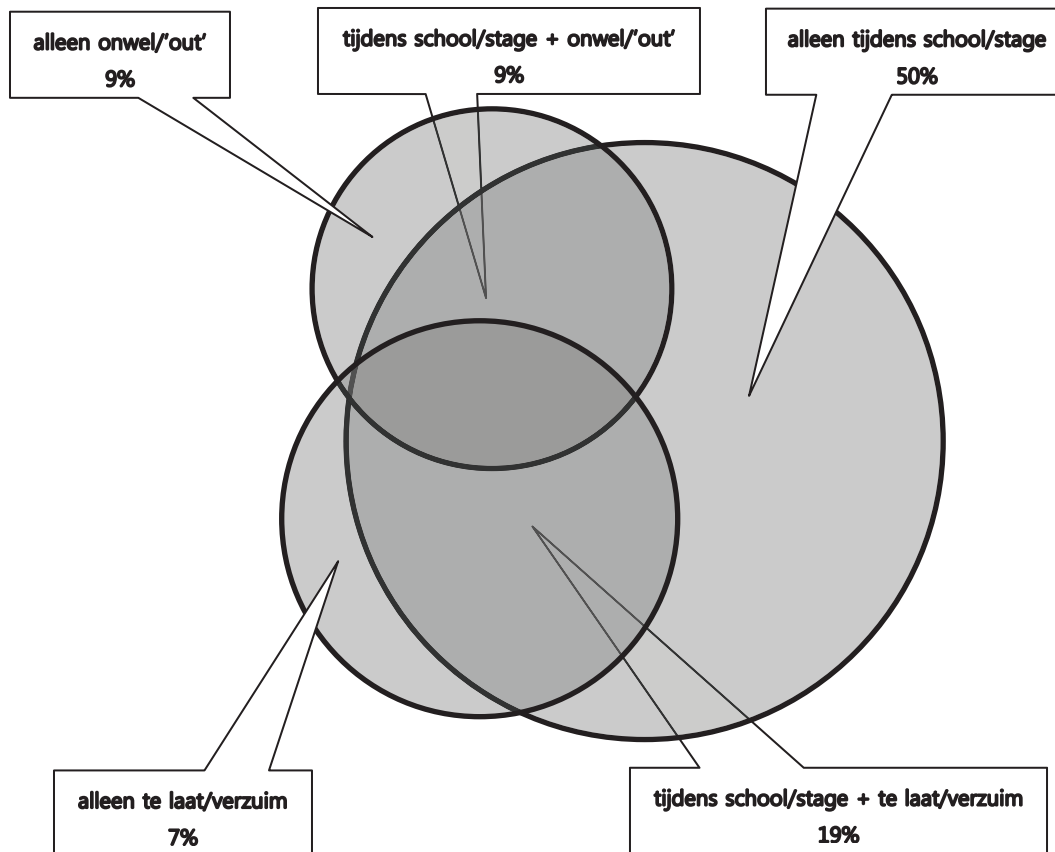

4.2.2 Negatieve aspecten blowen

Van de *huidige* blowers werd in het afgelopen jaar 10% onwel of ging 'out', kwam 12% te laat of verzuimde helemaal en blowde 33% tijdens school of stage. Wanneer we deze cijfers samennemen zien we dat vier op de tien huidige blowers (39%) in het afgelopen jaar met minimaal een van deze drie negatieve aspecten ervaring hebben gehad na cannabisgebruik.

Van deze groep heeft de helft (50%) alleen ervaring met blowen tijdens school/stage, 9% alleen met onwel worden/'out' gaan en 7% alleen met te laat komen/verzuimen. Ruim een kwart (27%) heeft ervaring met twee negatieve aspecten en 6% met alle drie. De meeste huidige blowers die het afgelopen jaar te laat kwamen/verzuimden blowden ook tijdens school/stage.

Overlap negatieve aspecten blowen (huidige blowers)

4.3 Polygebruik

Eerder zijn de gebruikscijfers per middel uitgebreid besproken. Om inzicht te krijgen in het polygebruik van mbo-studenten hebben we in de verdiepende analyse gekeken naar *recent* gebruik van verschillende soorten middelen. Eerst bespreken we de overlap tussen de recente gebruikers van stimulantia (ecstasy, cocaïne en amfetamine).⁷⁷ Daarna komt de overlap tussen recente gebruikers van cannabis, stimulantia en straatdrugs aan bod.⁷⁸ Polygebruik betekent hier niet dat de middelen ook daadwerkelijk gelijktijdig zijn gebruikt.

⁷⁷ Onder ecstasy worden zowel xtc-pillen als MDMA-poeder gerekend. Zie 3.5 voor de overlap.

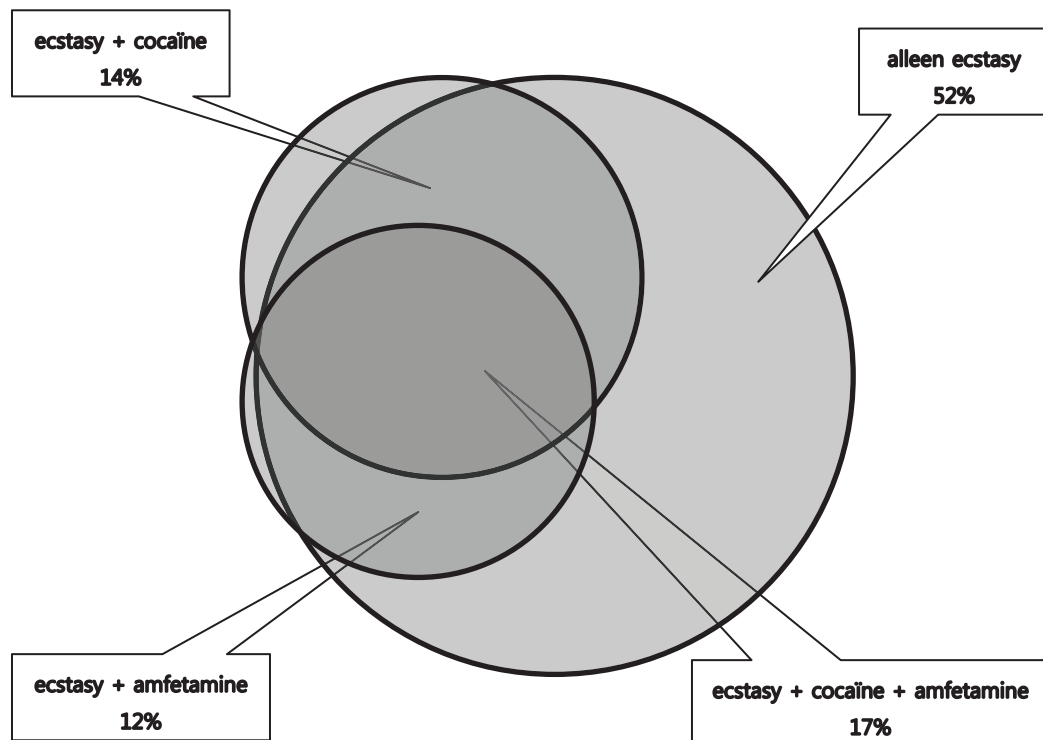
⁷⁸ Onder straatdrugs wordt zowel heroïne als crack gerekend. Zie 3.13 voor de overlap.

4.3.1 Polygebruik stimulantia

Van de mbo-studenten heeft 16% ecstasy, 6% cocaïne en 5% amfetamine gebruikt in het afgelopen jaar. Eén op de zes mbo-studenten (17%) heeft het afgelopen jaar minimaal een van de drie stimulantia gebruikt.

Van de recente stimulantia-gebruikers heeft iets meer dan de helft (52%) alleen ecstasy, 3% alleen cocaïne en 1% alleen amfetamine gebruikt. Ruim een kwart (27%) van hen heeft het afgelopen jaar twee soorten stimulantia gebruikt en 17% alle drie. Opvallend is dat bijna alle recente gebruikers van cocaïne en amfetamine ook ecstasy hebben gebruikt.

Overlap stimulantia (recente gebruikers)

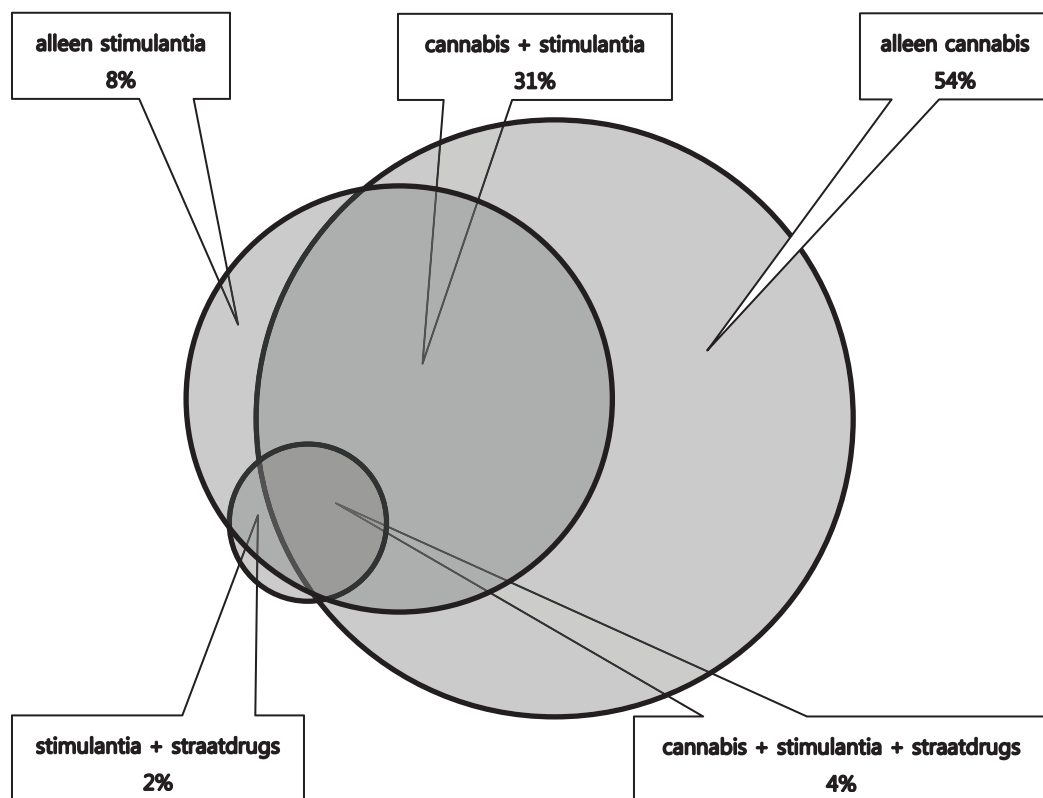

4.3.2 Polygebruik cannabis, stimulantia en straatdrugs

Van de mbo-studenten heeft 34% cannabis, 17% stimulantia en 3% straatdrugs gebruikt in het afgelopen jaar. Bij elkaar genomen heeft 38% van de mbo-studenten het afgelopen jaar minimaal een van deze drie middelen gebruikt.

Van deze groep heeft ruim de helft (54%) alleen cannabis en 8% alleen stimulantia gebruikt. Bijna één op de drie (31%) van hen heeft het afgelopen jaar zowel cannabis als stimulantia gebruikt en 4% heeft alle drie de middelen gebruikt. De recente gebruikers van straatdrugs hebben vrijwel allemaal ook ervaring met stimulantia en/of cannabis.

Overlap cannabis, stimulantia en straatdrugs (recente gebruikers)

5 Samenvatting

In 2016 deden 1.972 mbo-studenten van diverse Amsterdamse mbo-instellingen mee aan de Antenne survey. De respondenten zijn een goede afspiegeling van de totale populatie mbo-studenten in Amsterdam wat betreft geslacht, leeftijd, sector en kwalificatieniveau.

De mbo-studenten vormen een etnisch diverse groep (56% Nederlandse achtergrond), zijn gemiddeld 19 jaar en ongeveer de helft is vrouw (54%). Vier op de tien studenten (40%) zijn woonachtig in Amsterdam, de rest woont in Noord-Holland (48%) of in overige provincies (12%). De meeste studenten (80%) volgen een opleiding op niveau 3 of niveau 4. Bijna zes op de tien studenten (59%) is ten minste 3 uur per dag bezig met sociale media en meer dan de helft gaat uit (57%).

Het *ooit*-gebruik van energydrinks scoort het hoogst (89%), gevolgd door alcohol (79%) en tabak (57%). Daarna komt cannabis: bijna de helft van de studenten (49%) heeft ooit geblowd. Van de stimulantia is het ooit-gebruik het hoogst voor ecstasy en MDMA-poeder (respectievelijk 20% en 13%), gevolgd door cocaïne (9%), amfetamine (8%) en methamfetamine (3%). Bij de narcosemiddelen scoort het ooit-gebruik van lachgas het hoogst (27%), veel hoger dan GHB en ketamine (respectievelijk 5% en 4%). Eén op de tien studenten heeft ooit nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) gebruikt, waarbij 4-FA (7%) en 2C-B (5%) het hoogst scoren. Bij de overige middelen staat het ooit-gebruik van slaap- en kalmeringsmiddelen bovenaan (17%), gevolgd door paddo's en Ritalin (beide 11%). Crack (5%), LSD (5%), DMT (3%) en heroïne (2%) scoren een stuk lager.

De gemiddelde leeftijd bij het eerste gebruik (de startleeftijd) ligt voor al deze middelen onder de 20 jaar. Dat is ook geen verrassing gezien de gemiddelde leeftijd van de respondenten (19 jaar). De startleeftijd is het laagst voor energydrinks (13 jaar), daarna komen alcohol en tabak (15 jaar), cannabis (16 jaar) en vervolgens lachgas en ecstasy (17 jaar). Voor cocaïne, amfetamine en GHB is de startleeftijd 18 jaar, gevolgd door ketamine (19 jaar).

Het *huidige* gebruik (afgelopen maand) is het hoogst voor alcohol (65%) en energydrinks (51%), daarna tabak (35%) en cannabis (22%). Tabak scoort het hoogst wat betreft frequentie en hoeveelheid: van de huidige rokers is de helft (50%) een dagelijkse roker en zij roken gemiddeld 7 sigaretten op een 'rookdag'. Cannabis en energydrinks volgen met respectievelijk 17% en 12% dagelijkse gebruikers onder de huidige gebruikers en een gemiddelde van 2 joints per 'blowdag' en 2 energydrinks per 'drinkdag'. Alcohol wordt door 3% van de huidige drinkers dagelijks en door de helft (51%) wekelijks gebruikt. Huidige drinkers drinken gemiddeld 6 glazen alcohol op een 'drinkdag'.

Omdat andere middelen minder frequent worden gebruikt, is het *recente* gebruik (afgelopen jaar) bekeken voor de zes 'partydrugs'. Recent gebruik is met 21% het hoogst voor lachgas, gevolgd door ecstasy (15%) en daarna cocaïne (6%), amfetamine (5%), GHB (3%) en ketamine (3%). In vergelijking met de andere middelen wordt ecstasy het meest gebruikt: 65% van de recente gebruikers nam dit het afgelopen jaar meer dan 2 keer. De frequenties voor cocaïne, amfetamine, lachgas, GHB en ketamine liggen lager en laten alle min of meer hetzelfde patroon zien: een groot deel (tussen de 41% en 55%) gebruikte het middel het afgelopen jaar één of twee keer, maar er zijn er ook (tussen de 16% en 28%) die het afgelopen jaar relatief vaak hebben gebruikt (meer dan 10 keer).

Van de mbo-studenten heeft 17% het afgelopen jaar minimaal een van de drie stimulantia (ecstasy, cocaïne en amfetamine) gebruikt. De helft van deze groep (52%) heeft alleen ecstasy gebruikt. Bijna alle *recente* gebruikers van cocaïne en amfetamine hebben recentelijk ook ecstasy gebruikt.

Uit analyse van de overlap tussen gebruik van cannabis, stimulantia en straatdrugs blijkt dat 38% van de mbo-studenten het afgelopen jaar minimaal een van deze drie middelen heeft gebruikt. Ruim de helft hiervan (54%) heeft alleen cannabis gebruikt. De *recente* gebruikers van straatdrugs hebben vrijwel allemaal ook ervaring met stimulantia en/of cannabis.

Wat betreft achtergrondkenmerken zijn er voor *recente* lachgasgebruikers nauwelijks verschillen tussen subgroepen. Voor de andere middelen zijn per achtergrondkenmerk de opvallendste verschillen:

- Hoe ouder de mbo-studenten zijn, hoe groter het aandeel *huidige* gebruikers van tabak en alcohol en het aandeel *recente* gebruikers van ecstasy, cocaïne, amfetamine en ketamine.
- Jongens/mannen zijn vaker *huidige* drinkers en blowers dan meisjes/vrouwen en ze roken, drinken en blowen gemiddeld ook meer. In *recent* gebruik van 'partydrugs' scoren jongens/mannen hoger op cocaïne en amfetamine.
- Onder westerse mbo-studenten is het aandeel *huidige* rokers, drinkers en blowers groter dan onder niet-westerse studenten en zij drinken gemiddeld meer glazen alcohol. Niet-westerse studenten drinken meer energydrinks en roken gemiddeld meer joints. In *recent* gebruik van 'partydrugs' scoren westerse studenten hoger op ecstasy, cocaïne en amfetamine.

- Mbo-studenten die buiten Amsterdam wonen zijn vaker *huidige* rokers en drinkers dan Amsterdamse studenten en zij drinken gemiddeld meer glazen alcohol. Amsterdamse mbo-studenten drinken meer energydrinks.
- In de sector Techniek is het aandeel *huidige* drinkers groter en het aandeel *huidige* gebruikers van energydrinks lager. In de sector Zorg en Welzijn scoren studenten lager op *huidig* gebruik van cannabis en *recent* gebruik van ecstasy.
- Met het kwalificatieniveau stijgt het aandeel *huidige* drinkers. In *recent* gebruik van de zes 'partydrugs' scoren studenten met niveau 4 hoger op ecstasy, cocaïne en amfetamine dan de andere studenten.

Eén op de vijf mbo-studenten (21%) is veel-gamer (gamet doordeweeks en/of in het weekend meer dan drie uur per 'gamedag') en een kleiner deel (15%) is matig-gamer (gamet tussen de één en de drie uur per 'gamedag'). Vergeleken met de niet- en weinig-gamers zijn de veel- en matig-gamers vooral jongens/mannen en studenten in de sector Techniek.

Van zowel de *huidige* drinkers als de *huidige* blowers heeft 39% ervaring met negatieve aspecten van drinken of blowen. Het negatieve aspect dat het meest voorkomt is voor huidige drinkers onwel worden/'out' gaan en voor huidige blowers gebruiken tijdens school/stage. De probleempceptie (vind je zelf dat je te veel of te vaak drinkt/blowt?) is hoger onder de huidige gebruikers van alcohol en cannabis die ervaring hebben met negatieve aspecten. Er is dus een verband, maar lang niet alle huidige drinkers en huidige blowers met negatieve ervaringen vinden dat zij te veel of te vaak drinken/blowen.

V

PREVENTIE INDICATOREN

1	Testservice	143
1.1	Aangeboden monsters	144
1.2	Ecstasy.....	146
1.2.1	Testresultaten XTC-pillen	146
1.2.2	Testresultaten MDMA-poeders.....	148
1.3	Cocaïne.....	148
1.3.1	Testresultaten cocaïne-poeders.....	149
1.4	Amfetamine.....	150
1.4.1	Testresultaten amfetamine-poeders.....	151
1.5	Ketamine.....	151
1.5.1	Testresultaten ketamine-poeders.....	152
1.6	GHB.....	152
1.6.1	Testresultaten GHB-vloeistoffen	153
1.7	LSD.....	153
1.7.1	Testresultaten LSD-papertrips.....	154
1.8	2C-B	154
1.8.1	Testresultaten 2C-B-pillen.....	155
1.9	4-FA	155
1.9.1	Testresultaten 4-FA-pillen	156
1.9.2	Testresultaten 4-FA-poeders.....	156
1.10	Overige monsters.....	157
2	Samenvatting	159

Preventie indicatoren leveren indirecte informatie over (trends in) middelengebruik in Amsterdam. Het zijn cijfers over testresultaten van drugs die door gebruikers bij de **testservice** van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam worden aangeboden. Deze cijfers zijn op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie of drugsmarkt, maar kunnen, zeker over een reeks van meerdere jaren bezien, wel aanwijzingen verschaffen over veranderingen en verschuivingen in middelengebruik. In de tekst worden de belangrijkste resultaten weergegeven. Meer gedetailleerde gegevens zijn te vinden in de tabellen in bijlage C.

1 Testservice

De testservice van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam is onderdeel van het landelijke Drugs Informatie en Monitoring Systeem (DIMS). In 2016 konden gebruikers de samenstelling en zuiverheid van XTC-pillen en andere drugs laten testen op maandag-, dinsdag-, woensdag-, donderdag- en vrijdagavond en zaterdagmiddag.⁷⁹ Kenmerken van XTC-pillen (afmeting, vorm, kleur, logo) worden vergeleken met een lijst van reeds geanalyseerde pillen waarvan de inhoud bekend is. Daarnaast wordt bij pillen en poeders een zuurtest gedaan. Wordt de pil niet herkend en/of geeft de zuurtest een negatieve uitslag, dan wordt de mogelijkheid geboden het monster naar het laboratorium door te sturen. Niet alle gebruikers kiezen voor deze optie en door beperkte laboratoriumcapaciteit bij het DIMS kunnen niet alle doorgestuurde monsters worden geanalyseerd.

De testservice houdt cijfers bij van het aantal en de soorten drugsmonsters die worden aangeboden. De testresultaten worden in vijf categorieën gerapporteerd:

1. Het monster bevat **uitsluitend** de werkzame stof waarvoor het is gekocht.

⁷⁹ Dit is gestegen ten opzichte van 2015: toen was de testservice van Jellinek Preventie één dagdeel per week open. In 2016 was de testservice van Jellinek Preventie drie dagdelen per week open en in 2016 is de GGD Amsterdam gestart met een testservice die drie dagdelen per week open is. De GGD Amsterdam nam dit over van ADL.

2. Het monster bevat **voornamelijk** de werkzame stof waarvoor het is gekocht.⁸⁰
3. Het monster bevat voornamelijk of uitsluitend **andere werkzame stoffen**.
4. Het monster bevat (1) geen enkele werkzame stof, (2) niet-gekwantificeerde andere stoffen, waardoor niet is vast te stellen wat de belangrijkste werkzame stof is of (3) de testuitslag is niet geregistreerd. Dit is de categorie **overig**.
5. Het monster is **niet geanalyseerd**.⁸¹

De categorie 'overig' is een restcategorie en zegt niet zo veel. Daarom wordt in de tekst geen aandacht besteed aan deze categorie. Bij de berekening van percentages wordt de categorie 'niet-geanalyseerd' buiten beschouwing gelaten.

Begrippen testresultaten

Hieronder worden een aantal begrippen met betrekking tot de testresultaten nader toegelicht.

Werkzame stof

De actieve stoffen in een monster. Monsters kunnen de werkzame stof bevatten waarvoor het middel is gekocht, maar ook werkzame stoffen bevatten waarvoor het middel niet is gekocht. Bijvoorbeeld een monster dat als 4-FA-pil is gekocht, maar ook (of uitsluitend) MDMA bevat.

Zuiverheid

Wanneer een monster geen andere stof bevat dan de stof waarvoor het middel is gekocht, is een monster zuiver (categorie 1). Monsters in categorie 2 zijn niet zuiver, maar bevatten voornamelijk de stof waarvoor het middel is gekocht en een beperkte hoeveelheid andere werkzame stoffen of bijproducten.

Vervuiling

Monsters kunnen andere werkzame stoffen bevatten dan waarvoor het middel is gekocht, dit wordt vervuiling genoemd.

Dosering

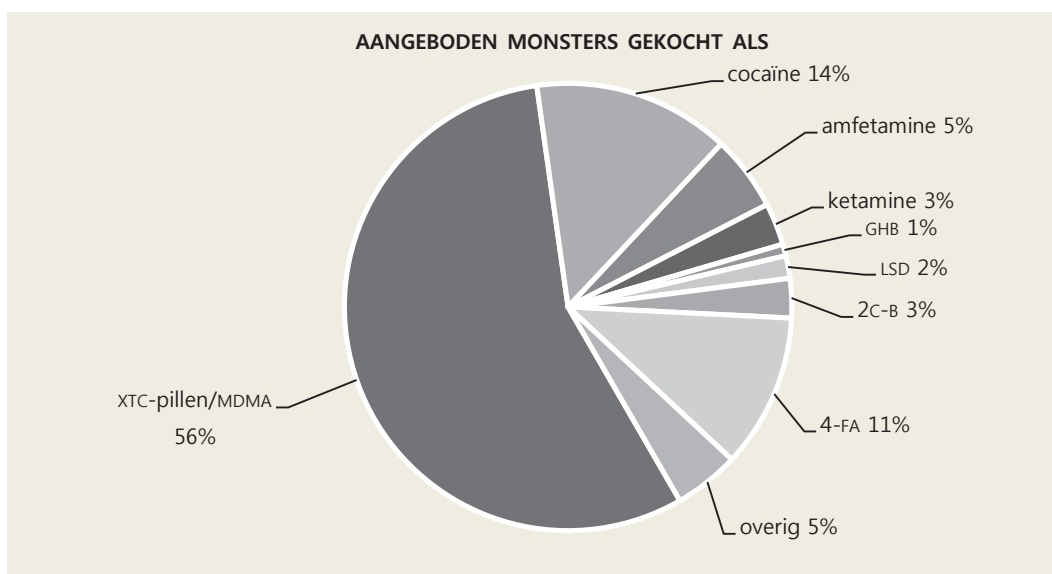
De hoeveelheid werkzame stof in een monster. Dit wordt in de tekst alleen weergegeven voor de werkzame stof waarvoor het monster is gekocht. De dosering wordt voor pillen uitgedrukt in het aantal milligram (mg), voor vloeistoffen in het aantal milligram per milliliter (mg/ml), voor papertrips in het aantal microgram en voor poeders in volumepercentage. Vrijwel alle poeders bestaan uit een psychoactieve base en een inactief zout. Voor de dosering wordt alleen het psychoactieve deel gemeten. Dit kan door de aanwezigheid van zout nooit 100% zijn.

⁸⁰ Het monster bevat naast de stof waarvoor het is gekocht ook andere stoffen. Het gewicht of volumepercentage van de stof waarvoor het is gekocht, is echter het grootst. Onder deze categorie vallen ook monsters die, naast de stof waarvoor het is gekocht, ook relatief onschuldige bijproducten bevatten.

⁸¹ Er zijn verschillende redenen waarom een monster niet wordt geanalyseerd, waaronder: (1) de gebruiker kiest ervoor om (de benodigde hoeveelheid van) het monster niet door te laten sturen of (2) er is een stop op de analyse van het middel door beperkte laboratoriumcapaciteit (bijvoorbeeld bij GHB en LSD).

1.1 Aangeboden monsters

In 2016 werden in totaal **3.553** drugsmonsters aangeboden bij Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam. Dat is een stijging van 57% ten opzichte van 2015. Deze stijging is te verklaren doordat de data van de testservice van de GGD Amsterdam ook is meegenomen. In voorgaande jaren was alleen zicht op de data van de testservice van Jellinek Preventie.⁸² Het grootste deel van de aangeboden monsters werd gekocht als XTC of MDMA (56%) of cocaïne (14%). Sinds 2014 worden 4-FA-monsters opvallend vaak getest. In 2016 werd 11% van de aangeboden monsters gekocht als 4-FA.

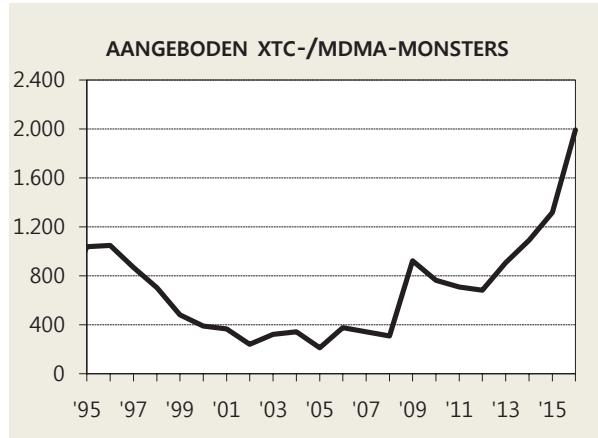

In de volgende paragrafen bespreken we de testresultaten van de negen categorieën monsters uit de voorgaande figuur.

⁸² In 2016 nam de GGD Amsterdam de testservice van ADL over. De data in dit hoofdstuk is dus afkomstig van de testservice van Jellinek Preventie en van de testservice van de GGD Amsterdam. In voorgaande jaren was de data uitsluitend afkomstig van Jellinek Preventie.

1.2 Ecstasy

Het aantal aangeboden monsters dat werd gekocht als XTC of MDMA bedroeg halverwege de jaren negentig circa 1.000 per jaar, daalde vervolgens naar circa 300 per jaar, piekte naar ruim 900 in 2009, nam daarna wat af, maar steeg vanaf 2012 weer fors. In diezelfde periode is ook een aantal keer een Red Alert campagne gestart.

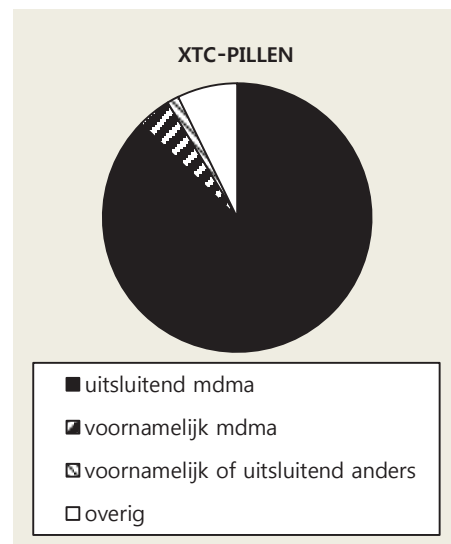
In 2016 werden **1.993** XTC- en MDMA-monsters aangeboden.⁸³ Verreweg de meeste XTC- en MDMA-monsters waren XTC-pillen (90%). De andere monsters waren MDMA-poeders (9%) of een capsule of papertrip met MDMA (1%). Van de 1.802 XTC-pillen werden er 1.451 direct herkend of in het laboratorium geanalyseerd. Van de 186 MDMA-poeders werden er 155 geanalyseerd.

1.2.1 Testresultaten XTC-pillen

Van de 1.451 herkende of geanalyseerde XTC-pillen was **87%** zuiver. MDMA was in die pillen de enige werkzame stof. Dit percentage lag de laatste jaren stabiel rond de 90%. Daarnaast bevatte **4%** voornamelijk MDMA met een beperkte hoeveelheid vervuilende stoffen of bijproducten. XTC-pillen die voornamelijk of uitsluitend andere werkzame stoffen bevatten werden nauwelijks aangetroffen (**1%**).

Vervuilende stoffen

De meest voorkomende vervuilende werkzame stoffen die in de XTC-pillen werden aangetrof-

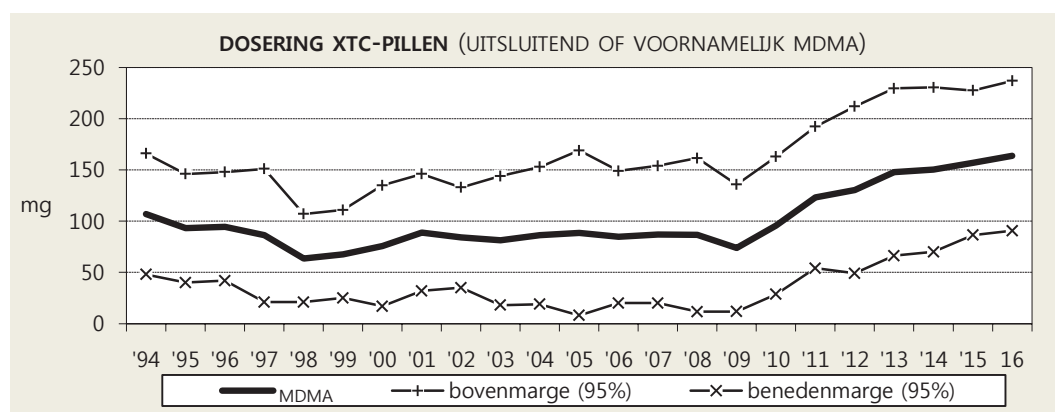

⁸³ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

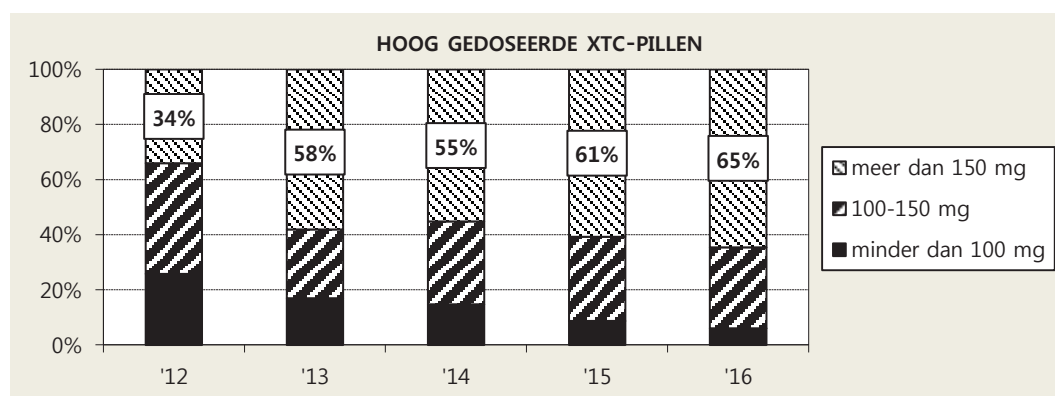
fen: MDEA (56x), cafeïne (62x), 4-FA (17x), amfetamine (14x), MDA (8x) en levamisol (5x). Zes pillen bevatten mephedrone, twee pillen MCPP en twee pillen het gevaarlijke PMMA.

Dosering

XTC-pillen met uitsluitend of voornamelijk MDMA bevatten gemiddeld **164 mg** MDMA. Dit is wederom hoger dan het voorgaande jaar. De toename in de sterkte van XTC-pillen leek in 2014 iets af te zwakken, maar vanaf 2015 zet de stijging toch weer verder door. De marges blijven zeer groot: de meeste XTC-pillen in 2016 bevatten tussen de 91 en 237 mg MDMA.⁸⁴

Ook het percentage hoog gedoseerde pillen blijft groot. Voorheen sprak men over hoog gedoseerde pillen bij meer dan 140 mg MDMA, maar inmiddels wordt een grens van 150 mg aangehouden. In 2016 was 65% van de aangeboden XTC-pillen hoog gedoseerd.

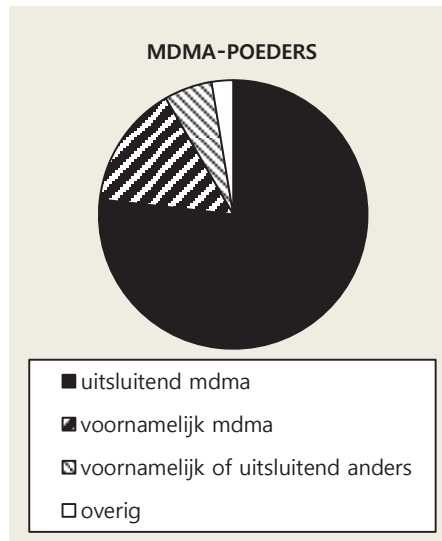
⁸⁴ De boven- en ondermarge waarbinnen 95% van de pillen statistisch gezien valt, wordt geschat op het gemiddelde plus of min 1.96 maal de standaarddeviatie.

1.2.2 Testresultaten MDMA-poeders

Ook het merendeel van de 155 geanalyseerde MDMA-poeders was zuiver: **77%** bevatte uitsluitend MDMA en **15%** voornamelijk MDMA met lichte vervuilingen. Een klein deel van de MDMA-poeders (**6%**) bestond voornamelijk uit andere stoffen.

Vervuilende stoffen

De meest voorkomende vervuilende werkzame stoffen in MDMA-poeders: MDEA (13x), levamisol (7x), cafeïne (4x), ketamine (4x) en lidocaïne (3x). Twee aangeboden MDMA-poeders bevatten mephedrone en één poeder MCPP.

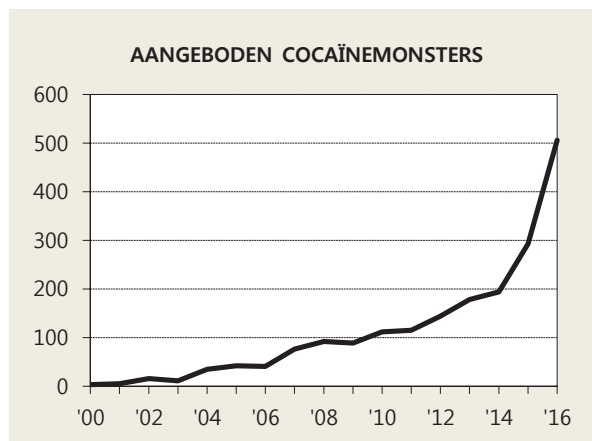

Dosering

De gemiddelde dosering van MDMA-poeders in 2016 was **77%**. Dat is hoog, want het maximale volumepercentage is 84%.⁸⁵ De laatste vijf jaar lag de gemiddelde dosering rond de 75%.

1.3 Cocaïne

Als sinds 2000 wordt in toenemende mate cocaïne aangeboden bij de testservice, maar in 2015 was ineens een zeer sterke stijging te zien. De 'coke alert' campagne die in 2014 is gestart naar aanleiding van dodelijke ongelukken door als cocaïne verkochte witte heroïne, zal hier mogelijk een rol bij hebben gespeeld.

⁸⁵ Vrijwel alle drugs bestaan uit een psychoactieve base en een inactief zout. Voor de dosering wordt alleen het psychoactieve deel gemeten en dat kan door de aanwezigheid van het zout nooit 100% zijn.

In 2016 werden **506** cocaïnemonsters aangeboden.⁸⁶ Vrijwel alle monsters werden in poedervorm aangeboden. Van 462 aangeboden cocaïne-poeders zijn testresultaten bekend.

1.3.1 Testresultaten cocaïne-poeders

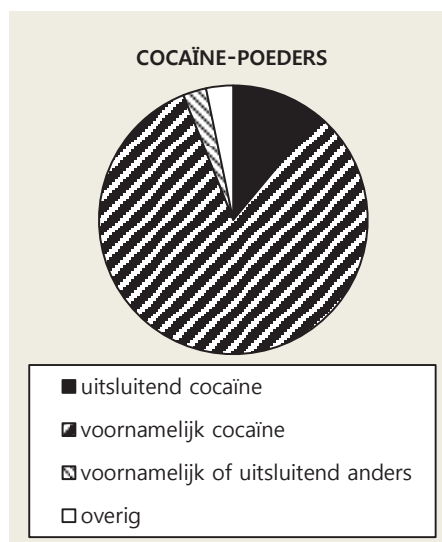
Zuivere cocaïne werd bij de geanalyseerde monsters niet vaak aangetroffen (**11%**), maar de meeste cocaïnemonsters bestonden wel voornamelijk uit cocaïne (**83%**) met beperkte hoeveelheden andere stoffen of bijproducten.

De kwaliteit van cocaïne lijkt de laatste jaren wat te verbeteren, want het aandeel monsters met uitsluitend of voornamelijk andere stoffen was in 2016 slechts **3%**, terwijl dit in 2014 nog 12% was.

Vervuilende stoffen

Net als in voorgaande jaren was levamisol de belangrijkste vervuilende stof. Versnijding met levamisol bestaat al langer, maar neemt de laatste jaren toe.⁸⁷ In totaal bevatten 232 geanalyseerde cocaïnemonsters levamisol, wat neerkomt op 50%. Dit is een flinke daling ten opzichte van 2015, toen in 70% van de monsters levamisol zat.

Het aandeel cocaïnemonsters waarin minimaal tien volumeprocent levamisol werd aangetroffen steeg in de periode 2012-2015 van 18% naar 37%, maar daalde in 2016 naar 17%. Andere vervuilende werkzame stoffen die vaker voorkwamen in de geanalyseerde cocaïnemonsters: cafeïne (42x), fenacetine (23x), lidocaïne (15x), hydroxyzine (13x), ketamine (8x), procaïne (6x) en MDMA (3x).

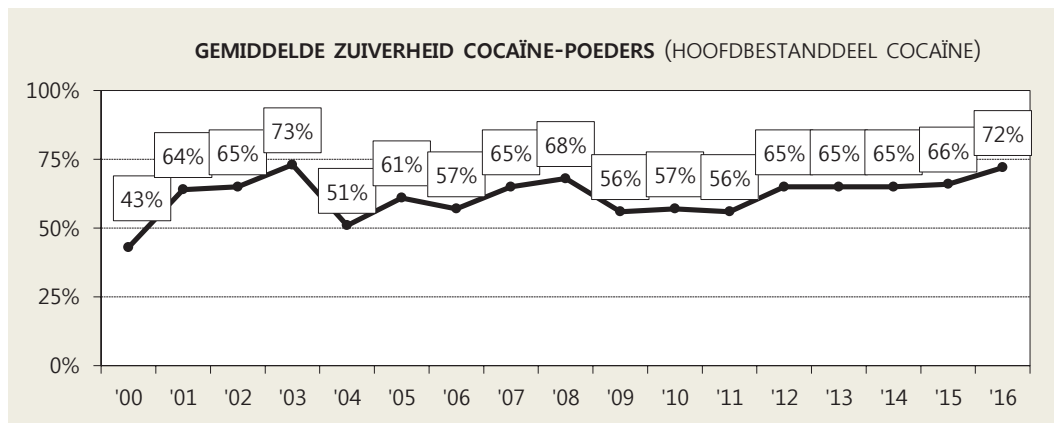

⁸⁶ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters. In verhouding (rekening houdend met de algehele stijging van het aantal aangeboden drugsmonsters) steeg het aantal aangeboden cocaïnemonsters en het aantal 4-FA-monsters het sterkst.

⁸⁷ CAM (2015).

Dosering

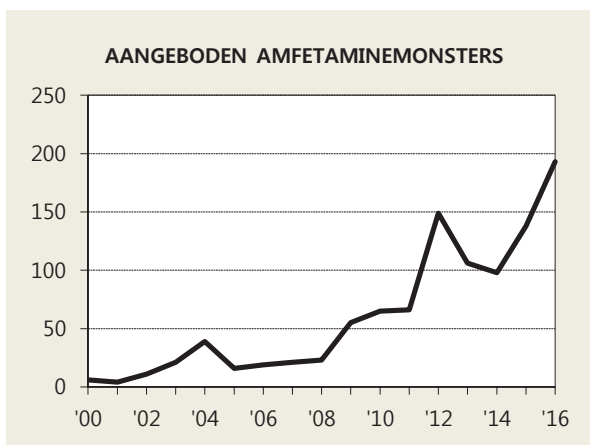
De gemiddelde zuiverheid van monsters waarin cocaïne het hoofbestanddeel vormt lag in 2016 op **72%** en is flink gestegen ten opzichte van de jaren daarvoor. Alleen in 2003 lag de gemiddelde zuiverheid hoger. Het maximaal haalbare volumepercentage van cocaïne is 89%.⁸⁸

1.4 Amfetamine

Het aantal aangeboden amfetaminemonsters nam sinds 2000 toe. Na een dip in 2013-2014 werden in 2015 weer bijna net zoveel monsters aangeboden als in het piekjaar 2012.

In 2016 werden **193** amfetaminemonsters aangeboden⁸⁹ Amfetaminemonsters werden vrijwel altijd in de vorm van poeder (98%) aangeboden en een enkele keer als pil of vloeistof (2%). Van 184 aangeboden amfetaminepoeders zijn testresultaten bekend.

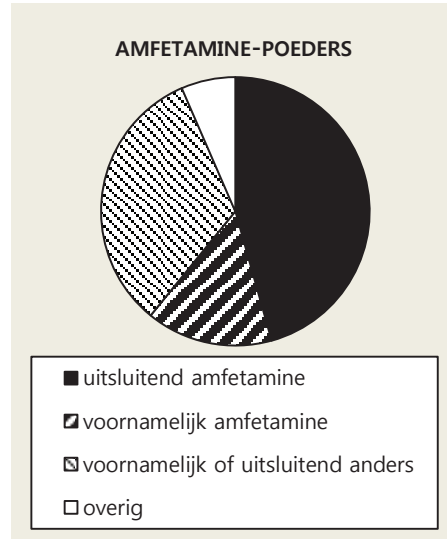
⁸⁸ Zie voetnoot 85.

⁸⁹ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

1.4.1 Testresultaten amfetamine-poeders

De meeste geanalyseerde amfetamine-poeders bevatten uitsluitend (46%) of voornamelijk (15%) amfetamine. Ten opzichte van 2015 is dit een flinke verschuiving: toen waren veel minder poeders zuiver (8%) en bestonden meer poeders voornamelijk uit amfetamine (54%).

Het kwam bij amfetamine-poeders relatief vaak voor dat het monster voornamelijk of uitsluitend uit een andere werkzame stof bestond (33%). Dit percentage is gestegen ten opzichte van 2014 en 2015 (respectievelijk 20% en 21%).

Vervuilende stoffen

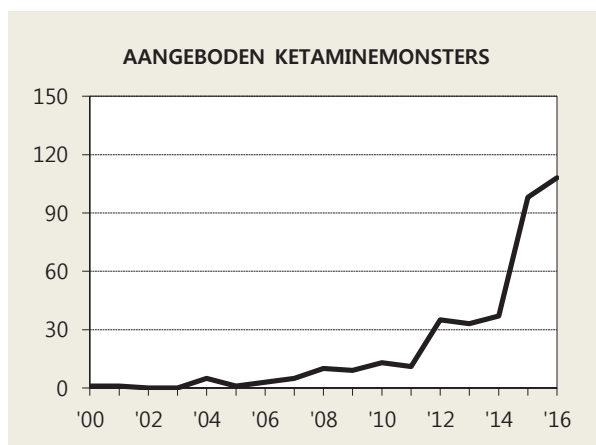
Cafeïne was de belangrijkste vervuilende werkzame stof in amfetamine-poeders: in 45% van de geanalyseerde monsters werd dit aangetroffen (82x). Wanneer amfetamine niet het hoofdbestanddeel vormde, bestond het monster vaak voornamelijk uit cafeïne. Andere vervuilende stoffen die meermaals voorkwamen in de geanalyseerde amfetamine-poeders waren fenylaceton (3x) en benzylnitriël (3x).

Dosering

De gemiddelde dosering van amfetamine-poeders die uitsluitend of voornamelijk amfetamine bevatten, lag op 56%. Het maximale volumepercentage bij amfetamine is 73%.⁹⁰ In 2015 was de gemiddelde dosering hetzelfde en in 2014 iets hoger (59%).

1.5 Ketamine

Tot 2008 werden ketaminemonsters nauwelijks aangeboden bij de test-service. Daarna ging het om ongeveer 10 monsters per jaar en vanaf 2012 om circa 35 monsters per jaar.

⁹⁰ Zie voetnoot 85.

In 2016 werden **108** monsters aangeboden.⁹¹ Alle ketaminemonsters waren poeders en werden geanalyseerd.

1.5.1 Testresultaten ketamine-poeders

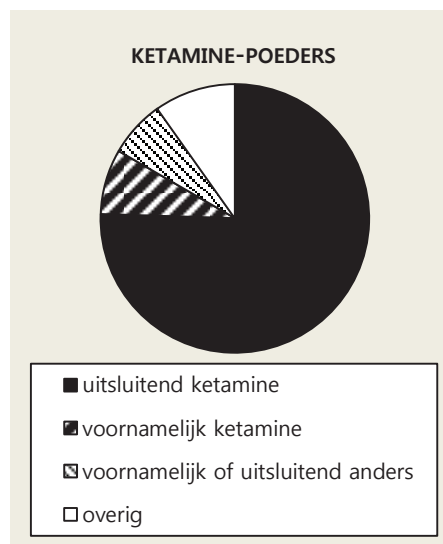
Ruim driekwart van de geanalyseerde ketamine-poeders bleek zuiver (**76%**) en 8% bevatte voornamelijk ketamine en een beperkte hoeveelheid andere stoffen. Een klein deel (**7%**) bevatte vooral andere stoffen. In de periode 2012-2015 was het aandeel zuivere ketamine-poeders wat lager.

Vervuilende stoffen

Vervuilingen in ketamine-poeders door andere werkzame stoffen waren uiteenlopend. Vervuilingen die meer dan eens voorkwamen: lidocaïne (11x), cafeïne (8x), efedrine (4x) en levamisol (3x).

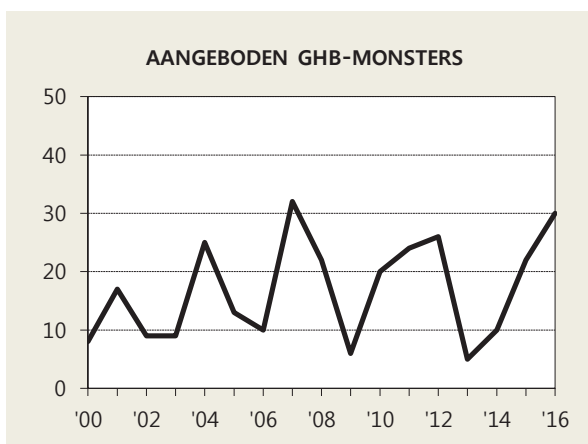
Dosering

De gemiddelde dosering van ketamine-poeders die uitsluitend of voornamelijk ketamine bevatten was **78%**. Dit is vrij hoog, want het maximaal haalbare volumepercentage van ketamine is 87%.⁹²

1.6 GHB

Het aantal aangeboden GHB-monsters verloopt grillig: sommige jaren tientallen, andere jaren slechts enkele. Dit heeft onder meer te maken met beperkte laboratoriumcapaciteit waardoor er met enige regelmaat een stop op de analyse van GHB-monsters is.

⁹¹ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

⁹² Zie voetnoot 85.

In 2016 werden **30** GHB-monsters aangeboden.⁹³ Vrijwel alle GHB-monsters waren vloeistoffen (99%). Van alle 29 aangeboden GHB-vloeistoffen zijn testresultaten bekend.

1.6.1 Testresultaten GHB-vloeistoffen

De geanalyseerde GHB-vloeistoffen bleken ofwel uitsluitend GHB (**90%**), ofwel helemaal geen werkzame stof te bevatten (**10%**). Dit is de laatste jaren steeds het geval.

Vervuilende stoffen

Er werden geen vervuilende stoffen aangetroffen in de geanalyseerde GHB-vloeistoffen.

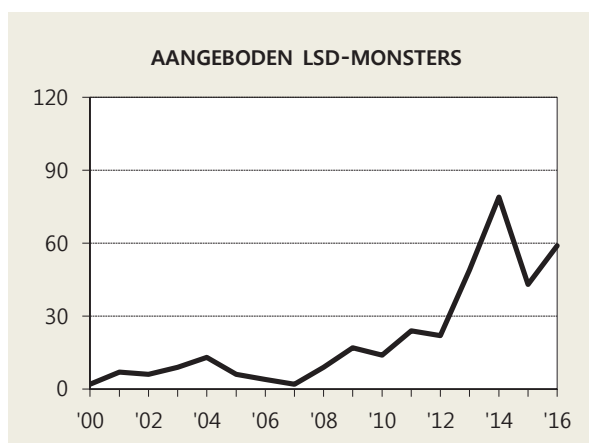
Dosering

De geanalyseerde GHB-vloeistoffen bevatten gemiddeld **456 mg/ml** GHB. Dit is iets minder dan in 2015 (gemiddeld 470 mg/ml). Omdat voorheen de dosering niet in mg/ml werd gemeten, maar in volumepercentage, is een vergelijking met eerdere jaren niet mogelijk.

1.7 LSD

Na jaren waarin slechts een handvol LSD-monsters werd aangeboden bij de testservice, steeg dat in 2014 naar 79. In 2015 en 2016 waren dit er minder. Ook voor LSD-monsters geldt dat door beperkte laboratoriumcapaciteit er met enige regelmaat een stop is op de analyse van LSD-monsters.

In 2016 werden **58** LSD-monsters

⁹³ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

aangeboden.⁹⁴ Tijdens de piek in 2014 werd 22% van de LSD aangeboden in de vorm van pillen, poeders of vloeistoffen. In 2016 kwamen deze alternatieve verschijningsvormen vrijwel niet meer voor (7%). In 2016 was 93% van de aangeboden LSD een papertrip. Van deze papertrips werden er 46 geanalyseerd.

1.7.1 Testresultaten LSD-papertrips

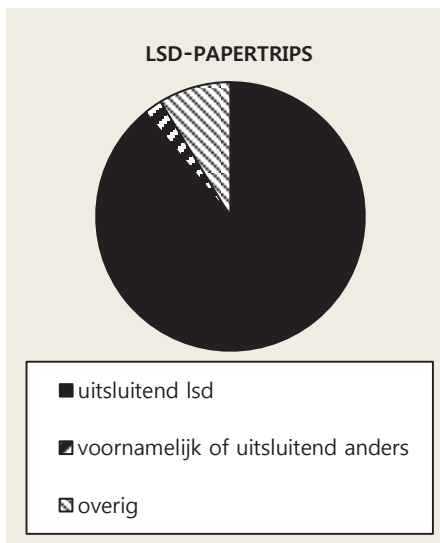
De geanalyseerde papertrips bevatten in de meeste gevallen uitsluitend LSD (**89%**). De rest bevatte voornamelijk of uitsluitend andere stoffen (**2%**) of niet gekwantificeerde/geen stoffen (**9%**). In 2014 en 2015 lag het percentage papertrips met voornamelijk of uitsluitend andere stoffen een stuk hoger (respectievelijk 29% en 12%).

Vervuilende stoffen

Papertrips die geen LSD bevatten, bestonden uit: 25E-NBOME (1x), cafeïne (1x) of amfetamine (1x).

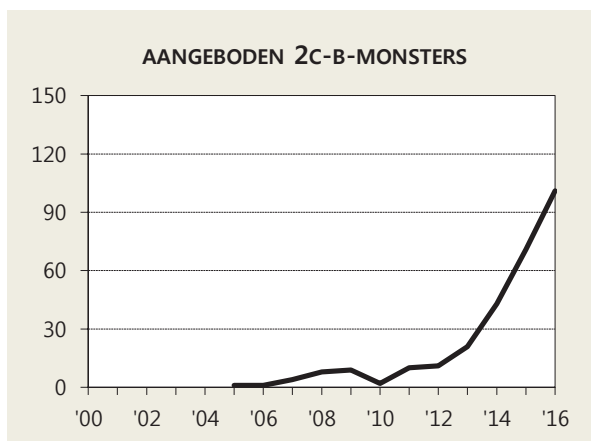
Dosering

De gemiddelde dosering van LSD-papertrips lag in 2016 op **74** microgram, iets meer dan in 2015 (70 microgram). In de periode 2012-2014 schommelde de dosering flink en was de gemiddelde dosering achtereenvolgens: 45, 66 en 45 microgram.

1.8 2C-B

Sinds een paar jaar worden steeds meer monsters aangeboden die als 2C-B zijn gekocht. In 2016 waren dat er **101**.⁹⁵ Een klein deel van de aangeboden 2C-B bestond uit poeders (8%), de overige 92% waren pillen. Van de 93 aangeboden 2C-B-pillen

⁹⁴ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

⁹⁵ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters.

werden er 82 herkend of geanalyseerd.

1.8.1 Testresultaten 2C-B-pillen

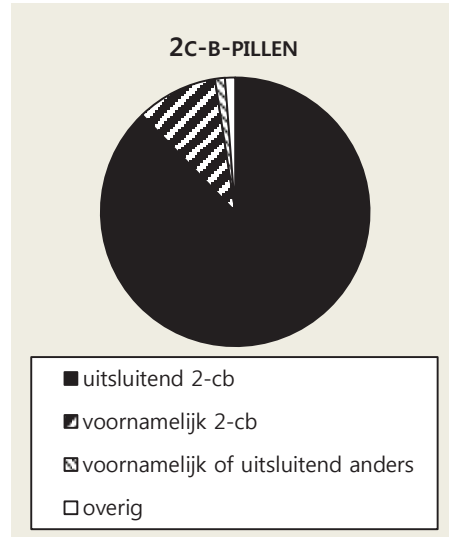
De geanalyseerde 2C-B-pillen bevatten bijna allemaal uitsluitend (**88%**) of voornamelijk (**10%**) 2C-B. Slechts bij **1%** van de pillen was het hoofdbestanddeel een andere stof. Dit kwam in 2014 en 2015 vaker voor (respectievelijk 15% en 6%).

Vervuilende stoffen

Vervuilingen in 2C-B-pillen waren cafeïne (4x), 4-FA (3x) en MDMA (2x).

Dosering

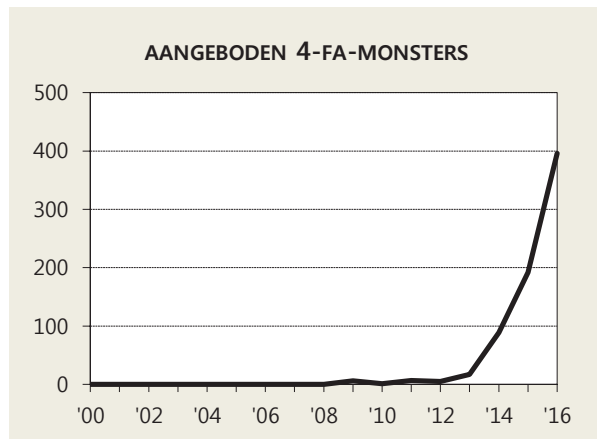
2C-B is bij veel lagere doseringen werkzaam dan MDMA. De gemiddelde dosering van de in 2016 geanalyseerde 2C-B-pillen was **12 mg**. Dat is hetzelfde als in 2015.

1.9 4-FA

4-FA verscheen rond 2010 voor het eerst bij de testservice. Sinds 2014 neemt het aantal aangeboden 4-FA-monsters explosief toe. In 2016 werd het middel **396** keer aangeboden.⁹⁶

4-FA werd in poedervorm, capsules en pillen aangeboden. In 2012 waren dit alleen nog 4-FA-poeders, maar het aantal pillen en capsules neemt sinds 2015 sterk toe. In 2016 bestond 21% van de aangeboden 4-FA-monsters

⁹⁶ Zie toelichting pagina 145 over de algemene stijging van het aantal aangeboden monsters. In verhouding (rekening houdend met de algehele stijging van het aantal aangeboden drugsmonsters) steeg het aantal aangeboden 4-FA-monsters en het aantal cocaïnemonsters het sterkst.

uit poeders, 62% uit pillen en de resterende 18% waren capsules. Van de 81 4-FA-poeders werden er 76 geanalyseerd en van de 244 4-FA-pillen werden er 206 herkend of geanalyseerd.

1.9.1 Testresultaten 4-FA-pillen

Verreweg de meeste 4-FA-pillen bevatten uitsluitend (41%) of voornamelijk 4-FA (55%). In 2015 lag het percentage pillen dat uitsluitend 4-FA bevatte een stuk hoger (86%). Dit komt doordat in 2016 veel meer pillen, naast 4-FA, ook (een kleine hoeveelheid) MDMA bevatten. Bij 2% van de pillen was 4-FA niet de belangrijkste werkzame stof.

Vervuilende stoffen

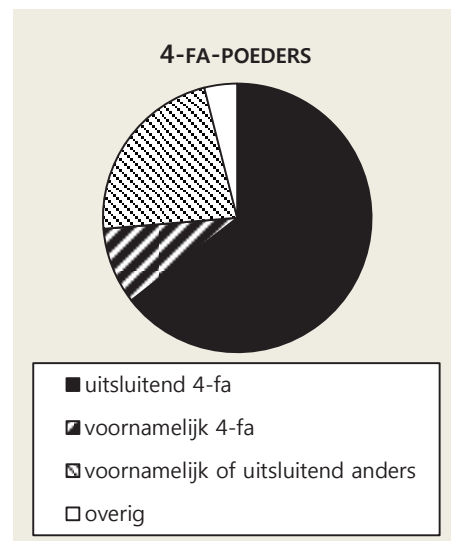
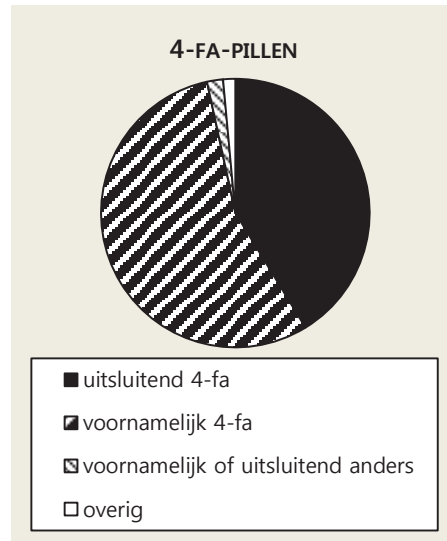
Meer dan de helft (51%) van de 4-FA-pillen bevatte naast 4-FA ook MDMA. Daarnaast kwam 14 keer cafeïne voor in 4-FA-pillen. Beruchte vervuilers van XTC-pillen (PMMA, mephedrone en MCPP) werden niet aangetroffen in 4-FA-pillen.

Dosering

De geanalyseerde pillen waarin 4-FA het hoofdbestanddeel was, bevatten gemiddeld **139 mg** 4-FA. Dit is vergelijkbaar met 2015 (142 mg).

1.9.2 Testresultaten 4-FA-poeders

Ook in 4-FA-poeders zat meestal uitsluitend (65%) of voornamelijk (9%) 4-FA. De kans om voornamelijk of uitsluitend andere werkzame stoffen te treffen was bij poeders (22%) wel groter dan bij pillen. In 2014 en 2015 lag het percentage 4-FA-poeders met voornamelijk of uitsluitend andere stoffen een stuk lager (respectievelijk 2% en 14%).

Vervuilende stoffen

De vervuilende werkzame stoffen in 4-FA-poeders waren gevarieerd. Vervuilingen die meer dan eens voorkwamen: piperonal (8x), methamfetamine (5x), lidocaïne (3x), cafeïne (2x), ketamine (2x) en efedrine (2x).

Dosering

De gemiddelde zuiverheid van 4-FA-poeders was **75%**, hetzelfde als in 2015. De maximaal haalbare zuiverheid is 81%.⁹⁷

1.10 Overige monsters

Tot slot werden 168 overige monsters aangeboden bij de testservice. Testresultaten van monsters waarvan er minimaal 2 werden aangeboden staan in het overzicht op de volgende twee pagina's.⁹⁸

AANGEBODEN ALS	TESTRESULTATEN
2C-L (2x)	2C-B + 4-FA + amfetamine + MDMA + ketamine (1x) geen testuitslag (1x)
2-FA (2x)	2-FA (1x) 2-FA + 4-FA (1x)
3-FA (3x)	3-FA (1x) 4-FA (2x)
3-MMC (4x)	3-MMC (1x) lidocaïne (1x) mephedrone (1x) mephedrone + alfa-PVP (1x)
6-APB (17x)	6-APB (1x) 6-APB + 5-APB (15x) geen testuitslag (1x)
ALD-52 (2x)	ALD-52 (2x)
AMT (2x)	AMT (1x) levimasol (1x)

⁹⁷ Zie voetnoot 85.

⁹⁸ Monsters waarvan slechts één exemplaar werd aangeboden, werden gekocht als: 1P-LSD, 3-FMP, 3-FPM, 3-MEO-PCP, 4-FMC, 4 HO-metocine, 4-MEC, 5MEO-DMT, afslankmiddel, DOM, DMT, DPT, MDMA FOSFAAT, mescaline, off-white, opium, pikachu, proscaline, psilocine, nieuw soort MDMA. Van 31 monsters is niet bekend onder welke naam zij werden gekocht.

basecoke (9x)	<p>cocaïne (2x)</p> <p>cocaïne + levamisol (2x)</p> <p>cocaïne + fenacetine + cafeïne (1x)</p> <p>cocaïne + fenacetine + cafeïne + levamisol (1x)</p> <p>fenacetine + cafeïne (1x)</p> <p>fenacetine + cocaïne + levamisol (2x)</p>
ephedrine (3x)	<p>fenethylamine (1x)</p> <p>geen testuitslag (2x)</p>
GBL (3x)	<p>GBL (2x)</p> <p>GHB (1x)</p>
heroïne (3x)	<p>cafeïne (1x)</p> <p>heroïne + cafeïne + codeïne + 6-Acetylcodeïne (1x)</p> <p>heroïne + fenacetine + cafeïne + 6-Acetylcodeïne (1x)</p>
MDA (2x)	<p>MDA + MDMA +MDEA + piperonal (1x)</p> <p>geen testuitslag (1x)</p>
mephedrone (45x)	<p>2-Bromo-4-Methylpropiofenone (1x)</p> <p>4-MEC (1x)</p> <p>3-MMC (3x)</p> <p>benzylamfetamine (17x)</p> <p>benzylamfetamine + N-Methylbenzylamine (1x)</p> <p>lidocaïne (3x)</p> <p>mephedrone (8x)</p> <p>piperonal + mephedrone (1x)</p> <p>niets (8x)</p> <p>geen testuitslag (2x)</p>
methamfetamine (15x)	<p>fenethylamine (1x)</p> <p>methamphetamine (9x)</p> <p>methamphetamine + ethylvanilline + cafeïne (1x)</p> <p>piperonal (1x)</p> <p>niets (2x)</p> <p>geen testuitslag (1x)</p>
methylone (3x)	<p>4-MEC + mephedrone (1x)</p> <p>methylone (2x)</p>
MXE (2x)	<p>MXE (1x)</p> <p>geen testuitslag (1x)</p>

2 Samenvatting

De preventie indicatoren zijn cijfers over testresultaten van drugs die door gebruikers bij de testservice van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam worden aangeboden. Deze cijfers zijn op zichzelf niet representatief voor de gehele Amsterdamse gebruikerspopulatie (het zijn geen prevalentiecijfers) en zeggen ook niet zo veel over de marktzijde. Ze leveren echter wel indirecte informatie op over (trends in) middelengebruik in Amsterdam.

In 2016 werden in totaal 3.553 drugsmonsters aangeboden, ruim 57% meer dan vorig jaar en ook meer dan ooit tevoren. Deze stijging ten opzichte van 2015 duidt niet per se op meer gebruik, maar kan (deels) worden verklaard doordat we nu, naast de data van Jellinek Preventie, ook beschikken over de data van de testservice van de GGD Amsterdam.

Het aantal aangeboden monsters nam voor alle middelen toe. In verhouding (rekening houdend met de algehele stijging van het aantal aangeboden drugsmonsters) steeg het aantal 4-FA- en cocaïnemonsters dat werd aangeboden het sterkst. Net als in voorgaande jaren was ruim de helft van de aangeboden monsters een XTC- of MDMA-monster (56%). De aanlevering van LSD en GHB bleef relatief beperkt, wat onder meer te maken heeft met beperkte laboratoriumcapaciteit waardoor er met enige regelmaat een stop is op de analyse van LSD- en GHB-monsters.

De aangeleverde XTC-pillen en MDMA-poeders waren vaak zuiver (91% van beide middelen bevat voornamelijk of uitsluitend MDMA). Met een gemiddelde dosering van 164 mg MDMA (65% bevat meer dan 150 mg) waren XTC-pillen nog sterker dan in voorgaande jaren. De gemiddelde dosering van MDMA-poeders is niet gestegen.

De meeste cocaïne-poeders bestonden uitsluitend of voornamelijk uit cocaïne (94%), maar bevatten daarnaast vaak ook levamisol (50% van de poeders bevatte levamisol). Het percentage cocaïne-poeders met 10% levamisol is vergeleken met 2015 echter flink gedaald (van 37% naar 17%). Amfetamine-poeders worden nog steeds vaak versneden met cafeïne, maar waren in 2016 veel vaker zuiver dan in 2015 (respectievelijk 46% en 8%). Ketamine-poeders waren ten opzichte van 2015 minder vaak vervuild en bevatten in 76% van de gevallen uitsluitend ketamine.

4-FA wordt in toenemende mate als pil aangeboden, maar ook het aantal aangeboden capsules nam in 2016 toe. De zuiverheid en dosering van 4-FA-pillen was vergelijkbaar

met die van xTC-pillen. Vergeleken met 2015 valt op dat er veel meer 4-FA-pillen waren die tevens (een kleine hoeveelheid) MDMA bevatten.

VI

MARKT

1	Panelstudie	163
1.1	Cannabismarkt.....	164
1.2	Dealers en diensten	165
1.3	Cocainemarkt	168
1.4	Ecstasymarkt	170
1.5	Amfetaminemarkt	171
1.6	Narcosemarkt.....	172
1.7	Nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)	173
1.8	Overige markten.....	174
2	Testservice prijzen	175
2.1	Xtc-pillen.....	175
2.2	Overige middelen.....	176
3	Samenvatting	176

Antenne focust primair op gebruikers van genotmiddelen, maar verzamelt daarnaast ook informatie over de marktzijde van middelengebruik. In de **(1) panelstudie** wordt de Amsterdamse drugsmarkt kwalitatief belicht. Daarnaast zijn cijfers over prijzen van drugs beschikbaar van gebruikers die hun drugs aanbieden bij de **(2) testservice**.

1 Panelstudie

Uit de panelstudie komt naar voren dat de Amsterdamse drugsmarkt kan worden onderverdeeld in vier 'branches'. In volgorde van omvang:

- **Cannabis:** hasj, marihuana (wiet) en bewerkte producten zoals 'spacecake'.
- **Stimulantia:** ecstasy(-achtigen), cocaïne en (meth)amfetamine.
- **Narcosemiddelen:** GHB, ketamine en lachgas.
- **Nieuwe psychoactieve stoffen (NPS):** vaak stimulerend of psychedelisch van aard en vaak aangeboden op internet of door bezorgdiensten.

Deze indeling sluit grotendeels aan bij de segmentering in het aanbod, althans bij de verkoop aan consumenten.⁹⁹ Toch is er op dit niveau van de 'detailhandel' wel enige overlap, onder andere tussen de stimulantiamarkt (ecstasy en amfetamine) en de narcosemarkt (GHB en ketamine). Lachgas (of slagroompatronen) valt sinds juli 2016 onder de Warenwet en behoorde daarvoor tot de Geneesmiddelenwet. In de cannabismarkt is er een duidelijke scheiding in het aanbod: naast de gedoogde coffeeshops is er ook een (veel) kleinere niet-gedoogde cannabismarkt, onder andere bestaande uit illegale verkooppunten, thuisverkopers, straathandelaren en bezorgdiensten.

De cocaïnemarkt is van oudsher een markt waar bezorgers, diensten en thuisverkopers voornamelijk cocaïne (vanwege het winstrendement) aanbieden. Er zijn de laatste jaren aanwijzingen dat meer bezorgers naast cocaïne ook andere drugs (o.a. syntheti-

⁹⁹ Legale middelen (alcohol/tabak) en 'straatdrugs' (heroïne/crack) buiten beschouwing gelaten. Naast de vier genoemde branches zijn er nog kleine markten, waaronder: (1) Smartmiddelen: voornamelijk natuurlijke, stimulerende en (lust)opwekkende middelen, die vaak in een bewerkte vorm aangeboden worden, en (mild) psychedelische middelen zoals de triptruffel, (2) Trippers: LSD, DMT, mescaline, ayahuasca en ecstasy-achtigen met voornamelijk psychedelische werking, (3) Erectogenen: poppers, yohimbe en Viagra(-achtigen) en (4) Exotische middelen: cocablad, khat, opium, ibogaïne, peyote en san pedro.

sche- en narcosemiddelen) verkopen als daar vraag naar is.¹⁰⁰ De stimulantiamarkt (o.a. ecstasy en amfetamine) bestaat zowel uit thuisdealers¹⁰¹ als bezorgdiensten¹⁰² die de laatste jaren in toenemende mate ook narcosemiddelen en slaappillen verkopen. Ook 4-FA zit sinds enige tijd het assortiment. Opvallend is dat bezorgdiensten ook vaker slaappillen en kalmeringspillen (Diazepam/Valium (10mg); Temazepam (20mg); Oxazepam (50mg); Clonazepam (2mg); en Lorazepam (2,5 mg)) aanbieden. Eén strip (10 stuks) kost €20 en een doos van 30 stuks is €50.

prijzen van drugs op consumentenniveau in Amsterdam, 2016

middel	hoeveelheid	prijstrange*	meest gangbare prijs
XTC-pillen	1 pil	€4-10	€4-6
MDMA-poeder/kristallen	1 gram	€20-40	€20-25
cocaine	1 gram	€40-70	€50-60
amfetamine (droog)	1 gram	€5-15	€10
ketamine	1 gram	€15-60	€25-30
LSD	1 papertip	€5-10	€7-8
2C-B	1 pil	€4-10	€5-6
4-FA-pillen	1 pil	€4-5	€4-5
4-FA-poeder	1 gram	€10-15	€10-15
GHB	¼ liter	€35-60	€35-40
	½ liter	€70-90	€70-80
	1 liter	€125-150	€140-150

* Incidentele extreme uitschieters naar boven of beneden niet meegerekend.

1.1 Cannabismarkt

Amsterdam telt ongeveer 180 coffeeshops in 2016: ruim een derde van alle coffeeshops in Nederland. Ongeveer de helft hiervan ligt in het centrum – daarvan lag tot voor kort een flink deel in het zogeheten 1012-gebied (genoemd naar de postcode;

¹⁰⁰ Dit zegt overigens niets over segmentering of juist gecombineerde handel in de hogere echelons.

¹⁰¹ Bij een thuisdealer komt de consument naar de verkoper toe. Een thuisdealer handelt vanuit een vaste locatie ('adresje').

¹⁰² Bij een 06-dealer komt de verkoper naar de consument toe. De 06-dealer bezorgt op een door de consument bepaalde locatie (thuisadres of anderszins).

op en rond de Wallen).¹⁰³ De andere coffeeshops zijn onevenwichtig verspreid over de stad, maar vooral gevestigd in de 19^e-eeuwse ring rond het centrum. Op last van de gemeente is een deel van de coffeeshops in het 1012-gebied in verband met het afstandscriterium gesloten of korter geopend. Uit een recent onderzoek blijkt dat zowel onder coffeeshops als buurtbewoners/ondernemers een brede consensus is over een groeiende straathandel in drugs nu dealers vaker toeristen zijn gaan afvangen in de buurt van de overgebleven of reeds gesloten coffeeshops.¹⁰⁴ Als oorzaak wordt het sluitingsbeleid in het 1012-gebied genoemd in combinatie met fors meer toerisme. Er zou sprake zijn van een waterbedeffect in de vorm van verplaatsing naar de illegale markt. De druk op de coffeeshops heeft zich verlegd naar de westelijke zijde (Haarlemmerbuurt) van de binnenstad. Over het algemeen ervaren buurtbewoners/ondernemers eerder overlast van blowen op straat dan van wachtrijen voor de deur van de coffeeshops.

De coffeeshopbranche werd in 2016 ook opgeschrikt door tenminste tien beschietingen. Er zijn gevels en ruiten beschoten in het centrum, Amsterdam-Oost, -West en -Zuid. Het trof zowel kleine- als grote coffeeshops; bekend en minder bekend. De eigenaren van de coffeeshops zijn verschillend, evenals de klandizie. Zo bezien tast de politie vooralsnog in het duister. Meerdere scenario's zijn denkbaar: een conflict met leveranciers, een persoonlijke vete, een *copycat*-effect. De eerste serie beschoten coffeeshops werden telkens voor drie maanden gesloten om de openbare orde te herstellen en om herhaling te voorkomen. Maar de Burgemeester heeft in overleg met de politie en de branche voorlopig besloten om na een beschieting voor een andere aanpak te kiezen waarbij de exploitant bij afpersing of bedreiging gevraagd wordt om mee te werken aan het politieonderzoek.

1.2 Dealers en diensten

De Amsterdamse drugsmarkt (met uitzondering van de cannabismarkt) is diffuser geworden, onder andere als gevolg van het gebruik van (nieuwe) innoverende technologische toepassingen en gesloten internetnetwerken. Maar er zijn ook nog steeds thuisdealers en bezorgers die gespecialiseerd zijn in één of een paar middelen en al

¹⁰³ Korf, Doekhie & Wouters (2011).

¹⁰⁴ Korf, Liebrechts & Nabben (2016).

jarenlang een vaste klantenkring bedienen. Pim (142a) die meer kijk heeft op de wereld achter de bezorgdiensten ziet dat dealers en/of inkopers elkaar ook wel eens helpen als ze iets zoeken op de markt. MDMA en amfetamine zijn doorgaans voor iedereen makkelijk te krijgen. Dat ligt wat anders voor ketamine, GHB en zeker voor cocaïne dat deels op een parallelle markt circuleert. Sjarl (139a) vindt het knap dat de 'profies' alles van GHB tot Viagra kunnen leveren. Een bevriende dealer van Lotje (130a) stuurt per WhatsApp voortaan ook foto's van de pillen en poeders die hij op voorraad heeft. Koen (116a) vindt het een raadsel dat deze "wandelende apotheken" ongehinderd hun werk kunnen doen. PJ (146a), clubeigenaar, verbaast zich erover dat toeristen zo snel aan drugs kunnen komen, en dan gaat het niet over softdrugs. Jasmin (85a) weet dat toeristen met connecties zelf een bezorgdienst bellen. De pillendealers op festivals verkopen het liefst aan toeristen omdat die het meest betalen en het minst wantrouwig zijn.

De populariteit van WhatsApp laat zien hoe zeer de verschillende drugsbranches met elkaar zijn verweven. Een meerderheid van de panelleden weet van deze service en/of ontvangt de drugsmenu's zelf. De drugsprijzen van de bezorgdiensten komen grotendeels overeen met de prijzen van panelleden die geen menu's ontvangen, maar wel af en toe drugs kopen. Er zijn ook panelleden die weinig over de prijzen weten en/of nooit drugs kopen.

Een nieuwe generatie bezorgers maakt met verve gebruik van de WhatsApp-service. Sommigen sturen kleine prijslijsten, terwijl ook uitgebreide drugsmenu's (met soms tientallen verschillende drugs en/of medicijnen) worden gestuurd. Maar niet alle klanten zitten daar op te wachten. Zeker niet als ze ongevraagd en op elk tijdstip een nieuwe drugsupdate van de dealer krijgen. Dat een dealer elk kwartaal of half jaar een bericht stuurt met zijn nieuwe nummer is handig. En dat dealers ook tijdens de feestdagen reclame maken voor kerstcoke, paascoke of zomercoke, begrijpen de meesten nog wel. Maar sommigen voelen zich toch wat ongemakkelijk als de drugsmenu's, met soms wervende teksten, via WhatsApp binnenkomen. Voor sommigen is de frequentie of het tijdstip van verzending de reden van het ongemak. Anderen willen door de weeks liever niet herinnerd worden aan hun drugsgebruik. Koen (116a) is er duidelijk over: gasten die menu's opsturen skipt hij meteen. Dat soort informatie wil hij niet in zijn telefoon opslaan. Nog brutaler is wanneer de nieuwe bezorger pardoes voor je deur staat. Sommige gebruikers storen zich aan de 'popiejopie' stijl van de

berichten, hoewel anderen daar weer om kunnen lachen. Een reclamebericht aan Jasmin (85a) begint als volgt: "Goedemiddag alle knus en kroeldiertjes, raveteefjes, tech-nosletten en uiteraard de hardwerkende studenten en werknemers, zoals de meeste al weten verander ik elke drie maanden van nummer en stuur ik even een update." Overigens trekt *kleine D* (dealer) het zich wel aan als klanten zich irriteren aan zijn voort-varende marketing. Na een hartjes symbool laat hij onder aan zijn menu het volgende weten: "Ben je absoluut niet geïnteresseerd en val ik je enorm lastig met mijn 3 maandelijks update, laat dat even weten dan haal ik je uit de lijst, en excuses. Ha-haha. Check deze."

Onderhandelen met dealers blijft een kunst. De cokedealer van Koen (116a) is onver-murwbaar en heeft hem nog nooit gematst, terwijl ze best wel regelmatig bestellen. "Er kan nog geen tientje van af." De scooterdealer van David (57b) piekerde er niet over om te komen toen hij eerst om een sample vroeg om te laten testen. En soms betaal je bij honderd pillen nog steeds €5 per stuk. Anderen geven je wel een pilletje extra bij aankoop van tien of je krijgt korting bij een derde pakje cocaïne. Er zijn ook dealers die hun klanten beloven dat ze alles kunnen leveren. We noteren de afsluiten-de tekst die onder aan een uitgebreid drugsmenu staat:

"Mis je iets in het aanbod laat het graag weten want alles is mogelijk. Kortingen (vaak in-begrepen al in grotere afname zie prijslijst) en extra's bij de bekende gezichten en of mi-nimaal bij uitgave van €150 kan je altijd wat leuks verwachten."

Panelleden zeggen dat bij bestellingen van ecstasy, ketamine of amfetamine vaak meer wordt besteld om de kosten te drukken. Omdat de soms uitgebreide menulij-s-ten van bezorgdiensten voor logistieke problemen kunnen zorgen wijzen sommigen hun klanten erop dat ze zo ruim mogelijk van te voren hun bestelling doorgeven zo-dat er op tijd geleverd kan worden. Vooraf pinnen is een vereiste. Bestellingen wor-den behandeld vanaf minimaal €25 of €50 en komen alleen op huisadressen of in-stappen, maar niet op straat. Klanten wordt gevraagd hun bestelling (product, aantal, adres en gewenste tijd) te melden via een formulier. Volgens Pim (142a) gaat dat helemaal anoniem. Hij krijgt af en toe encrypted app berichten van een zekere *Bolero*: een dealer die goed ligt in zijn vriendenkring omdat hij scherpe prijzen hanteert, goe-de kwaliteit heeft, een prettig persoon is én, niet onbelangrijk, snel bezorgt. Je moet wel binnen de ring wonen want daarbuiten komt hij niet. Je stuurt een bericht via

privnote naar je dealer, toetst je bestelling in en dan krijg je een link ge-sms't. Als het bericht is gelezen wordt het meteen vernietigd. Behalve bezorgdiensten en thuisdealers zijn er ook dealers die tot de vriendenkring behoren. Jan (144a) is de 'leveraar' van zijn vriendenkring en Lotje (130a) heeft verschillende coke- en pillendealers in haar vriendenkring. "De coke is nooit ver weg." Maar vriendendealers die ooit begonnen zijn vanwege hun drugsconnecties kunnen er op een zeker moment ook genoeg van krijgen. De vriendendealer van Koen (116a) is gestopt met het leveren van drugs omdat hij alleen nog maar als dealer werd gezien.

1.3 Cocainemarkt

Volgens panelleden wordt er weinig geklaagd over de service van de bezorgdiensten. De meesten zijn er binnen een half uur, af en toe met uitzondering van spitsuren in het weekend. Bezorgers weten dat er voldoende concurrentie is en dat klanten een ander nummer bellen als de kwaliteit, bezorgsnelheid of de rest van de service ze niet bevalt. Koens (116a) dealer levert doorgaans goede kwaliteit, maar als hij minder goede kwaliteit heeft belt hij iemand anders. Hij schat dat er zeker honderd nummers in omloop zijn in Amsterdam. "De stad draait op volle toeren en iedereen ruikt het succes. Coke past perfect in dat plaatje." Enkele panelleden hebben uit verschillende bronnen vernomen dat het aantal cokedealers is toegenomen. Er zijn meer nummers in omloop en er wordt volop reclame gemaakt. Maar een enkele keer rolt de politie een groep drugshandelaren op, wiens klantenkring van honderden gebruikers volgens onderzoek vooral in het centrum woont en werkt.¹⁰⁵ Bij huiszoekingen vond de politie contant geld in kluizen en enkele honderden grammen cocaïne. Bij de invallen zijn acht mensen aangehouden onder wie koeriers die tijdens een transactie met kopers werden opgepakt.

Of er ook daadwerkelijk meer gesnoven wordt in Amsterdam is niet met zekerheid te zeggen. In een paar panelnetwerken is cocaïne wel een meer prominente rol gaan spelen. Het feit dat de nieuwe generatie dealers alles verkoopt, inclusief cocaïne, zien sommigen als een bewijs dat markten steeds meer met elkaar verknoopt raken. De scheiding tussen cocaïnedealers en andere dealers begint te vervagen, waarmee nog niet gezegd is dat iedereen die dealt ook in coke handelt. Jamie (113a) zegt een stuk

¹⁰⁵ Van Dun (Het Parool, 2016).

of tien personen die 'in de withandel' zitten te kennen. Maar niet iedereen is succesvol.

"Ze zitten vaak in het zelfde vijvertje te vissen en hebben geen discipline. Ik zie het dan ook wel eens mis gaan. Ze investeren voor 50 gram en zijn niet gewend dat mensen mensen aan hun kop beginnen te zeuren. Je hebt bezorgers nodig, vervoer en oppassen dat je alle winst niet zelf opsnuift. Het is dubbel. Ze gaan in business omdat ze goeie coke kunnen krijgen om vervolgens hun eigen neus er zo vaak in te stoppen dat het fout afloopt. De meesten houden het dan ook niet lang vol."

Volgens een ingewijde daalt de kiloprijs nog steeds van €35.000-38.000 in 2014 en €33.000-34.000 in 2015, naar €28.000-24.000 in 2016.¹⁰⁶ Bij tien kilo of meer (Colombiaanse cocaïne) zakt de prijs naar €23.500. Volgens connaisseurs liggen de kiloprijzen van Peruaanse en Boliviaanse cocaïne doorgaans hoger (€31.500 per kilo) dan de Colombiaanse.

Een panellid die actief is in het middensegment (van het midden naar het lage niveau van de detailhandel) merkt dat er in de afgelopen jaren meer inkopers (van grotere partijen) zijn bijgekomen bij wie je kunt kopen. Dat de kiloprijs daalt vindt hij een bewijs dat er momenteel voldoende aanbod is. Maar vooralsnog wordt de lagere kiloprijs niet doorberekend naar een lagere gramprijs voor de consument, die nog steeds tussen €50 tot €70 betaalt. Toch zijn er een paar nieuwe dealers op de cocaïnemarkt die maar €40 per gram vragen of bij aankoop van twee of drie pakjes in prijs dalen. De winstmarge op een gram bedraagt tenminste €10 en loopt verder op naarmate het meer versneden wordt.

De veronderstelde tientallen grotere en kleinere bezorgdiensten bezorgen naar schatting zo'n 20-25 kilo cocaïne per week in de hoofdstad.¹⁰⁷ Er zijn diensten die door de week en ook in het weekend vanaf vrijdag tot en met zondagavond 24 uur bereikbaar zijn. De klantenkringen variëren van enkele tientallen tot een paar honderd klanten. De bezorgdiensten hanteren verschillende prijzen al naar gelang kwaliteit, dosering, hoeveelheid en herkomst. *Ricardo en Tony* die net een 'nieuwe lijn' zijn begonnen

¹⁰⁶ In een artikel van het Algemeen Dagblad (3 december 2016) worden al prijzen van €21.000 per kilo genoemd.

¹⁰⁷ Gebaseerd op analyse van rioolwatermonsters (Bijlsma et al., 2012).

voor de 'levensgenieters' zeggen dat hun '1 C (lees cocaïne) ook echt 1 C voor 50 is' en de echte pure €60. In de 'oktober aanbieding' prijst *Felix 247* zijn '1 C voor 50, anderhalf C voor 60 en 2 voor 80'. De 'Pu' (lees Peru) is iets duurder met '1 voor 60 en 2 voor 100'. *Kleine D* voor 'alle direct leverbare pre-@ afterparty producten!' Biedt 'Sos' (puur) aan uit Bolivia, Columbia en Peru: '1 gr. 50 en 5 gr. 220'. Tonio's bevriende dealer heeft cocaïne in de prijsklassen van €50, €60 en €70. De dealer van Dennis zegt eerlijk dat er in die van €50 0,8 gram zit, in die van €60 een 'echte gram' en dezelfde cocaïne van €70 minder is versneden.

Panellid X¹⁰⁸ is al jaren actief in de cocaïnehandel. Het bezorgen laat hij tegenwoordig over aan een groepje jonge mannen (18-24 jaar) die hij kent van het stamcafé in zijn woonbuurt. Hij kent ze van 'binnenuit' en vertrouwt ze blind. Ze hebben net als hij 'de pik op politie'. De bezorgdienst wil klein blijven. Ze verkopen één ons in de twee weken. Vergeleken met andere diensten is dat een bescheiden omzet, vindt X, maar wie klein blijft valt nu eenmaal minder op. De afspraken met de bezorgers zijn helder: nooit namen noemen aan de telefoon en kortaf zijn tegen nieuwe klanten die een praatje willen maken. De bezorgers rijden door de hele stad en leveren aan "studenten, stadsmensen en supporters". In de zomer tijdens het festivalseizoen doen ze er ook pillen bij omdat er dan meer vraag is.

1.4 Ecstasymarkt

De zuiverheid van de ecstasy blijft ook in 2016 hoog. Gebruikers betrekken hun informatie via de testservice, dealers of via *Pillreports*.¹⁰⁹ Panelliden denken dat de meeste gebruikers inmiddels wel weten dat de ecstasypillen hoog gedoseerd zijn, maar niet exact zullen weten hoe zuiver. Er zijn dealers waar je niet meer komt te weten dan dat ze sterke of slappere pillen hebben waarbij de sterke eerder rond de 200 mg dan de 150 mg zijn. Maar dealer *Kenny D* is er openlijk over en zegt pillen te verkopen van 260 mg – voor wat het waard is natuurlijk.

¹⁰⁸ Omdat het hier om privacy gevoelige informatie gaat, gebruiken we in dit voorbeeld niet de naam van het panellid.

¹⁰⁹ Pillreports is een wereldwijde database waar pillen besproken en vergeleken worden.

Een ecstasydealer in het netwerk van Lotje (130a) vraagt €5 per pil en €20 voor 5 pillen.¹¹⁰ Volgens Jamie (113a) varen ze er wel bij dat ecstasy een goede naam heeft. Hierdoor is ecstasy aantrekkelijk om te maken en te verkopen. Toeristen betalen minstens €10 per pil op feesten, er gaan zelfs verhalen over €25. Maar Dennis (147a) ziet op feesten ook 'gehaaide stappers' die goede zaken doen. "Je zou wel gek zijn als je een Japanner niet blij maakt met 2 pillen voor €40. Maar daardoor worden ze misschien onbedoeld toch een dealer." Omdat Pim (142a) connecties heeft met verschillende dealers vertrouwen zijn vrienden erop dat hij de ecstasy regelt. Hij ziet zichzelf niet echt als dealer omdat hij er geen winst op zegt te maken. Daarnaast krijgt Pim (142a) ook berichtjes van een bezorgdienst van 200+ mg voor €5 per pil, 12 voor €50, 20 voor €75, 30 voor €100, 50 voor €125 en 100 pillen voor €200. Omdat sommige bezorgdiensten zoveel kunnen leveren voor een lage prijs, zien nieuwe verkopers weer kansen, zegt Jamie (113a). De gramprijs voor MDMA-poeder ligt ergens tussen de €20 en €30 en wordt goedkoper bij afname van meer grammen. Een bezorgdienst vraagt €50 voor 3 en €75 voor 5 gram.

1.5 Amfetaminemarkt

Het aanbod van **amfetamine** is de afgelopen jaren door de toenemende vraag gegroeid. Er zijn nog steeds klassieke pepdealers die alleen bij amfetamine zweren en vanaf hun thuisbasis verkopen. Maar de meeste amfetamine is afkomstig van bezorgers die daarnaast ook andere drugs leveren. De prijzen fluctueren tussen de €5 en €15 per gram. De winstmarge per gram is veel kleiner dan die van cocaïne. Daarom moet bij sommige dealers meer amfetamine (bij sommigen minimaal 5 gram) worden afgenomen voor een bestelling, wel met bijkomend voordeel dat ze vaker korting geven. Jasmin (85a) betaalt €20 voor 3 gram en Sjarl (139a) €30 voor 5 gram. Pim (142a) kocht 10 gram voor €70 voor de groep. Dat lijkt goedkoop, maar sommige amfetamine wordt nat afgeleverd en scheelt na droging volgens kenners bijna de helft in gewicht. De kiloprijs van amfetamine bedraagt ongeveer €3.000. Voor **methamfetamine** wordt in de gayscene tussen de €100-150 per gram betaald. In het psychonautische circuit ligt de prijs een stuk lager: tot een paar tientjes per gram.

¹¹⁰ Twee panelleden die dicht bij de productie zitten zeggen dat de kostprijs per pil ongeveer 30-40 eurocent bedraagt en op het middenniveau wordt doorverkocht voor één tot anderhalve euro per pil.

1.6 Narcosemarkt

De verkoop van **lachgas** is geëxplodeerd nu naast de grote winkelbedrijven ook allerlei kleinere winkels (o.a. feestwinkels, avondwinkels, keukenwinkels, kleine supermarkten) meer slagroompatronen inslaan. Ook webwinkels en bezorgdiensten zijn actief en het aantal aanbieders lijkt nog gestaag te groeien. Een doos slagroompatronen (50 stuks) bij de groothandel (€10-12,50) is vaak goedkoper dan de prijs die kleine winkeliers vragen.

Een avondwinkel in Amsterdam-West maakt op het etalageraam reclame voor 50 patronen voor €20 en 10 losse patronen voor €7,50. De ballonnen op festivals kosten €1.50–2,50. Bezorgdiensten van drugs bieden geen lachgas aan, waarschijnlijk vanwege het volume van de patronen. Hiervoor zijn weer aparte bezorgdiensten die behalve sterke drank (nachtslijter) ook chips, shisha's en slagroompatronen in hun pakket hebben en daarvoor het twee- tot drievoudige (€20-30) per doos vragen. Een slagroomspruit kost €40. Lotje (130a) ziet de business bruisen en ziet meer bezorgers die een centje bij willen verdienen. De contacten worden onder andere via Facebook en Marktplaats gelegd. Lachgas halen bij de Macro is dan wel goedkoper maar Lotje (130a) belt vaker een lijntje. "De ballonnenservice levert snel als je belt. Ook midden in de nacht." De internetmarkt floreert eveneens waar allerhande bedrijfjes naast slagroompatronen ook ballonnen, crackers (houder waarin een patroon kan om ballonnen te blazen) en/of de grotere slagroomspruiten aanbieden.

In het undergroundcircuit wordt het volgens Pim (142a) groter aangepakt en circuleren er kleine tanks van 4 kilo tot grote van 10 tot maximaal 14 kilo. In de oorspronkelijke lastanks wordt lachgas ingespoten. Een tank is een eenmalige investering van €250-300. Deze wordt weer ingeruild tegen een volle. Omdat lachgastanks staan geregistreerd wordt het gas in een andere speciale tank opgeslagen. Op feesten waar veel gas verkocht wordt zijn slagroomspruiten onhandig omdat de ventielen na verloop bevroren en de verkoop tijdelijk moet worden gestaakt. Sinds lachgas officieel onder de Warenwet valt ziet Pim (142a) meer verkopers opduiken in de buurt van feesten en festivals. Sommigen pakken het meteen professioneel aan: ze schrijven zich in bij de Kamer van Koophandel, halen een paar noodzakelijke diploma's (o.a. sociale hygiëne) en breiden zo hun markt verder uit.

De prijzen van **GHB**¹¹¹ zijn in 2016 vergelijkbaar met die van 2015.¹¹² Voor een kwart liter GHB wordt €35-40 gevraagd; een halve liter kost ongeveer €70-80 en voor een liter wordt doorgaans €140-150 betaald. Verschillende panelleden zeggen wel dat de precursor GBL moeilijker verkrijgbaar is. Vergeleken met ruim 5 jaar geleden kennen panelleden minder vrienden die GHB nog zelf maken. De verklaring hiervoor is dat het GBL aanbod van webwinkels is gekrompen.¹¹³ In panelnetwerken met een hoog GHB gebruik zijn nog wel vriendendealers of GHB-bereiders actief. Jan (144a) koopt soms een halve liter bij een vriendendealer die alleen aan zijn groep verkoopt. De huidige markt is veranderd in thuisverkopers en bezorgdiensten die alleen kant-en-klare GHB verkopen. Kleinere doseringen van 50 ml zijn met €40 bij een paar dealers relatief duur. Bezorgdiensten die GHB leveren vragen om dit meestal vooruit te bestellen.

De verkrijgbaarheid van **ketamine** (aangeboden in poeder en kristalvorm) is (vergeleken met ecstasy en amfetamine) in enkele netwerken wat problematischer. Toch zeggen de meeste panelleden dat de markt stabiel is. Bij WhatsApp-dealers staat ketamine in ieder geval standaard op het menu. De prijsrange van ketamine is breed (€15-60) maar de meerderheid betaalt €25-35 voor een gram. Bezorgdiensten geven korting bij een grotere bestelling en vragen voor 5 gram €100-125. Alleen Jasmin (85a) was spekkoper en betaalde voor een gram nagenoeg de kostprijs van €10.

1.7 Nieuwe psychoactieve stoffen (NPS)

Op internet is een groot aanbod van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS). Dealers en bezorgdiensten hebben vooral **4-FA** in hun pakket zitten. De andere 'research chemicals' worden verhandeld via internet, waar ook vaker slaapmiddelen worden aangeboden. Bij Joris worden de meeste NPS via internet besteld. Soms gaat er een bestellijst rond zodat je er bij een grotere bestelling korting op kunt krijgen. Voor de klassieke illegale middelen moet je nog steeds bij de dealer zijn. Verschillende smartwinkels

¹¹¹ In 2012 werd GHB van lijst II (soft) naar I (hard) verplaatst. Het Openbaar Ministerie liet tevens weten strenger op te treden tegen GHB-leveranciers.

¹¹² De prijzen van GHB liggen tegenwoordig wel iets hoger dan in 2010. Toen kostte een kwart liter €25-45 en een halve liter €50-75.

¹¹³ Een buitenlandse webshop die nog wel levert vraagt €79,95 voor een liter GBL. Minder kan ook: €39,95 voor een kwart liter. En meer. Voor 10 liter GBL betaal je €649,95. Alle prijzen zijn inclusief (23%) belasting.

verkopen een handvol NPS die niet verboden zijn. Een gram 4-FA kost €10-15 en een pil van 100-150 mg €4-5. Volgens enkele panelleden zijn er inmiddels ook hoger gedoseerde 4-FA-pillen in omloop. Volgens Jan (144a/b) kon je in 2015 nog makkelijk 'Chinees poeder' (4-FA) op internet bestellen. Samen met anderen kocht hij een voorraad van 300 gram. Maar volgens de panelleden worden er in 2016 bijna alleen nog 4-FA-pillen aangeboden. Er zijn genoeg webwinkels die het aanbieden.

Andere middelen die via internet worden verkocht zijn **6-APB** (€10 per pil en €60-70 per gram) en **2C-B** (pil of capsule €2,50-5,00). De 2C-B dosering varieert. Een bezorgdienst biedt 'geel groene sterretjes' (18 mg) aan voor €5 per pil en voor €4 bij aankoop van 10 pillen. Een ander biedt 'gele pillen' (15 mg) aan voor €5 per stuk en 20 voor €75. **3-MEO-PCP**, **4-HO-MIPT** (€50-60 per gram) en **3-MMC** zijn ook via het internet te verkrijgen. **MXE** is door verbod niet meer via webwinkels verkrijgbaar en kan alleen nog via het dark web worden besteld. In twee panelnetwerken zijn groepjes die soms aankopen doen (o.a. MXE, cocaïne en 2C-B).

1.8 Overige markten

Er zijn naar schatting 10-15 **smartwinkels**, plus enkele tientallen toeristenwinkels waar ook verschillende truffelvarianten (o.a. Tampanensis, Atlantis, Mexicana en Galindoi) worden aangeboden.¹¹⁴ **LSD** wordt als papertrip (€3-5) verkocht of in vloeibare vorm (€150 per flesje). Een bezorgdienst biedt LSD (220-250 microgram) aan voor €8 per zegel en voor €60 per tien zegels. In de panelstudie is altijd een kleine groep geweest die zich bezighoudt met de productie en distributie van psychedelica (o.a. LSD, mescaline en DMT). Maar ook bezorgdiensten hebben LSD tegenwoordig vaker in hun assortiment. **Poppers** worden soms onder de toonbank verkocht, maar ook via webwinkels. De prijs per flesje varieert van €5-15.

Er is een levendige webhandel in **Viagra** en **Kamagra** in tabletvorm, als bruistablet of als *Oral Jelly*. Ze verschillen in sterkte en prijs al naar gelang de dosering. Een strip van vier Kamagra-tabletten van elk 100 mg kost ongeveer €10. In het circuit betaal je

¹¹⁴ Het stadsdeel Centrum ziet er door middel van controles op toe dat souvenirwinkels en minisupermarkten geen truffels of andere hallucinerende producten verkopen.

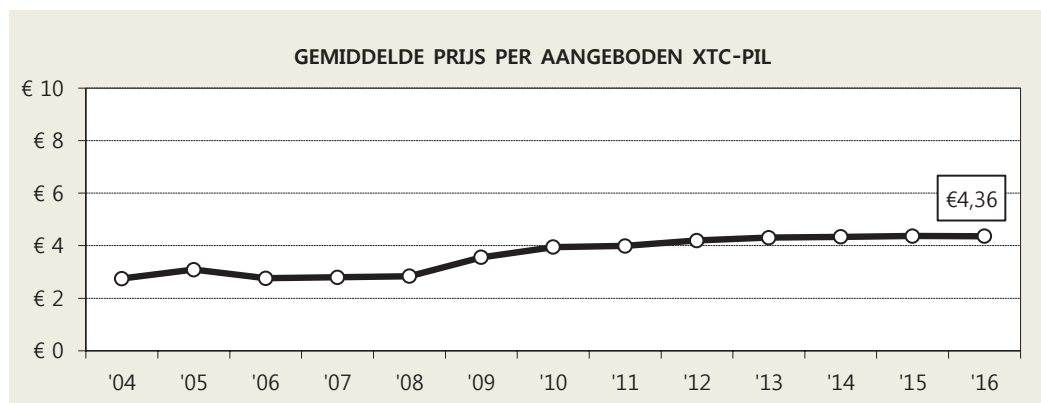
€5 voor een blauwe pil. *Oral Jelly* wordt in doosjes met 7 smaken voor €20 aangeboden. Los kosten de pillen en sachets ongeveer €2,50.

2 Testservice prijzen

Gebruikers die ecstasy of andere middelen bij de testservice aanbieden worden gevraagd naar de aanschafprijs. Monsters waarbij geen prijs werd opgegeven of waarvan de aanleveraar zeiden dat zij die gratis hadden gekregen, zijn in de onderstaande twee paragrafen niet meegeteld. Meer gedetailleerde gegevens zijn te vinden in bijlage D.

2.1 XTC-pillen

De bij de testservice aangeboden XTC-pillen kostten volgens de aanleveraars tussen de 1 en de 15 euro. Gemiddeld werd €4,36 betaald. Tot 2008 schommelde de gemiddelde prijs rond de 3 euro. Sindsdien zijn XTC-pillen bijna de helft duurder geworden. De prijs lijkt de laatste jaren min of meer stabiel.

XTC-pillen met meer dan 150 mg MDMA zijn gemiddeld een paar cent duurder dan pillen met 100-150 mg MDMA (€4,38 versus €4,33). Pillen met 100-150 mg MDMA zijn even duur als pillen met minder dan 100 mg MDMA. Een belangrijke constatering is dat er geen duidelijk verband is tussen prijs en dosering.¹¹⁵

¹¹⁵ Er is geen significant verband tussen de prijs en de dosering van XTC-pillen. De Pearson correlatiecoëfficiënt: .051, $p = .062$.

2.2 Overige middelen

Cijfers over prijzen van aangeleverde XTC-pillen gaan terug tot 2004, maar gemiddelde prijzen van andere aangeleverde andere monsters kunnen worden geanalyseerd vanaf 2012. In de periode 2012-2016 laten de prijzen geen opvallende trends zien. De gemiddelde prijzen van de in 2016 aangeleverde overige monsters worden daarom zonder nadere toelichting in het overzicht hiernaast weergegeven.

PRIJZEN OVERIGE MIDDELEN	
MDMA	€22 per gram
cocaïne	€51 per gram
amfetamine	€9 per gram
ketamine	€27 per gram
LSD	€6 per papertrip
2C-B	€4 per pil
4-FA	€5 per pil €14 per gram

3 Samenvatting

De Amsterdamse drugsmarkt is via twee verschillende onderdelen van Antenne in kaart gebracht: de panelstudie en de testservice van Jellinek Preventie en de GGD Amsterdam. De Amsterdamse drugsmarkt – met uitzondering van de cannabismarkt – is mede als gevolg van het gebruik van innoverende technologie steeds diffuser geworden. Gebruikers kunnen voor hun drugs nog steeds terecht bij thuisdealers, maar de bezorgdiensten zijn erg actief met de werving van klanten middels de WhatsApp-service en encrypted app-berichten. Uit de soms zeer uitgebreide drugsmenu's die klanten ontvangen, blijkt hoe zeer de verschillende drugsmarkten met elkaar zijn verweven. De meeste bezorgdiensten leveren ecstasy, amfetamine, ketamine en soms ook cocaïne, slaapmiddelen en GHB. Bij aankoop van een grotere hoeveelheid wordt korting beloofd. Daarnaast is er ook een bezorgmarkt van dealers en diensten die alleen cocaïne tegen verschillende prijzen (50-70 euro) aanbieden. Volgens kenners daalt de kiloprijs al een paar jaar, maar wordt deze vooralsnog niet doorberekend naar een lagere gramprijs voor de consument. De verkoop van lachgas is geëxploedeerd nu – naast de grote winkelbedrijven - ook allerlei kleinere winkels (o.a. feestwinkels, keukenwinkels, avondwinkels) slagroompatronen aanbieden.

Op gebruikersniveau waren de meest gangbare, c.q. gemiddelde prijzen: XTC €4-5 per pil; cocaïne €51 per gram; amfetamine: €8-9 per gram. De laatste jaren is de prijs van XTC-pillen, cocaïne en amfetamine niet wezenlijk veranderd; het gaat om stijgingen en

dalingen van enkele eurocenten. De prijs van 4-FA, die ook in 2016 een toenemende populariteit kent, is vergelijkbaar met die van XTC: €4-5 per pil. De prijs van 4-FA-poeders ligt op €14-15 per gram.

VII

SAMENVATTING EN CONCLUSIE

Het Amsterdamse uitgaansleven wordt steeds internationaler doordat toeristen, in het kielzog van dj's en artiesten, in groeiende aantallen het nachtleven bevolken. Deze ontwikkeling speelt mee in de bredere discussie die speelt in de stad: meer toerisme, meer drukte en minder authentiek winkelaanbod tegenover de roep om meer bescherming van bewoners en winkeliers tegenover bedrijven die Amsterdam als melk-koe zien. Het feesttoerisme legt een groter beslag op het nachtleven, maar zorgt tegelijkertijd voor een gevarieerd aanbod van clubs en festivals en extra inkomsten. Anno 2016 manifesteert de ontwikkeling in het uitgaansleven zich vooral in het hogere sjeke aanbod en in het alternatieve uitgaanssegment. In beide sectoren worden nog steeds nieuwe clubs en locaties geopend. In het hogere echelon behoort de internationale hotelbarcultuur steeds meer tot het nachtleven, terwijl er aan de andere kant een groeiende behoefte is aan clubs en locaties voor de undergroundscene. Maar ook voor het multicultureel getinte urbancircuit is, getuige het uitdijende aantal festivals en hiphopavonden, een nieuwe bloeiperiode aangebroken. Stappen in Amsterdam betekent dus keuzes maken: het uitgaansleven is zo breed en veelzijdig dat er elk weekend wel iets bijzonders te beleven is.

Antenne Amsterdam: jaarlijkse drugsmonitor sinds 1993

Antenne rapporteert al sinds 1993 trends op de Amsterdamse drugsmarkt. Elk jaar wordt op basis van een combinatie van kwalitatieve en kwantitatieve gegevens het middelengebruik bij jongeren en jongvolwassenen in de hoofdstad in kaart gebracht. De multi-methodische onderzoeksaanpak kent drie vaste onderdelen: een panelstudie onder twee verschillende doelgroepen, een survey en preventie indicatoren. De gegevens uit de verschillende onderdelen schetsen samen een gedifferentieerd beeld van trends en patronen in de Amsterdamse wereld van genotmiddelen. In het

(kwalitatieve) uitgaanspanel worden de laatste ontwikkelingen gevolgd aan de hand van halfjaarlijkse individuele interviews met een panel van insiders. De panelstudie is vooral gericht op het uitgaansleven, met de nadruk op trendsetters. Het gaat hierbij nauwelijks om precieze cijfers, maar om dynamische processen. Dat geldt ook voor het andere deel van de panelstudie, dat gaat over kwetsbare jeugd. In dit panel zijn professionals vertegenwoordigd die met buurtjongeren werken.

De survey levert kwantitatieve gegevens over middelengebruik binnen specifieke groepen. In 2016 waren dit mbo-studenten. Mbo-studenten zijn vanwege hun leeftijd (gemiddeld 19 jaar in deze steekproef) niet alleen een interessante onderzoekspopulatie, maar ook een belangrijke doelgroep voor preventie. Zij verkeren in een fase waarin verhoudingsgewijs vaak wordt gestart en geëxperimenteerd met middelengebruik. Aan de survey deden bijna 2.000 mbo-studenten mee. De respondenten zijn een goede afspiegeling van de totale populatie mbo-studenten in Amsterdam wat betreft geslacht, leeftijd, sector en kwalificatieniveau. Bij de preventie indicatoren gaat het om informatie over de drugsmarkt in de vorm van kwantitatieve gegevens over testuitslagen van vrijwillig aangeleverde drugs.

Uitgaanspanel: drugsgebruik afhankelijk van netwerk, moment en setting

In de netwerken en scènes van het uitgaanspanel is drugsgebruik 'normaal', maar het middelenrepertoire verschilt soms aanzienlijk. In de dance gerelateerde netwerken wordt vaker drugs gebruikt dan in urban netwerken. Het gebruik van stimulantia zoals ecstasy, cocaïne en amfetamine lijkt inwisselbaar geworden; de keuze voor een bepaald middel hangt samen met het moment en de setting. Ecstasy is het wijdst verspreid. Het gebruik van narcosemiddelen zoals lachgas, GHB en ketamine ligt lager, hoewel deze middelen in veel van de uitgaansnetwerken wel tot het vaste drugsrepertoire behoren. Psychedelica en nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) zijn alleen in subgroepen populair. Een uitzondering hierop is 4-FA. Deze NPS heeft in een meerderheid van de panelnetwerken een vaste plaats veroverd naast de andere stimulantia, maar dan op een wat lager niveau.

Alcoholgebruik hoog onder alle groepen

In een ruime meerderheid van de netwerken drinkt ten minste driekwart regelmatig alcohol. Het aantal glazen kan in subgroepen binnen de netwerken van het uitgaanspanel wel flink variëren. Daarnaast valt op dat meer mensen dan voorheen gedurende het jaar één of meer alcoholvrije periodes inlassen. Binnen de urbanscene zijn de

drankjes exclusiever, maar wordt doorgaans minder gedronken dan in het dancemilieu. Behalve de zich doorzettende gin & tonic trend zijn er op het gebied van alcohol geen nieuwe duidelijke trends. Wel is het aanbod van alcoholvrije sappen flink uitgebreid in de hippe horecagelegenheden.

Ook onder mbo-studenten is de ruime meerderheid (65%) huidige drinker (= laatste maand). Iets meer dan de helft van de huidige drinkers nuttigt wekelijks alcohol, maar dagelijkse drinkers vormen een kleine minderheid (3% van alle mbo-studenten). Gemiddeld drinken huidige drinkers 6 glazen op een 'drinkdag'. Een kwart van hen vindt dat zij zelf te veel of te vaak alcohol drinken.

Er wordt flink (elektronisch) gerookt

Hoewel er nog fors wordt gerookt, bespeurt het uitgaanspanel dat het tabaksgebruik in het nachtleven minder wordt. Dit wordt veroorzaakt door scherpere regelgeving, maar ook doordat uitgaanders bewuster zijn geworden van het ongezonde karakter van roken.

Het aandeel mbo-studenten dat rookt stijgt met de leeftijd. Van de onderzochte mbo-studenten heeft iets meer dan een derde (35%) de laatste maand gerookt. Van deze huidige rokers doet de helft dit dagelijks (50%) en een kwart wekelijks (26%). Gemiddeld roken zij 7 sigaretten op een 'rookdag'.

Onder kwetsbare buurtjongeren zijn e-sigaretten en shisha-pennen in toenemende mate populair. Ook mbo-studenten roken wel eens e-sigaretten, hoewel gebruik in de laatste maand beperkt is (6% met en 4% zonder nicotine). Eerdere jaren was de e-sigaret (nog) geen alternatief onder uitgaanders, maar ook binnen deze groep wint de e-sigaret door technologische innovaties geleidelijk aan populariteit.

Minder cannabisgebruik nachtleven - aantrekkelijk middel onder jongeren

Net als bij roken is er in het nachtleven een teruggang te zien van het gebruik van cannabis. Dit heeft volgens panelleden eveneens te maken met regelgeving en een sterker bewustzijn van gezondheidsrisico's. Onder jongeren blijft cannabis kennelijk een aantrekkelijk middel. Ruim één op de vijf mbo-studenten (22%) heeft de afgelopen maand geblowd (= huidige blowers). Bijna een derde van de huidige blowers (32%) gebruikt wekelijks cannabis; een forse minderheid van de huidige blowers doet dit dagelijks (17%). Van de huidige blowers onder de mbo-studenten heeft 33% het afgelopen jaar wel eens onder schooltijd of tijdens stage geblowd. Ook onder ver-

schillende kwetsbare jeugdgroepen wordt cannabis veel gebruikt, waarbij de professionals opmerken dat deze groepen de risico's van frequent blowen onderschatten.

Energydrinks populair onder jongeren

Energydrinks worden door jongeren veel geconsumeerd. Van de mbo-studenten heeft 89% ooit energydrinks gedronken. Iets meer dan de helft (51%) dronk de laatste maand energydrinks, gemiddeld 2 energydrinks per 'drinkdag'. De panelleden van de kwetsbare buurtjongeren zien ook dat energydrinks onder alle groepen populair zijn. Zij pleiten voor meer voorlichting over de gezondheidsrisico's van energydrinks.

Ecstasy blijft het belangrijkste uitgaansmiddel

De huidige uitgaansgeneratie ziet - afgezien van alcohol - ecstasy nog steeds als het belangrijkste uitgaansmiddel. Vooral in het dancecircuit wordt door panelleden gesproken over 'normalisering' van gebruik – in de urbanscene beduidend minder. Het gebruik van ecstasy wordt, onder meer door de fysieke en psychische impact, vaak van te voren gepland. Dit is de reden waarom ecstasy in de meeste netwerken van het uitgaanspanel niet heel frequent wordt gebruikt. Een uitzondering hierop zijn de (vaak jonge) groepen die veel stappen en naar festivals gaan.

Van de stimulantia is ecstasy ook onder mbo-studenten het populairste middel: 20% gebruikte dit middel ooit en 15% het afgelopen jaar (= recent gebruik). Iets meer dan de helft (52%) van de recente gebruikers nam het afgelopen jaar 1 tot 4 keer ecstasy, 29% deed dit 5 tot 10 keer en 19% nam het afgelopen jaar meer dan 10 keer ecstasy. Niet alle mbo-studenten beperken het gebruik dus tot een paar keer per jaar.

Net als in voorgaande jaren was in 2016 ruim de helft van de aangeboden monsters bij de testservice een XTC- of MDMA-monster (56%). De resultaten van de testservice laten zien dat de XTC-pillen sterk blijven en de kwaliteit hoog is. Gemiddeld bevatten de aangeleverde pillen 164 mg MDMA, 65% is hoog gedoseerd (> 150 mg) en in 91% van de gevallen zijn geen vervuilingen aangetroffen. De huidige sterkte van XTC-pillen heeft voor sommige panelleden als negatief bijeffect dat de euforie moeilijker onder controle te houden is. Gebruikers zijn gevoeliger voor de meer negatief gepercipieerde roesverschijnselen die overduidelijk zichtbaar zijn (zweten, vaagheid). Ook de vaak gewenste intensievere sociale interactie en de betere onderlinge connectie wordt door te veel of te sterke ecstasy afgezwakt.

Cocaïne als statusmiddel - normalisering gepaard met problematisering

Cocaïne staat in sommige panelnetwerken hoger aangeschreven dan elk ander middel. De beeldvorming is echter vaak ambivalent. De een vindt het een perfect middel om te gebruiken tijdens het stappen of thuis, in combinatie met alcohol. De ander gebruikt het functioneel tijdens nachtelijke werklussen in de horeca en weer een andere groep is meer beducht voor het middel en maakt zich zorgen om de hoge gebruiksfrequentie. Over het algemeen wordt de 'normalisering' bij cocaïne meer ge-problematiserd dan bij ecstasy. Dit heeft waarschijnlijk te maken met het meer impulsieve gedrag.

Het aantal cocaïnemonsters dat in 2016 bij de testservice werd aangeboden steeg in verhouding sterker dan van andere middelen en de gemiddelde zuiverheid nam ten opzichte van voorgaande jaren sterk toe. Volgens kenners daalt de cocaïneprijs al jaren, maar wordt dit vervolgens niet doorberekend naar een lagere prijs voor consumenten (gemiddeld €51 per gram).

Van de mbo-studenten gebruikte 6% het laatste jaar cocaïne. Veel van deze recente gebruikers (45%) nam het afgelopen jaar 1 of 2 keer, maar er is ook een groepje (18%) meer frequente snuivers die het afgelopen jaar meer dan 10 keer cocaïne gebruikte.

Amfetaminegebruik piekt

Het gebruik van amfetamine was in de netwerken van het uitgaanspanel na een jarenlange groei wat afgezwakt, maar de huidige piek is historisch hoog. Het amfetaminegebruik ligt in 2016 op hetzelfde niveau als cocaïne. Vanwege de roeseffecten wordt amfetamine vergeleken met andere drugs veel minder als 'echte' drug gezien. Het is vooral praktisch en functioneel als je langer door wilt gaan. De verwachting van panel leden is dat een deel van de huidige gebruikers op termijn vaker voor cocaïne zal kiezen. Amfetamine is (en blijft) met circa 8 tot 10 euro per gram relatief goedkoop. Recent amfetaminegebruik (= laatste jaar) lag onder mbo-studenten met 5% ongeveer op hetzelfde niveau als cocaïne. Ook bij dit middel gebruikte een groot deel van de recente gebruikers het afgelopen jaar 1 of 2 keer (43%), maar was er ook een deel (28%) dat vrij frequent gebruikte (meer dan 10 keer het afgelopen jaar).

Lachgas populair onder alle groepen - aanbod is overweldigend

Lachgas beleeft vanaf 2008 een flinke opleving. In de netwerken van het uitgaanspanel is het gebruik de afgelopen jaren gestabiliseerd, maar het middel blijft populair.

Lachgas wordt door veel gebruikers als een onschuldig middel gezien, hoewel meer panelleden vragen hebben over eventuele gezondheidsrisico's. Het gebruik van lachgas laat soms duidelijke sporen na op hangplekken, parkeerplaatsen en in parken. Een indicatie dat het middel niet alleen in het uitgaansleven wordt gebruikt. Eén op de vijf mbo-studenten (21%) heeft het laatste jaar lachgas gebruikt. Zij deden dit gemiddeld 11 keer. Opvallend is dat er wat betreft achtergrondkenmerken (leeftijd, geslacht, etniciteit, woonplaats) bij mbo-studenten nauwelijks verschillen zijn tussen subgroepen. Het is een middel dat populair is onder diverse groepen. Dit wordt ook herkend door professionals in het buurtpanel. Lachgas beleeft volgens hen een flinke hype in verschillende jongerengroepen.

Het aanbod van lachgas is dan ook overweldigend, wellicht ook doordat lachgas door een besluit van het Europees Hof onder de warenwet valt. Er zijn vele verkooppunten van lachgaspatronen (buurt- en avondwinkels, bezorgdiensten, webwinkels) die zich op de markt hebben gestort. Volgens professionals van het buurtpanel heeft het grote en laagdrempelige aanbod invloed op het experimenteergedrag van jongeren.

GHB nog steeds op achtergrond

Over langere tijd bezien is het gebruik van GHB in het uitgaansleven op de achtergrond geraakt. Dit heeft mede te maken met de commotie en negatieve verhalen over out gaan en verslaving. Niettemin zijn er in de netwerken van het uitgaanspanel groepen die zweren bij GHB. Onder gebruikers gelden soms strenge regels bij gebruik in groepsverband en ligt er een taboe op met niet-gebruikers praten over GHB. Onder mbo-studenten is het gebruik van GHB beperkt (3% afgelopen jaar).

Meer ketaminegebruik in uitgaansnetwerken

De afgelopen jaren is het gebruik van ketamine gestegen. In de panelnetwerken zit het gebruik van dit middel op hetzelfde niveau als lachgas. Aanvankelijk werd het middel vooral in undergroundscene gebruikt, maar het gebruik is meer in de breedte gegroeid. Het is nu niet slechts meer een afterdrug. Frequent gebruik zou de kans op blaasproblemen verhogen en volgens gebruikers kan gebruik in combinatie met alcohol tot misselijkheid en overgeven leiden. Van de mbo-studenten heeft 3% het afgelopen jaar ketamine gebruikt.

4-FA nog steeds populair en vaker aangeboden bij de testservice

Hoewel de markt van nieuwe psychoactieve stoffen (NPS) is gestabiliseerd, blijft 4-FA een populair middel in veel panelnetwerken. De populariteit van 4-FA hangt volgens

de leden van het uitgaanspanel samen met de hoge dosering van XTC-pillen. Gebruikers geven aan dat de milde roes van 4-FA voor meer controle zorgt tijdens het uitgaan (de overheid is voornemens 4-FA te verbieden). Andere NPS zijn alleen in kleine subgroepen van panelnetwerken populair.

Ook onder mbo-studenten is 4-FA de populairste NPS. Eén op de tien mbo-studenten gebruikte ooit wel eens NPS, waaronder 7% 4-FA. Bij de testservice is de populariteit van 4-FA eveneens terug te zien in de cijfers. Het aantal aangeboden 4-FA-monsters steeg relatief gezien het sterkst. Naast poeders werd het middel in toenemende mate als pil aangeboden.

Psychedelica, methamfetamine en 'straatdrugs' worden het minst gebruikt

In het uitgaansleven spelen psychedelica een bescheiden rol, alhoewel LSD en ayahuasca wel bekender worden. Zo heeft het gebruik van microdoseringen LSD veel aandacht gekregen in de media. Het gebruik van methamfetamine blijft zeldzaam in uitgaansnetwerken, met uitzondering van kleine niches in het gaymilieu en groepjes psychonauten. Van de mbo-studenten heeft 5% ooit LSD, 3% ooit DMT en 3% ooit methamfetamine gebruikt. Straatdrugs (heroïne en crack) worden niet of nauwelijks gebruikt in het nachtleven. Onder mbo-studenten is het gebruik van straatdrugs beperkt, alhoewel het gerapporteerde ooit-gebruik hoger ligt dan verwacht (heroïne 2% en crack 5%). Uit een aanvullende analyse blijkt dat de mbo-studenten die het afgelopen jaar straatdrugs hebben gebruikt, vrijwel allemaal ook ervaring hebben met cannabis en/of stimulantia.

Kwetsbare buurtjongeren – succes en falen liggen dicht bij elkaar

Volgens de professionals in het panel over kwetsbare buurtjongeren is de scheidslijn tussen succes en falen in deze groepen flinterdun. Bij veel van deze jongeren is sprake van een ontwrichte thuissituatie en psychische problematiek. Schooluitval is hoog in sommige groepen, maar in dezelfde groepen zijn ook jongeren die hun opleiding willen afronden. Overlast van rondhangende jongeren komt in golven en de professionals blijven constateren dat meer buurtjongeren zich aangetrokken voelen tot drugshandel en het snelle geld. Wat betreft middelengebruik zijn cannabis en lachgas aantrekkelijke middelen. Het gebruik van alcohol en andere drugs blijft vooral beperkt tot jongeren zonder migratieachtergrond.

Innovatie op de Amsterdamse drugsmarkt

Als gevolg van het gebruik van snel innoverende technologie (internet, mobiel) wordt de Amsterdamse drugsmarkt steeds diffuser (met uitzondering van de cannabismarkt). Gebruikers kunnen nog steeds terecht bij thuisdealers, maar bezorgdiensten doen aan actieve werving van klanten middels WhatsApp, waarbij soms korting wordt beloofd bij de aankoop van grotere hoeveelheden. Uit de drugsmenu's die via WhatsApp worden verstuurd blijkt hoe de verschillende drugsmarkten met elkaar zijn verweven. De meeste bezorgdiensten kunnen diverse soorten middelen leveren.

Conclusie

Middelengebruik blijft nauw verweven met het uitgaansleven in Amsterdam, met name het dancesegment. Onder trendsetters in het Amsterdamse uitgaansleven lijkt het middelengebruik zich – na een toename in de tweede helft van de *zero's* – de laatste jaren wat te stabiliseren, maar met de komst van 4-FA en lachgas is het drugspalet verder uitgebreid. Onder mbo-studenten is het gebruik lager dan onder het panel, maar dit is gezien de leeftijd ook niet verrassend. Uit de survey blijkt dat mbo-studenten in een levensfase verkeren waarin met stijgende leeftijd vaker wordt gestart en geëxperimenteerd met middelen, waarbij tabak, alcohol en cannabis de populairste middelen zijn.

Ooit-gebruik mbo-studenten per leeftijdscategorie

	tabak	alcohol	cannabis	lachgas	XTC-pillen	cocaïne
15-17 jaar	49%	77%	39%	24%	10%	3%
18-20 jaar	57%	79%	50%	28%	22%	8%
21 jaar en ouder	72%	84%	65%	31%	33%	20%

VIII

SUMMARY AND CONCLUSIONS

Nightlife in Amsterdam has become increasingly globalised. Tourists – following in the wake of the many DJs and performers – now populate the nightspots in growing numbers. This trend in nightlife helps fuel the wider debate currently raging in the city. Tourism is said to worsen inner-city congestion, to the detriment of authentic shops and services. This has provoked a movement to defend local residents and shopkeepers against enterprises that treat Amsterdam as a cash cow. Yet even as the partying tourism lays a firmer claim on Amsterdam nightlife, it also spawns a diverse array of clubs and festivals, and greater revenues to boot. In 2016, two particular trends in nightlife stood out in the upper chic and in the subterranean alternative milieus. New clubs and venues continued to spring up in both segments. In the higher spheres, the international hotel bar culture increasingly manifests itself in nightlife. It stands opposite a growing demand for venues in underground scenes. The multi-culturally tinted urban music scene is flourishing once again, as evidenced in a burgeoning of festivals and hip-hop nights. Going out in Amsterdam means making choices: the scene is so vast and varied that something remarkable can be experienced every weekend.

Amsterdam Antenna: Our annual drugs monitoring report since 1993

Amsterdam Antenna has been reporting on trends in the city's drugs markets since 1993. Analysing a combination of qualitative and quantitative data collected each year, it documents the use of recreational substances by adolescents and young adults. Our mixed-method research strategy has three standard components: a panel study in two different target groups, an annual survey and a set of prevention indicators. Together, the data obtained in the various components of Antenna paint a

diversified picture of the trends and patterns in Amsterdam's world of recreational substances.

Our qualitative panel study traces the latest developments by conducting individual, semi-annual interviews with a panel of insiders from various scenes. The chief emphasis is on nightlife, with a special focus on trendsetters who experiment with new music, venues or drugs. The panel study reports few exact figures but highlights dynamic processes. The focus in the other section of the panel study is on vulnerable young people living in city neighbourhoods, with information provided by professionals who work with the neighbourhood youth.

Quantitative data are collected in our annual survey. It concentrates each time on substance use in a different social group: adolescents, young clients of youth support services, cannabis coffeeshop customers, pubgoers, and clubbers and ravers. In 2016, we focused on students in secondary vocational schools or colleges. In view of their age group (averaging 19 years of age in our sample), vocational students are an interesting research population, as well as a key target group for prevention efforts. It is a time of life at which relatively high percentages of young people start using and experimenting with recreational substances. Nearly 2.000 vocational students took part in our survey. They were representative of the entire population of Dutch vocational education students in terms of gender, age, vocational sector and educational qualification level. The prevention indicators provide information on the drugs market in the form of quantitative data deriving from test results of voluntarily submitted drug samples.

The nightlife panel: drug use depends on network, occasion and setting

In the networks and scenes represented in our nightlife panel, the use of drugs is 'normal', yet the repertoire of recreational substances actually consumed varies considerably. Drugs are taken more widely in networks associated with the dance music scene than in urban music networks. Stimulants like ecstasy, cocaine and amphetamine seem to have become interchangeable, with the choice of drug varying with the setting and the occasion. Ecstasy is the most widespread drug. The use of anaesthetics such as laughing gas, GHB and ketamine is less common, though those drugs are still part of the standard repertoire in many of the nightlife networks. Psychedelics and new psychoactive substances (NPS) are popular in certain subgroups only. An excep-

tion is 4-FA, an NPS that has secured a regular place in most panel networks alongside the other stimulants, albeit at a lower rate of use.

Alcohol consumption high in all groups

In the large majority of our networks, at least three quarters of the nightlifers are estimated to drink alcohol regularly, although the amounts consumed in subgroups within those networks varies heavily. More people than previously are reported to observe one or more alcohol-free periods per year. More exclusive drinks are consumed in the urban scene, and ordinarily less alcohol is consumed there than in the dance music scene. Apart from a growing gin-and-tonic fad, there were no clear trends in 2016 in association with alcohol. The selection of alcohol-free juice concoctions has broadened noticeably in the trendy nightspots.

Amongst the vocational students in our survey, the large majority (65%) were current (past-month) drinkers. Slightly more than half of the current drinkers partook of alcohol every week, but daily drinkers were a tiny minority (3% of all vocational students). On their 'drinking days', the current drinkers drank an average of six units of alcohol. One quarter felt they were consuming too much alcohol or drinking it too often.

Smoking and vaping

Although much tobacco is still consumed in Amsterdam nightlife, the panel discerned a continuing decline. It is attributable in part to stricter regulations, but also to increasing consciousness among nightlifers about the health detriments of smoking.

Among the vocational students, the percentages of smokers rose with increasing age. One third (35%) of the students questioned had smoked tobacco in the past month. Half of those current smokers (50%) smoked daily and one quarter (26%) smoked at least once a week. Seven cigarettes were consumed on a typical 'smoking day'.

E-cigarettes and shisha pens have become more popular with the vulnerable neighbourhood youth. Vocational students also smoked e-cigarettes, although past-month use was low (6% with nicotine and 4% without). In our surveys in previous years, e-cigarettes were not yet viewed by nightlifers as an alternative to tobacco, but due to technical innovations they are gradually gaining popularity in that group too.

Lower nightlife cannabis use, but continued appeal for youth

As with tobacco smoking, a discernible decline has occurred in the use of cannabis in nightlife. Panel members attributed that to stricter regulation and increased awareness

of health risks. Nonetheless, cannabis evidently has a continued appeal amongst adolescents and young adults. More than one in five vocational students (22%) reported having smoked it in the past month (current cannabis smokers). Almost one third of these (32%) smoked it every week, and a considerable minority (17%) did so daily. Some 33% the current cannabis using vocational students had consumed the drug during school hours or at a work placement in the past year. Cannabis use is also high in various populations of vulnerable youth and, according to the professionals engaging with them, the young people tend to underestimate the risks of frequent cannabis use.

Energy drinks popular with young people

Young people exhibit a high consumption of energy drinks. Some 89% of the vocational students had tried them at some point, and just over half (51%) had drunk them in the past month, averaging 2 servings per occasion. Panel members reporting on vulnerable youth observe that energy drinks are popular in all groups. They argue for targeted education about the associated health risks.

Ecstasy remains the leading nightlife drug

The current nightlife generation in Amsterdam regards ecstasy as the primary recreational substance in nightlife besides alcohol. Especially in dance music scenes, the use of ecstasy has become 'normalised', according to panel members; that is considerably less the case in the urban scene. Partly because of its physical and psychological impact, the use of ecstasy is often planned in advance. That is why ecstasy use is not extremely frequent in most networks in our nightlife panel – with the exception of some (largely young) groups that patronise nightlife venues and festivals nonstop.

Ecstasy is likewise the most popular stimulant among vocational students: 20% had taken it at some time in their lives (lifetime use), and 15% had done so during the past year (recent use). Over half of those recent users (52%) had taken ecstasy from 1 to 4 times in the past year, 29% had done so 5 to 10 times and 19% had taken it more than 10 times. Thus, not all vocational students restrict their use of ecstasy to a few occasions per year.

As in recent years, more than half of all drug samples submitted in 2016 to the drug checking service (56%) were ecstasy or MDMA samples. Results showed continued high potency and quality in ecstasy pills. The average strength of tablets was 164 mg of MDMA; 65% were classified as high-strength (> 150 mg) and 91% contained no identi-

fied contaminants or adulterants. Some panel members pointed to an adverse side-effect of the current pill potency: the euphoria becomes more difficult to control. Users grow more sensitive to the more negatively perceived, palpably evident effects of the ecstasy high, such as sweating and haziness. The intense social interaction and connectedness often desired by ecstasy users gets undermined when they take too much or overly potent ecstasy.

Cocaine as a status drug – normalisation in a critical light

In some of our panel networks, cocaine is more highly regarded than any other drug, but perceptions are often ambivalent. While some people consider cocaine a perfect drug to take either in nightlife or at home and in combination with alcohol, others put it to more functional use while working night jobs in the hospitality industry. Still others are more wary of the drug and worry about overconsumption. By and large, the 'normalisation' of cocaine is viewed more critically than that of ecstasy. Probably that has to do with the more impulsive behaviour associated with cocaine.

The number of cocaine samples submitted to the drug checking service in 2016 rose more sharply than that of any other drug, and the average purity levels increased sharply compared to previous years. According to people in the know, the cost of cocaine has been sinking for years, yet the lower costs have not been passed on to consumers, who now pay €51 per gram on average.

Some 6% of the surveyed vocational students had taken cocaine in the past year. Many of those recent users (45%) took it once or twice, but there was also a group (18%) of more frequent sniffers who had taken cocaine over 10 times in the past year.

Amphetamine use still peaking

Although the use of amphetamine slackened slightly in the networks of our nightlife panel, following a prolonged rise, the current peak is still historically high. Amphetamine use in 2016 was equally high to that of cocaine. In terms of sensation, amphetamine is regarded much less as a 'real' drug in comparison with other substances. It is above all a practical, functional means to carry on longer. Panel members predict that some of the current speed users are likely to opt more often for cocaine in the longer term. At prices around €8 to €10 per gram, amphetamine is still relatively inexpensive. The recent (past-year) use of amphetamine amongst vocational students was 5%, approximately the same rate as cocaine use. Similarly, a large proportion of the recent

users (43%) had taken amphetamine once or twice in the past year, but another subgroup (28%) had taken it rather frequently (more than 10 times that year).

Laughing gas popular in all groups – supply overwhelming

A resurgence in the use of laughing gas has occurred since 2008. Although the level has stabilised in more recent years in the nightlife panel networks, laughing gas remains popular. Many users consider it an innocuous drug, but more panel members now suspect it may carry health risks. Visible remains of the consumption of laughing gas can be found strewn about in youth hangout areas, city parks and car parks – an indication that the drug is not just used in nightlife. One in five (21%) of the vocational students we questioned had taken laughing gas in the past year, at an average of 11 times. Interestingly, there was little variation between subgroups of students as defined by background characteristics (age, gender, ethnicity, place of residence). Laughing gas is popular in many different groups. As professionals in our neighbourhood youth panel reported, it is also a current craze in various subpopulations.

The result is an overwhelming supply of laughing gas on the market. That may be partly because laughing gas has now come under the purview of the Commodities Act, following a decision by the European Court of Justice. A wide array of sales outlets have plunged into the market for laughing gas whippets, including neighbourhood and evening shops, delivery services and webshops. Professionals from the neighbourhood panel report that the copious, low-threshold supply of laughing gas has an influence on experimental behaviour by young people.

GHB still in the background

Viewed over a longer period, the use of GHB in Amsterdam nightlife has receded into the background. That is partly due to hubbub and the distressing stories about people passing out or getting addicted. Despite that, there are groups represented in our nightlife panel that swear by GHB. Some users observe strict rules about the use of the drug in group situations, as well as taboos on discussing it with non-users. The rate of GHB use by vocational education students was low (3% in the past year).

Growing ketamine use in nightlife networks

The use of ketamine has risen in recent years. In our panel networks, the level of ketamine use currently equals that of laughing gas. Although taken mainly in the underground scene at first, the use of the drug has broadened. It is now no longer just an afterparty drug. Frequent use of ketamine is said to heighten the risk of bladder dam-

age, and users report that it can cause nausea and vomiting if taken in combination with alcohol. Some 3% of vocational students had taken ketamine in the past year.

4-FA still popular – and increasingly brought to the checking service

Although the market for novel psychiatric substances (NPS) has stabilised, 4-FA still remains a popular drug in many of our panel networks. Members of the nightlife panel argue that the popularity of 4-FA has to do with the current high potency of ecstasy tablets. Users report that the milder 4-FA high ensures better control during a night out (4-FA is planned to become a scheduled substance in the Netherlands). Other NPS were popular only in small subgroups in panel networks.

4-FA is also the most popular NPS with vocational students. One in ten had taken at least one NPS at some time in their lives, including 7% who had taken 4-FA. The popularity of 4-FA is also reflected in drug checking service statistics, with the number of submitted 4-FA samples mounting at the relatively strongest rate. The drug is increasingly available in tablet as well as in powder form.

Psychedelics, methamphetamine and ‘street drugs’ have lowest use rates

Psychedelic drugs play a modest role in Amsterdam nightlife, although LSD and ayahuasca are becoming better known, and the use of LSD microdoses was recently the subject of considerable media interest. Methamphetamine use remains rare in nightlife networks, except in small niches of the gay scene and in small groups of psychonauts. For vocational students, the lifetime use of LSD stood at 5%, of DMT at 3% and of methamphetamine at 3%.

‘Street drugs’ (heroin and crack cocaine) are seldom to never taken in Amsterdam nightlife. The use of them by vocational students was also rare, though reported lifetime use was higher than expected (heroin 2%, crack 5%). Supplementary analysis showed that virtually all students who had taken street drugs in the past year also had some experience with cannabis and/or stimulants.

Vulnerable neighbourhood youth – success and failure lie close together

According to the professionals in our panel who work with vulnerable neighbourhood youth, the dividing line between success and failure for them is very thin indeed. Many such young people live with dysfunctional situations at home and struggle with mental health problems themselves. The rate of early school leaving is high in some groups, but there are also people in the same groups who strive to complete their

education or training. Nuisance behaviour by loitering youth comes in waves, and the professionals continue to observe a growing attraction to drug dealing and fast money among neighbourhood youth. In terms of substance use by the young people themselves, cannabis and laughing gas have a certain appeal. The use of alcohol and other drugs is confined largely to youth of non-minority ethnic background.

Innovation in the Amsterdam drugs market

Through the use of rapid technological innovations (Internet, mobile communication), the Amsterdam drugs market is getting more and more diffuse (with the exception of the cannabis market). Drug consumers may still patronise home-based dealers, but delivery services are now actively recruiting customers via WhatsApp, sometimes offering discounts for larger purchases. The drug menus distributed via WhatsApp reveal how the various markets for drugs are intertwined. Most delivery services can furnish a range of drugs.

Conclusions

Recreational substance use remains an integral part of nightlife activities in Amsterdam, especially in the dance music segment. Drug use by trendsetters in the various nightlife scenes appears to have stabilised somewhat in recent years, after significant increases in the second half of the noughties. The rise of 4-FA and laughing gas has further broadened the palette of widely available drugs. Among vocational school students, the use of drugs is lower than in the nightlife scenes represented in our panel, but that comes as no surprise in view of the students' younger age. As the survey revealed, they are in a life stage in which more people start taking and experimenting with recreational substances as their age increases, with tobacco, alcohol and cannabis being the most popular substances.

Lifetime substance use by Dutch vocational students, by age category

	tobacco	alcohol	cannabis	laughing gas	ecstasy tabs	cocaine
age 15-17	49%	77%	39%	24%	10%	3%
age 18-20	57%	79%	50%	28%	22%	8%
21 and older	72%	84%	65%	31%	33%	20%

BIJLAGE A

PANEL UITGAANDERS

Panelnetwerken	197
De panelmethode.....	198
Geruchten, signalen en trends.....	200
Panelnetwerken en panelmutaties.....	201
Tabellen	203
Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit.....	203
Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit (vervolg).....	204
Tabel 2 top drie drugs club- en partycircuit	205
Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit.....	206
Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit (vervolg).....	207
Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit (vervolg).....	208

Panelnetwerken

De setvariabelen (ethniciteit, sekse en leeftijd) zeggen iets over de uitgaansnetwerken in de panelstudie. De groepen en scènes zijn heterogeen, van jong tot ouder, homo en/of hetero en soms wit, zwart of etnisch gemixt.

Leeftijd

De leeftijdsspreiding in uitgaansnetwerken is tussen de 20 en 35 jaar, met een gemiddelde rond de 25 jaar. Het hoge opleidingsniveau komt overeen met die van de clubgangers in het Amsterdamse uitgaansleven.¹¹⁶ De laatste jaren is er sprake van een verjonging door de forse aanwas van stapgroepen die vaak in het kielzog van nieuwe feestcollectieven het uitgaansleven ontdekken. De nieuwe lichter is een mix van scholieren en/of studenten die in Amsterdam en omgeving wonen en zich met groot feestelan in de kijker spelen. Naast de bekendere festivals zijn er veel nieuwe zomerfestivals bij gekomen waar de leeftijd (18-22 jaar) een stuk lager ligt. Het middensegment van 25+ domineert vooral het reguliere clubcircuit. Oudere stapgroepen gaan minder frequent naar clubs maar willen de zomerfestivals niet missen.

Etniciteit

Het dancepubliek is in meerderheid van westerse afkomst (75%-100%). Bezoekers van techno, hardcore en hardstyle zijn praktisch allemaal wit. Op hiphop en Latin feesten voeren Surinaamse en Caribische bezoekers (60%-70%) de boventoon. Bezoekers van dancehall en reggaeton zijn overwegend zwart. De etnofeesten richten zich vaak op één etnische groep. De etnische mix is het grootst op clubavonden waar trendsetters juist geïnteresseerd zijn in crossovers tussen stijlen.

Sekse

Mannen zijn vaker in de meerderheid op feesten, maar de percentages zijn in de laatste vijf jaar naar elkaar toegegroeid. Was de vrouw-man verhouding in 2008 nog 1:3, is dat tegenwoordig bij feesten 1:2. De voortschrijdende participatie van jonge vrouwen in het uitgaansleven sinds 1995, is volgens sommigen te wijten aan het feit dat er meer vrouwen in Amsterdam zijn gaan studeren en wonen. Het komt vaker voor dat vrouwen op urban en dancefeesten in de meerderheid zijn. Nederlandse, Surinaamse en Antilliaanse vrouwen zijn actiever in het nachtleven dan Marokkaanse en Turkse

¹¹⁶ Nabben, Benschop & Korf (2014).

vrouwen. Homomannen voelen zich minder gebonden aan klassieke homolocaties dan in de jaren negentig van de vorige eeuw.

Opleiding en werk

De deelnemers in de panelnetwerken vertegenwoordigen verschillende sociaaleconomische categorieën. De jongste groepen stromen vers van de middelbare school door naar de arbeidsmarkt of het middelbare en hogere (beroeps)onderwijs. Een grote groep 20-plussers zit in het hoger onderwijs en heeft vaak een tijdelijke baan naast de studie. De derde groep werkt inmiddels of is op zoek naar een baan. Een aanzienlijk deel rekt zichzelf tot de creatieven. Hieronder wordt tegenwoordig van alles geschaard: journalisten, koks, grafisch designers, artiesten etc. Hoewel menigeen rekening moet blijven houden met zijn uitgavenpatroon lijkt de crisis wat meer naar de achtergrond gedrongen. Er wordt veel in netwerken geïnvesteerd en optimisten vinden dat een crisis juist nieuwe kansen biedt. Panelleden horen vaker verhalen van vrienden die in een innovatieve start-up zijn gestapt of hun zinnen hebben gezet op activiteiten (cultureel, culinair, artistiek etc.) in de nog immer groeiende feestcultuur.

De panelmethode

De panelstudie verzamelt doorlopend informatie over de Amsterdamse drugsmarkt. Dit gebeurt op basis van interviews met insiders in verschillende netwerken en scenes van gebruikers. In tegenstelling tot andere onderdelen van Antenne gaat het in de panelstudie nauwelijks om cijfers, maar om dynamische processen als uitgaanstrends en druggebruik onder jongeren en jongvolwassenen. Hoewel we de bevindingen van de panelstudie niet in cijfers uitdrukken, kunnen we er wel algemene ontwikkelingen mee schetsen. Dit doen we door de trendsetters en de vroege trendvolgers in de gaten te houden. Zij experimenteren meer dan gemiddeld met drugs en zijn vaak voortrekkers van nieuwe ontwikkelingen in het uitgaansleven. We onderscheiden drie typen trendsetters: *maven*, *connectors* en *salesmen*.¹¹⁷

De *maven* (bollebozen) hebben veel kennis van het uitgaanscircuit en/of de drugsmarkt en kunnen ons hierover alles vertellen. Ze opereren deels achter de schermen, maar wisselen ook onderling specifieke informatie uit over drugs. Ze weten ons haar-

¹¹⁷ Gladwell (2000).

fijn uit te leggen hoe de vork in de steel steekt als het gaat over farmacologische eigenschappen van verschillende typen drugs. Soms zijn ze betrokken als innovators die uit hobbyïsme veel chemische kennis hebben en een buitengewone interesse vertonen voor (nieuwe) drugs. Zij hebben niet de behoefte om nieuwe chemische innovaties bij een groot publiek onder de aandacht te brengen. De *connectors* opereren dynamischer en zijn goed op de hoogte van de uitgaans- en drugsmarkt. Soms sijpelt er kennis door van de *maven* waar ze soms contact mee hebben. De *connectors* weten precies waar de belangrijke of invloedrijke spelers op de markt zich bevinden en welke posities ze innemen binnen het hectische uitgaansleven. *Connectors* investeren veel tijd in sociale contacten om op de hoogte te blijven van nieuwe ontwikkelingen. De kracht van *salesmen* of *proseliteerders* (evangelisten)¹¹⁸ is hun vermogen om te overtuigen en zo een grotere groep, tot zelfs de grootste sceptici, te enthousiasmeren voor een 'nieuwe' drug, clubavond of mode. Daar waar anderen voorzichtig zijn, wil de evangelist het van de daken schreeuwen. Het is goed mogelijk dat trendsetters meerdere posities en rollen hebben. Aangezien de innoverende, producerende en consumerende segmenten binnen het uitgaansleven vaak in elkaar grijpen, kan iemand zowel de rol van de *connector* als van de *salesman* spelen.

De leden van het panel worden sinds 1994 doorlopend twee keer per jaar onafhankelijk van elkaar face-to-face geïnterviewd. Hiermee voorkomen we dat leden elkaar beïnvloeden of napraten. Iedereen die deel uitmaakt van het panel heeft zicht op een bepaald netwerk, een specifieke scene of locatie waar alcohol en drugs worden geconsumeerd. Het is overigens niet uitgesloten dat netwerken elkaar deels overlappen. Zowel op megafeesten als in favoriete clubs of cafés kunnen panelleden tegelijkertijd aanwezig zijn en vanuit hun eigen beleving verslag doen van het feest, de locatie en de sfeer. Het gaat daarbij niet om het eigen druggebruik, maar over wat zij waarnemen in hun netwerk en directe omgeving. De verhalen van clubmedewerkers en stapers kunnen zeer uiteenlopend zijn omdat er vanuit een verschillend perspectief wordt gekeken. Dit maakt de panelmethode juist zo boeiend, omdat we in onze analyse en vertaling van de verhalen over het hedonistische uitgaansleven en (nieuwe) patronen, signalen en trends in verschillende dimensies op de voet kunnen blijven volgen.

¹¹⁸ Cohen (1975).

Om de anonimiteit van zowel panelleden als clubs, cafés, coffeeshops, etc. te waarborgen noemen we geen namen van horecagelegenheden als deze door panelleden direct in verband worden gebracht met druggebruik of -handel. Deze voorzichtige benadering is een bewuste keuze om panelleden en locaties niet in diskrediet te brengen. Als er een impressie wordt gegeven van een populaire clubavond of party, dan wordt de locatie gewoon vermeld, aangezien we dan niet ingaan op het middelengebruik. Aangezien sommige panelleden twee verschillende netwerken beschrijven wordt elk panellid met een nummer én de letter 'a' of 'b' gecodeerd om de verschillende netwerken te typeren.

Geruchten, signalen en trends

In de gehanteerde panelmethodiek is een beveiliging ingebouwd om vage en moeilijk traceerbare geruchten te onderscheiden van duidelijk waarneembare verschijnselen die zowel door panelleden als onderzoekers geverifieerd kunnen worden. Deze waarneembare verschijnselen noemen wij signalen omdat ze werkelijk in het oog springen en zodoende ook kunnen worden gevolgd en zo mogelijk zelfs verklaard. Maar signalen zijn nog geen trend. Waar precies een signaal ophoudt en een trend begint, is niet altijd duidelijk aan te wijzen omdat het over illegale middelen gaat, waarover geen productiecijfers van fabrikanten bestaan. Dit maakt het des te complexer om *hypes* te onderscheiden van werkelijke trends. We spreken pas van een trend als meerdere panelleden in verschillende netwerken tegelijkertijd en onafhankelijk van elkaar een vergelijkbare en nieuwe ontwikkeling waarnemen in de uitgaans- of drugsmarkt. Bij voorkeur worden deze waarnemingen ook bevestigd door andere, kwantitatieve onderdelen van Antenne.

De panelstudie bevat actuele informatie over spraakmakende *hypes*, nieuwe scènes, muziekgenres en uitgaanslocaties. Maar de betekenis en het belang van het Amsterdamse uitgaansleven wordt ook in een sociaal-culturele en historische context geplaatst die veel verder reikt dan de vluchtigheid van hip en hype, die vaak vergankelijk en tijdsgebonden blijken te zijn.¹¹⁹ Wat bij wijze van spreken vandaag in de mode is, kan morgen alweer passé zijn. Onze focus is daarom niet alleen gericht op nieuwe fenomenen binnen een uitgaanssetting. Ook de dynamiek van de verschillende

¹¹⁹ Leland (2004).

drugsmarkten en prijsontwikkelingen, de verandering van toedieningswijze, riskante en/of favoriete combinaties en de opkomst van nieuwe synthetische of natuurlijke middelen worden gevolgd en beschreven. Het blijft daarom van evident belang om ontwikkelingen in de drugsmarkt, veranderende leefstijlen en gebruik van genotmiddelen onder jonge mensen op empirisch controleerbare wijze te blijven volgen. Deze kennis blijft een belangrijke bron voor beleid, preventie en hulpverlening en leidt tevens tot een beter begrip en duiding van hedendaagse jeugdstijlen.

Geruchten, signalen, trends en hypes

Geruchten zijn berichten die niet verifieerbaar en soms zelfs empirisch pertinent onjuist zijn.

Signalen zijn duidelijk waarneembare, maar zich (nog) niet systematisch manifesterende ontwikkelingen, waarbij (nog) niet gesproken kan worden van een trend.

Van **trends** is sprake wanneer we uit diverse onafhankelijke bronnen een duidelijke, systematische en empirisch verifieerbare toe- of afname in aard of omvang van middelengebruik waarnemen. Ze zijn het resultaat van een cumulatie van ontwikkelingen die al langer aan de gang zijn. Er is een duidelijke verspreiding van het gebruik van een 'nieuw' middel of van een 'nieuwe' toedieningswijze, dan wel een revival van 'oude' middelen of toedieningswijzen over uiteenlopende netwerken.

Hypes zijn vluchtige fenomenen die snel wegebben. Zij kunnen wel enige empirische basis hebben, maar het gaat doorgaans toch vooral om anekdotische verhalen die vaak in de media worden opgeklopt.

De panelstudie geeft op de langere termijn meer inzicht in gebruikspatronen, reguleringsmechanismen, de mate van interesse in 'nieuwe' drugs en het verschijnen en verdwijnen van middelen op de gebruikersmarkt. Elke nieuwe generatie ontdekt en gebruikt op haar eigen wijze en onder een ander gesternte de genotmiddelen die in omloop zijn. Dit verklaart waarom het middelengebruik een golvend karakter vertoont met pieken en dalen. De nieuwkomers vormen voor zichzelf een beeld op grond van hun eigen ervaring, ervaringen van vrienden en de informatie die op dat moment voorhanden is. Internet is voor jongeren een veilig en rijk medium om op speciale voorlichtingssites specifieke informatie over drugs te zoeken of vragen te stellen aan de eigen feestcommunity. Nieuwe hypes, rages en kicks worden – mede door nieuwe communicatievormen als Facebook, Instagram en YouTube – snel bekend in de scene.

Panelnetwerken en panelmutaties

Wie hypes en trends van druggebruik binnen jongerenculturen wil duiden, heeft een daarop afgestemde methode nodig die flexibel én voor langere tijd geldend en toe-

pasbaar is. Continuïteit is daarbij van essentieel belang om de golfbewegingen van trends in druggebruik door de tijd te volgen.

Het streven is om alle deelnemende panelleden twee maal per jaar te interviewen. We slagen hier grotendeels in, maar kunnen niet voorkomen dat panelleden om wat voor reden dan ook afhaken. Om nieuwe ontwikkelingen op de voet te blijven volgen, is het noodzakelijk om het panel aan te blijven vullen met leden die een goed begrip hebben van nieuwe fenomenen in het uitgaansleven. Verderop in deze bijlage staat bij elk panellid vermeld aan welke meting hij of zij heeft meegedaan en welke specifieke netwerken worden vertegenwoordigd. Ook wordt een overzicht gegeven van panelmutaties met nieuwe, vervangen en uitgetreden panelleden. De panelmutaties zijn onderverdeeld in drie categorieën: *nieuwe panelleden*, die een nieuwe locatie of netwerk vertegenwoordigen; *vervangen panelleden* die worden vervangen door anderen afkomstig uit hetzelfde of gelijksoortig netwerk; en *uittreedende panelleden* die niet worden vervangen omdat er geen geschikte opvolger is.

Nieuwe panelleden

Er zijn zeven nieuwe personen in het panel geworven na tips van panelleden of op basis van veldwerk benaderd:

- Camille (141a) stapper in verschillende uitgaansscenes.
- Pim (142a) feestorganisator en psychonaut.
- Jan (144ab) fervente stapper in verschillende uitgaansscenes.
- Lex (145a) homocircuit, clubs en afters.
- PJ (146a) homocircuit / underground.
- Dennis (147a) clubmanager.

Uittreedende panelleden

In totaal zijn er vijf personen uit het panel getreden die niet zijn vervangen:

- Keith (140a) is onverwachts naar Berlijn vertrokken en niet meer bereikbaar.
- Cedric (138a) is na t45 gestopt. Hij zegt dat hij de ontwikkelingen bij de nieuwe generatie niet meer voldoende volgt.
- Jade (134a) was stafmanager van een club, maar heeft na sluiting niet voldoende zicht meer op de scene.

- Ponjo (81a) heeft besloten om uit het panel te stappen. De groepen en clubavonden waarover hij jarenlang vertelde zijn niet genoeg vernieuwend meer om nieuwe trends te ontdekken.
- André (141) is gestopt in het buurtpanel omdat hij onvoldoende zicht heeft op het drugsgebruik. (zie buurtpanel).

Vervangen panelleden

Twee panelleden worden door een ander panellid vervangen, die deel uitmaakt van hetzelfde netwerk:

- Angelina gaat steeds minder uit in de urban scene en haar plaats wordt ingenomen door Nuri (118a).
- Henk (barkeeper) wordt vervangen door Tonio (56a/b).

Toelichting bij tabellen panelnetwerken

- Een vervangend panellid dat zicht heeft op dezelfde scene en/of locatie behoudt hetzelfde panelnummer als het panellid dat hij/zij vervangt en wordt aangeduid met een **V**. Een geheel nieuw panellid dat zicht heeft op een nieuw netwerk of locatie en geen ander panellid vervangt, wordt aangeduid met een **N**.
- De kolom T geeft het nummer van de meting aan (45 en/of 46).
- De kolom andere etniciteit: allochtoon (all), Antilliaans (ant), Australisch (aus), Aziatisch (azi), Dominicaans (dom), Europees (eur), gemixt (mix), halfbloed (half), Hongaars (hon), Latino (lat), Marokkaans (mar), Moluks (mol), Pools (pol), Roemeens (roe), Surinaams (sur), toeristen (toe), Turks (tur), Verenigde Staten (vs), Zuid-Amerikaans (zam).

Tabellen

Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit									
naam	functie	code	T	setting scene	leeftijd (gem.)	aantal	♀	NL	andere etniciteit
Bram	clubber	94a	45 46	Vip/ mode	20-50 (35)	200	50%	80%	20%mix
	vrienden groep	94b	45 46	harde kern	28-35 (30)	10-20	0%	80%	10% sur 10% mix
Camille	Stapper	141a	45 46	Alternatief/ underground	18-35 (25)	250	50%	85%	
Cedric	stapper	138a	45	clubs festivals	23-30 (25)	20	5%	80%	20% toe

Tabel 1 panelnetwerken club- en partycircuit (vervolg)

naam	functie	code	T	setting scene	leeftijd (gem.)	aantal	♀	NL	andere etniciteit
David	dj	57b	45 46	gay underground	18-60 (35-40)	30 (250)	1%	80%	20% eur
Dennis	clubmanager	147a	46	multi club	21-35 (27)	750	50%	50%	50% toe
Frans	clubber	58a	45 46	gay	24-50 (36)	50 (200)	40%	75%	25% mix
Henk & Tonio	clubstaf	56a	43 44	urban	18-35 (25)	800-1000	50%	25%	15% toe 60% all
	clubstaf	56b	43 44	dance	18-40 (25)	600-1200	50%	70%	30% toe 5% all
Jamie	stapper/ dealer	113a	45 46	hardcore cafés centrum	18-40 (25)	200	40%	100%	
Jan	raver	144a	45 46	Ravers	20-35 (23)	20	40%	90%	10% mix
	stapper	144b	45 46	Studenten techno	26-35 (28)	50	40%	100%	
Jasmin	promotor stapper	85a	45 46	techno festivals	20-28 (24)	75	50%	75%	25% mix
Joris	psychonaut	126a	45 46	psychonauten	18-40 (28)	20-50 (200)	45%	60%	40% mix
Jort	organisator	135a	45 46	raves	20-30 (23)	150-450	50%	100%	
Joya	stapper	136a	45	clubs festivals	18-45 (24)	20 (200)	60%	80%	15% eur 5% mix
Koen	stapper	116a	45 46	cafés clubs	20-35 (29)	60	50%	80%	20% all
Kofi	party- fotograaf	132a	45 46	urban muziekstijlen	18-35 (25)	200	60%	35%	65% mix
Lex	stapper	145a	46	gay clubs	20-35 (24)	100		100%	
Lotje	stapper	130a	46	techno/R&B cafés	19-30 (24)	100	60%	100%	
Nuri	stapper	118a V	46	Urban	18-30 (23)	300	50%	15%	85% all
Pim	organisator	142a N	45 46	techno psytrance	18-30 (22)	50-100	40%	90%	10% eur
PJ	clubeigenaar	146a N	45 46	homo underground	25-45	150	5%	40%	60% mix
Sophie	horeca + stapper	133a	45 46	urban mix hiphop	18-35 (26)	150 (40)	40%	50%	50% all
Sjarl	stapper	139a	45	raves clubs	20-28 (25)	20	40%	100%	

Tabel 2 top drie drugs club- en partycircuit

		Drug 1		Drug 2		Drug 3	
		T 45	T 46	T 45	T 46	T 45	T 46
Bram	94a	ecstasy	ecstasy	cocaïne	cocaïne	-	-
	94b	ecstasy	ecstasy	cocaïne	cocaïne	amfetamine	amfetamine
Camille	141a	cocaine	cocaine	ketamine	ketamine	4-FA	amfetamine
Cedric	138a	amfetamine		ecstasy		4-FA	
David	57b	ecstasy	ecstasy	GHB	GHB	poppers	poppers
Dennis	147a		cocaine	ecstasy			amfetamine
Frans	58a	ecstasy	ecstasy	cocaïne	cocaïne		
Henk &	56a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy		
Tonio	56b	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	GHB	GHB
Jan	144a		4-FA		3-MMC		amfetamine
	144b		GHB		4-FA		amfetamine
Jamie	113a	cocaïne	cocaine	ecstasy	ecstasy	4-FA	4-FA
Jasmin	85a	ecstasy	ecstasy	amfetamine	amfetamine	4-FA	4-FA
Joris	126a	amfetamine	amfetamine	trippers	trippers	GHB	GHB
Jort	135a	ecstasy	ecstasy	4-FA	4-FA	amfetamine	amfetamine
Joya	136a	ecstasy		amfetamine		cocaine	
Koen	116a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	4-FA	ketamine
Kofi	132a	ecstasy	ecstasy	cocaine	cocaine	amfetamine	amfetamine
Lex	145		cocaine		ecstasy		amfetamine
Lotje	130a		lachgas		ecstasy		cocaine
Nuri	118a		lachgas		ecstasy		cannabis
Pim	142a	LSD	LSD	ecstasy	ecstasy	ketamine	ketamine
PJ	146a		ecstasy		poppers		cocaine
Sophie	133a	cocaine	cocaine	ecstasy	ecstasy	ketamine	ketamine
Sjarl	139a	amfetamine		GHB		ketamine	

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit

	T	Kofi 132a	Bram 94a	Bram 94b	Camille 141a	Cedric 138a	David 57b	Dennis 147a	Frans 58a	Henk & Tonio 56a	Henk & Tonio 56b
alcohol	45	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****
	46	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****
amfetamine	45	***	-	**	****	*****	**		*	-	-
	46	***	-	**	****		**	**	*	-	-
cannabis	45	****	*	*	****	***	*		*	****	**
	46	***	*	*	****		*	**	*	****	**
cocaïne (poeder)	45	**	***	****	*****	***	**		***	*	*
	46	**	***	****	*****		**	***	***	*	*
crack (basecoke)	45	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	46	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ecotrip (o.a. cactus, salvia, DMT)	45	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-
	46	-	-	-	*	-	-	-	-	-	-
ecstasy	45	***	*****	*****	***	*****	*****		*****	-	*****
	46	***	*****	*****	***	*****	*****	**	*****	*	*****
erectogenen (viagra etc.)	45	-	-	-	-	*	**		***	-	-
	46	-	-	-	-		**	*	***	-	-
GHB	45	-	-	-	***	*	*****		*	-	*
	46	-	-	-	*****		*****	*	*	-	*
heroïne / methadon	45	-	-	-	-	-	-		-	-	-
	46	-	-	-	-	-	-		-	-	-
ketamine	45		*	*	*****	**	***		**	-	*
	46	-	*	*	*****		***	**	*	-	*
lachgas	45	***	-	-	**	**	-		***	-	-
	46	***	-	-	*		-	-	***	-	-
LSD	45	-	-	-	***	*	-		-	-	-
	46	-	-	-	***		-	-	-	-	-
methamfetamine	45	-	-	-	-	-	*		-	-	-
	46	-	-	-	-		*	-	-	-	-
paddo's	45	-	-	-	**	-	*		-	-	-
	46	-	-	-	**		*	-	-	-	-
poppers	45	-	-	-	*	*	****		**	-	-
	46	-	-	-	*		****	-	**	-	-
slaapmiddelen	45	****	-	-	*	*	*		***	-	-
	46	****	-	-	*	*	*	-	***	-	-
2C-B	45	-	-	-	*	*	-		-	-	-
	46	-	-	-	*		*		-	-	-
4-FA	45	-	-	***	**	***	*		**	-	*
	46	-	-	***	***		*	*	**	-	*
overige nieuwe psychoactieve stoffen	45										
	46										

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit (vervolg)

	T	Jan 144a	Jan 144b	Jamie 113a	Jasmin 85a	Joris 126a	Jort 135a	Joya 136a	Koen 116a	Lex 145a	Lotje 130a
alcohol	45			*****	*****	*****	*****	*****	*****		
	46	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****	*****
amfetamine	45			****	**	****	**	****	****		
	46	*****	*****	****	**	****	****		****	**	*
cannabis	45			****	**	****	**	*****	****		
	46	****	****	****	**	****	****		****	**	**
cocaïne (poeder)	45			*****	**	*	**	****	****		
	46	*	*	*****	**	*	**		*****	****	****
crack (basecoke)	45			-	-	-	-	*	-		
	46	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ecotrip (o.a. cactus, salvia, DMT)	45			-	*	**	-	**	*		
	46	*	*	-	-	**	*		*	-	-
ecstasy	45			*****	**	****	*****	*****	*****		
	46	****	****	****	****	****	****		****	****	****
erectogenen (viagra etc.)	45			-	-	*	-	-	-		
	46	-	-	-	-	*	-	-	-	*	-
GHB	45			*	**	**	**	**	*		
	46	*****	*****	*	**	**	**	**	**	***	*
heroïne / methadon	45			-	-	-	-	*	-		
	46	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
ketamine	45			*	**	**	**	***	****		
	46	****	****	**	**	**	**		****	****	***
lachgas	45			****	**	*****	***	****	****		
	46	*****	*****	****	**	*****	***		****	*****	****
LSD	45			-	*	*****	*	***	*		
	46	*	****	-	*	****	*		**	*	-
methamfetamine	45			-	-	*	-	-	-		
	46	-	-	-	-	*	-	-	-	-	-
paddo's	45			-	-	***	*	***	*		
	46	*	*	-	-	**	*		*	*	-
poppers	45			-	*	**	*	-	*		
	46	-	****	-	-	*	*		**	****	-
slaapmiddelen	45			***	**	****	-	*	**		
	46	*	****	***	*	****	*		**	*	-
2C-B	45			-	*	****	*	***	-		
	46	*	****	-	*	****	*		-	**	-
4-FA	45			**	**	***	***	***	****		
	46	*****	*****	***	**	***	***		****	***	**
overige nieuwe psychoactieve stoffen	45			-	*	*	**				
	46	****	***	-	*	*	***				

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

Tabel 3 druggebruik club- en partycircuit (vervolg)

	T	Nuri 118a	PJ 146a	Sophie 133a	Sjarl 139a	Camille 141a	Pim 142a
alcohol	45			*****	*****	*****	*****
	46	****	*****	*****		*****	*****
amfetamine	45			***	****	****	****
	46	-	?	**		****	****
cannabis	45			****	**	****	*****
	46	***	*	****		****	*****
cocaïne (poeder)	45			*****	**	*****	**
	46	-	*	*****		*****	**
crack (basecoke)	45			-	-	-	-
	46	-	-	-	-	-	-
ecotrip (o.a. cactus, salvia, DMT)	45			-	-	-	-
	46	-	-	-	-	-	-
ecstasy	45			****	*	***	*****
	46	**	***	****		***	*****
erectogenen (viagra etc.)	45			-	-	-	-
	46	-	***	-	-	-	-
GHB	45			*	****	****	**
	46	-	*	*		****	**
heroïne / methadon	45			-	-	-	-
	46	-	-	-	-	-	-
ketamine	45			***	****	****	****
	46	-	-	***		****	****
lachgas	45			***	**	**	*****
	46	***	-	**		*	*****
LSD	45			*	*	****	*****
	46	-	-	*		***	*****
methamfetamine	45			-	-	-	-
	46	-	*	-	-	-	-
paddo's	45			-	*	**	*****
	46	-	-	-		**	*****
poppers	45			-	-	*	-
	46	-	****	-		*	-
slaapmiddelen	45			-	****	*	-
	46	-	-	-		*	*
2C-B	45			-	***	**	***
	46	-	-	-		**	***
4-FA	45			**	-	**	*****
	46	-	-	*		***	***
overige nieuwe psychoactieve stoffen	45						**
	46						**

- = 0%; * = 1 - 10%; ** = 11 - 25%; *** = 26 - 50%; **** = 51 - 75%; ***** = 76 - 100%

BIJLAGE B

SURVEY MBO-STUDENTEN

1	Survey	212
	Tabel 1.1 populatie, steekproef en respondenten.....	212
	Tabel 1.2 geslacht, leeftijd en woonplaats	213
	Tabel 1.3 etniciteit.....	213
	Tabel 1.4 uitgaan.....	214
	Tabel 1.5 sociale media.....	214
	Tabel 1.6 gamen	214
	Tabel 1.7 gokken	215
2	Middelengebruik	216
	Tabel 2.1 tabak.....	216
	Tabel 2.2 frequentie en hoeveelheid tabak (huidige rokers)	216
	Tabel 2.3 tabak per subgroep	217
	Tabel 2.4 elektronische sigaret en shisha.....	217
	Tabel 2.5 alcohol.....	218
	Tabel 2.6 frequentie en hoeveelheid alcohol (huidige drinkers)	218
	Tabel 2.7 riskant drinken en negatieve aspecten (huidige drinkers)	219
	Tabel 2.8 alcohol per subgroep.....	220
	Tabel 2.9 blowen.....	221
	Tabel 2.10 frequentie en hoeveelheid cannabis (huidige blowers).....	221
	Tabel 2.11 riskant blowen en negatieve aspecten (huidige blowers)	222
	Tabel 2.12 blowen per subgroep.....	223
	Tabel 2.13 elektronische joint en shisha.....	223
	Tabel 2.14 energydrinks.....	224
	Tabel 2.15 frequentie en hoeveelheid energydrinks.....	224
	Tabel 2.16 energydrinks per subgroep	225
	Tabel 2.17 xtc-pillen	226
	Tabel 2.18 frequentie XTC-pillen (recente gebruikers).....	226
	Tabel 2.19 XTC-pillen per subgroep.....	226
	Tabel 2.20 MDMA-poeder	227
	Tabel 2.21 MDMA-poeder per subgroep.....	227

Tabel 2.22	cocaïne	228
Tabel 2.23	frequentie cocaïne (recente gebruikers).....	228
Tabel 2.24	cocaïne per subgroep	228
Tabel 2.25	amfetamine	229
Tabel 2.26	frequentie amfetamine (recente gebruikers)	229
Tabel 2.27	amfetamine per subgroep	229
Tabel 2.28	methamfetamine.....	230
Tabel 2.29	methamfetamine per subgroep.....	230
Tabel 2.30	GHB	231
Tabel 2.31	frequentie GHB (recente gebruikers)	231
Tabel 2.32	GHB per subgroep	231
Tabel 2.33	lachgas	232
Tabel 2.34	frequentie lachgas (recente gebruikers)	232
Tabel 2.35	lachgas per subgroep	232
Tabel 2.36	ketamine	233
Tabel 2.37	frequentie ketamine (recente gebruikers).....	233
Tabel 2.38	ketamine per subgroep.....	233
Tabel 2.39	NPS (nieuwe psychoactieve stoffen) ooit-gebruik	234
Tabel 2.40	NPS per subgroep (ooit-gebruik)	234
Tabel 2.41	psychedelica (paddo's, LSD en DMT)	235
Tabel 2.42	psychedelica per subgroep (ooit-gebruik).....	235
Tabel 2.43	'straatdrugs' (heroïne en crack)	236
Tabel 2.44	'straatdrugs' per subgroep (ooit-gebruik).....	236
Tabel 2.45	ritalin	237
Tabel 2.46	ritalin per subgroep	237
Tabel 2.47	slaap- en kalmeringsmiddelen	238
Tabel 2.48	slaap- en kalmeringsmiddelen per subgroep.....	238
3	Verdiepende analyses	239
Tabel 3.1	typen gamers	239
Tabel 3.2	profiel per type gamer	239
Tabel 3.3	negatieve aspecten drinken afgelopen jaar (huidige drinkers)	240
Tabel 3.4	probleemperceptie en negatieve aspecten drinken (huidige drinkers)	240
Tabel 3.5	ervaren negatieve aspecten drinken afgelopen jaar (huidige drinkers).....	240
Tabel 3.6	negatieve aspecten blowen afgelopen jaar (huidige blowers).....	241
Tabel 3.7	probleemperceptie en negatieve aspecten blowen (huidige blowers)	241
Tabel 3.8	ervaren negatieve aspecten blowen afgelopen jaar (huidige blowers)	241
Tabel 3.9	polygebruik stimulantia (recente gebruikers).....	242
Tabel 3.10	polygebruik cannabis, stimulantia, straatdrugs (recente gebruikers).....	242

Verschillen (p-waarden)

*	< .05
**	< .01
***	< .005
****	< .001

n.s. geen significant verschil

Verschillen tussen percentages zijn getoetst middels een chi-kwadraat analyse; bij verschillen tussen gemiddelden is gebruik gemaakt van een T-test of Anova.

1 Survey

Tabel 1.1 populatie, steekproef en respondenten

	¹²⁰ totale populatie (n = 26.084)	¹²¹ steekproef populatie (n = 20.190)	respondenten (n = 1.972)
sector			
agrarisch	0.0%	0.0%	0.0%
combinatie van sectoren	1.9%	0.0%	0.0%
economie	44.5%	42.6%	38.6%
techniek	28.7%	33.9%	39.0%
zorg en welzijn	24.9%	23.5%	22.4%
kwalificatieniveau			
1	3.0%	2.8%	3.3%
2	16.9%	16.2%	17.2%
3	25.1%	25.3%	23.7%
4	55.0%	55.8%	55.7%
geslacht			
man	51.7%		45.6%
vrouw	48.3%		54.4%
leeftijd			
15-16 jaar	12.1%		9.0%
17 jaar	20.7%		22.7%
18 jaar	20.6%		21.9%
19 jaar	15.5%		15.4%
20-22 jaar	22.8%		23.9%
23 jaar en ouder	7.7%		7.0%

¹²⁰ DUO cijfers schooljaar 2014/2015, exclusief HMC

¹²¹ Cijfers deelnemende vestigingen schooljaar 2015/2016.

Tabel 1.2 geslacht, leeftijd en woonplaats

	TOTAAL (n = 1.972)
geslacht	
man	45.6%
vrouw	54.4%
leeftijd	
15-16 jaar	9.0%
17-18 jaar	44.6%
19-20 jaar	28.0%
21 jaar en ouder	18.4%
gemiddeld (s.d.)	18.9 (2.4)
mediaan	18.0
woonplaats Amsterdam	
Centrum	2.8%
Noord	5.9%
West	10.9%
Nieuw-West	4.7%
Oost	5.5%
Zuid	3.8%
Zuidoost	6.5%
TOTAAL	40.2%
woonplaats buiten Amsterdam	
Aangrenzende gemeente	19.4%
Overig Noord-Holland	28.0%
Zuid-Holland	3.6%
Utrecht	2.4%
Flevoland	5.0%
Overige provincies	1.2%
TOTAAL	59.8%

Tabel 1.3 etniciteit

	TOTAAL (n = 1.972)		
geboorteland	vader	moeder	respondent
Nederland	61.0%	64.5%	88.2%
Suriname	7.9%	7.4%	1.8%
Antillen	3.1%	2.7%	1.8%
Turkije	4.8%	4.6%	1.0%
Marokko	10.8%	9.9%	2.2%
overig westers	4.2%	3.8%	1.2%
overig niet-westers	7.9%	7.2%	3.8%
onbekend	0.3%	0%	0%
etniciteit			
Nederlands			56.4%
Surinaams			9.2%
Antilliaans			3.4%
Turks			5.0%
Marokkaans			11.1%
overig westers			6.4%
overig niet-westers			8.5%
westers			62.8%
niet-westers			37.2%

Tabel 1.4 uitgaan

	TOTAAL (n = 1.972)
aantal dagen uitgegaan afgelopen maand	
geen enkele keer	42.7%
1 keer	16.6%
2-3 keer	27.3%
4-9 keer	10.5%
10 keer of vaker	2.9%
uitgaanstype afgelopen maand	
thuisblijver (0 keer)	42.7%
gelegenheidsstapper (1-3 keer)	44.0%
vaste stapper (≥ 4 keer)	13.4%
uitgaansgelegenheid afgelopen maand	
café	38.2%
club	37.2%
rave	6.9%
muziekfestival / dance event / party	24.2%

Tabel 1.5 sociale media

	TOTAAL (n = 1.972)
aantal uur per dag bezig met sociale media	
helemaal geen sociale media	5.1%
minder dan 1 uur per dag	9.6%
1 tot 3 uur per dag	26.0%
3 tot 5 uur per dag	24.9%
5 tot 10 uur per dag	20.1%
meer dan 10 uur per dag	14.4%

Tabel 1.6 gamen

	TOTAAL (n = 1.972)
aantal uur per dag gamen doordeweeks	
helemaal niet	54.6%
minder dan 1 uur per dag	17.1%
1-3 uur per dag	14.5%
3-5 uur per dag	7.0%
meer dan 5 uur per dag	6.8%
aantal uur per dag gamen in het weekend	
helemaal niet	50.7%
minder dan 1 uur per dag	15.2%
1-3 uur per dag	14.2%
3-5 uur per dag	8.8%
meer dan 5 uur per dag	11.2%

Tabel 1.7 gokken

	TOTAAL (n = 1.972)
aantal keer geld uitgegeven aan online gokspelletjes afgelopen jaar	
0 keer	97.4%
1 keer	0.5%
2-3 keer	0.8%
4-9 keer	0.8%
10 keer of meer	0.5%
aantal keer geld uitgegeven aan 'echte' gokspelletjes afgelopen jaar	
0 keer	89.8%
1 keer	2.3%
2-3 keer	3.5%
4-9 keer	1.9%
10 keer of meer	2.5%

2 Middelengebruik

Tabel 2.1 tabak

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	57.4%
<i>1 of 2 keer</i>	14.8%
recent gebruik	43.4%
huidig gebruik	35.3%
<i>dagelijks</i>	17.7%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	14.6 (2.2)
mediaan	15.0

Tabel 2.2 frequentie en hoeveelheid tabak (huidige rokers)

	huidige rokers (n =697)
frequentie	
minder dan 1 dag per week	25.5%
1-2 dagen per week	11.5%
3-4 dagen per week	7.9%
5-6 dagen per week	4.9%
dagelijks	50.2%
hoeveelheid per dag	
minder dan 1 sigaret	3.5%
1-2 sigaretten	21.5%
3-5 sigaretten	27.5%
6-10 sigaretten	29.8%
11-20 sigaretten	15.8%
meer dan 20 sigaretten	1.9%
gemiddeld (s.d.)	6.9 (5.8)
mediaan	5.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	52.7%
nee	47.3%

Tabel 2.3 tabak per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal sigaretten (huidige rokers)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>****</i>
man	56.4%	42.4%	36.3%	7.7 (6.5)
vrouw	58.2%	44.2%	34.6%	6.2 (5.1)
leeftijd	<i>****</i>	<i>****</i>	<i>****</i>	<i>****</i>
15-17 jaar	48.7%	38.1%	28.5%	5.8 (5.6)
18-20 jaar	57.3%	43.3%	36.0%	6.7 (5.7)
21 jaar en ouder	72.3%	53.2%	46.0%	8.3 (6.0)
etniciteit	<i>****</i>	<i>****</i>	<i>****</i>	<i>n.s.</i>
westers	64.3%	49.4%	40.4%	6.9 (5.7)
niet-westers	45.6%	33.2%	26.7%	6.8 (6.2)
woonplaats	<i>****</i>	<i>****</i>	<i>***</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	50.6%	38.4%	31.1%	6.8 (6.0)
elders	61.9%	46.7%	38.2%	6.9 (5.7)
sector	<i>*</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	57.0%	43.9%	36.5%	7.1 (5.8)
techniek	60.3%	43.5%	34.0%	6.4 (5.9)
zorg en welzijn	52.8%	42.2%	35.6%	7.5 (5.7)
kwalificatieniveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	50.0%	36.4%	28.8%	7.2 (5.7)
2	54.7%	41.5%	33.8%	7.5 (6.2)
3	56.1%	42.2%	35.8%	7.0 (5.4)
4	59.1%	44.9%	36.0%	6.7 (5.9)

Tabel 2.4 elektronische sigaret en shisha

	e-sigaret met nicotine	e-sigaret zonder nicotine	shisha met tabak	shisha zonder tabak
ooit-gebruik	21.6%	16.1%	49.3%	23.7%
recent gebruik	11.8%	8.2%	32.5%	14.9%
huidig gebruik	6.1%	3.0%	14.0%	5.8%

Tabel 2.5 alcohol

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	79.4%
<i>1 of 2 keer</i>	<i>10.4%</i>
recent gebruik	74.4%
huidig gebruik	65.1%
<i>dagelijks</i>	<i>1.8%</i>
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	15.4 (2.4)
mediaan	15.0

Tabel 2.6 frequentie en hoeveelheid alcohol (huidige drinkers)

	huidige drinkers (n = 1.283)
frequentie	
minder dan 1 dag per week	46.5%
1-2 dagen per week	39.1%
3-4 dagen per week	10.0%
5-6 dagen per week	1.7%
dagelijks	2.7%
hoeveelheid per dag	
minder dan 1 glas alcohol	1.1%
1-2 glazen alcohol	19.7%
3-5 glazen alcohol	39.7%
6-10 glazen alcohol	28.4%
11-20 glazen alcohol	10.2%
meer dan 20 glazen alcohol	1.0%
gemiddeld (s.d.)	5.9 (4.8)
mediaan	5.0

Tabel 2.7 riskant drinken en negatieve aspecten (huidige drinkers)

	huidige drinkers (n = 1.283)
zoveel gedronken dat je onwel werd of 'out' ging	
ja, het afgelopen jaar	27.1%
1 keer	8.7%
2-3 keer	8.3%
4-9 keer	3.7%
10 keer of vaker	6.4%
ja, langer geleden	26.4%
nee, nooit	46.5%
gedronken onder schooltijd of tijdens stage	
ja, het afgelopen jaar	13.3%
1 keer	5.0%
2-3 keer	4.9%
4-9 keer	1.5%
10 keer of vaker	2.0%
ja, langer geleden	13.8%
nee, nooit	72.9%
te laat komen, spijbelen of wegblijven van school/stage door (te veel) drinken	
ja, het afgelopen jaar	13.1%
1 keer	4.4%
2-3 keer	5.6%
4-9 keer	1.4%
10 keer of vaker	1.6%
ja, langer geleden	9.2%
nee, nooit	77.7%
afgelopen maand vijf of meer glazen op één avond	
ja	68.1%
nee	31.9%
te veel of te vaak drinken (eigen mening)	
ja	21.0%
nee	79.0%

Tabel 2.8 alcohol per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal glazen (huidige dinkers)
geslacht	<i>n.s.</i>	*	*	****
man	80.5%	76.6%	67.5%	6.9 (5.4)
vrouw	78.4%	72.6%	63.0%	5.0 (4.0)
leeftijd	*	*	**	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	77.3%	72.3%	60.6%	5.8 (4.9)
18-20 jaar	79.3%	74.0%	65.6%	6.0 (4.7)
21 jaar en ouder	83.9%	80.3%	72.0%	5.7 (4.7)
etniciteit	****	****	****	****
westers	92.1%	88.9%	80.3%	6.2 (4.9)
niet-westers	58.0%	50.2%	39.4%	4.9 (4.3)
woonplaats	****	****	****	**
Amsterdam	64.5%	57.6%	48.2%	5.3 (4.7)
elders	89.3%	85.8%	76.4%	6.2 (4.8)
sector	****	****	****	<i>n.s.</i>
economie	74.9%	69.6%	60.4%	6.1 (5.3)
techniek	88.3%	84.9%	75.5%	5.7 (4.4)
zorg en welzijn	71.4%	64.4%	54.9%	6.0 (4.8)
kwalificatieniveau	****	****	****	<i>n.s.</i>
1	62.1%	53.0%	37.9%	5.5 (5.2)
2	71.5%	65.6%	55.0%	5.9 (5.3)
3	79.7%	73.0%	61.7%	6.3 (5.5)
4	82.7%	79.1%	71.2%	5.8 (4.4)

Tabel 2.9 blowen

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	49.3%
<i>1 of 2 keer</i>	17.0%
recent gebruik	34.3%
huidig gebruik	22.0%
<i>dagelijks</i>	3.8%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	15.7 (2.0)
mediaan	16.0

Tabel 2.10 frequentie en hoeveelheid cannabis (huidige blowers)

	huidige blowers (n = 432)
frequentie	
minder dan 1 dag per week	51.2%
1-2 dagen per week	17.6%
3-4 dagen per week	9.5%
5-6 dagen per week	4.6%
dagelijks	17.1%
hoeveelheid per dag	
minder dan 1 joint	10.2%
1-2 joints	64.5%
3-5 joints	20.3%
6-10 joints	4.0%
meer dan 10 joints	0.9%
gemiddeld (s.d.)	2.1 (2.2)
mediaan	1.0
voorkeur hasj of wiet	
liever hasj	33.4%
liever wiet	35.8%
maakt niet uit	30.8%

Tabel 2.11 riskant blowen en negatieve aspecten (huidige blowers)

	huidige blowers (n = 432)
voorkeur sterkte	
erg mild	2.6%
mild	5.5%
gemiddeld	39.3%
sterk	34.4%
erg sterk	18.2%
zoveel geblowd dat je onwel werd of 'out' ging	
ja, het afgelopen jaar	9.5%
1 keer	5.8%
2-3 keer	2.1%
4-9 keer	0%
10 keer of vaker	1.6%
ja, langer geleden	18.7%
nee, nooit	71.8%
geblowd onder schooltijd of tijdens stage	
ja, het afgelopen jaar	32.9%
1 keer	5.2%
2-3 keer	9.4%
4-9 keer	5.1%
10 keer of vaker	13.2%
ja, langer geleden	23.2%
nee, nooit	43.8%
te laat komen, spijbelen of wegblijven van school/stage door (te veel) blowen	
ja, het afgelopen jaar	12.4%
1 keer	3.6%
2-3 keer	4.1%
4-9 keer	2.1%
10 keer of vaker	2.6%
ja, langer geleden	10.2%
nee, nooit	77.4%
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	25.7%
nee	74.3%

Tabel 2.12 blowen per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal joints (huidige blowers)
geslacht	****	****	****	****
man	53.4%	38.8%	26.7%	2.4 (2.4)
vrouw	45.9%	30.6%	18.0%	1.6 (1.8)
leeftijd	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	39.1%	30.9%	20.5%	2.0 (1.9)
18-20 jaar	49.9%	35.7%	21.7%	2.1 (2.0)
21 jaar en ouder	65.1%	37.2%	25.3%	2.2 (2.9)
etniciteit	****	****	**	*
westers	56.0%	38.9%	23.9%	1.9 (1.5)
niet-westers	37.9%	26.5%	18.6%	2.5 (3.1)
woonplaats	*	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	46.0%	31.7%	22.3%	2.3 (2.5)
elders	51.5%	36.1%	21.7%	1.9 (1.9)
sector	<i>n.s.</i>	***	***	<i>n.s.</i>
economie	48.1%	35.0%	23.7%	2.3 (2.8)
techniek	52.2%	37.5%	23.5%	1.9 (1.6)
zorg en welzijn	46.3%	27.7%	16.1%	1.9 (1.6)
kwalificatieniveau	**	****	**	<i>n.s.</i>
1	43.9%	34.8%	27.3%	2.4 (1.9)
2	45.0%	31.4%	23.7%	2.2 (2.2)
3	45.0%	26.2%	16.3%	2.2 (2.7)
4	52.8%	38.7%	23.5%	2.0 (2.0)

Tabel 2.13 elektronische joint en shisha

	e-joint met THC	shisha met hasj/wiet
ooit-gebruik	10.6%	19.4%
recent gebruik	6.6%	9.4%
huidig gebruik	3.4%	3.7%

Tabel 2.14 energydrinks

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	89.4%
<i>1 of 2 keer</i>	<i>19.0%</i>
recent gebruik	65.9%
huidig gebruik	50.5%
<i>dagelijks</i>	<i>6.0%</i>
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	13.0 (2.5)
mediaan	13.0

Tabel 2.15 frequentie en hoeveelheid energydrinks

	huidige drinkers (n = 996)
frequentie	
minder dan 1 dag per week	54.3%
1-2 dagen per week	20.9%
3-4 dagen per week	9.9%
5-6 dagen per week	3.4%
dagelijks	11.5%
hoeveelheid per dag	
minder dan 1 energydrink	3.0%
1-2 energydrinks	84.6%
3-5 energydrinks	9.9%
6-10 energydrinks	1.4%
meer dan 10 energydrinks	1.0%
gemiddeld (s.d.)	1.9 (5.0)
mediaan	1.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	20.8%
nee	79.2%

Tabel 2.16 energysdrinks per subgroep

	ooit	recent	huidig	aantal drinks (huidige drinkers)
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	89.9%	67.7%	51.5%	2.1 (5.5)
vrouw	88.9%	64.3%	49.7%	1.8 (4.5)
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	89.2%	65.3%	48.7%	2.1 (6.1)
18-20 jaar	88.6%	67.0%	52.6%	1.9 (4.7)
21 jaar en ouder	92.2%	64.5%	48.8%	1.8 (3.3)
etniciteit	<i>n.s.</i>	****	****	<i>n.s.</i>
westers	89.0%	61.2%	44.2%	1.7 (4.4)
niet-westers	89.9%	73.7%	61.1%	2.1 (5.6)
woonplaats	<i>n.s.</i>	****	****	*
Amsterdam	89.3%	70.5%	56.6%	1.6 (1.2)
elders	89.4%	62.8%	46.4%	2.3 (7.3)
sector	<i>n.s.</i>	****	****	<i>n.s.</i>
economie	90.3%	70.0%	57.3%	1.9 (5.1)
techniek	87.7%	56.8%	38.7%	2.1 (6.4)
zorg en welzijn	90.7%	74.6%	59.4%	1.8 (2.0)
kwalificatieniveau	<i>n.s.</i>	****	****	***
1	81.8%	66.7%	57.6%	3.7 (8.3)
2	88.2%	72.6%	60.9%	2.0 (2.0)
3	89.9%	70.0%	55.0%	1.4 (1.2)
4	89.9%	62.0%	44.9%	1.9 (5.0)

Tabel 2.17 xtc-pillen

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	20.3%
<i>1 of 2 keer</i>	5.5%
recent gebruik	15.1%
huidig gebruik	7.3%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	17.2 (2.2)
mediaan	17.0

Tabel 2.18 frequentie xtc-pillen (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 291)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	35.3%
3-4	16.9%
5-10	29.1%
meer dan 10	18.7%
gemiddeld (s.d.)	7.5 (9.5)
mediaan	4.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	22.8%
nee	77.2%

Tabel 2.19 xtc-pillen per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	*	<i>n.s.</i>	*
man	22.4%	16.8%	8.7%
vrouw	18.5%	13.6%	6.1%
leeftijd	****	****	***
15-17 jaar	9.6%	7.6%	4.3%
18-20 jaar	22.1%	16.8%	8.1%
21 jaar en ouder	32.8%	23.0%	9.8%
etniciteit	****	****	*
westers	24.4%	18.3%	8.3%
niet-westers	13.2%	9.6%	5.6%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	18.1%	14.4%	6.8%
elders	21.7%	15.5%	7.6%
sector	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
economie	19.7%	15.0%	8.3%
techniek	22.4%	17.1%	6.9%
zorg en welzijn	17.4%	11.6%	6.3%
kwalificatieniveau	****	****	<i>n.s.</i>
1	12.3%	10.8%	4.6%
2	16.1%	9.7%	4.9%
3	15.8%	11.6%	6.2%
4	23.9%	18.4%	8.7%

Tabel 2.20 MDMA-poeder

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	13.0%
recent gebruik	8.3%
huidig gebruik	2.5%

Tabel 2.21 MDMA-poeder per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	*	**	<i>n.s.</i>
man	15.0%	10.2%	3.2%
vrouw	11.3%	6.7%	1.9%
leeftijd	****	****	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	5.6%	4.6%	1.2%
18-20 jaar	13.9%	9.3%	3.2%
21 jaar en ouder	22.8%	11.7%	2.6%
etniciteit	***	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	14.7%	9.1%	2.2%
niet-westers	9.9%	6.8%	3.0%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	13.8%	9.4%	3.0%
elders	12.4%	7.4%	2.1%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	13.4%	8.7%	3.1%
techniek	13.7%	9.2%	2.2%
zorg en welzijn	11.0%	5.7%	1.9%
kwalificatieniveau	***	**	<i>n.s.</i>
1	9.4%	7.8%	3.1%
2	11.1%	6.8%	2.8%
3	8.5%	5.0%	1.1%
4	15.6%	10.1%	2.9%

Tabel 2.22 cocaïne

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	8.8%
1 of 2 keer	3.7%
recent gebruik	6.0%
huidig gebruik	3.0%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	17.7 (2.5)
mediaan	18.0

Tabel 2.23 frequentie cocaïne (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 115)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	45.3%
3-4	18.9%
5-10	17.9%
meer dan 10	17.9%
gemiddeld (s.d.)	23.2 (71.7)
mediaan	3.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	19.3%
nee	80.7%

Tabel 2.24 cocaïne per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	****	****
man	12.9%	9.2%	4.7%
vrouw	5.3%	3.2%	1.5%
leeftijd	****	****	****
15-17 jaar	3.0%	2.3%	1.0%
18-20 jaar	8.2%	5.5%	2.5%
21 jaar en ouder	19.7%	13.0%	7.0%
etniciteit	***	**	n.s.
westers	10.3%	7.1%	3.4%
niet-westers	6.1%	4.0%	2.1%
woonplaats	n.s.	n.s.	n.s.
Amsterdam	8.0%	6.3%	3.5%
elders	9.3%	5.7%	2.6%
sector	n.s.	n.s.	n.s.
economie	9.3%	6.5%	3.4%
techniek	9.7%	6.4%	2.5%
zorg en welzijn	6.3%	4.4%	3.0%
kwalificatieniveau	****	****	***
1	6.2%	6.2%	1.5%
2	7.0%	4.3%	2.1%
3	4.9%	2.7%	0.7%
4	11.1%	7.9%	4.3%

Tabel 2.25 amfetamine

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	8.4%
<i>1 of 2 keer</i>	3.4%
recent gebruik	5.3%
huidig gebruik	2.3%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	17.8 (2.4)
mediaan	18.0

Tabel 2.26 frequentie amfetamine (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 101)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	43.3%
3-4	12.4%
5-10	16.5%
meer dan 10	27.8%
gemiddeld (s.d.)	18.5 (54.3)
mediaan	4.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	20.0%
nee	80.0%

Tabel 2.27 amfetamine per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	****	*	<i>n.s.</i>
man	11.1%	6.5%	2.5%
vrouw	6.2%	4.2%	2.2%
leeftijd	****	****	****
15-17 jaar	2.7%	2.3%	1.2%
18-20 jaar	7.7%	5.1%	2.0%
21 jaar en ouder	19.7%	10.5%	5.1%
etniciteit	****	****	*
westers	10.6%	6.7%	2.9%
niet-westers	4.8%	2.8%	1.3%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	8.1%	5.6%	2.3%
elders	8.6%	5.1%	2.4%
sector	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	7.3%	4.7%	2.3%
techniek	10.6%	6.7%	2.7%
zorg en welzijn	6.5%	3.7%	1.9%
kwalificatieniveau	****	***	<i>n.s.</i>
1	7.7%	6.2%	1.5%
2	6.1%	3.7%	1.8%
3	4.5%	2.5%	1.1%
4	10.8%	6.9%	3.1%

Tabel 2.28 methamfetamine

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	3.0%
recent gebruik	1.7%
huidig gebruik	1.0%

Tabel 2.29 methamfetamine per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>
man	3.9%	2.5%	1.3%
vrouw	2.3%	1.1%	0.7%
leeftijd	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	1.4%	0.7%	0.3%
18-20 jaar	3.5%	2.2%	1.2%
21 jaar en ouder	4.0%	1.4%	0.9%
etniciteit	*	**	***
westers	2.4%	1.0%	0.4%
niet-westers	4.0%	2.7%	1.7%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	3.9%	2.2%	1.4%
elders	2.4%	1.3%	0.6%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*
economie	3.1%	2.3%	1.6%
techniek	2.8%	1.2%	0.3%
zorg en welzijn	3.1%	1.4%	1.0%
kwalificatieniveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	3.1%	1.6%	1.6%
2	3.4%	2.2%	1.5%
3	2.7%	1.4%	0.5%
4	3.0%	1.7%	0.9%

Tabel 2.30 GHB

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	4.8%
<i>1 of 2 keer</i>	2.6%
recent gebruik	2.7%
huidig gebruik	1.2%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	17.9 (2.5)
mediaan	18.0

Tabel 2.31 frequentie GHB (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 51)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	55.3%
3-4	12.8%
5-10	14.9%
meer dan 10	17.0%
gemiddeld (s.d.)	12.0 (30.3)
mediaan	2.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	19.6%
nee	80.4%

Tabel 2.32 GHB per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	4.8%	2.2%	0.8%
vrouw	4.8%	3.1%	1.5%
leeftijd	<i>****</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	2.5%	1.8%	1%
18-20 jaar	4.3%	2.9%	1.3%
21 jaar en ouder	9.9%	3.1%	1.4%
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	5.4%	2.7%	0.9%
niet-westers	3.6%	2.5%	1.7%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	5.2%	3.1%	1.7%
elders	4.5%	2.4%	0.9%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	4.7%	3.2%	1.5%
techniek	4.3%	2.3%	0.7%
zorg en welzijn	5.8%	2.3%	1.6%
kwalificatieniveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	6.2%	3.1%	0%
2	4.9%	3.0%	1.8%
3	3.6%	1.8%	1.1%
4	5.2%	2.9%	1.1%

Tabel 2.33 lachgas

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	27.4%
<i>1 of 2 keer</i>	<i>10.8%</i>
recent gebruik	21.0%
huidig gebruik	9.4%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	17.2 (2.1)
mediaan	17.0

Tabel 2.34 frequentie lachgas (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 401)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	44.7%
3-4	16.3%
5-10	23.3%
meer dan 10	15.8%
gemiddeld (s.d.)	10.7 (28.4)
mediaan	3.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	12.5%
nee	87.5%

Tabel 2.35 lachgas per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	27.8%	20.4%	8.5%
vrouw	27.1%	21.4%	10.1%
leeftijd	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	24.0%	20.1%	8.1%
18-20 jaar	28.4%	22.1%	10.2%
21 jaar en ouder	31.2%	19.9%	9.4%
etniciteit	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****
westers	28.7%	20.3%	6.9%
niet-westers	25.3%	22.1%	13.4%
woonplaats	<i>n.s.</i>	*	****
Amsterdam	29.0%	23.6%	13.9%
elders	26.4%	19.2%	6.9%
sector	<i>n.s.</i>	*	****
economie	28.6%	22.7%	11.5%
techniek	25.4%	18.1%	5.6%
zorg en welzijn	28.7%	23.0%	12.2%
kwalificatieniveau	**	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	21.5%	18.5%	9.2%
2	24.8%	19.3%	11.0%
3	22.6%	18.2%	8.8%
4	30.5%	22.8%	9.1%

Tabel 2.36 ketamine

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	4.4%
<i>1 of 2 keer</i>	2.4%
recent gebruik	3.0%
huidig gebruik	1.2%
startleeftijd	
gemiddeld (s.d.)	18.6 (2.5)
mediaan	18.0

Tabel 2.37 frequentie ketamine (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 57)
frequentie (aantal dagen afgelopen jaar)	
1-2	41.1%
3-4	19.6%
5-10	16.1%
meer dan 10	23.2%
gemiddeld (s.d.)	11.3 (23.2)
mediaan	3.0
te veel of te vaak (eigen mening)	
ja	8.8%
nee	91.2%

Tabel 2.38 ketamine per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	**	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
man	5.7%	3.6%	1.2%
vrouw	3.3%	2.5%	1.3%
leeftijd	****	****	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	1.7%	1.2%	0.5%
18-20 jaar	3.5%	2.7%	1.1%
21 jaar en ouder	11.4%	6.5%	2.6%
etniciteit	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	5.2%	3.5%	1.3%
niet-westers	3.0%	2.0%	0.8%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	5.1%	3.8%	1.7%
elders	3.9%	2.5%	0.9%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	4.1%	3.0%	1.2%
techniek	5.1%	3.8%	1.5%
zorg en welzijn	3.8%	1.6%	0.7%
kwalificatieniveau	***	****	<i>n.s.</i>
1	4.6%	4.6%	0%
2	3.4%	1.2%	0.9%
3	1.6%	0.9%	0.2%
4	5.9%	4.3%	1.8%

Tabel 2.39 NPS (nieuwe psychoactieve stoffen) ooit-gebruik

	TOTAAL (n = 1.972)
2-CB	5.0%
2/3/4-FMC	1.1%
4-FA	6.5%
5/6-APB	1.3%
mephedrone	1.2%
methylone	0.7%
MXE	1.2%
TOTAAL	10.4%

Tabel 2.40 NPS per subgroep (ooit-gebruik)

	2-CB	2/3/4-FMC	4-FA	5/6-APB	mephedrone	methylone	MXE	TOTAAL
geslacht	****	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	*
man	7.1%	1.5%	7.8%	2.1%	1.4%	1.2%	1.8%	12.1%
vrouw	3.4%	0.8%	5.4%	0.7%	1.0%	0.3%	0.8%	8.9%
leeftijd	****	<i>n.s.</i>	****	<i>n.s.</i>	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	2.2%	0.5%	2.4%	0.7%	0.3%	0.5%	1.0%	4.8%
18-20 jaar	4.7%	1.2%	7.4%	1.1%	0.7%	0.4%	1.2%	11.2%
21 jaar en ouder	10.7%	1.4%	10.7%	2.3%	3.5%	1.2%	1.4%	16.7%
etniciteit	****	<i>n.s.</i>	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****
westers	6.7%	1.2%	8.3%	1.3%	1.4%	0.5%	0.9%	12.6%
niet-westers	2.3%	0.9%	3.6%	1.3%	0.7%	1.0%	1.7%	6.6%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	*
Amsterdam	3.8%	0.8%	4.7%	1.3%	1.2%	0.5%	1.4%	8.2%
elders	5.9%	1.3%	7.7%	1.3%	1.2%	0.8%	1.1%	11.8%
sector	*	<i>n.s.</i>	*	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	3.4%	1.2%	4.1%	1.2%	1.0%	0.7%	1.6%	9.6%
techniek	6.7%	0.8%	8.0%	1.1%	1.4%	0.4%	1.0%	12.3%
zorg en welzijn	5.0%	1.4%	6.3%	1.9%	1.2%	1.2%	1.0%	8.4%
kwalificatieniveau	****	<i>n.s.</i>	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	****
1	1.6%	0%	0%	0%	0%	0%	0%	1.6%
2	3.1%	1.5%	2.5%	1.9%	1.9%	1.2%	2.2%	6.5%
3	1.8%	0.7%	3.0%	0.2%	0.5%	0.2%	0.7%	6.2%
4	7.2%	1.2%	9.5%	1.7%	1.3%	0.8%	1.2%	13.7%

Tabel 2.41 psychedelica (paddo's, LSD en DMT)

	paddo's	LSD	DMT
ooit-gebruik	10.6%	4.5%	3.4%
recent gebruik	5.6%	2.4%	1.8%
huidig gebruik	1.5%	1.3%	0.9%

Tabel 2.42 psychedelica per subgroep (ooit-gebruik)

	paddo's	LSD	DMT
geslacht	****	<i>n.s.</i>	*
man	15.0%	6.0%	4.3%
vrouw	7.1%	3.3%	2.6%
leeftijd	****	****	***
15-17 jaar	4.9%	2.2%	1.5%
18-20 jaar	11.3%	3.8%	3.2%
21 jaar en ouder	17.9%	9.7%	6.6%
etniciteit	***	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
westers	12.4%	4.1%	4.3%
niet-westers	7.7%	5.0%	2.8%
woonplaats	<i>n.s.</i>	***	**
Amsterdam	11.7%	6.3%	4.7%
elders	9.9%	3.3%	2.5%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	9.9%	4.8%	3.8%
techniek	12.5%	4.9%	3.5%
zorg en welzijn	8.6%	3.3%	2.4%
kwalificatieniveau	***	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	7.8%	6.3%	6.3%
2	8.3%	4.0%	4.3%
3	6.9%	2.5%	2.1%
4	13.1%	5.4%	3.5%

Tabel 2.43 'straatdrugs' (heroïne en crack)

	heroïne	crack
ooit-gebruik	2.2%	4.8%
recent gebruik	1.3%	2.7%
huidig gebruik	0.9%	1.3%

Tabel 2.44 'straatdrugs' per subgroep (ooit-gebruik)

	heroïne	crack
geslacht	<i>n.s.</i>	*
man	2.7%	6.2%
vrouw	1.7%	3.7%
leeftijd	<i>n.s.</i>	***
15-17 jaar	1.0%	2.4%
18-20 jaar	2.5%	4.8%
21 jaar en ouder	2.8%	8.3%
etniciteit	****	<i>n.s.</i>
westers	1.2%	4.5%
niet-westers	3.7%	5.3%
woonplaats	***	<i>n.s.</i>
Amsterdam	3.4%	5.5%
elders	1.3%	4.3%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	3.1%	5.6%
techniek	1.6%	4.9%
zorg en welzijn	1.4%	3.3%
kwalificatieniveau	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
1	3.1%	3.1%
2	3.4%	5.5%
3	1.4%	3.0%
4	2.1%	5.5%

Tabel 2.45 ritalin		TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik		11.3%
recent gebruik		7.4%
huidig gebruik		3.2%

Tabel 2.46 ritalin per subgroep			
	ooit	recent	huidig
geslacht	****	****	<i>n.s.</i>
man	14.5%	9.8%	3.9%
vrouw	8.6%	5.4%	2.6%
leeftijd	****	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	7.1%	5.4%	2.4%
18-20 jaar	12.1%	8.8%	4.3%
21 jaar en ouder	15.7%	6.8%	1.4%
etniciteit	****	***	<i>n.s.</i>
westers	13.6%	8.8%	3.5%
niet-westers	7.2%	5.1%	2.7%
woonplaats	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
Amsterdam	10.0%	6.4%	2.8%
elders	12.1%	8.1%	3.5%
sector	***	*	<i>n.s.</i>
economie	11.3%	7.8%	3.8%
techniek	13.7%	8.7%	3.5%
zorg en welzijn	6.9%	4.5%	1.4%
kwalificatieniveau	****	***	*
1	10.9%	9.4%	4.7%
2	8.0%	4.3%	1.8%
3	7.6%	4.6%	1.6%
4	13.8%	9.4%	4.1%

Tabel 2.47 slaap- en kalmeringsmiddelen

	TOTAAL (n = 1.972)
ooit-gebruik	17.2%
recent gebruik	11.8%
huidig gebruik	6.0%

Tabel 2.48 slaap- en kalmeringsmiddelen per subgroep

	ooit	recent	huidig
geslacht	***	*	<i>n.s.</i>
man	14.5%	10.2%	5.0%
vrouw	19.5%	13.2%	6.9%
leeftijd	***	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
15-17 jaar	14.4%	10.5%	6.3%
18-20 jaar	16.6%	11.6%	5.4%
21 jaar en ouder	23.4%	14.5%	7.1%
etniciteit	****	**	*
westers	20.0%	13.4%	7.1%
niet-westers	12.6%	9.2%	4.3%
woonplaats	****	***	***
Amsterdam	13.5%	8.9%	4.1%
elders	19.8%	13.7%	7.4%
sector	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>	<i>n.s.</i>
economie	16.5%	11.0%	5.6%
techniek	18.6%	13.4%	7.3%
zorg en welzijn	16.2%	10.3%	4.5%
kwalificatieniveau	***	**	**
1	12.5%	12.5%	4.7%
2	13.2%	8.6%	5.2%
3	14.0%	8.7%	3.0%
4	20.1%	14.0%	7.6%

3 Verdiepende analyses

Tabel 3.1 typen gamers

	TOTAAL (n = 1.972)
typen gamers	
niet-gamers	49.1%
weinig-gamers	15.1%
matig-gamers	14.8%
veel-gamers	21.1%

Tabel 3.2 profiel per type gamer

	niet-gamers	weinig-gamer	matig-gamer	veel-gamers	<i>p</i>
geslacht					
man	26.9%	51.1%	66.7%	66.9%	****
vrouw	73.1%	48.9%	33.3%	33.1%	
leeftijd					
15-17 jaar	30.2%	28.1%	33.7%	34.5%	<i>n.s.</i>
18-20 jaar	51.8%	47.8%	46.2%	50.5%	
21 jaar en ouder	18%	24.1%	20.1%	14.9%	
etniciteit					
westers	60.2%	68.3%	68.5%	61.3%	*
niet-westers	39.8%	31.7%	31.5%	38.7%	
woonplaats					
Amsterdam	42.2%	32.4%	35.5%	40.3%	***
elders	57.8%	67.6%	64.5%	59.7%	
sector					
economie	38.5%	42.4%	42.9%	35.6%	****
techniek	33.7%	38.1%	42.9%	48.5%	
zorg en welzijn	27.8%	19.4%	14.3%	15.9%	
kwalificatieniveau					
1	3.2%	1.4%	3.7%	4.4%	<i>n.s.</i>
2	16.7%	13.7%	19.8%	19.0%	
3	24.5%	25.9%	16.8%	21.8%	
4	55.6%	59.0%	59.7%	54.9%	
blowen					
huidig blower	18.0%	26.6%	23.1%	21.3%	**

Tabel 3.3 negatieve aspecten drinken afgelopen jaar (huidige drinkers)

	huidige drinkers (n = 1.283)
negatieve aspecten ervaren	
niet	60.7%
wel	39.3%

Tabel 3.4 probleemperceptie en negatieve aspecten drinken (huidige drinkers)

	te veel of te vaak (eigen mening)
negatieve aspecten ervaren	****
niet	14.8%
wel	30.4%

Tabel 3.5 ervaren negatieve aspecten drinken afgelopen jaar (huidige drinkers)

	(n = 503)
ervaren negatieve aspecten	
onwel/out'	43.1%
tijdens school/stage	14.3%
te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	12.1%
onwel/out' + tijdens school/stage	9.3%
onwel/out' + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	11.3%
tijdens school/stage + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	5.0%
onwel/out' + tijdens school/stage + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	5.0%

Tabel 3.6 negatieve aspecten blowen afgelopen jaar (huidige blowers)

	huidige blowers (n = 432)
negatieve aspecten ervaren	
niet	60.7%
wel	39.3%

Tabel 3.7 probleemperceptie en negatieve aspecten blowen (huidige blowers)

	te veel of te vaak (eigen mening)
negatieve aspecten ervaren	****
niet	18.7%
wel	37.5%

Tabel 3.8 ervaren negatieve aspecten blowen afgelopen jaar (huidige blowers)

	(n = 162)
ervaren negatieve aspecten	
onwel/out'	9.3%
tijdens school/stage	50.0%
te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	6.8%
onwel/out' + tijdens school/stage	8.6%
onwel/out' + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	0%
tijdens school/stage + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	19.1%
onwel/out' + tijdens school/stage + te laat, spijbelen of wegblijven van school/stage	6.2%

Tabel 3.9 polygebruik stimulantia (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 326)
soort middel	
ecstasy	51.8%
cocaïne	3.1%
amfetamine	0.9%
ecstasy + cocaïne	14.1%
ecstasy + amfetamine	12.3%
cocaine + amfetamine	0.9%
ecstasy + cocaïne + amfetamine	16.9%

Tabel 3.10 polygebruik cannabis, stimulantia, straatdrugs (recente gebruikers)

	recente gebruikers (n = 709)
soort middel	
cannabis	54.4%
stimulantia	7.9%
straatdrugs	0.6%
cannabis + stimulantia	30.5%
cannabis + straatdrugs	0.1%
stimulantia + straatdrugs	2.1%
cannabis + stimulantia + straatdrugs	4.4%

BIJLAGE C

PREVENTIE INDICATOREN

Tabel 1	monsters aangeboden bij Jellinek Preventie en GGD Amsterdam	244
Tabel 2	ecstasy	244
Tabel 3	werkzame stof XTC-pillen	244
Tabel 4	dosering (milligram) XTC-pillen	245
Tabel 5	werkzame stof MDMA-poeders	245
Tabel 6	dosering (volumepercentage) MDMA-poeders	245
Tabel 7	cocaïne	246
Tabel 8	werkzame stof cocaïne-poeders	246
Tabel 9	dosering (volumepercentage) cocaïne-poeders	246
Tabel 10	amfetamine	247
Tabel 11	werkzame stof amfetamine-poeders	247
Tabel 12	dosering (volumepercentage) amfetamine-poeders	247
Tabel 13	ketamine	248
Tabel 14	werkzame stof ketamine-poeders	248
Tabel 15	dosering (volumepercentage) ketamine-poeders	248
Tabel 16	GHB	249
Tabel 17	werkzame stof GHB-vloeistoffen	249
Tabel 18	dosering (mg/ml) GHB-vloeistoffen	249
Tabel 19	LSD	250
Tabel 20	werkzame stof LSD-papertrips	250
Tabel 21	dosering (microgrammen) LSD-papertrips	250
Tabel 22	2C-B	251
Tabel 23	werkzame stof 2C-B-pillen	251
Tabel 24	dosering (milligrammen) 2C-B-pillen	251
Tabel 25	4-FA	252
Tabel 26	werkzame stof 4-FA-pillen	252
Tabel 27	dosering (milligrammen) 4-FA-pillen	252
Tabel 28	werkzame stof 4-FA-poeders	253
Tabel 29	dosering (volumepercentage) 4-FA-poeders	253

	2012	2013	2014	2015	2016
2/3/4-FMC	-	-	1	1	1
2C-B	11	21	43	71	101
4-FA	5	17	89	192	396
5/6-APB	3	3	6	13	17
amfetamine	149	106	98	138	193
cocaïne	144	178	194	293	506
dextro-amfetamine	-	1	-	-	-
DMT	-	1	1	1	1
GBL	-	-	-	-	3
GHB	26	5	10	22	30
heroïne	3	1	3	1	3
ketamine	35	33	37	98	108
LSD	22	49	79	43	58
MDA	1	3	4	1	2
mephedrone	-	-	9	10	45
methamfetamine	2	2	-	3	15
methylone	4	4	5	-	3
MXE	1	3	4	4	2
XTC/MDMA	683	907	1.092	1.317	1.993
onbekend	3	3	6	20	31
anders	13	10	15	29	45
TOTAAL	1.105	1.347	1.696	2.257	3.553

	2012	2013	2014	2015	2016
pillen	93%	89%	89%	92%	90%
	634	804	974	1.210	1.802
poeders	7%	11%	11%	8%	9%
	49	102	116	106	186
capsules	-	0%	0%	0%	0%
vloeistoffen	-	1	1	1	1
	-	-	0%	-	-
papertrip	-	-	1	-	-
	-	-	-	-	0%
					4

	2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend MDMA	89%	90%	91%	90%	87%
	502	651	796	939	1.267
voornamelijk MDMA	5%	3%	3%	6%	4%
	26	21	27	57	58
uitsluitend of voornamelijk anders	2%	4%	2%	1%	1%
	12	28	18	9	21
overig	4%	3%	4%	3%	7%
	22	25	39	34	105
niet geanalyseerd	72	79	94	171	351

¹²² Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
1994	328	3	222	107	30
1995	638	6	173	93	27
1996	731	9	199	95	27
1997	439	1	181	86	33
1998	540	3	136	64	22
1999	384	5	195	68	22
2000	346	8	212	76	30
2001	317	8	193	89	29
2002	199	8	209	84	25
2003	275	4	212	81	32
2004	294	27	188	86	34
2005	156	5	180	88	41
2006	252	2	172	85	33
2007	276	3	157	87	34
2008	225	1	182	87	38
2009	475	1	180	74	32
2010	534	1	190	96	34
2011	525	1	212	123	35
2012	528	12	210	131	42
2013	671	3	229	148	42
2014	823	3	250	150	41
2015	996	5	239	157	36
2016	1.325	30	245	164	37

	2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend MDMA	81%	79%	76%	83%	77%
	39	73	65	58	119
voornamelijk MDMA	10%	14%	17%	9%	15%
	5	13	15	6	23
uitsluitend of voornamelijk anders	8%	7%	6%	4%	6%
	4	6	5	3	9
overig	-	-	1%	4%	3%
			1	3	4
niet geanalyseerd	1	10	30	36	31

	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012	44	41	82	73	8
2013	86	1	87	76	11
2014	80	29	84	75	10
2015	64	2	81	76	11
2016	142	1	84	77	7

¹²³ Met uitsluitend of voornamelijk MDMA als werkzame stof.

¹²⁴ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹²⁵ Met uitsluitend of voornamelijk MDMA als werkzame stof.

Tabel 7 cocaïne		2012	2013	2014	2015	2016
poeders		100%	100%	99%	100%	100%
		144	178	192	293	504
pillen		-	-	1%	-	0%
				2		1
capsule		-	-	-	-	0%
						1

Tabel 8 werkzame stof cocaïne-poeders¹²⁶		2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend cocaïne		14%	9%	4%	5%	11%
		20	14	6	11	51
voornamelijk cocaïne		69%	72%	81%	87%	83%
		97	113	122	182	383
uitsluitend of voornamelijk anders		7%	10%	12%	4%	3%
		10	15	18	9	13
overig		9%	10%	3%	4%	3%
		13	15	4	8	15
niet geanalyseerd		4	21	42	83	42

Tabel 9 dosering (volumepercentage) cocaïne-poeders¹²⁷		N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2000		3	28	62	43	17
2001		5	38	84	64	19
2002		15	10	89	65	23
2003		10	52	90	73	?
2004		35	18	89	51	22
2005		36	22	88	61	17
2006		35	20	82	57	20
2007		69	12	89	65	18
2008		89	25	89	68	18
2009		83	8	89	56	18
2010		97	14	90	57	16
2011		101	13	84	56	17
2012		104	13	89	65	13
2013		127	12	89	65	14
2014		135	20	87	65	13
2015		193	15	89	66	14
2016		434	13	89	72	11

¹²⁶ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹²⁷ Met uitsluitend of voornamelijk cocaïne als werkzame stof.

Tabel 10 amfetamine		2012	2013	2014	2015	2016
poeders		99%	97%	98%	99%	98%
		148	103	96	136	190
pillen		1%	1%	2%	1%	1%
		1	1	2	2	2
capsule		-	2%	-	-	-
			2			
vloeistof		-	-	-	-	1%
						1

Tabel 11 werkzame stof amfetamine-poeders¹²⁸		2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend amfetamine		13%	7%	9%	8%	46%
		19	7	7	8	84
voornamelijk amfetamine		27%	52%	60%	54%	15%
		39	49	45	53	28
uitsluitend of voornamelijk anders		48%	33%	20%	21%	33%
		69	31	18	21	60
overig		12%	7%	11%	16%	7%
		17	7	9	16	12
niet geanalyseerd		4	9	17	38	6

Tabel 12 dosering (volumepercentage) amfetamine-poeders¹²⁹		N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012		58	5	70	49	18
2013		56	3	73	58	14
2014		52	1	73	59	14
2015		61	17	73	56	13
2016		112	4	73	56	15

¹²⁸ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹²⁹ Met uitsluitend of voornamelijk amfetamine als werkzame stof.

Tabel 13 ketamine					
	2012	2013	2014	2015	2016
poeders	100%	100%	97%	99%	100%
	35	33	36	97	108
pillen	-	-	3%	1%	-
			1	1	
vloeistof	-	-	-	-	-

Tabel 14 werkzame stof ketamine-poeders¹³⁰					
	2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend ketamine	59%	57%	60%	66%	76%
	20	17	18	55	77
voornamelijk ketamine	-	7%	7%	7%	8%
		2	2	6	8
uitsluitend of voornamelijk anders	32%	37%	33%	20%	7%
	11	11	10	17	7
overig	9%	-	-	7%	10%
	3			6	10
niet geanalyseerd		1	3	6	13
					6

Tabel 15 dosering (volumepercentage) ketamine-poeders¹³¹					
	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012	20	53	87	80	8
2013	19	60	87	82	6
2014	20	60	87	79	9
2015	61	46	87	77	10
2016	85	43	87	78	8

¹³⁰ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹³¹ Met uitsluitend of voornamelijk ketamine als werkzame stof.

Tabel 16		GHB				
	2012	2013	2014	2015	2016	
vloeistoffen	88%	60%	70%	96%	97%	
	23	3	7	21	29	
pillen	8%	20%	30%	4%	3%	
	2	1	3	1	1	
poeders	4%	20%	-	-	-	
	1	1				

Tabel 17		werkzame stof GHB-vloeistoffen¹³²				
	2012	2013	2014	2015	2016	
uitsluitend GHB	96%	-	100%	89%	90%	
	22		6	16	26	
voornamelijk GHB	-	-	-	-	-	
uitsluitend of voornamelijk anders	-	-	-	-	-	
overig	4%	100%	-	11%	10%	
	1	1		2	3	
niet geanalyseerd	-	2	1	3	-	

Tabel 18		dosering (mg/ml) GHB-vloeistoffen¹³³				
	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie	
2012	-	-	-	-	-	
2013	-	-	-	-	-	
2014	-	-	-	-	-	
2015	16	313	600	470	82	
2016	26	125	550	456	82	

¹³² Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹³³ Met uitsluitend of voornamelijk GHB als werkzame stof. Tot 2015 werd de dosering uitgedrukt in volumepercentage.

Tabel 19 LSD		2012	2013	2014	2015	2016
papertrips		77%	86%	78%	98%	93%
		17	42	62	42	54
pillen		23%	10%	16%	-	2%
		5	5	13		1
poeders		-	-	1%	-	2%
				1		1
vloeistoffen		-	4%	4%	2%	3%
			2	3	1	2

Tabel 20 werkzame stof LSD-papertrips¹³⁴		2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend LSD		94%	52%	62%	79%	89%
		16	15	34	27	41
voornamelijk LSD		-	-	-	-	-
uitsluitend of voornamelijk anders		-	45%	29%	12%	2%
			13	16	4	1
overig		6%	3%	9%	9%	9%
		1	1	5	3	4
niet geanalyseerd		-	13	7	8	8

Tabel 21 dosering (microgrammen) LSD-papertrips¹³⁵		N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012		16	10	96	45	25
2013		15	24	88	66	20
2014		32	3	84	45	22
2015		27	23	154	70	40
2016		23	17	143	74	40

¹³⁴ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹³⁵ Met uitsluitend of voornamelijk LSD als werkzame stof.

Tabel 22		2c-b				
	2012	2013	2014	2015	2016	
pillen	64%	86%	70%	90%	92%	
	7	18	30	64	93	
poeders	36%	14%	30%	10%	8%	
	4	3	13	7	8	

Tabel 23		werkzame stof 2c-b-pillen¹³⁶				
	2012	2013	2014	2015	2016	
uitsluitend 2c-b	86%	100%	77%	60%	88%	
	6	15	20	32	72	
voornamelijk 2c-b	-	-	8%	28%	10%	
			2	15	8	
uitsluitend of voornamelijk anders	-	-	15%	6%	1%	
			4	3	1	
overig	14%	-	-	6%	1%	
	1			3	1	
niet geanalyseerd	-	3	4	11	11	

Tabel 24		dosering (milligrammen) 2c-b-pillen¹³⁷				
	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie	
2012	6	4	11	8	3	
2013	14	4	13	10	2	
2014	22	3	117	15	23	
2015	47	7	20	12	4	
2016	80	7	19	12	3	

¹³⁶ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹³⁷ Met uitsluitend of voornamelijk 2c-b als werkzame stof.

	2012	2013	2014	2015	2016
pillen	-	18%	35%	55%	62%
		3	31	105	244
poeders	100%	71%	60%	32%	21%
	5	12	53	62	81
capsules	-	-	4%	13%	18%
			4	25	70
vloeistoffen	-	12%	1%	-	-
		2	1		
papertrips	-	-	-	-	0%
					1

	2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend 4-FA	-	100%	62%	86%	41%
		1	18	75	85
voornamelijk 4-FA	-	-	24%	6%	55%
			7	5	114
uitsluitend of voornamelijk anders	-	-	-	4%	2%
				3	4
overig	-	-	14%	2%	2%
			4	2	3
niet geanalyseerd	-	2	2	20	38

	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012	-	-	-	-	-
2013	1	?	?	?	?
2014	25	80	144	123	16
2015	80	82	160	142	13
2016	199	35	180	139	22

¹³⁸ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹³⁹ Met uitsluitend of voornamelijk 4-FA als werkzame stof.

	2012	2013	2014	2015	2016
uitsluitend 4-FA	100%	100%	92%	81%	65%
	5	11	44	35	49
voornamelijk 4-FA	-	-	6%	5%	9%
			3	2	7
uitsluitend of voornamelijk anders	-	-	2%	14%	22%
			1	6	17
overig	-	-	-	-	4%
					3
niet geanalyseerd	-	1	5	19	5

	N	min	max	gemiddeld	standaard deviatie
2012	5	?	?	?	?
2013	11	?	?	?	?
2014	47	72	88	79	2
2015	37	67	80	75	3
2016	55	3	81	75	15

¹⁴⁰ Zie hoofdstuk V voor uitleg over de categorisering.

¹⁴¹ Met uitsluitend of voornamelijk 4-FA als werkzame stof.

BIJLAGE D

MARKT

1	Testservice prijzen.....	255
	Tabel 1.1	prijzen aangeboden XTC-pillen.....257
	Tabel 1.2	prijzen aangeboden MDMA-poeders.....257
	Tabel 1.3	prijzen aangeboden cocaïne-poeders.....257
	Tabel 1.4	prijzen aangeboden amfetamine-poeders.....257
	Tabel 1.5	prijzen aangeboden ketamine-poeders.....257
	Tabel 1.6	prijzen aangeboden LSD-papertrips.....257
	Tabel 1.7	prijzen aangeboden 2C-B-pillen.....257
	Tabel 1.8	prijzen aangeboden 4-FA-pillen.....258
	Tabel 1.9	prijzen aangeboden 4-FA-poeders.....258

1 Testservice prijzen

Tabel 1.1 prijzen aangeboden XTC-pillen		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per pil		€ 4.20	€ 4.31	€ 4.34	€ 4.37	€ 4.36
aantal met prijsopgave		558	728	851	955	1.349

Tabel 1.2 prijzen aangeboden MDMA-poeders		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per gram		€ 20.64	€ 24.82	€ 22.71	€ 22.24	€ 22.21
aantal met prijsopgave		37	87	100	62	134

Tabel 1.3 prijzen aangeboden cocaïne-poeders		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per gram		€ 52.95	€ 52.09	€ 51.03	€ 53.60	€ 51.16
aantal met prijsopgave		131	172	177	202	439

Tabel 1.4 prijzen aangeboden amfetamine-poeders		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per gram		€ 8.52	€ 8.75	€ 8.86	€ 7.82	€ 8.95
aantal met prijsopgave		130	87	83	89	160

Tabel 1.5 prijzen aangeboden ketamine-poeders		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per gram		€ 21.56	€ 25.26	€ 30.20	€ 28.57	€ 27.32
aantal met prijsopgave		32	29	35	74	93

Tabel 1.6 prijzen aangeboden LSD-papertrips		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per papertrip		€ 4.28	€ 5.45	€ 5.63	€ 5.43	€ 5.70
aantal met prijsopgave		16	29	48	30	37

Tabel 1.7 prijzen aangeboden 2C-B-pillen		2012	2013	2014	2015	2016
prijs per pil		€ 3.92	€ 3.84	€ 4.22	€ 4.28	€ 4.24
aantal met prijsopgave		6	16	25	48	75

Tabel 1.8 prijzen aangeboden 4-FA-pillen					
	2012	2013	2014	2015	2016
prijs per pil	-	€ 4.67	€ 4.47	€ 4.38	€ 4.54
aantal met prijsopgave		3	27	81	196

Tabel 1.9 prijzen aangeboden 4-FA-poeders					
	2012	2013	2014	2015	2016
prijs per gram	€ 11.60	€ 15.73	€ 15.02	€ 13.70	€ 14.26
aantal met prijsopgave	5	11	50	38	64

LITERATUUR

- Abraham MD, Kaal HL & Cohen PDA (2003)** *Licit and illicit drug use in Amsterdam, 1987 to 2001*. Amsterdam: Cedro/Mets & Schildt.
- Adelaars, A, Muller-Ebeling C & Ratsch C (2016)** *Ayahuasca: Rituals, potion and visionary art from the Amazon*. Divine Arts.
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2009)** *Antenne 2008. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 20).
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2011)** *Antenne 2010. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 22).
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2013)** *Antenne 2012. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 24).
- Benschop A, Nabben T & Korf DJ (2015)** *Antenne 2014. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 26).
- Bijlsma L, Emke E, Hernández F & Voogt P de (2012)** Investigation of drugs of abuse and relevant metabolites in Dutch sewage water by liquid chromatography coupled to high resolution mass spectrometry. *Chemosphere*, 89, 1399-1406.
- Buster M & Brussel G van (2011)** *De GGD Amsterdam en Openbare Geestelijke Gezondheidszorg. OGGZ-monitor 2010*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- CAM (2015)** *Quick Scan rapportage van levamisol, 2014 Update*. Bilthoven: RIVM, Coördinatiepunt Assessment en Monitoring nieuwe drugs.
- Cohen H (1975)** *Drugs, druggebruikers en drug-scene*. Alphen aan den Rijn: Uitgeverij Samson.
- Damen T (2016, 30 juni)**. Hangjongeren De Banne bij meest problematische van de stad. *Het Parool*.
- Deben L (2007)** *DE Amsterdamse binnenstad en de openbare ruimte: gebruik, beheer en beleving*. Amsterdam: University of Amsterdam.
- Dijkshoorn H (2002)** *Amsterdamse gezondheidsmonitor 1999-2000. Ongezonde leefgewoonten in Amsterdam*. Amsterdam: GGD Amsterdam.
- Dijkshoorn H (2006)** *De gezondheid van Surinamers in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Dijkshoorn H, Dijk TK van & Janssen AP (red.) (2009)** *Zo gezond is Amsterdam! Eindrapport Amsterdamse Gezondheidsmonitor 2008*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).

- Dijkshoorn H, Janssen A, Segeren M & Ujcic-Voortman J (2013a)** *Amsterdamse gezondheidsmonitor 2012: Opzet, Dataverzameling, Evaluaties*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Dijkshoorn H, Hazeleger F, Janssen AP & Ujcic-Voortman JK (red.) (2013b)** *Amsterdammers gezond en wel? Amsterdamse Gezondheidsmonitor 2012*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Dijkshoorn H, Schilthuis, W & Bakkum F van (2016)** *Jeugd en genotmiddelen 2016. Onderzoek naar alcohol- en druggebruik in klas 5 en 6 van havo & vwo in Amsterdam*. Amsterdam: GGD Amsterdam/Jellinek Preventie.
- Dun M van (2016, 29 november)** Bende cokedealers van de grachtengordel vast. *Het Parool*.
- EMCDDA/Europol (2009)** *EMCDDA–Europol joint publications No 1. Methamphetamine: a European Union perspective in the global context*. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- EMCDDA/Europol (2012)** *EMCDDA–Europol 2011 Annual Report on the implementation of Council Decision 2005/387/JHA*. Lisbon: EMCDDA/Europol.
- EMCDDA (2015)** *New psychoactive substance in Europe. An update from the EU Early warning system*. Lisbon: EMCDDA.
- EVAR Advisory Services (2012)** *Dance-onomics. The economic significance of EDM for the Netherlands*. Hoofddorp: EVAR Advisory Services B.V.
- Geels M (2013, november)** Zweven op een wolkje van geluk. *FoliaMagazine*, 6-9.
- Gemeente Amsterdam (2008)** *Notitie met de uitgangspunten voor beleid ten aanzien van grootschalige dansfeesten met betrekking tot (hard)drugs*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam
- Gemeente Amsterdam (2015)** *Amsterdams beleidskader dance events. Over drugs, gezondheid en veiligheid*. Amsterdam: Gemeente Amsterdam
- Gladwell M (2000)** *The Tipping point. How little things can make a big difference*. New York: Little Brown & Company.
- Koning R & Niesink R (2013)** Nieuwe Psychoactieve Stoffen (NPS): niets nieuws onder de zon. *Verslaving* 9(1): 47-59.
- Korf DJ & Steenhoven P van der (1994)** *Antenne 1993. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 2).
- Korf DJ, Doekhie J & Wouters M (2011)** *Amsterdamse coffeeshops en hun bezoekers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Korf DJ, Liebregts N & Nabben T (2016)** *Waterbed, drukte en overlast. Effecten sluitingsbeleid coffeeeshops in Amsterdam-centrum*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.
- Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1995)** *Antenne 1994. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 3).
- Korf DJ, Nabben T & Schreuders M (1996)** *Antenne 1995. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: De Jellinek (Jellinekreeks nr. 5).

- Korf DJ, Nabben T, Lettink D & Bouma H (1998)** *Antenne 1997. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 7).
- Korf DJ, Nabben T, Lettink D & Bouma H (1999)** *Antenne 1998. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 8).
- Korf DJ, Nabben T, Diemel S & Bouma H (2000)** *Antenne 1999. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Thela Thesis (Jellinekreeks nr. 9).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2001)** *Antenne 2000. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 10).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2002)** *Antenne 2001. Trends in alcohol, tabak, drugs en gokken bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 11).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2003)** *Antenne 2002. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 12).
- Korf DJ, Nabben T & Benschop A (2004)** *Antenne 2003. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 14).
- Laumans W & Schrijver M (2014)** *Mocro Maffia*. Amsterdam: Lebowski.
- Leland J (2004)** *Hip: the history*. New York: Harper Collins.
- Liebrechts N (2015)** *Cannabis changes: Understanding dynamics of use and dependence*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam.
- Louisse B (2015)** *Enjoy right now. Het spanningsveld tussen nieuwe media en de kernwaarden van de clubcultuur*. Masterscriptie Kunst- & Cultuurwetenschappen. Radboud Universiteit Nijmegen.
- Luijters S (2016, 15 mei)**. De nachtdieren van club Shelter willen grenzen vervagen. *Het Parool*.
- L. S. (2016)** *De innerlijke reis. Tripgids voor psychonauten*. Onderstroomboven Collectief.
- Meldpunt Nieuwe Drugs (2012)** *Meldpunt nieuwe drugs. Halfjaar rapportage 2012. [Interne rapportage]*. Utrecht: Bureau DIMS, Douanelaboratorium en Nederlands Forensisch Instituut.
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2006)** *Antenne 2005. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 17).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2007)** *Antenne 2006. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 18).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2008)** *Antenne 2007. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 19).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2010)** *Antenne 2009. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 21).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2012)** *Antenne 2011. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 23).
- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2014)** *Antenne 2013. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 25).

- Nabben T, Benschop A & Korf DJ (2016)** *Antenne 2015. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers (Jellinekreeks nr. 27).
- OIS Amsterdam (2015)** *Amsterdam in cijfers 2015*. Amsterdam: Onderzoek Informatie en Statistiek (Gemeente Amsterdam). [via www.ois.amsterdam.nl]
- OIS Amsterdam (2016)** *Amsterdam in cijfers 2016*. Amsterdam: Onderzoek Informatie en Statistiek (Gemeente Amsterdam). [via www.ois.amsterdam.nl]
- Ooyen-Houben M van, Bieleman B & Korf DJ (2014)** *Coffeeshops, toeristen en lokale markt*. Den Haag: WODC (cahier 2014-12).
- Pérez AO, Cruyff MJ, Benschop A & Korf DJ (2013)**. Estimating the Prevalence of Crack Dependence Using Capture-Recapture With Institutional and Field Data: A Three-City Study in the Netherlands. *Substance Use & Misuse*, 48(1-2): 173-180.
- Rodenburg G, Spijkerman R, Eijnden RJM van den & Mheen D van de (2007)** *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2005*. Rotterdam: IVO.
- Rooij AJ van, Schoenmakers TM & Mheen D van de (2011)** *Nationaal Prevalentie Onderzoek Middelengebruik 2009: De kerncijfers*. Rotterdam: IVO.
- Stolte IG, Schilthuis W & Wal MF van der (2005)** *Genotmiddelengebruik onder 1e-jaars MBO leerlingen in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Strikkers H (2014, augustus)** Eén kater per maand. *#stud*, 20-23.
- Uitenbroek DG, Ujcic-Voortman JK, Janssen AP, Tichelman PJ & Verhoeff AP (red.) (2006)** *Gezond Zijn en Gezond Leven in Amsterdam*. Amsterdam: GGD, cluster Epidemiologie, Documentatie en Gezondheidsbevordering (EDG).
- Verdumen J, Dorselaer S van & Monshouwer K (2016)** *Middelengebruik onder studenten van 16-18 jaar op het MBO en HBO 2015*. Utrecht: Trimbos-instituut.
- Vuuren CL van, Verhagen CE & Wal MF van (2015)** *Hoe gezond zijn jongeren in Centrum?* Amsterdam: GGD Amsterdam, afdeling E&G / JGZ.
- Walther B, Morgenstern, M & Hanewinkel R (2012)** Co-occurrence of addictive behaviours: Personality factors related to substance use, gambling and computer gaming. *European Addiction Research*, 18(4), 167-174.